

ÚVOD

„Jistě nikdy nebývá opouštěn od bohů ten, kdo se s dobrou vůlí vynasnažuje, aby se stával spravedlivým a aby se, pokud člověku možno, konáním ctnosti připodobňoval bohu,“ píše Platón v Ústavě. Podobně se vyjadřuje v Theaitétovi. A můžeme říci, že nikdo jiný nerovnal k tomu cestu antickému člověku více než Platónův žák Aristoteles. Nesouhlasil s ním sice ve všem, ale zůstal platónikem. Vyvrací ho, ale stále a stále se k němu vrací; neboť oba šli za jedním cílem, třeba se jejich cesty někdy zdánlivě rozcházejí- Ale oba pracovali se zanícením pro dobro a oba měli společný základ sokratovský. Shoda myšlenková se projevuje často i ve výrazech. Ovšem jsou mezi nimi rozdíly, zvláště v metodě a formě. Ale kritizoval-li Aristoteles svého učitele, nechtěl ho zapřít, nýbrž chtěl pouze nabýti pevnější půdy a jistoty, že stojí dobře. Zůstal idealistou a tak věren svému učiteli. Jak Platónův, tak i Aristotelův odkaz věkům příštím záleží v přesvědčení, že člověk a lidstvo mají účel vyšší, nejen živočišný, nýbrž, účel kulturní a mravní, vrcholící v dokonalém životě, pokud člověku možno ^

Vyzdvihnouti takový život bylo zapotřebí. Neboť doba řeckých sofistů přehodnotila všechny hodnoty. Heslo „člověk jest měrou všech věcí“ stalo se základem krajního subjektivismu, relativismu a individualismu./Bylo pochybováno o objektivním poznání, ježto prý není nic pevného, trvalého; jest jen člověk se smyslovým vnímáním a s pudy. Poznání prý jest pouhá hra představ, které jsou

stejněpravdivé a nepravdivé. Člověk měl být osvobozen od veškeré autority a posledním cílem se mělo stát ukončení pudů. Volný člověk měl být zbaven všech pout. Náboženství, právo, dobro, krásno, pravda se pokládaly za pouhou úmluvu, za něco, co jest určováno pouze lidmi, nikoli co jest od přirozenosti. Nic prý není v sobě pravda, nic o sobě není dobré a spravedlivé, všechno záleží na subjektivním mínění a libovůli. Pravdu a právo má jen silný jedinec.)Ve všem rozhoduje jeho vůle a moc, jemu jest dovoleno zabezpečiti se proti násilí cizímu, sám však může beztrestně činiti násilí druhým. Křivda, kterou činí silnější slabšímu, jest prý právem. Za takových poměrů se cenila nejvýše morálka hrubé užitečnosti a úspěchu, spojená s vypočítavou chytrostí.

Obrat způsobil Sokrates, jehož se sofistý pojil zájem o člověka, který však proti nim stavěl víru v jistotu, v které se spojuje poznání, mravnost a štěstí. Poznal, že ctnost musí vycházeti z vlastního nitra člověka. V čelo kladl sebepoznání. Poznal cenu pojmů pro myšlení. K nim chce dojít ze zkušenosti indukci, dialektickou metodou je pracovat, až by definicí dosáhl jejich pevnosti. Definice pojmu má udávati normu pro jednání. Tak etika nabývá rázu intelektualistického. Mravní život jest spojen s pojmovým věděním a ctnost jest učitelna. Nikdo nejedná vědomě špatně, nikdo není dobrovolně zlý. Člověk se nemá řídit pouhým zvykem, ani slepými a nestálými city, nýbrž má jednati podle jasného poznání a úsudku. Sokrates také patrně vyslovil některé konsekvence ze svého principu. Svět mu nebyl něčím, čemu nelze rozuměti. Rozum spatřoval i ve světě vnějším, hlásal, že svět není dílem pouhé náhody, nýbrž dílem rozumného tvoření, účelné božské prozřetelnosti, která řídí svět, a že mravnost jest souhlas se světovým pořádkem a zařazením se do světové účelnosti. Toho se docílí právě pojmovým

věděním a vítězstvím rozumu nad nerozumným pudem. Ač jednostrannost intelektualismu patrně Sokratovi bránila hodnotiti mravní život v jeho celistvosti, přece dualismem smyslovosti a rozumu, náklonnosti a povinnosti položil základ, na němž bylo a bude dále budováno.

Sokratův žák Platón zabývá se ve svých dialogích základem lidské mravnosti a otázkou, jak se jeví dobro v lidském životě i v přírodě. Uznává nutnost přírodního a mravního řádu a v obojím nutnost nejvyššího rozumového principu. Velmi výstižně píše v Tímáiovi; „Bůh nám proto vynalezl a daroval zrak, abychom, vidouce dráhy rozumu na nebi, užili jich pro oběhy myšlení v nás, které jsou s oněmi sourodé - ač jsou samy plny poruch a ony bez poruchy -, a abychom, poznajíce to a nabudouce účasti v přirozené přesnosti vědeckého myšlení napodobováním cest božích, prostých všeho bloudění, uspořádali bludné cesty ve svém nitru.“ Člověk není měrou všeho, nýbrž. bůh. Připodobniti se mu jest účelem lidského života. Nutno uznati, že Platón, zvláště v pozdějších dialogích, přihlíží také ke skutečnosti. Ukazuje-li v Theaitétovi na důležitost smyslové zkušenosti, mluví ve Filébovi o pocitech libosti a nelibosti, jež jsou pro život důležité, ba život bez citů, ať příjemných či bolestných, by byl proti lidské přirozenosti. Za cíl lidského jednání pokládá blaženost a pocitu slasti, rozkoše přiděluje důležité místo {Směs z rozumového myšlení a slasti pokládá za dobro pro člověka, klade důraz, na pravou míru ve všem a ctnost pokládá za správný střed mezi krajnostmi.

Učení středu, tento základ lidské morálky individuální i sociální, nabývá pak velkého významu u Aristotela [Aristoteles (384 - 322 př. Kr.) pronáší celkem sokratovské a platónské myšlenky, ale třídí je, opravuje a odůvodňuje a hledí postaviti pevný most mezi světem duchovním

a smyslovým; Aristoteles nechce, aby v spiritualistickém pojetí lidská přirozenost ztratila svou konkrétnost. Člověk jest v přírodě, ale nikdy nesmíme zapomenouti na jeho duchovní stránku. Duševní je přítomno ve světě smyslovém, všeobecně v jednotlivinách, myšlenka jest již v smyslovém vjemu, věčnost jest již nyní. Člověk však není zas jen částí přírody, ježto se svou duchovní částí povznáší nad přírodu. Aristoteles proklamoval několik stěžejních pravd o člověku a společnosti, které nepozbyly platnosti dodnes. Vyšel z úvahy o mravnosti jednotlivce a společnosti a vnesl několik pevných zásad mravních do vztahů mezi lidmi.

[Základní zákony mravní jsou podle Aristotela přirozené, tj. jsou dány; nejsou usnášeny, ani se o nich nehlasuje. Jsou to nepsané zákony, jež tu jsou, ať se komu líbí nebo nelíbí. Úkolem vědy jest, aby je vyšetřovala a formulovala, pokud může. Člověk postřehuje a chápe nejen zákonitosti a účelnost věcí a zákony poznání, nýbrž i mravní řád ve světě. Poznává, že se svým životem má připodobniti věčnému řádu, který jest projevem božského rozumu. A tak pojem mravnosti jest u Aristotela v soulase s jeho učením o principu všeho bytí, který jest mu prvním hybatelem nehybným, počátkem světa a života, první inteligencí, prvním zákonodárcem; jest dokonalé sebevědomí, myslí, co myšlením uskutečňuje. Jest to výraz pro teistické pojetí Boha. Tento absolutní princip jest první skutečná činnost, energie, entelechie, jež všechno uskutečňuje a zachovává. A k němu zase jako k absolutnímu účelu a dobru a jako k příčině pohybu a původci života všechno směřuje. Láska k němu, ježto jest dobro, je silou, která dává podnět k pohybu všech bytostí. V tom je smysl všeho pohybu věcí. Celý svět je řád, říše účelů; všechno jest uspořádáno v jednotě a k jednomu; všechno sice vykonává své dílo, ale tak, že slouží společnému

cíli; tím, že se k němu pohybuje, nabývá dokonalosti. V té říši nejvyšší místo na zemi zaujímá člověk, ježto má Bohu podobnou podstatu duchovou; rodí se s vlohou rozumu, která vede k poznání a k ctnosti. Tak se může a má připodobniti Bohu.

Mravní zákony tudíž, nemají charakter specificky lidský, nýbrž jsou v souvislosti s nejvyššími zákony světového řádu. Člověk, který žije ujedná rozumně a ctnostně, žije ujedná ve smyslu toho řádu. <JJ člověka jest to vlastně spolupráce, protože člověk může tak žiti vědomě a svobodně oproti ostatní přírodě, která žije také ve smyslu obecného řádu, ale nevědomě a nutně. V tom jest veliká cena lidského života, že vědomě a svobodně může spolupracovati na uskutečnění dobra. V mravním světě nejsme jen poznávajícími a cítícími diváky, ale tvůrci, mravní řád je před námi jako úkol, který má býti uskutečněn naším svobodným činem. Člověk si svobodně klade účel a cíl; ovšem ne vůbec, ten jest mu dán, ale svobodně volí prostředky, jež k tomuto cíli vedou. Aristoteles nechtěl, aby člověk byl zcela uzavřen v řád přírodní a byl podroben osudu; z důrazněním svobody lidského jednání oddělil oblast duchovou od hmotné, mravnost od přírodovědy. V přírodním dění jest nutnost a neměnnost, v lidském jednání svobodu a uvědomělost. Tam plutí „musí“, tu „může“. To „může“ jest ovšem v řádu Bohem myšleném a chtěném, a tedy „má býti“. V tom jest závaznost.

Poznání jsoucnosti vede také k poznání její hodnoty, i jsou teorie a praxe spolu spojeny. Rozum jest jeden, třebaže se jednou přihlíží více k stránce teoretické, podruhé k stránce praktické. Ale jedno druhému nemůže odporovati. Lidský duch dovede postřehnouti u rozumu tomu, co je stálé, věčné a co jím nemůže býti měněno. Sem náleží ctnosti rozumění, vědění a moudrost. Ale jako rozum

praktický pochopuje také to, co jest nahodilé, měnící se, aby je správným úsudkem jednak utvářel (v tvoření, poiésis), jednak normoval (v jednání, práxis). Sem patří umění a rozumnost či praktická moudrost. Neboť moudrost, která má těžiště v teorii, zasahuje také v oblast umění a jednání, ježto v ní se slučují všechny ctnosti rozumové a ona podmiňuje rozumnost, která všude nalézá střed a působí při stanovení zákonů. Tím zasahuje také do spravedlnosti a vůbec do všech etických ctností, jež se zase slučují ve spravedlnosti. Člověk totiž rozumností, jež hledá střed, který poskytuje pravou míru chťení, ovládá afekty a city; v ovládání jich a v přemáhání žádostí záleží jednodlivé ctnosti mravní, statečnost, uměřenost atd. Tak mizí zdánlivý rozpor v Aristotelově učení, když vymezuje etiku jako praktickou filosofii a za vrchol praxe pokládá - teorii.

Aristotelova etika tudíž není bez základů metafyzických. Aristoteles o tom v Etice Níkomachově přímo nemluví, protože nechce psát vědeckou teorii mravnosti. Spíše měl spíše praktické určení, jest to druh nauky politické, jak Aristoteles praví hned na začátku spisu, i nemá přesahovat meze tohoto určení. Ony základy jsou zřejmé z jiných Aristotelových spisů. V člověku není jen něco božského, nýbrž toto božské tvoří podstatu člověka, ono jej odlišuje od ostatních tvorů; nežije-li člověk život ve smyslu této podstaty, nežije vlastní život, nýbrž život něčeho jiného, podlidského.

Stupnice účelů a cílů nemůže jít do nekonečna; pro člověka jest cíl a nejvyšší dobro přirozeně v blaženosti: Člověk jí dosáhne, pozvedne-li se k ctnostnému životu, k životu v rozumu; tudíž mravnost jest pro člověka v tomto světě úkolem, příkazem. Blaženost pak záleží v zdokonalení člověka, ve stupňování jeho schopností k dokonalé, harmonické činnosti, k níž se pojí slastné. sebevědomí jako

následek. Má tedy formu dynamickou, i nesmí se hledat ve stavu člověka, nýbrž jest jí klásti ve skutečnou činnost, kterou provází jako krása mládí. Vrcholí v činnosti, která jest člověku nejpodstatnější a jíž se účastní blaženosti Boha, totiž v životě teoretickém! Není to pouze filosofická spekulace nebo abstraktní činnost myšlení, nýbrž rozjímání, kontemplace, která znamená vnitřní život v tom, co jest věčné a božské; s duševním prohloubením pak kráčí oprostění od vnějších rušivých prvků; člověk jest nezávislý na vnějších státcích. To je smysl pravé autarkie, soběstačnosti a svobody. Člověk nabývá vnitřní radosti, klidu a síly, která pak proniká - Če TO u jeho bytosti a všechny jeho schopnosti, i může tomu věčnému v sobě dát výraz a projevat se ve všech svých činnostech. Činnost není pouze tam, kde je pohyb, nýbrž nejvíce ve stavu klidu. Tato činnost jest mravností v nejvyšším smyslu, tu se člověk stává bohopodobným a bohumilým, neboť Bůh má zalíbení v tom, co je mu příbuzné, a o to pečuje.

Blaženost je vzpruhou pro člověka, ježto mu dává pocitovati dobro jako dobro, a tím lidskou činnost k němu nabádá a utváří. Dobro pro člověka není jen chladným kategorickým imperativem a není jen abstraktní ideou. Podle Aristotela to, co jest pro člověka dobré, musí pro něho býti také zdrojem blaha a štěstí; taková jest lidská přirozenost. Blaženost má smysl etický se základem metafyzickým. Učení Aristotelovo jest tedy eudaimonistické, ale ne ve smyslu pouhé sebezáchovy nebo ve smyslu utilitaristickém a hédonistickém, neboť pocit blaha předpokládá určitý obsah, pravé poznání a mravní snažení. Není tedy pouze cílem subjektivním, principem imanentním, ježto člověk má i cíl objektivní.

Aristoteles se shoduje s Platónem, že účelem lidského jednání je blaženost, zajímavý důkaz však provádí teprve on. A zdůrazňuje, že všichni lidé nedosahují nejvyššího

stupně dokonalosti, i jest nutno vštípiti jim úctu pro dobra a povinnosti, a to jest právě úkolem nauky politické a etiky. To jest druhá plavba, jak se již vyjádřil také Plátón. Lidská přirozenost jest již taková, i jest nutno se s tím spokojiti. Úkolem politiky jest, aby lidem vštípila tu úctu, na níž spočívá všechno společenství mezi lidmi. Jest nutno vytvořiti podmínky pro mravní zdokonalení jedinců a tím pro jejich blaženost a duševní kulturu jako smysl a účel lidského života vůbec. Tu se pak etika stává praktickou pedagogikou. Nechce jen poučovati, co ctnost jest, nýbrž chce, aby se lidé stali ctnostnými a tím i platnými členy společenství politického. Tak se etika končí v nauce politické, v nauce o životě v obci, o jejím zřízení a zákonech. Neboť ctnost jednotlivého člověka je táž jako bytosti žijící v obci; člověk přirozeně potřebuje této určité společnosti a tato zase dober, která jsou cílem snažení jednotlivcova. Obec tedy - v našem smyslu stát - není sama sobě účelem, nýbrž, jest pouze prostředkem k vyššímu účelu; stát není institucí, která by sloužila moci několika silných jedinců a jejich libovůli, nýbrž má zajistiti rozumným a svobodným bytostem plný rozvoj mravního života. K dobru jest nutno vésti mládež, ale také lidi dospělé, aby v dobrém setrvali. K tomu jest zapotřebí dobrých zákonů, které jsou řečí rozumnosti a rozumu a které mají donucovací moc. Zákon tudíž, má význam etický; nucením má připraviti podmínky k mravní svobodě. Neboť stane-li se to, k čemu nutí, vnitřním smýšlením, přestane býti obtížné. Kdyby lidé jednali mravně, nebylo by třeba zákonů, poněvadž by činili všechno z lásky a úcty k mravnímu řádu, ale poněvadž, všichni lidé takoví nejsou, nastupuje právo, jež podmínku pro dosažení lidských účelů v lidské společnosti má připraviti. A tak obec (poliř) je dána z vnitřní nutnosti lidské přirozenosti. Zákonodárství pak je nejvyšším úkolem, který se má ve

společnosti řešiti a který vyžaduje nejvyšší míry moudrosti, zkušenosti a praktického rozhledu.

Podle Aristotela tudíž, to, k čemu zákon nutí, se má státi vnitřním smýšlením. Koná-li někdo něco, k čemu je zákonem přidržován, není to ještě jednání mravní. Mravním se stane tehdy, stane-li se trvalým smýšlením. Nestací tedy pouze jakási technika jednání. Jednání pouze dle rozumného pravidla jest pouhou legalitou. K mravnosti se však žádá více. Musí tu býti správný motiv, láska k dobru a svoboda od všech vedlejších úmyslů. Spravedlivý jest ten, kdo činí to, co jest spravedlivé, ale má při tom zároveň smýšlení spravedlivého člověka. Aristoteles ukazuje, že jsou některé skutky, které se mohou nazývati spravedlivými podle výsledku, ale tyto dělí od těch, které vyplývají z pravého smýšlení. Mravní jednání jest to, jež jest výronem mravního nitra; mravní ceny nedodává člověku to, co koná, nýbrž, to, jaký jest; (nerozhoduje výsledek, úspěch, nýbrž úmysl. Tato opravdová mravnost má odměnu v sobě. Jako Bůh není blažen zevnějšími dobry, nýbrž, svou podstatou, tak i mravný člověk. Radost z rozumného a šlechetného jednání je pravá radost. Proto šlechetný a velkomyslný člověk nemůže býti ani úplně nešťasten. Skutečně nešťasten jest jen ten, kdo nešlechetně smýšlí a jedná; je v rozporu sám se sebou a se světem, protože odporuje vlastnímu rozumu a rozumu světa.

Druhou podmínkou mravního jednání, která souvisí s onou, jest svoboda; neboť bez své vůle není nikdo dobrý nebo špatný. [Aristoteles jest obhájcem svobodného jednání. Nesmíme ovšem hned myslet na spory o indeterminismus nebo determinismus? jež se ostatně zpravidla zakládaly na vzájemném nedorozumění. Člověk dle Aristotela má sebevědomí a vůle náleží k rozumné složce duše. Jako rozum může mysliti své myšlení a poznávati, tak i může chtítii svou vůli. Sebevědomý člověk má ve své moci

i svou vůli a má možnost sebeurčení. Praktické myšlení („praktický rozum“) se stává vůlí. Člověk a jen člověk jest počátkem svého jednání, totiž počátkem kladu a záporu myšlení a chtění, proto mu patří odpovědnost, vina a zásluha. Člověk svobodně volí; nepodléhá nutnosti, ježto jest bytostí myslící a v něm jest obecně platný rozum, který uvažuje a vybírá, jednomu počínání dává přednost před druhým, končí rozhodnutím, záměrnou volbou (proairesis). V tom je sebeurčení člověka, který jest přirozeně určen k blaženosti, to jest k dobru, ale je svoboděn ve volbě prostředků, které vedou k cíli. Tu věci člověka nedeterminují, spíše je determinuje úsudek jeho rozumu, který uvažuje a vybírá. Není to tedy libovůle, protože účel jest dán a jím jest úsudek determinován. Jako Aristoteles nechtěl, aby člověk byl podroben osudu, tak zas nemínil ponechati ho náhodě. A tak smysl jxrqairese, v níž jest hledati Aristotelovo učení o svobodě vůle, jest ten, že věci jsou v naší moci. Aristoteles vůli nehypostazuje, jako by byla něčím reálním vedle činnosti rozumu, nýbrž jest to rozum v činnosti žádání. Ale, ač jest tu žádost, není to libovolná žádost, nýbrž určitá žádost, která předpokládá činnost rozumovou, uvažování, přemýšlení a vylučuje všechno neúmyslné a neúčelné. Proto Aristoteles nazývá proairesi uváženou žádostí a jindy žádajícím rozumem neboli přemýšlející žádostí. Není tedy zase proairesis pouhým přemýšlením, nýbrž je chtěním ve spojení s přemýšlením. A tím Aristoteles zůstává intelektualistou.

Člověk jest svoboděn. Ne absolutně. Absolutně svoboděn jest jenom absolutní duch. Člověk, tvor podmíněný, závislý, „složený“, může míti jen relativní svobodu. Člověk má uznávati vládu řádu, ale přece jest mu ponechána svoboda, ve svém já má volnost řádu neuznávati. Tudíž vzhledem ke konečnému cíli člověk není svoboděn, ale volí prostředky a má více možností. Mohlo by se tedy zdáti,

že nezáleží na tom, kterou možnost člověk volí, když. cíl zůstává cílem, ale pro mravní hodnotu člověka není jedno, jak se rozhoduje a jak se cíle snaží dosíci, zda poctivým úsilím a sebeovládáním, nebo špatností. A tak má svoboda lidského jednání význam pouze morální, pro člověka, jeho odpovědnost a pro mravní utváření lidské společnosti. Metafyzická možnost svobody jest v její rozumové podstatě. Jako rozumná příčina jest lidská svoboda spolukonstituující princip běhu světa, zvláště lidských dějin.

Jak se člověk pokaždé rozhoduje, není jen ojedinelým, nahodilým činem, nýbrž konec konců výsledkem trvalého smýšlení. Mravní svoboda nabývá plnosti tehdy, když. člověk nekoná dobro jen od případu k případu, nýbrž když jest mu stálou zaměřeností, stavem (hexis=habitus), když nejen činí to, co jest mravné, nýbrž když sám jest mravný. Řekneme-li, že tato svoboda je vlastně nesvobodou, jest to stupňovaná svoboda, když člověk jest zajedno s tím, co býti má, když jest tomu zpodobněn, takže již nemůže činiti zlo. Tehdy teprve jest člověk úplně svoboděn, oproštěn od veškeré nutnosti vnější i vnitřní. Jest to případ svobody, jak se uskutečňuje v člověku ctnostném, dokonalém, kterého proto Aristoteles nazývá pravidlem a měrou; jest zkonkrétnějším rozumem, to jest jeho soud, úsudek není v rozporu s rozumem, jest ve shodě s tím, co jest v něm božského, a s objektivním rozumem věci. Jest to ovšem člověk, kterému pomáhá také přirozená vloha (jest eufyés). Ježto však lidé nejsou stejně přirozeně nadáni, jest těžko státi se dokonalým. Tím důležitější jest pak výchova. Vůle se vzdělává ponenáhlu v maličkostech opakováním, jen opakované úkony tvoří ctnost i špatnost, tedy cvikem a zvykem, až člověk těžko může měniti směr vůle. Tak za normálních podmínek jest každý člověk zodpovědněn nejen za své jednání, nýbrž i za zdroj, z něhož vyplývá, za svůj duševní stav. Každý by mohl býti jiný než jest.

kdyby byl dříve chtělXctnost jest naším dílem. Přirozeně máme pouze vlohu k ctnosti. Ale mravně dobrý nebo špatný není člověk od přirozenosti, ani se jím nestane štěstím nebo náhodou. Má-li ovšem člověk příznivou přirozenost, která ulehčuje vzdělání mravní osobnosti, tím lépe, ale ta je z božského původu.

¹ *Aristoteles nesouhlasí se Sokratem, že by ctnost byla pouhým úsudkem. Neboť jako pouhé vlohy nemají o sobě mravní ceny, tak zas ani pouhé vědění o tom, co se má zváti mravním, není ještě mravností; tu jde především o jednání a skutky, a tudíž o svobodné rozhodování. Přece však Aristoteles shodně se Sokratem zdůrazňuje mravní vzdělávání, které není dosažitelné bez vzdělání rozumu. Pouhé vědění sice má malý význam pro mravní povahu, ale na druhé straně se člověk nemůže rozumně rozhodnouti, není-li rozumem správně veden. Neboť je-li poznání chybné, tedy i rozhodnutí v jednotlivém případě bude nesprávné. Proto jest potřebí pravého duševního vzdělání; pravá kultura není v bohatství zevnějších statků, ač i těchto jest člověku v míře potřebí, nýbrž v propracování osobního života, v napětí a sebeovládání niterného člověka. U lidí jest ovšem mnoho porušeno a pokaženo, což kazí i myšlení a mate úsudek. A tu vědomá nemravnost jest horší než nevzdělanost a nevědomost, kde ještě nevězel princip toho, co jest mravné, a tedy nebyl ani porušen. Člověk, který se vědomě oddává špatnosti a stala se mu již zásadou, jest nenapravitelný.*

Mravní jednání charakterizuje Aristoteles obsahově tím, že odpovídá přirozenosti a podstatě člověka, jeho rozumu, a tudíž i zároveň že jest v souhlase s objektivním rozumem věcí, a formálně tím, že zachovává střed mezi krajnostmi, nadbytkem a nedostatkem, k nimž směřují city a žádosti. Tím vzniká ctnost mravní, která

jest sice významem nižší než ctnost rozumová, ale k dokonalosti osobnosti, která je poutána na cityULŽádosti, jest stejně nutná. Střed jest vrcholem, jako stavWTšFzókonaluje člověka a jeho výkony směrem k dobru. Jest však zároveň rovností, to jest rovností věcí, vzdálenou obou krajností, která jest u všeho stejná, ale subjektivně stejná není. Proto jest nutno určit ji individuálně. To zdůrazňuje Aristoteles zvláště při spravedlnosti; ani zákon tu nemůže kryti jednotlivé případy. Jest tedy třeba přihlížeti k chování a jednání lidí v různých životních úkolech, a jaké jsou v něm rozdíly. Nelze také od všech lidí Žádati, aby byl každý stejně statečný, velkomyslný atd. Jenom to nutno žádati, aby se každý snažil o nejvyšší míru rozumu, o vzdělání své celé osobnosti, jež připouští jeho přirozené nadání a vnější poměry.

Na citech Aristoteles mravnost nebudoval, ale zdůraznil, zeji nesmíme hledati v úplném potlačení přirozených citů, vášní a slastí, nýbrž v jejich rozumném ovládní. Bezcitnost a apatie nemůže býti ideálem, protože jest to něco protipřirozeného. Aristoteles měl na mysli filosofy, kteří učili, že slast je závislá na vnějších předmětech, k nimž, směřuje. Proto prý se člověk musí obracet od vnějšího světa a musí potlačovati city, které působí strast. Za ideál prohlásili stav, kdy Člověk nemá žádné potřeby a jest lhostejný k slasti a strasti.' Aristoteles však dokazuje, že pocit libosti a nelibosti jest s lidskou přirozeností srostlý, i nelze jej vylučovati, nýbrž uvésti jen na pravou míru. Jest třeba střežiti to, co nám působí slast, radost, a k čemu se cítíme nejvíce přitahováni. Ale každá činnost je spojena se slastí, ba v mravním stavu jest nejvíce ten, kdo to, co jest mravně nařízeno, koná s rozkoší, zálibou a láskou. Jest jenom nutno naléztí pravý poměr k pocitům libosti a nelibosti, k rozkoši a bolesti, a to jest také důležitým požadavkem mravní výchovy. Mezi rozumem,

city ažádgstnú_není nepřeklenutelná propast, rozum je ovlatia, ale potřebuje jich, ježto rozhodnutí, jež. jest k jednání nutné, pochází také z nerozumné složky duše. Pocity libosti a nelibosti totiž jsou nejbližším motivem jednání, každá nepřekážená činnost poskytuje slast. Také s nejvyšším druhem rozumové činnosti jest nerozlučně spojena nejčistší slast, a to jest blaženost sama. I nemůže slast, rozkoš vůbec o sobě býti zavržitelná. Život o sobě jest radost a náš úkol záleží v tom, abychom hledali čisté radosti. Ani touha po smyslové rozkoši v pravé míře není proti mravnímu snažení.

Poněvadž pocity libosti a nelibosti jsou základní části etické nauky, souhlasí Aristoteles s Platónovým požadavkem, aby děti hned od mládí byly vedeny k tomu, aby se jejich pocity libosti a nelibosti slučovaly s pravými věcmi a aby byly tříbeny správné asociace mezi mravním jednáním a pocitem libosti a naopak. Oba velcí filosofové věděli, že také estetické zážitky bývají branou k zážitkům mravním, a hlavně že konati dobro s pocitem libosti, se zálibou a láskou jest pravá ctnost.

Tak Aristoteles zdůraznil význam citů a slasti, ale vyrovnal také krajnosti, jak se projeví u kyniků a hédoniků. Neboť tito proti kynikům za účel života pokládali zas okamžitou libost nebo nelibost; přítomná rozkoš, požitek, jim byla jediným cílem, a tím blažeností nebo dobrem samým, a ctnost byla jen prostředkem k rozkoši. Měrou všeho byl jim pocit. Poněvadž, pak člověk uniká jen stále pocitu nelibosti, chová se k životu negativně, ježto pro něho ztrácí všecken obsah. Důsledkem toho bylo, že mnozí v přesvědčení, že slast se u většiny lidí mine se svým účelem, a proto prý jest bezcenná, a touha po blaženosti jest nesplnitelná, doporučovali i sebevraždu. Proti takovému pesimismu hlásá Aristoteles spíše optimismus a aktivismus. "Život není zlem a břemenem, nýbrž

spíše dobrem a úkolem. Sebevraždu Aristoteles odmítá jako změkčilost a zbabělost, jako jednání nespravedlivé a nemravné.

Aristoteles posílil víru v svobodu člověka a ve výchovu. Syzljíš Tiiržěčtrio YtJlmravWftt vrozeným, ale že k mravnímu životu možno člověka vychovati. Přitom zdůraznil stálý cvik (askési) a z. vyk, který se ovšem nesmí stát pouhým mechanismem, nýbrž musí mítí základem rozum, A velkou váhu položil na nutnost buditi v mladé duši zájem a lásku pro všechno pravdivé, dobré a krásné a věstiji k tomu, aby pracovala nejen z povinnosti, nýbrž právě z té záliby a lásky, protože tak se pracuje nejlépe.

Povšimnutí zasluhuje ještě jedna věc. Podle Aristotela láska k jinému a k jiným pochází z lásky k tomu, co jest naší nejušlechtlejší složkou, naší vlastní podstatou. I jest první povinností ušlechtilá sebeláska, jež znamená snahu po sebezdokonalení. Tím teprve mravního významu nabývá i oběť, kterou člověk přináší pro bližního a vlast. Tu Aristoteles pečlivě píše osmou kapitolu deváté knihy a máme tu předzvěst evangelia, kde sebeláska učiněna vzorem pro lásku k bližnímu; jenže evangelium protrhlo úzké pojetí řecké, i Aristotelovo: rozšířilo lásku na všechny lidi, znajíc jenom lidi svobodné, a na všechny národy, i na nepřátele, čili, paradoxně řečeno s Chestertonem, Z ctnosti rozumné se stala ctnost nerozumná.

Řekneme-li, že jen ta etika, která život stupňuje a zmnožuje lidské síly a radost z práce, může mítí cenu, platí to o etice Aristotelově. Harmonický, vnitřně vyrovnaný a stálý charakter jest Aristotelovi mravním ideálem. Aristoteles vyzdvihuje zdatnost intelektuální a mravní Dfysis, ethos a logos jsou tři pojmy, které vyznačují Aristotelovu filosofii. jFilosofovali-li mnozí ve jménu několika silných jedinců a ve jménu neukázněných pudů člověka-zyřete,

filosofoval Aristoteles po příkladu Sokratově a Platónově ve jménu člověka a bohočlověčenství, aby člověk správnou výchovou nabyl pravého vzdělání a mravní ušlechtilosti a tyto svým životem osvědčoval. To je závodní cenou pro člověka v tomto životě. Vidíme, jak je tu položen základ pro náplň později vzniklého pojmu „humanitas“.

Etika Níkomachova se vedle Politiky právem počítá k nejvíce čteným spisům Aristotelovým. Neboť mnoho zajímavého a leckterý podnět nalezne v ní etik, psycholog, pedagog, politik a každý vzdělanec. Spis vyznačuje systematická jednota a promyšlené rozčlenění. Jest to ze tří Aristotelových spisů o etice spis nejznámější, je pojmenován podle Aristotelova syna Níkomacha, který ji snad po smrti svého otce vydal. Učení Aristotelovo jest v ní nejdokonaleji zpracováno. Druhý spis se nazývá podle Aristotelova žáka Eudéma Etikou Eudémovou. Někteří badatelé myslí, že Eudemos ji nejen vydal, podle přednášek svého učitele, nýbrž Že i leckteré části přepracoval; tak např. knihu čtvrtou až šestou, která se shoduje spátou až sedmou knihou Etiky Níkomachovy. Třetí spis, zvaný Velkou etikou, jest vlastně výtahem obou spisů předchozích a byla to jakási peripatetická příručka etiky. Oba poslední dva spisy obsahují leckterá objasnění Aristotelova učení.

Etika Níkomachova byla za všech dob hojně překládána a vysvětlována. U nás ji přeložil a vysvětlivkami opatřil Pavel Vychodil. Překlad vyšel v Brně 1888 (kn. I. - III.) a 1891 (kn. IV. - X.) a jest rozebrán. Při překladu některých výrazů a obrátů ponechal jsem překlad Vychodilův a pro myšlenkovou a výrazovou podobnost Aristotela s Platónem jsem přihlížel k překladu Františka Novotného v dialozích Platónových. Srovnával jsem také překlady cizojazyčné a použil jsem cenných poznámek

*Josefa Říhy k Ukázkám ze spisů Aristotelových, Praha 1913, a komentovaného vydání G. Ramsauera Aristotelis Ethica Nichomachea, Lipsko 1878. Úryvky z Hésioda jsou uvedeny v překladu Antonína Salače (Hesiodos, Báseň rolnická, Praha 1929); úryvky z Homéra v překladu Otmaru Vaňorného (Homérova ílias, Praha 1934²; Homérova Odysseia, Praha 1943³).**

Překládal jsem z řeckého textu vydaného Fr. Susemihlem (3. vyd. O. Apelt, Lipsko 1912). V překladu jsou jednotlivé kapitoly pro větší přehlednost rozděleny na kratší odstavce a každá kniha i kapitola jest opatřena stručným obsahem.

Panu dru Františku Novotnému, profesoru Masarykovy univerzity, děkuji za laskavé pokyny k překladu.

A. K.

" Citace z Platóna jsou uvedeny v překladu Františka Novotného (poznámka vydavatele).

KNIHA PRVNÍ

PŘEDMĚT A POVAHA ETIKY. BLAŽENOST. ROZTRŽIDĚNÍ ČINNOSTÍ

1. Stupnice účelů. Nejvyšší dobro

Každé umění a každá věda,* podobně i praktické jednání* a záměr směřuje, jak se zdá, k nějakému dobru; proto bylo správně vyjádřeno, že dobro jest to, k čemu všechno směřuje.* ÍZdá se však, že jest jakýsi rozdíl v účelech; neboť účelem jsou jednak činnosti samy, jednak vedle nich j nějaká díla. Kde pak jsou nějaké účely vedle jednání, tam jsou přirozeně díla lepší než činnosti. 1094^a 5

Poněvadž jest mnoho různých činností, umění a věd, jest také mnoho účelů a cílů; cílem lékařství jest zajisté zdraví, loďařství loď, vojevůdcovství vítězství, hospodářství bohatství. Avšak | všechny takové činnosti jsou podřízeny jedné nějaké schopnosti, jako zhotovování uzdu a všech jiných jezdeckých strojů jest podřízeno jezdecktví; toto pak a celá válečná činnost jest podřízena vojevůdcovství, a tak týmž způsobem jiné činnosti jsou podřízeny jiným. Ve všech však účely nadřizených | zasluhují přednosti před těmi podřizenými. Neboť pro ony si žádáme i těchto. Není v tom však žádného rozdílu, zda 10 15

činnosti samy jsou účelem konání, či vedle nich ještě něco jiného, jak tomu jest v uvedených oborech.

Jestliže tedy jest nějaký cíl našich úkolů, jež chceme pro něj sám a ostatní věci pro něj, a ne všeho si žádáme pro něco jiného - neboť tak bychom postupovali do ne-
20 konečná* | a každé žádání by bylo prázdné a marné -, jest zjevno, že toto bude dobro a nejvyšší dobro. Zdaž tedy i pro život poznání jeho nemá velkou důležitost a zdaž jako střelci, kteří mají jistý cíl, nedosáhneme spíše toho,
25 čeho jest potřebí? Je-li však | tomu tak, musíme se pokusiti alespoň v obryse vystihnouti,* co toto dobro jest dle své podstaty a ke které nauce neb schopnosti náleží.

Náleží patrně k nauce nejváženější a nejvyšší. Takovou se pak jeví nauka politická; neboť tato určuje, které
i094^b nauky mají býti v obcích | a kterým každý jednotlivce se má učiti a pokud. Vidíme, že jsou jí podřízeny i schopnosti, kterých si nejvíce vážíme, jako vojevůdcovství, hospodářství a řečnictví. Poněvadž tedy nauka politická
5 užívá ostatních praktických nauk | a ještě ustanovuje, co máme konati a čeho se varovati, zajisté účel její zahrnuje v sobě účely nauk ostatních, takže toto asi je vlastní lidské dobro. Neboť i jestliže toto jest i pro jednotlivce i pro obec totéž, přece je patrně dobro obce něco většího a dokonalejšího, i když jde o jeho nabytí, i když o jeho
10 zachování; vždyť milé jest dosáhnouti dobra i pro | jednotlivce, krásnější však a ve větší míře božské dosíci ho pro národ a obce. K tomu směřuje právě tato nauka, jež jest jakýsi druh nauky o obci.*

Tato slova by stačila, kdyby se tím věc osvětlila alespoň podle dané látky. Neboť nelze vyhledávati stejné přesnosti ve všech oborech rozumových, zrovna jako to není možné v pracích řemeslných. Avšak krásné a spravedlivé věci, j o nichž zkoumá politická nauka, obsahují tolik

rozdílů a nejistot, že se zdá, že se zakládají jedině na zákonu, ale ne na přirozenosti. Zrovna taková nejistota jest i ve věcech dobrých, protože mnoha lidem vzházejí z nich škody; vždyť již leckterý člověk vzal za své pro bohatství, jiní zase pro svou vznětlivost. Musíme se tedy tam, | kde se mluví o takových věcech a kde se z takových věcí činí závěry, spokojiti s tím, že pravdu vyjádříme jen zhruba v obryse. Rovněž tam, kde se mluví o věcech, které se berou jen celkem, a z takových věcí se činí závěry, sestrojíme ty závěry také takové. Týmž způsobem jest třeba přijímati každý jednotlivý výrok; neboť
20 vzdělanci přísluší hledati v každém | oboru pouze tolik přesnosti, kolik povaha věci připouští; jest to tak, jako přisvědčovati matematikovi, který by mluvil pro řečnický účinek, a žádati přesných důkazů po řečníkovi.

Každý člověk soudí správně o tom, co ví, a toho jest dobrým soudcem. O | jednotlivé věci tedy nejlépe soudí
!095^a vzdělaný odborník, obecně pak nejlépe soudí ten, kdo jest vzdělán ve všem. Proto se mladík nehodí za posluchače o nauce politické;* nemá totiž ještě zkušenosti v životních činnostech; avšak úvahy od nich vycházejí a jich se týkají. Kromě toho, podléhaje ještě dojmům, | bude
5 poslouchati nadarmo a bez prospěchu, ježto účelem není pouhé vědění, nýbrž činnost; A není žádného rozdílu mezi člověkem mladým věkem a člověkem, který jest nezralý povahou; neboť nedostatek u něho nezáleží v čase, nýbrž v tom, že žije podle dojmů a honí se za vším. Takovým lidem jest zajisté vědění neprospěšné právě tak, jako neprospívá lidem nezdrženlivým; | těm však, kteří své
10 žádosti zařizují podle úsudku rozumu a dle toho jednají, vědění o těchto věcech bude asi velmi prospěšné.

2. Nejvyšším dobrem je blaženost

Tolik budiž úvodem poznamenáno i o posluchači, i o tom, jak si tu třeba počínati, i o tom, jaký úkol si vy-
 15 tyčujeme; ježto každé vědění a záměrná | volba touží po
 nějakém dobru, promluvíme opět/o podstatě účelu, k ně-
 muž dle našeho soudu směřuje nauka politická, a které
 dobro ze všech vykonatelných dober* jest nejvyšší. Té-
 měř většina lidí se shoduje ve jméně, jež mu dávají;
 i obecné množství i vzdělanci totiž nazývají je blaženos-
 20 tí* a myslí, že býti blažen jest totéž, jako dobře žítí, dobře
 jednati | a dobře se míti.* Avšak v odpovědi na otázku,
 co jest blaženost, jaká jest její podstata, jsou v nesnázích
 a nestejně se o tom vyjadřuje obecné množství a mužo-
 vé moudří. Neboť jedni jmenují něco zřejmého a zjevné-
 ho, například rozkoš nebo bohatství nebo čest, druzí zase
 něco jiného, ba často i tentýž člověk uvádí pokaždé něco
 25 jiného-je-li nemocen, jmenuje zdraví, je-li chud, | bo-
 hatství -, ti však, kteří jsou si vědomi nevědomosti, ob-
 divují se lidem, kteří povídají cosi velkého a něco, co
 přesahuje jejich chápavost. Někteří lidé se pak domníva-
 jí, že mimo tato mnohá dobra jest nějaké jiné dobro o so-
 bě,* které jest i všem oněm příčinou, že jsou dobrá.

Bylo by snad zbytečné vyšetřovati všechna tato míně-
 ní, postačí, přihlédneme-li pouze k těm, která jsou nejví-
 30 ce | rozšířena anebo se zdají míti nějaký důvod.

Nezapomínejme, že jest rozdíl mezi úvahou, která vy-
 chází od počátků, a úvahou, která k počátkům vede. Správ-
 ně již Platón byl v nejistotě a zkoumal, zda cesta vychází
 H95^b od počátků," či k počátkům vede, zrovna tak jako | v zá-
 vodišti dráha vede od soudců k cíli, anebo nazpět. Musí-
 me tedy počítati od toho, co jest známé, a to jest dvojí: něco

jest známé jednak nám, jednak jest známé prostě.* My tu-
 díž musíme asi počítati od toho, co nám jest známé. Proto
 jest třeba, aby si v mravech krásně vedl ten, kdo chce s do-
 statečným prospěchem poslouchati | o věcech krásných 5
 a spravedlivých a vůbec o politických. Neboť počátkem
 jest skutečnost; a bude-li tato dostatečně vysvítati, nikterak
 již nebude potřebí důvodů. Takový člověk počátky buď
 má, anebo je snadno pochopí. Ten však, komu se ničeho
 z obou nedostává, poslyš slova Hésiodova:*

*Nelepší jistě je ten, kdo myslí svou dovede chápat, 10
 co může přijíti potom a na konec dopadnout lépe.
 Výborný také je ten, kdo radám uvěří správným.
 Kdo nemá rozumu sám,
 ni druhého poslechnout nechce,
 dobrou se řídit radou — je bez. ceny takový člověk.*

3. Různé názory o blaženosti

Nyní promluvíme o tom, od čeho jsme se odchýlili.
 Množství a nevzdělanci se ne bezdůvodně domnívají, 15
 vycházejíce myslím ze života, že dobro a blaženost jest
 v rozkoši, proto si také libují v životě požívačném. Ne-
 boť jsou tři nejvíce vynikající způsoby života: ten, o němž
 jsme se právě zmínili, potom politický a třetí rozjíma-
 vý.* Obecné množství se tudíž j jeví docela otrockým, 20
 poněvadž volí život dobytčat;* a toto dochází povšimnu-
 tí, ježto mnozí mezi mocnými strádají podobnými náru-
 živostmi jako Sardanapallos.

Vzdělanci pak a lidé prakticky činní volí čest; neboť
 to jest snad účel života politického. Jeví se však příliš
 povrchním pro to, co hledáme; neboť se zdá, že | čest 25

- jest více v lidech poctívajících než v člověku poctěném, tušíme však, že dobro jest něco člověku vlastního a neodňatelného. Dále myslím touží po cti, aby sebe sami přesvědčili, že jsou dobří; vynasnažují se totiž, aby byli ctní od rozvážných lidí a od těch, u nichž jsou známí, a to pro ctnost; zjevno tudíž, že podle nich alespoň | jest ctnost něco lepšího než čest. Snadno, ba i spíše by se tedy člověk domníval, že v ní jest účel života politického. Jeví se však i tato méně dokonalou; neboť jest možno, aby člověk mající ctnost život prospal anebo jej strávil v nečinnosti, | a nadto, aby strádal největšími zly a nehodami; toho však, kdo tak žije, nikdo asi nebude pokládati za blaženého, leč že by jen trval na své větě. Ale dosti o těchto věcech; neboť o nich bylo sdostatek promluveno ve spisech enkyklických.*
- 5 Třetí pak jest život rozjímavý, k němuž | přihlédneme později. Naproti tomu život výdělečný jest jaksi násilný a jest zjevno, že bohatství není tím hledaným dobrem; jest totiž užitečné a pro něco jiného. Proto se asi spíše rozhodneme pro účely dříve uvedené; neboť v nich nalézáme libost pro ně samy. Ale ani ony jimi patrně nejsou,
- 10 ač jest pro ně | nahromaděno mnoho důvodů.

4. Platónův názor

- Toho tedy zanechejme; lépe snad bude přihlédnouti k všeobecnému pojmu a zkoumati, jak se o něm mluví, ač takové hledání se stává nepříjemným, poněvadž přátelé zavedli ideje.* Slušno však a nutno pro záchranu
- 15 j pravdy vyvrátiti i své vlastní učení, a to zvláště těm, kteří jsou filosofové, neboť i když jest obojí milé, jest mravní povinností více ctíti pravdu.*

Nuže ti, kteří to mínění pronesli, nevytvořili idejí tam, kde mluvili o výrazech „dřívější“ a „pozdější“, proto ani neseštrojili ideje čísel; o dobru se pak mluví i při | jsouc- 20 nosti i při jakosti i při vztahu; to, co jest o sobě i podstatě, jest přirozeně dřívější než to, co jest vztažné; toto se totiž podobá výhonku a nahodilosti u jsoucna, takže u nich asi nebude společné ideje.

Dále, poněvadž se o dobru mluví tolikým způsobem, jako o jsoucnu* - mluví se totiž o něm i při jsoucnosti, například Bůh a | rozum, i při jakosti, například ctnost, 25 i při kolikosti, například míra, i při vztahu, například užitečnost, i při čase, například vhodná doba, i při místě, například útulek a podobně -, jest zřejmo, že dobro nebude něčím společným, všeobecným a jedním;* nemluvílo by se totiž o něm ve všech přísudcích, nýbrž pouze v jednom.

Ježto dále o obsahu jedné ideje | jest také jedno vědě- 30 ní, bylo by i jedno jakési vědění o všech dobrech; zatím však jsou vědění mnohá i o obsahu jednoho přísudku, například o vhodné době ve válce vojevůdcovství, v nemoci lékařství, o pravé míře ve výživě lékařství, v úsilných cvicích tělocvik.*

Budeme pak také | na rozpacích, co vlastně míní tím 35 „každé o sobě“, když přece v | „člověku o sobě“ a v „člověku“ jest jeden a týž pojem, totiž pojem člověka. Neboť pokud jest to „člověk“, nebudou se oba pojmy lišiti; je-li tomu tak, tedy ani pokud jest dobro. Ale ani tím, že by něco bylo věčné, nebude dobrem ve větší míře, ježto ani bělost dlouhověká není bělejší než bělost | jednodenní. 5

Zdá se, že přesvědčivěji o tom mluví pýthagorovci,* kladouce „jedno“ v souřadí dober; těch se přidržoval také Speusippos.*

Ale o tom buď řeč jinde; proti tomu však, co jsme řekli, činí se nějaká námitka, že prý nebyla řeč o veškerém

jest více v lidech poctívajících než v člověku poctěném, tušíme však, že dobro jest něco člověku vlastního a neodňatelného. Dále myslím touží po cti, aby sebe sami přesvědčili, že jsou dobří; vynasnažují se totiž, aby byli ctěni od rozvážných lidí a od těch, u nichž jsou známí, a to pro ctnost; zjevno tudíž, že podle nich alespoň | jest ctnost něco lepšího než čest. Snadno, ba i spíše by se tedy člověk domníval, že v ní jest účel života politického. Jeví se však i tato méně dokonalou; neboť jest možno, aby člověk mající ctnost život prospal anebo jej strávil v nečinnosti, i a nadto, aby strádal největšími zly a nehodami; toho však, kdo tak žije, nikdo asi nebude pokládati za blaženého, leč že by jen trval na své větě. Ale dosti o těchto věcech; neboť o nich bylo sdostatek promluveno ve spisech enkyklických.*

30

5 Třetí pak jest život rozjímavý, k němuž | přihlédneme později. Naproti tomu život výdělečný jest jaksi násilný a jest zjevno, že bohatství není tím hledaným dobrem; jest totiž užitečné a pro něco jiného. Proto se asi spíše rozhodneme pro účely dříve uvedené; neboť v nich nalézáme libost pro ně samy. Ale ani ony jimi patrně nejsou,

10 ač jest pro ně | nahromaděno mnoho důvodů.

4. Platónův názor

Toho tedy zanechejme; lépe snad bude přihlédnouti k všeobecnému pojmu a zkoumati, jak se o něm mluví, ač takové hledání se stává nepříjemným, poněvadž přátelé zavedli ideje.* Slušno však a nutno pro záchranu i pravdy vyvrátiti i své vlastní učení, a to zvláště těm, kteří jsou filosofové, neboť i když jest obojí milé, jest mravní povinností více ctíti pravdu.*

15

Nuže ti, kteří to mínění pronesli, nevytvořili idejí tam, kde mluvili o výrazech „dřívější“ a „pozdější“, proto ani nesestrojili ideje čísel; o dobru se pak mluví i při | jsouc- 20
nosti i při jakosti i při vztahu; to, co jest o sobě i podstaty, jest přirozeně dřívější než to, co jest vztažné; toto se totiž podobá výhonku a nahodilosti u jsoucna, takže u nich asi nebude společné ideje.

Dále, poněvadž se o dobru mluví tolikým způsobem, jako o jsoucnu* - mluví se totiž o něm i při jsoucnosti, například Bůh a | rozum, i při jakosti, například ctnost, 25
i při kolikosti, například míra, i při vztahu, například užitečnost, i při čase, například vhodná doba, i při místě, například útulek a podobně -, jest zřejmo, že dobro nebude něčím společným, všeobecným a jedním;* nemluvilo by se totiž o něm ve všech přísudcích, nýbrž pouze v jednom.

Ježto dále o obsahu jedné ideje | jest také jedno vědě- 30
ní, bylo by i jedno jakési vědění o všech dobrech; zatím však jsou vědění mnohá i o obsahu jednoho přísudku, například o vhodné době ve válce vojevůdcovství, v nemoci lékařství, o pravé míře ve výživě lékařství, v úsilných cvicích tělocvik.*

Budeme pak také | na rozpacích, co vlastně míní tím 35
„každé o sobě“, když přeče v | „člověku o sobě“ a v „člověku“ jest jeden a týž pojem, totiž pojem člověka. Neboť pokud jest to „člověk“, nebudou se oba pojmy lišiti; je-li tomu tak, tedy ani pokud jest dobro. Ale ani tím, že by něco bylo věčné, nebude dobrem ve větší míře, ježto ani bělost dlouhověká není bělejší než bělost | jednodenní. 5

Zdá se, že přesvědčivěji o tom mluví pýthagorovci,* kladouce „jedno“ v souřadí dober; těch se přidržoval také Speusippos.*

Ale o tom buď řeč jinde; proti tomu však, co jsme řekli, činí se nějaká námitka, že prý nebyla řeč o veškerém

- 10 dobru, | mluveno prý však o jednom jeho druhu, jež o sobě bývá žádáno a milováno, to však, co je působí nebo nějak ochraňuje nebo zabraňuje protivám, právě jen proto se tak jmenuje, a tedy jiným způsobem. Zřejmě tedy, že se o dobrech mluví v dvojím významu, jednak se mluví
- 15 o dobrech o sobě, jednak o jiných pro ně. Oddělme | tudíž dobra o sobě od dober užitečných a uvažme, zda se o nich mluví podle jedné ideje. Která dobra budeme asi pokládati za dobra o sobě? Zda ta, která i sama pro sebe bývají žádána, například rozumně mysliti a viděti a některé rozkoše a pocty? Neboť i kdybychom o tato usilovali pro něco jiného, přece bychom je pokládali za dobra
- 20 o sobě. Či to není | nic jiného mimo ideu dobra? Potom však bude bezobsažný její druhový pojem. Jsou-li však tyto druhy mezi dobry o sobě, bude zapotřebí, aby se pojem dobra v nich všech jevil tentýž, jako v sněhu a v olovné běli pojem bělosti. Ale čest, rozumnost a roz-
- 25 koš mají různé a odlišné pojmy potud, i pokud jsou dobra. Tudíž dobro není něco společného podle jedné ideje. Nuže, jak se tedy o dobru mluví? Nepodobá se totiž alespoň věcem stejnojmenným náhodou. Ale snad se o něm mluví podle toho, že jest od jednoho nebo že všechno k jednomu směřuje, či spíše podle obdoby? Jako totiž
- 30 v těle zrak, v duši rozum* a jiné v jiném. | Ale snad toho nyní musíme zanechat; neboť přesně to vyšetřiti náleží spíše jinému odvětví filosofie;* zrovna tak i vyšetření o ideji.
- Neboť i kdyby bylo jedno nějaké dobro, jež by se přisuzovalo společně jednotlivým dobrům, nebo bylo odlišné a samo o sobě a pro sebe, jest zřejmo, že by je člověk svým jednáním ani nemohl uskutečniti, ani je získati;
- 35 a přece právě takové dobro | hledáme. Snad se nám však bude zdáti lepším poznati ideu dobra ! právě vzhledem

k dobrům získatelným a jednáním uskutečnitelným; neboť budeme-li ji míti před očima jako vzor, spíše také budeme věděti, co jest pro nás dobré, a budeme-li to věděti, dosáhneme toho. Ten důvod sice má do sebe jistou přesvědčivost, ale zdá se, že věcně nesouhlasí s naukami; | všechny totiž směřují k nějakému dobru a vyhledávající, čeho jest k tomu potřebí, pomíjejí jeho poznání. A přece není rozumné, aby všichni odborníci takové pomůcky neznali a jí ani nevyhledávali. Jest také záhadno, co prospěje tkalci nebo tesaři v jeho řemesle, bude-li znáti dobro o sobě, | anebo jak bude lepším lékařem a lepším vojevůdcem ten, kdo uzel ideu samu. Jest přece zjevno, že ani lékař takto nehledí ke zdraví vůbec, nýbrž že hledí ke zdraví člověka, či spíše ke zdraví tohoto určitého člověka; neboť léčí jednotlivce. 10

5. *Názor Aristotelův*

O tom tudíž tolik bud řečeno; | vraťme se však opět k hledanému dobru, co asi jest. Jeví se totiž býti jiným 15 v každé činnosti a v umění; jiné jest v lékařství a ve vojevůdcovství a podobně v ostatních odborných činnostech. Které tedy jest dobro každé z nich? Nebo pro co se vše ostatní koná? Tím jest v lékařství zdraví, ve vojevůdcovství | vítězství, v každé činnosti však a záměru 20 účel a cíl; neboť pro něj všichni konají to ostatní. A tak je-li nějaký cíl všeho, co máme konati, ten bude tím uskutečnitelným dobrem, je-li jich více, tyto. Rozprava tudíž jinou cestou dospěla k témuž výsledku. | Musíme se však 25 pokusiti věc ještě více objasniti.

Poněvadž, jak se zdá, jest účelů více, a z těchto si některých žádáme pro jiné, například bohatství, píšťaly

6. *Výměr blaženosti*

a vůbec nástroje, jest zjevno, že nejsou všechny dokonalé; nejvyšší dobro se však jeví něčím dokonalým. Jestliže tedy jen jedno jest dokonalé, toto jest, co hledáme, | pakli více, tak nejdokonalejší z nich. Dokonalejším pak než účel pro něco jiného nazýváme účel žádaný o sobě, který nikdy není žádán pro něco jiného, jako věci žádané i o sobě i pro to jiné; a tak prostě dokonalé jest to, co jest cílem úsilí o sobě a nikdy pro něco jiného. Takovým cílem jest především blaženost; | té si žádáme vždy pro ni samu a nikdy pro něco jiného, cti však, slasti a rozumu a veškeré přednosti si žádáme sice i pro ně samy - neboť i kdyby z nich jinak nic nevyplývalo, žádali bychom si jich -, ale také pro blaženost, | domnívajíce se, že jimi budeme blaženi. Blaženosti si však nikdo nežádá pro ony, ani vůbec pro něco jiného.

Zdá se pak, že totéž vyplývá i ze soběstačnosti; neboť dokonalé dobro dostačuje samo sobě. Tím však nemíníme, že něco jest soběstačné jen pro jednoho člověka, který žije život samotářský, nýbrž i pro rodiče, | děti a ženu a vůbec pro přátele a občany, poněvadž člověk jest přirozeně určen pro život v obci.* Ovšem jest nutno položit i přitom jistou mez; neboť budeme-li to rozšiřovati na rodiče, potomky a přátele přátel, půjdeme do nekonečna. Ale o tom jest třeba pojednati později; za soběstačné pokládáme to, co samo | o sobě činí život žádoucím a ničeho nepostrádajícím; domníváme se pak, že takovým dobrem jest blaženost, která, nesečtena, jest nejžádoucnější ze všech věcí. Sečtena byla by zjevně ještě žádoucnější i s nejmenším dobrem; neboť nadbytkem dober se stává to, co jest přidáno, a větší z dober jest vždy žádoucnější. i Jeví se tudíž blaženost něčím dokonalým a něčím soběstačným, poněvadž jest cílem všeho konání.

Nuže, jest snad souhlasně dokázáno, že blaženost jest nazýváti nejvyšším dobrem, jest však potřebí ještě jasnějšího výkladu o tom, co jest.

To se může státi nejspíše tím, že uvážíme, jaký jest úkol ! člověka. Jako totiž u pištee, sochaře a u každého umělce a vůbec u všech lidí, kteří mají nějaký úkol a činnost, dobro a blaho jest ve vykonaném díle, tak i u člověka, jestliže vskutku má nějaký úkol. Zdaž tesař a švec mají svůj určitý úkol a činnost, člověk však jako člověk nikoli, ale je zrozen k nečinnosti? Či jako oko, ruka a noha a vůbec každý úd má nějaký úkol, tak i u člověka budeme předpokládati vedle všech těchto ještě nějaký určitý úkol? Který to tedy asi bude? Život zajisté má člověk společný s rostlinami, my však hledáme to, co jest vlastní člověku. | Musíme tudíž rozlišovati život výživný a rostivý.* Druhý snad jest život smyslový, avšak i tento jest zřejmě společný koni, volu a každému živému tvoru. A tak u rozumné bytosti zbývá jakýsi život činný; ta pak jednak poslouchá rozumového důvodu, jednak má rozum | a myslí. Poněvadž se však o činném životě mluví v dvojím významu, musíme předpokládati život se zřetěním k činnosti skutečné;* neboť tato se všeobecně uznává za vyšší.

Jestliže tedy úkolem člověka jest skutečná činnost duše ve shodě s rozumem anebo nikoli bez rozumu, výkon pak kteréhokoli člověka nazýváme dle rodu totožným s výkonem zdatného člověka, jako například kitharisty vůbec a j kitharisty zdatného, což prostě platí ve všem, ježto k výkonu vůbec se přikládá nadbytek z hlediska zdatnosti* - kitharistovi totiž náleží hráti, avšak zdatnému kitha-

ristovi hráti dobře -, i je-li tomu tak a za výkon člověka klademe jakýsi život, a to skutečnou činnost duše a jednání ve shodě s rozumem, u zdatného pak muže vše to
 15 způsobem dobrým a | krásným, neboť každý výkon se dobře dokonává podle vlastní zdatnosti, potom patrně lidským dobrem se stává činnost duše z hlediska zdatnosti, a je-li zdatností více, tedy z hlediska nejlepší a nejdokonalější. Dále, v životě úplném.* Neboť jedna vlaštovka jara nedělá, ani jeden den; tak ani šťastným a blaženým
 20 člověkem nečiní | jeden den, ani krátký čas.

7. Povaha mravních zásad

Dobro tedy budiž takto naznačeno -jest totiž nutno pojem nejprve v obryse načrtnouti a pak později podrobně provést* -; zdá se, že každý člověk dovede pokračovati v tom a rozčleniti to, co bylo v obryse správně naznačeno, a že čas jest při tom dobrým vynálezcem a spolupracovníkem, odkud také | povstaly přídatky v uměních; každý zajisté dovede doplniti to, čeho se ještě nedostává.

Jest však třeba pamatovati na to, co bylo výše řečeno, a nevyhledávati přesnosti ve všem stejně, nýbrž v každém oboru podle látky a tolik, kolik jest vlastní tomu
 30 oboru. Zajisté tesař a geometr | různě vyhledávají praveho úhlu; prvý totiž tolik, kolik jest užitečný k výkonům, druhý však, co jest a jaký jest; neboť jest zkoumatelem pravdy. Týmž způsobem jest si počínati i v ostatních oborech, aby nebylo více přídatků než hlavního díla.*

1098^b Nesmíme také žádati | příčiny ve všem stejně,* nýbrž v něčem stačí správně ukázati skutečnost, jako například i o počátcích; skutečnost jest první a počátek; počátky se poznávají jednak návodem, jednak postřehem, jednak

jakýmsi zvykem,* a jiné jinak. Jest | třeba se pokusiti jíti 5 za nimi cestou, která jim přirozeně odpovídá, a vynasaziti se, aby byly správně vymezeny. Neboť mají velký význam pro důsledky. Zdá se totiž, že počátek jest více než půle celku a mnoho z toho, co hledáme, jest jím objasněno.*

8. Rozdělení dober

Jest tedy nutno o něm uvažovati nejen dle závěru a dle částí výměru,* nýbrž i dle toho, co se o něm říká. 10 Neboť s pravdou souhlasí všechna skutečnost, s omylem si pravda brzy odporuje.

Jsou-li tedy dobra rozdělena do tří skupin a jedna z nich se nazývají dobry zevnějšími, jiná duševními a tělesnými, tak duševní dobra nazýváme nejvyššími | a nejvíce 15 dobrými. Jednání pak a duševní činnosti klademe do duše. I jest to asi správně řečeno, alespoň dle tohoto starobylého mínění a souhlasně uznávaného muži, kteří se zabývají filosofií. Správně také dle toho, že nějaká praktická jednání a skutečné činnosti jsou zvány účely; proto zajisté jest účel ve skupině dober duševních | a nikoli 20 dober zevnějších. S výměrem pak souhlasí i to, že blažený člověk dobře žije a dobře jedná; říká se totiž téměř obecně, že blaženost jest dobré žití a dobré jednání.

9. Bližší odůvodnění pojmu blaženosti

Také se zdá, že všechno, co se dosud v blaženosti hledalo, jest obsaženo v tom, co jsme řekli. Jedněm jest totiž ctností, druhým rozumností, jiným moudrostí,

- 25 | jedněm zase tímto nebo něčím z toho všeho ve spojení se slastí anebo nikoli bez slasti;* druzí přibírají také zevnější blahobyť. Z těchto mínění jedna vyslovuje mnoho starých mužů, druhá jen málokteří, ale mužové vynikající; i jest důvodno, že žádný z nich se nemylí ve všem, nýbrž že alespoň v jednotlivostech anebo i ve většíně jich má pravdu.
- 30 S těmi tedy, kteří míní, že blaženost jest ctnost nebo nějaká stránka ctnosti, náš výměr souhlasí; neboť k ní náleží přiměřená činnost z hlediska zdatnosti. Ale jest nemalý rozdíl v tom, klademe-li nejvyšší dobro v pouhý majetek, nebo užívání, v pouhý stav, nebo ve skutečnou činnost. ^{iO99^b} Neboť tam, kde jest pouze stav, jest možno, | že tento nic dobrého skutečně nevykoná, například u spícího člověka, anebo nějak jinak nečinného, u skutečné činnosti jest to však nemožno; neboť bude jednati z nutnosti a dobře jednati. Jako při olympijských hrách nebývají
- 5 věnčeni muži nejkrásnější a nejsilnější, nýbrž | ti, kteří se účastní závodění - z těch zajisté někteří vítězí -, tak se toho, co jest v životě krásné a dobré, stanou účastnými ti, kteří správně jednají. Také jejich život o sobě jest pak příjemný. Neboť radovati se náleží kjevům duševním, každému pak jest příjemné to, čeho se nazývá mi-
- 10 lovníkem, například kůň milovníku koní, divadlo | milovníku divadla; týmž způsobem také spravedlnost milovníku spravedlnosti a vůbec to, co jest ctnostné, milovníku ctnosti. U množství se slasti navzájem potírají, poněvadž jimi přirozeně nejsou, kdežto milovníkům krásna jest libé to, co jest libé přirozeně. A tuto vlastnost mají
- 15 ctnostná jednání, takže i jim jsou libá i | sama sobě. Jejich život tedy nikterak nepotřebuje slasti jako nějakého přívěsku, nýbrž má slast v sobě. Podle toho, co jsme řekli, zajisté ani není dobrý ten, kdo se neraduje z krásného

jednání; neboť nikdo asi nenazve spravedlivým toho, kdo se neraduje ze spravedlivého jednání, ani nenazve štedrým toho, kdo se neraduje ze | štedrých skutků, a podobně i v ostatním. Je-li tomu tak, bude asi ctnostné jednání slastné samo o sobě. Ale také dobré a krásné, a obojím z toho v míře největší, ačli o nich správně soudí ctnostný člověk; a soudí, jak jsme řekli. Nejlepší tedy, nejkrásnější a nejslastnější jest j blaženost, a nedá se to od sebe oddělití podle dálského:*

Nejkrásnější jest spravedlnost, nejlepší zdraví; nejslastnější však to, dosíci, co kdo má rád.

Všechno to jest zajisté v nejlepších skutečných činnostech, těmito j pak, anebo jednou nejlepší z nich dle našeho tvrzení jest blaženost. 30

Zároveň jest zjevno, že potřebuje také zevnějších dober, jak jsme řekli; jest totiž nemožno nebo nesnadno, aby jednal krásně ten, kdo nemá nutných prostředků. ^{iO99^b} Vždyť mnoho věcí se koná s pomocí přátel, bohatství a politické moci jako s pomocí nástroje; nedostatek některých dober docela kalí štěstí, například nedostatek urozenosti, plodnosti a krásy; neboť není zcela blažen ten, kdo jest ohyzdný, nízkého původu, osamělý nebo bezdětný, | a ještě snad méně, má-li někdo nezdárné děti 5 nebo špatné přátele, anebo, ač byli dobří, zemřeli. Jak jsme tedy řekli, podobá se, že potřebuje i takové vnější pohody; proto někteří do jedné řady s blažeností kladou zdar, jako druzí ctnost.

10. *Blaženost je v činnosti*

10 Proto také vzniká obtížná otázka, zda se lze blaženosti naučiti nebo jí navyknouti anebo | nějak jinak jí cvikem nabýti, či přichází-li nějakým božským údělem nebo náhodou.

Je-li ještě něco jiného, čeho se lidem dostává jako daru od bohů, jest rozumné mysliti, že také blaženost jest božím darem, a to tím spíše, čím z lidských dober jest nejhodnotnější.

15 Ale snad bude prospěšnější pojednati o té otázce v jiné úvaze,* přece však jest zjevno, | že blaženost náleží k tomu, co má nejvíce božskou podstatu, i kdyby bohy nebyla sesílána, nýbrž se jí nabývalo ctností a nějakým učením nebo cvikem; neboť, jak se zdá, závodní cena ctnosti a účel jest i něčím božským i blaženým. Bude však i mnoha lidem společná; neboť jest možno, aby se jí nějakým učením | a péčí dostalo všem lidem, kteří pro ctnost nejsou otupělí. Jestliže však jest lépe býti tak blažen než náhodou, musíme uznati, že se věc tak opravdu má, když to, co jest od přirozenosti, jest uspořádáno tak, aby bylo co nejkrásnější, a podobně jest tomu i u toho, co pochází z umění, a z každé příčiny, a nejvíce u toho, co pochází z příčiny nejlepší. Bylo by však nadmíru pochybné připisovati náhodě* to, co jest největší a nejkrásnější.

25 I z výměru jest jasno, co hledáme; jmenována tu jakási skutečná činnost duše z hlediska zdatnosti. Z ostatních dober pak jedna jsou s tím nutně spojena, druhá přirozeně jako nástroje jsou součinná a užitečná. To asi souhlasí s tím, co jsme řekli na začátku: za nejlepší totiž | jsme tam stanovili cíl nauky politické, ta pak nejvíce pečuje

0 to, aby občany učinila nějakými, a to dobrými a schopnými krásných výkonů.

Jest tedy zřejmo, že ani osla, ani koně, ani jiné zvíře nenazýváme blaženými; neboť žádné | z nich nemůže býti účastno takové činnosti. Z téže příčiny ani dítě není blažené; neboť pro mládí není ještě schopno takových výkonů; a děti, které tak bývají nazývány, jsou nazývány blaženými pro naději. Jak jsme totiž řekli, jest potřebí 1 dokonalé ctnosti i i dokonalého života. Neboť v životě se děje mnoho změn a všelijaké náhody a ve stáří i nejšťastnější člověk může býti postižen velikými nehodami, jak se vypravuje v pověstech o Priamovi; a toho, kdo se dožil takových nehod a bídě skonal, nikdo nenazývá blaženým.

noo^a11. *Nutnost života k blaženosti*

Zda tedy nelze ani žádného jiného člověka nazvati blaženým, dokud žije, nýbrž podle Solóna jest třeba přihlížeti ke konci? A i když také to nutno ponechati, zdaž jest pak alespoň blažen, když zemře? Či jest to zcela zvláštní, zvláště nám, kteří říkáme, že blaženost jest jakousi činností? A nenazýváme-li toho, | kdo zemřel, blaženým, a ani Solón to nechce, nýbrž že teprve tehdy lze bezpečně nazývati šťastným člověka, když již unikl zlům a nehodám, i v tom jest nějaká nesnáz; neboť se zdá, že i zemřelý má nějaké zlo i dobro, když přece je má i člověk žijící, | ač toho necítí, jako pocty a hanby, štěstí a neštěstí dětí a vůbec potomků. Ale i v tom jest nesnáz. Neboť tomu, kdo šťastně žil až do stáří a podle toho přiměřeně zemřel, mohou se přihoditi mnohé změny v jeho potomcích, jedni z nich mohou | býti dobří a dojíti života 10 15 20 25

podle zásluhy, druzí však naopak, i jest patrné, že se mohou míti všelijak podle vzdálenosti od rodičů; i bylo by to něco zvláštního, kdyby se i zemřelý spolu měnil a stával se šťastným a opět nešťastným, ale zvláštní by to bylo také, | že by se osud potomků nijak nedotýkal předků, ani po nějakou dobu.

Ale jest nutno vrátiti se zase k dřívější nesnáz; snadno se totiž z onoho vyzkoumá i to, co nyní hledáme. Jestliže tedy jest přihlížeti ke konci a tehdy každého nazýváti šťastným, nikoli že jest šťastný, nýbrž že takový dříve byl, jak pak to není zvláštní, nebude-li se v době, kdy skutečně jest blažen, j pravdivě o něm mluvíti, že jím jest, | protože žijících lidí nechceme pro změny nazývat blaženými a také proto, že máme za to, že blaženost jest něco stálého a nikterak nepodléhá změnám, osudy však u týchž lidí se často pohybují v kruhu; neboť kdybychom se řídili podle | těch příhod, jest zjevno, že bychom téhož člověka zvali blaženým a opět ubohým, prohlašujícíce blaženého člověka za jakéhosi chameleóna nebo člověka vratce stojícího. Anebo není nikterak správné řídit se náhodami? V těch přece není dobro nebo zlo, ale i když jich lidský život mimovolně potřebuje, jak jsme řekli, | přece pro blaženost jsou rozhodující ctnostné činnosti, v opaku pak opačné.

Pro náš výměr svědčí i přítomná nesnáz. Neboť v žádném lidském výkonu není tolik stálosti jako v ctnostných činnostech; jsou totiž i stálejší než vědomosti. | A mezi oněmi ty, které jsou vzácnější, jsou i nejstálejší, poněvadž v nich lidé nejvíce a nejtrvaleji žijí; toto, zdá se, jest příčinou, že pro ně není zapomnění. Blažený člověk bude míti právě to, co hledáme, a po celý život zůstane takový, jaký jest; neboť vždy, anebo především, v jednání a v zkoumaní bude hleděti k tomu, | co jest ctnostné, a osudy, které

ho stihnou, ponese co nejkrásněji a vždy a všude přiměřeně jako muž opravdu dobrý a pevný* bez hany.

Poněvadž se však mnoho věcí, které se liší velikostí a nepatrností, přihází náhodou, tak nepatrné příhody, ať jsou šťastné anebo jejich opak, nemají pro | život zjevného účinku, kdežto velké a četné příhody šťastné učiní život ještě šťastnějším - neboť přirozeně přispívají k okrase života a jejich užívání jest krásné a dobré -, opačné příhody však šťastný stav tísní a kalí; neboť působí strasti a brzdí mnohé | činnosti. Přece však i v nich prozařuje krásno, když někdo lehce snáší četné a obtížné nehody, nikoli z nečitelnosti, nýbrž pro své šlechtné a velkomyslné smýšlení.

Jsou-li v životě rozhodující činnosti, jak jsme dokázali, žádný šťastný člověk se nemůže státi bídným; nikdy totiž nebude konati to, co jest ošklivé a špatné. Domníváme se zajisté, že ten, | kdo jest opravdu dobrý a rozumný, ponese každý osud důstojně a že vždy za každých okolností bude konati to, co jest nejkrásnější, zrovna tak, jako dobrý vojevůdce užije nejprůměřeněji svěřeného vojska k válečným účelům a dobrý švec z daných kozí zhotoví dobrou obuv; týmž způsobem pak i ostatní řemeslníci a umělci. Je-li tomu tak, nikdy se asi blažený člověk nestane bídným, ale ovšem nemůže ani zůstat šťastný, kdyby ho potkal takový osud jako Priama. Ale není ani nestálý, ani vrtkavý; neboť blaženosti nepozbude | ani jakýmikoli nehodami, jež ho stihnou, leda četnou řadou nehod velikých, a z takových se asi nestane opět blaženým v krátkém čase, jestliže však ano, tedy po dlouhé a drahé době, stal-li se v ní účastným velikých a krásných darů.

Co tedy brání nazývati blaženým toho, kdo jest činný v dokonalé ctnosti | a zevnějšími statky jest sdostatek

zaopatřen, a to nikoli pouze v libovolné době, nýbrž v celém dokonalém životě? Anebo musíme ještě doložit, že takto bude i žítí a podle toho i zemře, ježto budoucnost jest nám nejasná, blaženost pak pokládáme za konečný cíl, a to naprosto dokonalý? Je-li však tomu tak, nazve-

20 me šťastnými | ze žijících lidí ty, kteří to, co jsme řekli, nyní mají a budou mít, a to šťastnými potud, pokud jimi lidé mohou být.*

Tím budiž zkoumání o tomto předmětu tolik vymezeno; aby však osudy potomstva a přátel vůbec pranic nepřispívaly k blaženosti, jest zřejmě nelaskavé a názorem protivným obecným domněnkám; a poněvadž příhod jest

25 mnoho a jsou v nich všelijaké | rozdílly a jedny více, druhé méně se nás dotýkají, byl by to zdlouhavý a nekonečný úkol, rozbírat každý případ zvlášť, i dostačí snad to, co řečeno obecně a v obryse.

Jestliže tedy, jako některé z vlastních nehod jedny mají

30 pro život nějakou závažnost a význam, | druhé se však podobají ne příliš těžkým, a tak stejně i osudy přátel, jestliže dále rozdíl, který jest v tom, zda kterákoli nehoda postihne někoho za živa, nebo po jeho smrti, jest mnohem větší než rozdíl, který bývá v tragédii, ať protizá-

35 símě vzítí v úvahu také tento rozdíl, ba snad raději | tu otázku, jež se týká zesnulých, jsou-li účastni vůbec ještě nějakého dobra, | či jeho protivy; podobá se totiž, i když se z toho něco k nim dostane, ať je to dobré nebo

noi^b protivné, že to přece buď naprosto nebo alespoň vzhledem k nim má slabý a skrovný účinek, ne-li, tak alespoň že to není tak velké a takové síly, aby učinilo šťastnými

5 ty, kteří jimi nejsou, | anebo těm, kteří jimi jsou, mohlo štěstí odejmouti.* Zdá se tedy, že příznivý a stejně i nepřiznivý osud přátel se zesnulých dotýká, ale jen tak

a tolik, že ani blažených nečiní blaženými, aniž co jiného podobného.

12. *Blaženost je věcí dokonalou*

Když jsme toto vymežili, přihlédněme k tomu, zda blaženost náleží k věcem hodným chvály, či spíše cti; neboť k pouhým schopnostem zřejmě nenáleží. 10

Zároveň se však zdá, že všechno to, co jest pouze chváleno, jest chváleno proto, že má nějaké vlastnosti a k něčemu jest v jistém vztahu; neboť člověka spravedlivého a statečného a vůbec člověka | dobrého a ctnost jistě 15 chválíme pro jejich jednání a výkony, tak i siláka a běžce a každého jiného, ježto jest přirozeně nějaký a k něčemu dobrému a řádnému se chová určitým způsobem. To jest zjevno také z chvály, která se pronáší o bozích;* neboť se jeví směšnými, když jsou srovnáváni s námi, a to je tím, že se chvály, jak jsme ukázali, pronášejí 20 vztahem k něčemu. Vztahuje-li se však chvála k takovým výkonům, jest zřejmo, že se o tom, co jest nejlepší, nepronáší chvála tohoto druhu, nýbrž něco většího a lepšího, jak to i můžeme viděti: bohy totiž velebíme jako šťastné a blažené a rovněž z lidí ty, kteří jsou Bohu | nej- 25 více podobni. Totéž platí i o dobrech; nikdo zajisté blaženosti nechválí tak jako právo, nýbrž ji velebí jako něco ve větší míře božského a lepšího.

V tom smyslu také Eudoxos,* zdá se, dobře obhájit rozkoš co do její ceny; neboť okolnost, že nebývá chválena, ač náleží mezi dobra, ukazuje prý, že jest něčím lepším, než jest to, | co jest hodno chvály, a takový prý jest Bůh 30 a dobro: k těmto prý se i ostatní věci vztahují. Chvála totiž náleží ctnosti - neboť touto se lidé stávají schopnými

krásně jednati —, a rovněž chvalořeči náležejí výkonům jak tělesným, tak duševním. Ale toto zevrubně vyšetřiti 35
1102^a náleží snad spíše těm, | kteří se ve svých pracích zabývají chvalořeči, nám z toho, co jsme | řekli, jest zřejmo, že blaženost patří k věcem hodným cti a dokonalým. Že tomu tak jest, zdá se i proto, že jest počátkem; pro ten zajisté všichni všechno ostatní konáme, počátek však a příčinu dober pokládáme za něco hodného cti a božského.

13. Blaženost je v ctnosti. Roztřídění ctností

5 Ježto blaženost jest jakási činnost duše z hlediska dokonalé ctnosti, musíme přihlédnouti ke ctnosti. Neboť tím lépe prozkoumáme také podstatu blaženosti. Zdá se také, že opravdový politik o ni nejvíce usiluje; vždyť chce ob-
io čany učiniti dobrými a zákonů poslušnými. Jako vzory takových politiků máme zákonodárce Kréťanů a Lakédaimonů,* a jsou-li ještě jiní takoví. Jestliže však tato úvaha náleží nauce politické, jest zjevno, že zkoumání toto odpovídá našemu počátečnímu záměru. Zřejmě pak
15 musíme uvažovati o lidské ctnosti; neboť jsme | hledali lidské dobro a lidskou blaženost.

Lidskou ctností pak rozumíme nikoli zdatnost tělesnou, nýbrž duševní; a blažeností míníme činnost duševní. Je-li tomu tak, jest patrné, že odborník v politice musí
20 míti jistou znalost duše, jako ten, kdo chce léčiti oči, musí znáti také celé tělo, a to tím spíše, oč nauka politiká jest hodnotnější a významnější nad lékařství. Vzdělání lékaři skutečně velmi usilují o poznání těla. Tudíž i politik musí uvažovati o duši, avšak pouze pro vytčený účel
25 a pokud to dostačí k tomu, co hledá; | zabíhati totiž

důkladněji do podrobností, vyžadovalo by větší námahy, než jest potřebí pro tento úkol.

Mluví se o tom sdostatek také ve veřejných pojednáních,* i jest třeba toho užítí. Například, že v duši jedna složka jest nerozumná, druhá rozumná. Pro tento účel však nikterak nezáleží na otázce, zda obě tyto složky jsou od sebe odděleny tak, jako jsou části těla a všechno, co se rozlišuje dle 30
částí, či pouze pojmově jest dvoje, přirozené však jest nedílné zrovna tak, jako při obvodu vypuklost a dutost. Té nerozumné složce duše se pak něco podobá tomu, co jest společné s rostlinami, míním příčinu výživy a růstu; neboť takovou duševní mohutnost musíme asi předpokládati u všeho, co přijímá potravu,
i u zárodků i u bytostí dokonalých; a to důvodněji než 35
H02^b kterou jinou. Tato složka duše tedy má zjevně jakousi dokonalost společnou, ne pouze lidskou; zdá se totiž, že tato složka a tato mohutnost jest činná zvláště ve spánku, | dobrý a zlý člověk se však projevuje nejméně ve 5
spánku, proto se říká, že se lidé šťastní polovicí života nijak neliší od nešťastných. To se děje zcela přirozeně; spánek totiž jest nečinností duše, pokud se nazývá ctnostnou a špatnou, s omezením, že sny dobrého člověka, zasahují-li tam poněkud nějaké pohyby,* | stávají se lepšími 10
než u kterýchkoli lidí.

Ale o tom dosti, pomlčme i o stránce výživné, ježto přirozeně nemá podílu na lidské ctnosti; zdá se však, že nerozumná jest ještě jiná jakási přirozenost duše, ač přece nějak jest účastná rozumu. Chválíme totiž rozumný úsudek zdrženlivého člověka | a tu složku duše, která má 15
rozum. Neboť nabádá správně a k tomu, co jest nejlepší; jest však zjevno, že jest v nich mimo rozum ještě něco jiného, co rozumu odporuje a vzpírá se mu.* Neboť jako ochrnuté údy těla, máme-li v úmyslu pohnouti jimi

KNIHA DRUHÁ

PŮVOD A VÝMĚR MRAVNÍ CTNOSTI

1. *Mravní ctnost, přirozenost a zvyk*

Je-li dvojí ctnost, jedna rozumová a | druhá mravní, 15
 má ctnost rozumová vznik a vzrůst většinou z učení, proto
 potřebuje zkušenosti a času, kdežto ctnost mravní (éthi-
 ké) vzniká ze zvyku, odtud obdržela i jméno,* které se
 jen málo odlišuje od slova „zvyk“ (ethos).

Z toho jest také patrné, že žádná mravní ctnost* nám 20
 není dána přirozeně; neboť nic | z toho, co jest přiroze-
 ně, nemůže býti zvykem změněno, například kámen, který
 se přirozeně pohybuje směrem dolů, nemůže býti navyk-
 nut, aby se pohyboval směrem nahoru, i kdyby někdo ti-
 síckrát jím házeje jej tomu zvykal, a zrovna tak ani oheň
 nemůže býti navyknut, aby se pohyboval dolů, aniž vů-
 bec co jiného si navykne na něco, co by bylo proti jeho
 přirozenosti. Proto ctnosti nejsou nám dány ani od přiro- 25
 zenosti, ani proti přirozenosti, nýbrž | máme přirozenou
 vlohu, abychom jich nabyli, zvykem pak se dokonávají.

Dále schopnosti toho, čeho se nám přirozeně dostává,
 dříve s sebou přinášíme a teprve později projevujeme

20 napravo, otáčejí se neobratně | právě v opačnou stranu
 nalevo, tak jest i v duši; pohyby nezdrženlivých lidí to-
 tiž jdou opačným směrem. Jenže na těle ten odchylný
 pohyb vidíme, v duši ho však nevidíme. Snad pak, ne-
 méně než tam, nutno míti za to, že i v duši jest něco mimo
 25 rozum, co se tomuto protiví a | odporuje mu. Na tom,
 jak se různí, tu nezáleží. Zdá se však, jak jsme řekli, že
 i toto jest účastno rozumu; u zdrženlivého člověka ales-
 poň rozumu poslouchá. Ještě snad povolnější jest u člo-
 věka uměřeného a statečného; ve všem jest v úplném sou-
 hlase s rozumem.

Zjevně i nerozumná složka jest dvojí; neboť stránka
 30 rostlinná nemá nic společného | s rozumem, stránka žá-
 davá však a vůbec toužívá* jest ho v jisté míře účastná,
 pokud ho poslouchá a jest mu poddána. Tak říkáme také,
 že se řídíme rozumem a radou otce a přátel, nikoli tak,
 jako se matematik řídí větou. Všelická výtka a pochvala
 však ukazuje, že se i nerozumná složka dá rozumem ně-
 jak přemluvíti. | Máme-li však říci, že také tato složka
 H03^a má rozum, tedy i rozumná složka bude dvojí, jedna má
 vlastně rozum a má jej sama v sobě, druhá jej má jako
 dítě, které jest poslušno svého otce.

Podle tohoto rozdílu pak rozlišujeme i ctnost, jedny
 ctnosti nazýváme rozumovými, druhé mravními, moud-
 5 rošt, chápání a rozumnost nazýváme | rozumovými, štěd-
 rost a uměřenost mravními. Mluvíme-li totiž o mravní
 povaze, neříkáme, že člověk jest moudrý nebo chápavý,
 nýbrž že jest klidný nebo uměřený, ale chválíme také člo-
 věka moudrého, když hledíme k jeho stavu;* ty stavy pak,
 10 které jsou hodné chvály, | nazýváme ctnostmi.

příslušné činnosti, jak můžeme pozorovati u smyslů - neboť příslušného smyslu jsme nenabyli z častého vidění
 30 nebo z častého slyšení, | nýbrž naopak užívali jsme ho, protože jsme jej měli, nikoli že bychom ho byli užíváním nabyli -, ctností však nabýváme po předchozí činnosti, jak tomu jest i u ostatních umění. Neboť máme-li se něčemu naučiti, co máme konati, naučíme se tomu tím, že to konáme, například ten, kdo staví, stává se stavitelem, a ten, kdo hraje na kitharu, stává se kitharistou. Tak
 1103^b i ! spravedlivým jednáním stáváme se spravedlivými, uměřeným pak uměřenými a statečným statečnými.

To dosvědčuje také zjev, jak jej vídáme v obcích; zákonodárci totiž činí občany dobrými tím, že je tomu navykají, a to jest přáním každého zákonodárce; j
 5 kterýpak toho dobře nečiní, chybuje, a tím se liší dobrá ústava od ústavy špatné.

Dále každá ctnost vzniká z týchž příčin a z týchž i zaniká a rovněž i umění; z hry na kitharu totiž se stávají
 10 jak dobří, tak i špatní kitharisté. Podobně | i stavitelé a všichni ostatní; neboť z dobrého stavění budou dobří stavitelé, ze špatného špatní. Kdyby tomu tak nebylo, nebylo by potřebí učitele, ale každý člověk by se rodil dobrým či špatným. Takto se tedy věc má i u ctnosti: jed-
 15 náme-li ve stycích j s lidmi, stáváme se jednak spravedlivými, jednak nespravedlivými, a jednáme-li v nebezpečích a zvykáme-li si báti se či nebáti, stáváme se jednak statečnými, jednak zbabělými. Podobně i v žádostech a zlosti. Jedni se zajisté stávají uměřenými a vlídnými,
 20 druzí nevázanými a prchlivými, podle toho, chovají-li se v takových případech tak, nebo onak. Zkrátka, stavy vznikají ze stejných činností. Proto jest potřebí, abychom činnostem dali určitou povahu; neboť stavy se řídí jejich rozdíly. Tudíž nemálo na tom záleží, zvyká-li si člověk

hned od mládí jednati tak, nebo onak, nýbrž velmi mnoho, ba všechno. 25

2. Poměr ctnosti a jednání

Poněvadž tedy toto pojednání nemá účel teoretický, jak bývá u ostatního zkoumání - neboť neuvažujeme, abychom věděli, co ctnost jest, nýbrž abychom se dobrými stali, sice by to nemělo žádné ceny -, jest nutno uvažovati o | praktických jednáních, jakým způsobem se
 30 mají konati; ta totiž, opakují, rozhodují také o tom, jaké stavy vznikají.

Jest všeobecným míněním, a to také budiž základem, že máme jednati podle správného úsudku, bude však o tom řeč později,* i co správný úsudek jest, i jaký jest jeho vztah k ostatním ctnostem. Budiž však předem j
 1104^a znamenáno, že každá nauka o praktické činnosti má podávat jen obrys, nikoli zevrubnost, jak jsme podotkli i na začátku, že se důvody mají požadovati podle látky; avšak jevy praktického života a toho, co jest prospěšné, nemají nic stálého, zrovna jako toho, co náleží | k zdraví. Má-li
 5 pak takovou povahu úvaha o otázkách všeobecných, tím spíše úvaha o jednotlivých případech vylučuje naprostou přesnost;* neboť nespadá ani pod umění, ani pod žádné učení, nýbrž jednající osoby samy pokaždé musí hleděti k tomu, co jest v určitém případě vhodné, jak se to děje i v lékařství a v | kormidelnictví. 10

Ale ač tato úvaha má takovou povahu, přece se musíme pokusiti o to, jak pomoci. Předně tedy musíme hleděti k tomu, že takové jevy zanikají přirozeně nedostatkem a nadbytkem - pro to totiž, co jest neznámé, jest zapotřebí důkazů známých -, jako vidíme u síly

15 a tělesného zdraví; | neboť jak upřílišené tělesné cviky,
 tak i nedostatečné ničí sílu, zrovna jako i příliš hojné
 a příliš skrovné nápoje a pokrmy ničí zdraví, přiměřené
 však je dávají, zvyšují i zachovávají. Tak tedy tomu jest
 20 i u uměřenosti, statečnosti a u ostatních ctností. | Ne-
 boť ten, kdo se všemu vyhýbá a všeho se bojí a nic ne-
 podniká, stává se zbabělým, naopak ten, kdo se vůbec
 ničeho nebojí, nýbrž směle ke všemu kráčí, smělcem,
 podobně ten, kdo užívá veškeré rozkoše a žádné se ne-
 zdržuje, nevázaným, ten však, kdo kolem všech rozkoší
 25 chodí jako lidé bez zájmu,* člověkem bezcitným; | tu-
 díž uměřenost a statečnost hyne nadbytkem a nedostat-
 kem, středností se však zachovává.
 Ale nejenom vznik, vzrůst a zánik se děje z týchž pří-
 čin a týmiž příčinami, nýbrž budou v nich také skutečné
 30 činnosti;* vždyť tak jest to i u | ostatních věcí, které jsou
 známější, například u tělesné síly; ta totiž vzniká z toho,
 že se bere mnoho potravy a že se podstupuje mnoho ná-
 mah, a to zas nejlépe může činiti člověk silný. A zrovna
 tak jest to i u ctností; neboť tím, že se zdržujeme rozkoší,
 35 stáváme se uměřenými, a stali-li | jsme se jimi, dovede-
 me se jich opět nejlépe zdržovati. Stejně i i u statečnos-
 ti; neboť zvykáme-li si nedbáti nebezpečí a podnikati je,
 stáváme se statečnými, a stali-li jsme se takovými, bu-
 deme moci nejspíše podstupovati nebezpečí.
 Za známku stavů jest třeba pokládati pocit libosti a ne-
 5 libosti, | spojený s výkony; ten totiž, kdo se zdržuje tě-
 lesných požitků a právě z toho se raduje, jest uměřený,
 kdo však nad tím pocituje nelibost, jest nevázaný, a kdo
 podstupuje nebezpečí a má z toho radost nebo alespoň
 ne zármutek, jest statečný, kdo se však nad tím rmoutí,
 jest zbabělý. Neboť mravní ctnost se vztahuje k pocitům
 10 libosti a nelibosti.* Pro | libost konáme to, co jest špat-

ně, pro nelibost pak se zdržujeme toho, co jest krásné.
 Proto, jak praví Platón,* člověk má býti hned od mládí
 nějak veden, aby se radoval a rmoutil z toho, z čeho má;
 to jest zajisté správná výchova.

Vztahují-li se dále ctnosti k jednotlivým jednáním a ci-
 tům a ke každému citu a ke každé činnosti se pojí | li- 15
 bost a nelibost, pak také ctnost má vztah k pocitům li-
 bosti a nelibosti.

To naznačují také tresty, kterých se pro ně užívá; jsou
 totiž jakýmsi druhem léčení, léčení pak přirozeně působí
 opakem.*

Dále, jak jsme již výše řekli, každý duševní stav do-
 stává svou povahu právě od toho a vztahuje se právě k to-
 mu, od čeho se přirozeně stává | horším a lepším; slast- 20
 mi a strastmi se lidé stávají špatnými tím, že jich
 vyhledávají a vyhýbají se jim, anebo že vyhledávají ta-
 kových a vyhýbají se takovým, jakým nemají, anebo
 v době, kdy nemají, a způsobem, jak nemají, anebo jak
 jinak se to ještě pojmově rozlišuje. Proto se také ctnosti
 vymezují jako jakýsi stav bez citového vzrušení* | a klid; 25
 ale neprávem, protože se to tvrdí všeobecně, nepřipojuje
 se však, jak a kdy máme býti bez citového vzrušení a co
 se ještě jiného k tomu přidává. Jest tedy základem věta,
 že taková ctnost tam, kde jde o slast a strast, vede ke ko-
 nání věcí nejlepších, špatnost pak k opaku.

To se nám může objasniti ještě z další úvahy, j Ježto 30
 totiž jsou tři věci pohnutkou snažení a tři pohnutkou odpí-
 rání, a to krásno, užitečno a příjemno, a jejich tři protivy,
 ošklivo, škodlivo a nepříjemno, jest člověk, který si v tom
 všem vede správně, dobrý, špatný však ten, kdo v tom chy-
 buje, zvláště v slasti; neboť tato jest | živým tvorům spo- 35
 lečná* a druží se ke všemu, co jest předmětem volby; | také 1105^a
 totiž to, co jest krásné a užitečné, zjevně jest libé.

Dále, od malička jest s námi všemi vypěstěno; pročej bylo by nesnadno setřítí toto citové zabarvení, srostlé se životem.

Pocit libosti a nelibosti činíme také pravidlem jednání, jedni více, druzí méně.

5 Proto tedy jest nutno, aby se celé pojednání k tomu vztahovalo; neboť to má nemalý význam pro činný život, zda se člověk správně, či nesprávně raduje a rmoutí.

10 Konečně, jak praví Hérakleitos,* ještě nesnadnější jest potlačiti slast než hněv a umění a ctnost se pokaždé projevují v tom, co jest nesnadnější; j a tím zajisté to, co jest dobré, stává se ještě lepším. Proto také celé pojednání jak o ctnosti, tak o životě v obci se zabývá otázkou rozkoše a bolesti; kdo jich totiž dobře užívá, bude dobrý, kdo špatně, bude špatný.

3. Vznik ctnosti z ctnostného jednání

Tím budiž objasněno, že se ctnost vztahuje k pocitům libosti a nelibosti a že tím, z čeho vzniká, také roste
15 | a zaniká, když se to neděje stále stejnou měrou, a že v tom, z čeho vznikla, také jest skutečně činná; někdo by se však mohl tázati, kterak můžeme tvrditi, že ti, kdo jednají spravedlivě, musí se státi spravedlivými, a ti, kdo uměřeně, uměřenými. Neboť jednají-li spravedlivě
20 a uměřeně, | jsou již spravedliví a uměření, zrovna jako ti, kdo se zabývají mluvnici a múzickým uměním, jsou již znalci mluvnice a múzicky vzděláni. Či ani v oboru umění tomu tak není? Jest totiž možno, že se někomu může něco podařiti, co odpovídá mluvnickému pravidlu, buď pouhou náhodou, nebo za přispění jiného. Tehdy tedy
25 bude znalcem mluvnice, jestliže nejen něco učiní, | co

odpovídá mluvnickému pravidlu, nýbrž také proto, ze je to mluvnickým pravidlem; toto pak znamená, že se to děje podle mluvnické znalosti v něm jsoucí.

Dále, mezi uměním a ctnostmi není ani podobnost. Neboť umělecké dílo má dobro v sobě,* stačí tedy, je-li přivedeno v takový stav, že má nějakou vlastnost; avšak v oboru mravnosti jednání nebývá provedeno ! spraved- 30

livě nebo uměřeně, má-li jen nějakou vlastnost, nýbrž teprve tehdy, je-li v nějakém stavu ten, kdo jedná, předně jedná-li vědomě, potom podle svobodného rozhodování, a to rozhodování zaměřeného na mravní jednání samo, a za třetí, jedná-li pevně a stále. Tyto podmínky se

| k ostatním uměním nepřipočítávají, vyjma samo vědě- H05^b
ní; pro jednotlivé ctnosti však vědění znamená málo nebo nic, kdežto ostatní podmínky znamenají ne málo, nýbrž

všechno, ježto z častého jednání vzniká spravedlnost a | uměřenost. Skutky tedy bývají nazývány spravedli- 5
vými a uměřenými, kdykoli jsou takové, jak je koná člověk spravedlivý a uměřený; spravedlivý však a uměřený není ten, kdo je pouze koná, nýbrž také ten, kdo je koná

tak jako lidé spravedliví a uměření. Dobře se tudíž říká, že ze spravedlivého jednání povstává | člověk spraved- 10
livý a z jednání uměřeného člověk uměřený, kdežto bez toho konání se jistě nikdo nestane ctnostným. Ale množství toho nečiní, a uchylujíc se k řečem,* myslí, že filosofuje a tak že se stane ctnostným; počíná si podobně

15 jako i nemocní, kteří sice pečlivě vyslechnou lékaře, ale nečiní nic z toho, co jim lékař přikáže. Tudíž jako nebude tělesně lépe těmto, kteří se takto léčí, tak ani duševně oněm, kteří takto filosofují.

4. Podstata ctnosti. Duševní stav (*habitus*)

- 20 Nyní jest třeba zkoumati, ca.jest-ctnost. Ježto j duševní jevy jsou trojí, a to city, vrozené schopnosti a stavy,* bude asi ctnost něčím z nich. City pak myslím žádost, hněv, strach, smělost, závist, radost, lásku, nenávisť, touhu, žárlivost, soustrast, zkrátka všechno to, s čím jest spojena libost nebo nelibost;* vrozenými schopnostmi pak to, podle čeho se o nás říká, že jsme citům přístupni, například čím jsme schopni, | že se můžeme hněvati, cítiti bolest nebo soustrast; stavy konečně to, co působí, že se k citům chováme správně nebo nesprávně,* například v hněvu se chováme nesprávně, je-li prudký nebo bezuzdný, správně se chováme, zachováváme-li střed, a podobně i v citech ostatních.
- 25 Tedy ani ctnosti, ani špatnosti nejsou city, poněvadž pro city nebýváme nazýváni | ctnostnými nebo špatnými, ale jsme tak nazýváni pro ctnosti a špatnosti, a poněvadž pro city nebýváme ani chváleni, ani haněni - nebývá zajisté chválen ten, kdo se bojí nebo se hněvá, ani H06^a nebývá haněn ten, kdo se hněvá prostě, j nýbrž ten, kdo se hněvá určitým způsobem -, pro ctnosti a špatnosti však býváme chváleni nebo haněni. Dále hněváme se a bojíme se nezávisle na rozhodování, znakem ctností jest však rozhodování, anebo nejsou bez něho. Kromě toho se říká, že při citech | jsme vzrušeni, při ctnostech a špatnostech se však neříká, že jsme vzrušeni, nýbrž že jsme v nějakém trvalém stavu.
- 5 Z týchž důvodů však ctnosti nejsou ani vrozenými schopnostmi; neboť se ani neříká, že jsme dobří, ani že jsme špatní jenom proto, že jsme prostě schopni citů, ani nebýváme proto chváleni a haněni. A konečně vrozené

schopnosti jsou přirozeným darem, dobrými však či špatnými | se nestáváme od přirozenosti; mluvili jsme o tom již výše. 10

Jestliže tedy ctnosti nejsou ani city, ani vrozenými schopnostmi, zbývá jen, že jsou stavy.

5. Ctnost je středností

Pověděli jsme, do kterého rodu ctnost patří; jest však nutno nejen takto říci, že jest stavem, nýbrž ještě, | jakým asi.* 15

Jest tedy třeba říci, že každá zdatnost činí dobrou nejen bytost samu, jejíž jest dobrou vlastností, nýbrž také její výkon dělá dobrým, například zdatnost oka činí řádným oko samo i jeho výkon; neboť ona působí, že dobře vidíme. Podobně zdatnost koně | činí koně způsobilým, že dobře běží, nese jezdce a odolává nepřátelům. Jestliže tedy ve všem se věc tak má, i u člověka zdatnost duševní či* ctnost bude asi stálou vlastností nebo stavem, jímž se člověk stává dobrým a jímž svůj výkon učiní dobrým. 20

Vysvětlili jsme již, kterak se to stane, | ale i takto bude zřejmo, podíváme-li se, jaká jest jeho přirozená povaha. 25 Ve všem, co jest nepřetržitě i dělitelné, můžeme postihnouti část větší, menší a rovnost,* a to buď vzhledem k věci samé nebo vzhledem k nám; rovnost jest jakýsi střed mezi nadbytkem a nedostatkem. Středem vzhledem k věci nazývám pak to, | co jest od obou konců stejně vzdáleno, a to jest u všeho jedno a totéž, vzhledem k nám však středem jest to, co není ani větší, ani menší; to však není jedno a totéž u všech lidí. Například jestliže deset jest mnoho a dvě málo, pokládá se za střed vzhledem k věci 30

35 šest; stejně totiž převyšuje a stejně jest | převyšováno;
 toto pak jest středem podle aritmetického průměru. Vzhle-
 dem k nám se však střed nemůže takto pojímati; neboť
 1106^b j jestliže pro někoho jest mnoho snísti za deset min, za
 dvě pak málo, nepředpíše cvičitel šest;* neboť i toho snad
 bude mnoho nebo málo pro toho, kdo to má požití; pro
 5 Mílóna totiž málo,* pro začátečníka v atletice mnoho. Po-
 dobně i při běhu a | zápolení. Tak tedy každý znalec se
 vyhýbá nadbytku a nedostatku a vyhledává střed a ten-
 to si vybírá, nikoli střed věci, nýbrž střed vzhledem k nám.
 Jestliže každá znalost takto svůj výkon správně utváří
 tím, že hledí ke středu a snaží se mu své výkony přiblíži-
 ti - odtud se obyčejně | říká o dobře vykonaných dílech,
 že jim nelze ani nic ubrati, ani přidati, ježto nadbytek
 a nedostatek ruší správnost, střed ji však zachovává -,
 jestliže tedy, opakují, dobří umělci pracují hledíce ke
 středu, ctnost pak, jakož i příroda, nad všechno umění
 15 jest přesnější a | lepší,* bude asi ctnost směřovati ke
 středu jako k cíli. Mluví ovšem o ctnosti mravní;* ne-
 boť tato se projevuje v ovládání citů a v jednání, a v těch
 jest nadbytek, nedostatek a střed. Například zaleknouti
 se, odvážit se, zadychtiti, rozhněvati se, slitovati se a vů-
 20 bec pocítiti libost | a nelibost jest možno i příliš mnoho
 i příliš málo, a obojí není správné, ale učiniti to, kdy
 máme, z čeho, ke komu, pro co a jak máme, to jest střed
 a to nejlepší, co přísluší ctnosti; zrovna tak i v různých
 jednáních jest nadbytek, nedostatek a střed. Ctnost se týká
 25 citů a | jednání, v nichž nadbytek jest chybou a nedosta-
 tek bývá kárán, střed však bývá chválen a jest správný;
 a toto oboje přísluší ctnosti. Ctnost tedy jest jakousi střed-
 ností, poněvadž zaměřuje ke středu.

Dále jest možno chybovati rozmanitým způsobem -
 30 zlo totiž má povahu neomezenosti, jak se | obrazně

vyjadřovali pythagorovci,* dobro povahu omezení -,
 správně jednati však pouze jedním způsobem; proto také
 ono jest snadné, toto obtížné, snadno jest totiž s cílem se
 minouti, obtížno zasáhnouti jej. A proto tedy špatnosti
 náleží nadbytek a nedostatek, ctnosti střednost.

*K dobru jdem jednou jen z cest,
 ke zlu však cest vede víc**

35

6. Určení středu

Jest tudíž ctnost záměrně volicím stavem, který udr-
 žuje střed i nám přiměřený a vymezený úsudkem, a to
 tak, jak by jej vymezil člověk rozumný.* Střed pak jest
 mezi dvěma špatnostmi, z nichž jedna záleží v nadbyt-
 ku, druhá v nedostatku, a to tak, že ctnost střed nalézá
 a volí, kdežto špatnosti v citech a | v jednáních jednak
 5 pravé míry nedosahují, anebo ji překračují. Proto ctnost
 co do podstaty a pojmu bytí jest středem, co do přednos-
 ti a dobra jest vrcholem.

ii07^a

Ale ne každé jednání, a ne každý cit dosahuje středu,
 některé city totiž, | jako škodolibost, nestoudnost, zá-
 10 vist, při jednání cizoložství, krádež a vražda již podle
 jména obsahují špatnost; neboť všechno to a podobné
 věci bývají kárány proto, že jest to samo špatné, a nikoli
 pro nadbytek nebo pro nedostatek. Nelze tedy v nich
 nikdy správně jednati, | nýbrž vždy chybovati; ani správ-
 15 nost nebo nesprávnost v takových věcech nezáleží na
 okolnostech, s kým, v které době a jakým způsobem se
 má cizoložiti, nýbrž prostě něco takového činiti zname-
 ná chybovati. Jest to zrovna tak, jako kdybychom hleda-
 li střed, nadbytek a nedostatek v bezpráví, zbabělosti

- 20 a nevázanosti; | neboť tak by byl střed nadbytku a nedostatku a nadbytek nadbytku a nedostatek nedostatku. Jako uměřenost a statečnost nemá nadbytku a nedostatku, ježto střed jest jaksi vrcholem, tak ani tam střednost
25 nemá nadbytku a nedostatku, nýbrž jakmile | se jedná, chybuje se; vůbec totiž ani nadbytek a nedostatek nemá střednosti, ani střednost nadbytku a nedostatku.

7. Výčet mravních ctností

Avšak jest potřebí mluvit o tom nejen všeobecně, nýbrž i přízpůsobiti to jednotlivým případům; neboť tam,
30 kde se pojednává o | praktickém životě, všeobecné věty jsou příliš prázdné, zato částečné jsou pravdivější; vždyť praktické jednání se týká jednotlivostí, s těmito tedy tvrzení musí souhlasiti. Toto pak jest nutno vzíti z popisu.

Tak mezi bázní a smělostí jest středem statečnost;
H07^h | z lidí pak překračujících míru ten, kdo ji překročuje v nebojácnosti, jest bezejmenný - jako mnohá věc jest bezejmenná, - kdo však překročuje míru v odvážnosti, jest nerozvážný smělec, kdo v bázni míru překročuje a v odvážnosti jí nedosahuje, jest zbabělec.

- 5 Při slastech a strastech, ovšem ne při | všech, a ještě méně při strastech, středem jest uměřenost, nadbytkem nevázanost. Sotva jsou však lidé, kteří nedosahují míry ve slastech; pročť takoví ani jména nemají, snad je můžeme nazvati bezcitnými.

V peněžních záležitostech v dávání a braní středem jest
10 štědrost, nadbytkem | marnotratnost a nedostatkem lakomství. Co do nadbytku a nedostatku jsou však k sobě v poměru zcela opačným; neboť marnotratný člověk v dávání má nadbytek, v braní však má nedostatek, kdežto

lakomec má v braní nadbytek, v dávání nedostatek. Nyní ovšem mluvíme pouze v obryse a povšechně, | spokojuje se s tímto rozlišením; později bude o tom pojednáno zevrubněji.* 15

V záležitostech peněžních jsou ještě jiné vlastnosti, tak středem jest velkorysost - neboť velkorysý člověk se liší od štědrého; u onoho totiž jde o velikost, u tohoto o skrovnost. Nadbytkem jest nevkus a okázalost, nedostatkem | malichernost; tyto krajnosti se tedy liší od krajností štědrosti, jak se liší, bude řečeno později. 20

Co do cti a necti jest středem velkomyslnost, nadbytkem takzvaná nadutost, nedostatkem jest malomyslnost; jako se však dle toho, co jsme řekli, má k velkorysosti štědrost, j která se od ní liší skrovností, tak se má k velkomyslnosti, která směřuje k velké cti, nějaká vlastnost, jež se vztahuje ke cti skrovné; jest totiž možno žádati si cti, jak se sluší, ale také více a méně, než se sluší, i nazývá se ten, kdo překročuje míru v žádosti, ctižádostivým, kdo míry nedosahuje, slově člověkem bez ctižádosti, kdo 25

zachovává střed, jest bezejmenný. Zvláštního jména nemají také příslušné vlastnosti, pouze vlastnost ctižádostivého člověka se nazývá ctižádostí. Proto si tu krajnosti žádají místa středu a my také jmenujeme toho, kdo zachovává střed, někdy ctižádostivým, někdy člověkem bez ctižádosti a j chválíme někdy člověka ctižádostivého, někdy nectižádostivého. Později povíme, z jakého důvodu to činíme; nyní pojednejme o všem ostatním týmž způsobem, jak jsme začali. 30 i 108^a

Také u hněvu jest nadbytek, nedostatek a | střednost. Poněvadž však téměř žádného zvláštního jména nemají, nazveme toho, kdo zachovává střed, klidným a střednost pojmenujeme klidností; z krajnosti pak ten, který míru překročuje, budiž nazván zlostným a ta jeho chyba 5

hněvivostí, kdo pak míry nedosahuje, budiž zván třebaš člověkem bez hněvu a ten nedostatek slovem bez hněvu.

Jsou však ještě jiné tři střednosti, které sice mají
10 | mezi sebou jakousi podobnost, přece se však od sebe liší; všechny tři totiž mají vztah ke společenskému styku v řečech a v jednáních, liší se však tím, že jedna se týká pravdy v nich, dvě ostatní se týkají příjemnosti; z těchto pak jedna se týká příjemnosti v zábavě a druhá ve všech ostatních životních stycích. Musíme se tedy
15 zmíniti i o těchto, abychom | tím spíše viděli, že střednost zasluhuje chvály ve všem, krajnosti však že nejsou ani správné, ani nezasluhují chvály, nýbrž hany. Většina z nich také jest bezejmenná, přece se však musíme pokusiti, abychom je, zrovna jako ty ostatní, pro jasnost a srozumitelnost pojmenovali.

20 Co se týče pravdy, j budiž ten, kdo zachovává střed, nazván pravdivým a střednost pravdivostí, kdežto zastírání, které zamýšlí zvětšováním, chlubností a ten, kdo ji má, chlubilem, zamýšlí-li pak zmenšováním, záludností a člověk záludným.*

Co se týče příjemnosti v zábavě, jest ten, kdo zachovává střed, obratným společníkem a vlastností jeho jest
25 vtípnost, nadbytkem pak jest šaškovnost j a ten, kdo ji má, jest šašek, kdo má nedostatek, jest mrzout a stav jeho mrzoutství. Co se týče ostatní příjemnosti v denním životě, ten, kdo jest příjemný, jak se sluší, jest přívětivý a střednost jest přívětivostí, ten však, kdo upřílišuje, nemá-li při tom žádného vedlejšího úmyslu, jest lichotivý, ale děje-li se to pro vlastní prospěch, jest pochlebni-
30 kem, a ten, kdo tu nemá pravé míry | a ve všem jest nevlídný, jest svárlivý a nevrlý.

Střednosti jsou však také v citech a v tom, co s nimi souvisí; stud není sice ctností, přece však i člověk

stydlivý bývá chválen. Neboť i tu se mluví o člověku, který upřílišuje a který středu nedosahuje; ten, který upřílišuje, jest jako člověk zaražený, jenž se všeho ostýchá, potom se mluví o člověku, který míry nedosahuje
35 nebo zcela ve všem jest nestoudný, a konečně ten, kdo se přidržuje středu, jest stydlivý. Nevole | jest střed mezi 110^b závistí a škodolibostí, a tyto city se týkají zármutku a radosti nad příhodami bližních; nevoli totiž má rozhořčený člověk nad tím, daří-li se dobře těm, kteří toho nezasluhují, závistivý však ho předstihuje a rmoutí se nad | těmi, kteří se vůbec mají dobře, škodolibý však do té 5 míry v zármutku zůstává pozadu, že se nad těmi, kteří se mají zle, právě raduje.

Ale o tom mluvíti bude příležitost ještě na jiném místě. O spravedlnosti však, ježto se o ní nemluví pouze v jednom významu, budeme později pojednávat tak, že ji rozložíme v její dva druhy a u každé ukážeme, jak jest středem; stejně také o | ctnostech rozumových. 10

8. Úvaha o protivách ctností

Poněvadž tedy jsou vlastnosti trojího druhu, a to dvě špatné, z nichž jedna znamená nadbytek, druhá nedostatek, a jedna dobrá, která znamená střednost, tak jedna k druhé jsou nějak v protikladu; krajní totiž jsou v protivě ke střední i k sobě navzájem, | střední pak ke krajním; 15 neboť jako rovnost proti menší části jest větší, proti větší pak menší, tak stav, který zachovává střed, jest proti nedostatku nadbytkem, a to jak v citech, tak v jednáních. Statečný člověk se proti zbabělému jeví smělým, proti 20 smělému však zbabělým; stejně pak se i uměřený člověk proti bezcitnému jeví nevázaným, proti nevázanému však

bezcitným, štědrý proti lakomému marnotratným, proti marnotratnému však lakomým. Proto ti, kteří mají krajní vlastnost, zavrhují toho, kdo zachovává střed, jako dru-

25 hou krajnost, i nazývá | zbabělý člověk statečného smě-
lým, smělý pak statečného zbabělým, a tak je tomu u ostat-
ních vlastností.

Ale ač tyto vlastnosti jsou si tak protivné, větší proti-
va jest mezi krajnostmi k sobě než ke středu; neboť jsou
od sebe dále než od středu, jako jest něco velkého od
30 malého a něco malého od velkého | dále, než obojí od
něčeho rovného. U některých krajností se také jeví jaká-
si podobnost se středem, jako u smělosti se statečností
a u marnotratnosti se štědrostí; ale krajnosti mezi sebou
mají největší nepodobnost. To, co jest od sebe nejvíce
vzdáleno, vymezuje se jako protivné, takže to, co jest
35 | vzdálenější, jest také ve větší protivě.

H09^a U středu však | tvoří větší protivu hned nedostatek,
hned nadbytek, jako například u statečnosti netvoří pro-
tivu smělost jako nadbytek, nýbrž zbabělost jako nedo-
statek, u uměřenosti nikoli bezcitovost jako nedostatek,
5 nýbrž nevázanost | jako nadbytek. To pak bývá ze dvou
příčin, z nichž jedna jest ve věci samé; tím, že jedna kraj-
nost jest bližší a podobnější středu, neklademe v proti-
klad tuto, nýbrž její protivu, například, protože stateč-
nosti se zdá podobnější a bližší smělost a méně podobnou
10 | zbabělost, klademe v protiklad více tuto; neboť to, co
jest vzdálenější od středu, zdá se býti protivnější. Toto
jest tedy jedna příčina, totiž z věci samé, druhá jest ta,
která jest z nás samých; to, k čemu sami jsme jaksi při-
rozeně více náchylní, zdá se středu více protivné. Napří-
15 klad sami jsme přirozeně více | náchylní k rozkoši, pro-
to snadněji podléháme nevázanosti než spořádanosti.
Tudíž více protivným nazýváme to, k čemu jsme větší

silou přitahováni; a proto nevázanost jako nadbytek jest
ve větší protivě k uměřenosti.

9. Pravidla pro hledání středu

Sdostatek jsme tedy pojednali o tom, že mravní ctnost 20
jest středem a že jest středem mezi dvěma špatnostmi,
způsobenými jednak nadbytkem, jednak nedostatkem,
a že taková jest proto, že zaměřuje ke středu v citech
i v jednání.

Proto také jest obtížno býti ctnostným; neboť | jest ne- 25
snadným úkolem zasáhnouti v každé věci střed, jako na-
lézti střed kruhu nemůže každý člověk, nýbrž znalec. Tak
také rozhněvati se, a snadno, dovede každý člověk, i da-
rovati peníze a prohýřiti je; avšak usouditi, komu je da-
rovati, kolik, kdy, k jakému úče^u a jak, nedovede každý
člověk, ani to není snadné; z toho důvodu dobro jest také
něco vzácného, hodného chvály a | krásného. 30

Proto ten, kdo zaměřuje ke středu, musí se nejprve
vzdalovati od toho, co jest k němu ve větší protivě, jak
také radí Kalypsó:*

Opodál od toho dýmu a vlnění odvracej koráb!

Neboť z krajností jedna jest věcí více chybnou, druhá
méně; ježto tedy dojíti středu jest velmi obtížno, na dru-
hé | plavbě* prý jest třeba voliti zlo nejmenší; to pak bude 35
možno nejspíše tím způsobem, o kterém jsme mluvili.

Musíme hleděti | k tomu, k čemu sami jsme nakloně- H09^b
ni; v tom totiž každý člověk přirozeně jest puzen k něče-
mu jinému než druhý. To pak bude možno poznati z po-
citů libosti a nelibosti, které v nás vznikají. Tu se

musíme sami nutiti k opaku; vzdálíme-li se totiž hodně daleko od toho, co jest chybné, přijdeme ke středu, jako činívají lidé, když narovnáávají zkrivené dřevo.

Při všem se musíme nejvíce stříci libosti a rozkoše; neboť neposuzujeme jich nestranně. Jak se tedy starší lidu zachovali při pohledu na Helenu,* j tak se i my musíme chovati vzhledem k rozkoši a ve všem stále opakovati jejich slova; tak totiž odpuzující ji, pochybíme méně. Budeme-li to činiti, nejspíše zkrátka řečeno, budeme moci střed zasáhnouti. Snad jest to obtížné a zvláště v jednotlivých případech; | neboť není snadno vymeziti, jak, na koho, proč a po jakou dobu se máme hněvati; chválíme totiž někdy ty, kteří v tom nedosahují míry, a nazýváme mužnými. Ale ten, kdo se chybí pravé míry jenom něco | málo, nebývá haněn, nýbrž ten, kdo více; tento nezůstává skryt. Nedá se však snadno pojmově vymeziti, pokud a v jaké míře zasluhuje hany; vždyť to není možno ani u jiných jevů smyslové zkušenosti; takové jevy náležejí k jednotlivinám a soud o tom jest ve smyslu.*

Tolik tedy jest zjevno, že stav zaměřený ke středu jest hoden chvály, někdy však že | jest potřebí nakloniti se k nadbytku, někdy k nedostatku; tak totiž nejsnáze zasáhneme střed a dojdeme dobra.

KNIHA TŘETÍ

ZÁMĚRNÁ VOLBA. JEDNOTLIVÉ MRAVNÍ CTNOSTI A JEJICH PROTIVY

1. *Dobrovolnost a donucení*

Poněvadž ctnost se vztahuje k citům a k jednáním a o dobrovolných jednáních se pronáší chvála a hana, o nedobrovolných však odpuštění, někdy také soustrast, jest snad nutno těm, kteří se zabývají otázkami mravního jednání, vymeziti jednání dobrovolná a nedobrovolná, jest to však prospěšno také zákonodárcům pro stanovení I poct a trestů. 30

Nedobrovolností, jak se zdá, jest to, co se děje násilným donucením | nebo z nevědomosti. Donucením jest to, čeho hybná příčina jest vně, a jest taková, že v ní ten, kdo jedná anebo trpí, ničím nepřispívá, jako když někoho někam zanesou vítr anebo lidé, v jejichž moci jest. Co se však děje z bázně před větším zlem, anebo se koná pro | nějaké krásno, například kdyby tyran, poněvadž jest pánem našich rodičů i dětí, přikazoval nám vykonati něco hanebného s podmínkou, že by byli ponecháni naživu, vykonáme-li to, a že by museli zemřít, nevykonáme-li toho, jest pochybné, zda takové jednání jest 35 1H0^a

- nedobrovolné, či dobrovolné. Něco podobného se vyskytuje také při vyhazování zboží za bouře; nikdo totiž
 10 jen tak | nevyhazuje zboží do moře dobrovolně, nýbrž pro záchranu svou a ostatních to činí každý, kdo má rozum. Takové skutky tedy mají povahu smíšenou, podobají se však více dobrovolným. Neboť ve chvíli, kdy jsou konány, jsou voleny; cíl a účel jednání pak se řídí podle okolnosti. Proto něco může být označeno za dobrovolné a nedobrovolné se zřením k době jednání; | při tom se jedná dobrovolně, neboť i příčina, která při takových jednáních pohybuje údy těla, jest v jednajícím osobě; je-li však příčina jednání v ní samé, tak jest v její moci vykonati je, anebo ne. To tedy jest dobrovolnost, prostě však snad nedobrovolnost; neboť nikdo by nevolil nic takového samo o sobě.
- 20 Pro taková | jednání bývají lidé také někdy chváleni, kdykoli pro velikou a krásnou věc podstoupí něco ošklivého nebo bolestného; schází-li však tato podmínka, bývají kárání. Neboť podstupovati velmi hanebné věci tam, kde není krásného nebo alespoň přiměřeného cíle, prozrazuje člověka špatného. Za některé věci nedostává se sice chvály, nýbrž odpuštění, když totiž někdo něco vykoná, co nemá, ale za | něco takového, co přesahuje lidskou přirozenost a čeho by nikdo nepodstoupil. Jest však snad ještě takové jednání, k němuž bychom neměli býti nuceni, nýbrž raději bychom měli zemřít i za nejhroznějších muk; směšnými se zajisté jeví pohnutky, které přinutily Alkmaióna Eurípidova zavraždit matku.*
- 30 Jest však někdy těžko rozhodnouti, | kterou ze dvou věcí máme voliti a které zlo z dvojího zla máme podstoupiti, ještě však nesnadnější jest setrvati v tom, co jsme poznali jako povinnost; neboť to, co očekáváme, bývá většinou bolestné a to, k čemu jsme nuceni, jest ošklivé,

pročež se pronášejí chvály a hany - podle toho, | zda Ilio^b
 byl někdo přinucen, čili nic.

Co však má být nazýváno donucením? Snad prostě to, když příčina jest mimo jednající osobu a tato ničím nepřispívá? Co pak o sobě jest nedobrovolné, co však volíme v dané chvíli a pro určitý účel a čeho příčina jest v jednajícím osobě, | jest o sobě sice nedobrovolné, v dané chvíli však a pro určitý účel jest dobrovolné. I podobá se to spíše počínání dobrovolnému; neboť každé jednání se děje ve zvláštních případech a tyto jsou dobrovolné. Jaké však musí být to, co máme voliti před druhým, nedá se snadno určit; neboť ve zvláštních případech jest mnoho rozdílů. Kdyby však někdo řekl, že to, co jest příjemné a krásné, | jest donucením - nutí 10
 prý totiž, poněvadž jest mimo podmět -, bylo by tak všechno donucením; neboť pro tyto oboje všichni všechno konají. Také ti, kteří něco konají, když byli násilím přinuceni, a neradi, konají to bolestně, ti však, kdo to konají proto, že jest to příjemné a krásné, konají to s radostí. Jest tedy směšno, přičítá-li někdo vinu vnějším okolnostem a nikoli sobě samému, ač se takovými snadno dává svěsti, a to | krásné přičítá sobě, ošklivé však 15
 příjemnosti. Zdá se tedy, že donucení jest to, čeho příčina jest mimo toho, kdo jest násilím donucen, aniž donucený k tomu něčím přispívá.

2. Jednání z. nevědomosti

To, co se děje z nevědomosti, není všechno dobrovolné, ale nedobrovolné jest to, co působí zármutek a lítost; neboť kdo něco učinil z nevědomosti, | ale při jednání nepocítil žádné nelibosti, nejednal sice dobrovolně v tom,

o čem nevěděl, ale také ne nedobrovolně, ježto nad tím necítí žádného zármutku. Kdo tedy lituje toho, co učinil z nevědomosti, jest, jak se zdá, jako někdo, kdo jednal nedobrovolně, kdo však toho nelituje, ten -ježto jeho jednání se různí - jednal, řekněme, ne dobrovolně; neboť, ježto se od onoho různí, jest lépe, má-li vlastní jméno.

25 Zdá se, že se různí | také to, jedná-li někdo z nevědomosti, a nevědomě; neboť opilý nebo rozhněvaný člověk nezdá se jednati z nevědomosti, nýbrž z některé z uvedených příčin, ale přece ne vědomě, nýbrž nevědomě. Tedy žádný špatný člověk neví sice, co má konati a čeho se má varovati, a právě pro takovou chybu se lidé stávají
30 nespravedlivými a zcela | špatnými. Nedobrovolným však nemá býti zváno to, když někdo neví, co tu prospívá. Vždyť nevědomost v tom, pro co se rozhoduje, nebývá příčinou nedobrovolnosti, nýbrž špatnosti, ani neznalost všeobecných mravních předpisů - neboť pro tu bývají
im^a lidé káráni -, nýbrž neznalost jednotlivostí, | v nichž a pro něž se jednání děje; v těch totiž jest také soustrast a odpuštění; neboť ten, kdo z nich něčeho nezná, jedná nedobrovolně.

Snad tedy není nevhodno vymeziti, které jednotlivosti to jsou a jak mnoho jich jest, kdo totiž a co koná, vzhledem k čemu nebo komu, někdy také | čím, například nástrojem, a pro co, například pro záchranu, a jak, například, zda mírně, či prudce. O všem tom tedy nemůže nikdo, kdo není šílený, nevědět, zřejmě pak ani o jednáním předmětu. Neboť jak by neznal sebe sama? Snad někdo neví, co koná; například lidé říkají, že jim při řeči nedopatřením vyklouzlo slovo, anebo že nevěděli, že to
10 bylo tajemství, | jako se stalo Aischylovi s mystériemi,* anebo že ten, kdo chtěl něco ukázati, například šípomet, spustil. Může pak také někdo míti za to, že syn jest

nepřítelem, jako Meropé,* a že oštěp, který jest ve skutečnosti zaostřen, jest obroušen, anebo že kámen jest pemza. Také může někoho usmrtiti, koho chtěl zachrániti podáním nápoje; a když chce někoho uchopiti, | jako to 15 dělají zápasníci,* může ho poraziti.

Je-li tedy ve všem tom, v čem jest jednání, také nevědomost, zdá se, že ten, kdo z toho něco neznal, jednal nedobrovolně, a zvláště ve věcech nejpodstatnějších; nejpodstatnější věci pak se zdá předmět a účel jednání. Když pak se nedobrovolnosti nazývá to, co se děje v takové nevědomosti, | jest také potřebí, aby ten skutek působil 20 zármutek a lítost.

3. *Výměr dobrovolnosti*

Ježto nedobrovolnosti jest to, co se děje násilným donucením a z nevědomosti, bude asi dobrovolností to, čeho počátek jest v jednající osobě, a to tak, že zná také jednotlivé okolnosti jednání. Snad tedy není správné tvrzení, že nedobrovolnosti | je to, co se děje ze vznětlivosti nebo 25 ze žádosti. Neboť potom předně žádná z ostatních živých bytostí nebude jednati dobrovolně, ani děti. Dále, zdaž nekonáme nic dobrovolně, co konáme ze žádosti nebo vznětlivosti, či snad to, co jest krásné, dobrovolně, co jest ošklivé, nedobrovolně? Nebyla by to směšná otázka, ježto v obou případech důvod jest jeden? Také by bylo snad nemístno j nazývati nedobrovolným to, po čem se má tou- 30 žiti; vždyť i máme se hněvati pro něco a žádati si něčeho, například zdraví a vzdělání. Také se zdá, že to, co jest nedobrovolné, jest bolestné, to však, co jest podle žádosti, příjemné. Dále, čím pak se liší co do nedobrovolnosti chyby spáchané s rozvahou a se vznětlivostí? Oběma se máme

ni^b vyhýbati, | ale to nerozumné zdá se býti ne méně lidským, takže i ty skutky člověka ze vznětlivosti a žádosti; jest tedy nemístno pokládati to za nedobrovolné.

4. Záměrná volba neboli rozhodnutí

Když jsme vymezili dobrovolnost a nedobrovolnost,
5 ! jest dalším úkolem objasniti pojem záměrné volby;* zdá se totiž, že jest ctnosti nejvlastnější a že o mravní povaze rozhoduje více než skutky samy.

Záměrná volba tedy, zdá se, jest něco dobrovolného, ale není to tentýž pojem, nýbrž dobrovolnost jest rozsahem širší; neboť toho, co jest dobrovolné, jsou účastný i děti a ostatní živé bytosti, záměrné volby však nikoli,
10 a náhlá okamžitá jednání | nazýváme sice dobrovolnými, ale neříkáme, že se dějí podle záměrné volby.

Ti, kdo říkají, že jest žádostí nebo vznětlivosti, vůlí nebo nějakým míněním, nepodobají se mluvití správně.

Neboť nerozumné bytosti nemají účasti na záměrné volbě, ovšem žádost a vznětlivost ano.

A ten, kdo není mocen sám sebe, jedná sice ze žádosti,
15 nikoli však podle záměrné volby; a | naopak ten, kdo jest sám sebe mocen, jedná podle záměrné volby, nikoli však ze žádosti.

A záměrné volbě se žádost protíví, žádost žádosti však nikoli.

A žádost se vztahuje k příjemnosti a nepříjemnosti, záměrná volba však ani k nepříjemnosti, ani k příjemnosti.

Ještě méně jest to vznětlivost, neboť se zdá, že to, co se děje ze vznětlivosti, má nejméně povahu záměrné volby.

20 Ale ani vůle to není, | ač se zdá, že jest s ní příbuzná. Neboť není žádné volby nemožností, a řekl-li by někdo,

že je volí, mohl by se zdáti bláhovým; chtění se však vztahuje k nemožnostem, například k nesmrtnosti. A chtění se vztahuje i k tomu, čeho člověk sám sebou nikterak nemůže vykonati, například, aby zvítězil herec
25 nebo zápasník; | toho však nikdo nevolí, nýbrž jen to, o čem se domnívá, že se může státi jím samým. Dále vůle se vztahuje více k účelu, tak například chceme býti zdraví. Prostředky k tomu však volíme, a chceme býti šťastni a říkáme, že jsme, nedá se však říci, že to volíme; vůbec se zdá, že záměrná volba jest to, co jest v naší moci. 30

Ani míněním nemůže býti. Zdá se totiž, že mínění se vztahuje ke všemu, a to právě tak k tomu, co jest věčné a nemožné, jako k tomu, co jest v naší moci; i rozlišuje se podle nepravdy a pravdy, nikoli podle zla a dobra, záměrná volba však spíše podle těchto. Vůbec tedy snad
112^a nikdo neříká, že by byla totožná s míněním; ale ani s určitým míněním.

Neboť podle toho, zda volíme dobro, či zlo, máme určitou povahu, nikoli podle toho, jaké máme mínění.

A volíme něco vzíti nebo se tomu vyhnouti nebo něco podobného, mínění však máme o tom, co něco jest nebo komu to prospívá anebo jak; | o tom, abychom něco vzali
5 nebo se tomu vyhnuli, nemáme vůbec mínění.

A záměrná volba bývá chválena spíše proto, že směřuje k tomu, k čemu má anebo že jest správná, mínění se však vztahuje k tomu, co jest pravdivé.

A volíme to, o čem nejvíce víme, že jest dobré, mínění však máme o tom, čeho nevíme zcela dobře.

Zdá se pak, že věci nejlepších nevolí titíž lidé, kteří mají nejlepší mínění, nýbrž | že někteří mají lepší mínění,
10 pro svou špatnost však volí to, co voliti nemají.

Nic pak nezáleží na tom, zda mínění záměrnou volbu předchází, čiji provází; neboť o tom neuvažujeme, nýbrž

o tom, zda záměrná volba jest totožná s určitým míněním.

Co tedy záměrná volba jest, anebo jakého druhu jest, když není ničím z jmenovaných věcí? Zdá se sice býti něčím dobrovolným, ale není vše, co jest dobrovolné, 15 svobodně voleno. | Či snad jest to alespoň výsledek předchozí rozvahy? Záměrná volba se skutečně děje s pomocí rozumného úmyslu. Zdá se, že to naznačuje již její jméno, že něco jest voleno před jinou věcí.

5. Rozvaha a záměrná volba

Zdali pak lidé uvažují o všech věcech a každá věc může býti předmětem praktické rozvahy, či o některých věcech 20 rozvaha není možná? Ovšem předmětem | rozvahy musíme asi nazývat nikoli to, o čem uvažuje nějaký blázen nebo šílenec, nýbrž to, o čem uvažuje člověk rozumný.

O tom, co jest věčné, nikdo neuvažuje, například o vesmíru nebo o neúměrnosti úhlopříčky a strany čtverce. Ale ani o tom, co jest v pohybu, co se však děje stále týmž 25 způsobem, buď z nutnosti nebo z | přirozenosti nebo z nějaké jiné příčiny, jako obraty slunce nebo jeho východy. Ani o tom, co jest hned tak, hned jinak, například sucha a deště. Ani o nahodilostech, například o nalezení pokladu. Ale ani o všech lidských záležitostech, například žád- 30 ný Lakedaimoňan neuvažuje, jakou ústavou by se Skythové nejlépe spravovali. | Neboť nic z toho se nemůže státi skrze nás. Uvažujeme však o tom, co jest v naší moci a co námi může býti vykonáno; a to také zbývá.

Příčinami totiž se zdají býti přirozenost, nutnost a náhoda, potom rozum a všechno to, co se děje člověkem. Každý člověk pak uvažuje o tom, co může býti vykoná-

no skrze něho samého. A o | přesných a sobě dostačujících znalostech není rozvahy, například o písmenkách - neboť se nerozpakujeme, jak psát -, avšak uvažujeme o tom, co se děje skrze nás, a ne stále týmž způsobem, například o věcech lékařských a vředlečných, | a tím 5 více uvažujeme o kormidelnictví než o tělocviku, čím méně jest v onom přesnosti, a dále o ostatních věcech podobně. Více také o umění než o vědách; neboť v oněch se mínění více rozcházejí. Uvažování jest v těch případech, které se dějí pravidelně, v nichž však není zjevno, jak dopadnou, a v nichž jest něco neurčitého. | Rádce 10 přibíráme na důležité věci, poněvadž sami sobě nedůvěřujeme, jsme-li dostatečně schopni správného soudu.

Neuvažujeme tedy o účelech a cílech, nýbrž o prostředcích. Neboť ani lékař neuvažuje, bude-li léčiti, ani řečník, bude-li přemlouvati, ani politik, má-li dáti dobré 15 zákony, ani nikdo z ostatních lidí neuvažuje | o cíli; ale když si stanovili cíl, hledí k tomu, jak a čím ho dosíci, ajeví-li se, že ho lze dosíci více prostředky, přihlížejí k tomu, kterým prostředkem lze ho dosáhnouti nejsnáze a nejkrásněji. Možno-li však uskutečniti jej jen jedním prostředkem, uvažují, jak jest možno uskutečniti jej tímto a čím zase onen, až přijdou k první příčině, která v hledání jest poslední; | podobá se totiž, že ten, kdo uvázuje, 20 hledá a řeší jmenovaným způsobem jakoby geometrickou úlohu. Rozvahou však, jak se zdá, není každé hledání, například matematické, ale každá rozvaha jest hledáním a to, co při rozboru jest poslední, jest při uskutečňování jednáním první. A narazí-li na nemožnost,] ustávají, například je-li potřebí peněz a není možno je opatřiti; ale jeví-li se to možným, pokoušejí se jednati. Možným pak jest to, co se skrze nás může státi; co se totiž děje skrze přátele, jest jaksi skrze nás; neboť po-

čátek jest v nás. Někdy pak hledáme nástroje, někdy jejich užívání; | podobně hledáme i ve všem ostatním, někdy, kým má býti něco vykonáno, někdy, jak a čím.

Podobá se tedy, opakují, že počátkem jednání jest člověk; rozvaha se vztahuje k tomu, co jest možno vykonati jemu samému, skutky však jsou pro něco jiného. Předmětem praktické rozvahy není tedy asi účel, nýbrž prostředky. Ani tedy jednotlivosti, například neuvažujeme o tom, j je-li toto chléb anebo je-li upečen, jak náleží; neboť to jest věcí smyslové zkušenosti. A kdyby člověk chtěl stále uvažovat, šel by do nekonečna.

Předmět praktické rozvahy pak a předmět záměrné volby jest totéž, pouze s tím rozdílem, že to, co jsme volili či pro co jsme se rozhodli, jest již přesně vymezeno. Neboť co bylo z rozvahy vybráno, jest právě to, co jest předmětem volby. | Každý člověk totiž přestává hledati, jak by měl jednati, jakmile počátek jednání přivedl až na své já, a to na svoji vůdčí složku; neboť tato jest to, jež se rozhoduje. To jest zjevno také ze starých ústav, které opěvoval Homéros;* králové totiž oznamovali svá rozhodnutí lidu. A poněvadž to, pro co | se rozhodujeme, jest něco, o čem uvažujeme, čeho si žádáme a co jest v naší moci, bude asi také záměrná volba uvážená žádost toho, co jest v naší moci; neboť ve shodě s rozvahou zaměříme žádost k tomu, co jsme podle uvážení usoudili.

6. Vztah vůle k účelu

Tolik tedy budiž v obryse promluveno o záměrné volbě i o tom, čeho se týká, i o tom, že se vztahuje k prostředkům; | jak již podotčeno, vůle se vztahuje k účelu

a jedněm se zdá vztahovati k dobru, druhým však k dobru zdánlivému. Těm pak, kteří praví, že to, co jest chtěné, jest dobrem, vyplývá, že není chtěné to, co chce ten, kdo volí nesprávně - neboť je-li chtěné, jest i dobré; a přece bylo, stalo-li se tak, zlé -, | a těm, kteří praví, že to, co jest chtěné, jest zdánlivým dobrem, vyplývá, že nic není přirozeně chtěné, nýbrž že pro každého jest chtěné to, co se mu zdá; to však se jeví jednomu tak, druhému jinak, a stalo-li se to, může to býti i protivné.

Jestliže tedy toto mínění není schváleno, jest nutno prohlásiti, že to, co prostě a opravdu jest chtěné, jest dobré, ale co se komu tak jeví; | že tedy ctnostnému člověku jest to opravdu dobré, špatnému však nahodilé, zrovna jako u tělesných stavů těm, kteří jsou v dobrém stavu, jest zdrávo to, co jest opravdu takové, kdežto nemocným něco jiného. Podobně pak jest to i s tím, co jest trpké a sladké, teplé, těžké a se vším ostatním? Ctnostný člověk totiž | o všem soudí správně a pravda se mu ve všem zjevuje. Neboť podle vlastního stavu každého člověka jsou věci krásné a příjemné, a největší předností ctnostného člověka* jest snad to, že ve všech věcech vidí pravdu a jest pro ně jakoby pravidlem a měrou. U obecného množství však, jak se podobá, zdrojem klamu jest pohnutka rozkoše; | jeví se mu totiž dobrem, ač jím není. Alespoň příjemnost volí jako dobro, bolesti se však vyhýbá jako zlu.

7. Svoboda v jednání

Poněvadž tedy předmětem chtění jest účel, to pak, o čem uvažujeme a pro co jsme se rozhodli, jsou prostředky, bude asi jednání, jež se vztahuje k těmto prostředkům,

- 5 odpovídati | záměrné volbě a bude dobrovolné. A právě ctnostné činnosti se vztahují k těmto prostředkům. V naší moci tudíž jest i ctnost, podobně pak i špatnost. Neboť tam, kde na nás jest jednati, tam i nejednati, a tam, kde jest ne, jest i ano; a tak jestliže jest v naší moci konati to,
- 10 co jest krásné, na nás také bude nekonati to, | co jest ošklivé, a jestliže na nás jest nekonati to, co jest krásné, bude také v naší moci konati to, co jest ošklivé. Jestliže pak jest v naší moci konati věci krásné a ošklivé, stejně pak i nekonati - a to podle dřívějšího výkladu znamená býti dobrý a zlý -, v naší moci tedy jest, jsme-li hodní a špatní. Říkati pak, že

- 15 *rád | špatným, nerad šťastným nikdo není snad, **

jest, jak se podobá, jednak mylné, jednak pravdivé. Neboť šťastným nikdo není nerad, špatnost však jest dobrovolná; anebo bychom museli pochybovati o svých dřívějších vývodech a popřítí, že člověk jest počátkem a původcem svého jednání, jako jest také původcem svých dětí. Je-li však toto jisto a své jednání nemůžeme uvésti

- 20 [na jiné příčiny než na ty, které jsou v nás, bude i to, čeho příčiny jsou v nás, v naší moci a bude dobrovolné.

- To, podobá se, dosvědčují i jednotlivci soukromě i zákonodárci; kárají totiž a trestají lidi, kteří páchají špatnosti, mimo ty, kteří tak činí z násilí nebo z neznalosti,
- 25 jíž sami | nezavinili, avšak ty, kteří jednají krásně, zahrnují poctami, aby tyto povzbudili, ony odstrašili. A přece nikdo nebývá povzbuzován k jednání, které ani není v naší moci, ani není dobrovolné, ježto by nic neprosplivalo, kdybychom se nechali přemluvíti, abychom nepociťovali tepla, bolesti nebo hladu anebo cokoli jiného takového; budeme zajisté nicméně míti takové pocity.

Vždyť lidé kárají i neznalost samu, kdykoli se někdo zdá býti vinen svou neznalostí, jako se opilcům dostává dvojího trestu.* Neboť příčina jest v opilci; v jeho moci totiž bylo, aby se vyhnul opilosti, a tato jest příčinou jeho neznalosti. A trestají ty, kteří něčeho ze zákonů neznají, co jest potřebí věděti, a není nesnadno, | a podobně i ve li I4^a

všem ostatním, čeho, jak se zdá, neznají z nedbalosti, ježto na nich jest, že toho neznají; neboť jest to v jejich moci, aby se o to postarali.

Ale snad jest již takové povahy, že se nestará. Lidé však jsou sami vinni, že se takovými stali, | ježto žijí 5

nevšímavě, a že jsou nespravedliví nebo nevázaní, zavínají tím, že jednak křivdí, jednak stále žijí v pitkách a v takových nepravostech; vždyť jednotlivé činnosti utvářejí v nich takové stavy. To vidíme na těch lidech, kteří se cvičí v jakémkoli zápase nebo zaměstnání; neustále je totiž vykonávají. Tedy neznalost skutečnosti, | že 10

z jednotlivých úkonů vznikají duševní stavy, prozrazuje člověka zcela poštilého.

Rovněž jest nerozumné, že by ten, kdo se dopouští nespravedlivosti, nechtěl býti nespravedlivý, anebo ten, kdo žije nevázaně, nechtěl býti nevázaný; jestliže někdo dobře ví, že koná něco, z čeho bude nespravedlivý, jest asi dobrovolně nespravedlivý. Naproti tomu ovšem, bude-li pouze chtít, nepřestane býti nespravedlivý a nebude spravedlivý. Ani totiž | nemocný není zdrav, a přece, je-li to 15

tak, jest nemocen dobrovolně, protože žil nemírně a neposlouchal lékaře; tehdy tedy mu bylo možno, aby nechuravěl, zameškal-li to však, již nikoli, jako ten, kdo hodil kamenem, nemůže jej již vzít zpět; a přece v jeho moci bylo vzít jej a hodit jím; počátek zajisté jest v něm. Tak z počátku bylo možno i nespravedlivému člověku i i nevázanému, aby se takovými nestali, proto jsou jimi 20

dobrovolně; jakmile se však takovými stali, není jim již možno, aby jimi nebyli.

Dobrovolné jsou nejen špatnosti duševní, nýbrž u některých lidí také tělesné, které jim též vytýkáme; lidem, kteří jsou oškliví od přirozenosti, nikdo zajisté nečiní výtky, ale ovšem těm, kteří jsou takoví od neobratnosti a j nedbalosti. Zrovna tak co do choroby a zmrzačení; nikdo se totiž snad nebude vaditi s člověkem, který je slepý od přirozenosti nebo od nemoci nebo od rány, ale spíše ho polituje; ovšem každý to vytkne tomu, kdo je slepý z opilství nebo z jiné nevázanosti. Vytýkají se tedy ty špatnosti, které jsou v naší moci, které pak ne, nikoli.

30 Je-li | však tomu tak, též v ostatních věcech vytýkané špatnosti jsou asi v naší moci.

Řekne-li však někdo, že všichni lidé směřují k tomu, co se jim jeví dobrým, že však nejsou pány své obrazivosti, nýbrž jaký | právě kdo jest, takovým se mu jeví i účel a cíl, tedy když každý člověk jest jaksi vinen svým stavem, bude míti také sám jaksi vinu za svou obrazivost. Není-li však nikdo sám vinen svým špatným jednáním, nýbrž jedná tak z neznalosti cíle, | ježto má za to, že se mu těmito prostředky dostane nejlepšího, pak směřování k cíli není předmětem jeho vlastní volby, nýbrž se tak musí roditi jakoby se zrakem, aby jím správně rozeznával a vybíral opravdové dobro, a jest dobré přirozenosti ten, komu se toho od přírody krásně dostalo - neboť to jest největší, nejkrásnější a takové, že toho nelze od jiného | převzít ani se tomu naučiti, nýbrž jen tak to bude míti, jak mu to přirozenost dala, a v tomto dobrém a krásném přirozeném nadání záleží asi dokonale a opravdu dobrá přirozenost*-; je-li to tedy pravda, oč více bude dobrovolná ctnost než špatnost? Neboť oběma, člověku dobrému i zlému, účel neboli cíl se jeví stej-

ně od přirozenosti anebo jakýmkoli způsobem | a jest 15
dán, vše ostatní však vztahují k němu a jednají tak anebo jinak. Ať se tedy účel od přirozenosti nejeví každému jakýmkoli, nýbrž ať jest nějaký určitý a jest mimo něho, anebo ať jest účel přirozený, tak přece tím, že ctnostný člověk vše ostatní koná dobrovolně, jest ctnost dobrovolná a ne méně | dobrovolná jest asi i špatnost. Neboť 20
stejně i zlému člověku náleží sebeurčení ve skutečích, i když ne v účelu. Jestliže tedy, opakují, ctnosti jsou dobrovolné - neboť jednak sami jsme jaksi spolupříčinou svého stavu, jednak podle toho, jací jsme, takový si kládeme i cíl -, i špatnosti asi budou dobrovolné; | neboť 25
poměr jest tu stejný.

8. *Shrnutí a závěr povšechné etiky*

Pojednali jsme tedy obecně o ctnostech a jednak co do rodu jejich jsme v obryse určili, že jsou střednosti a stavy, jednak jsme vysvětlili, že podle své podstaty, samy pro sebe, činně působí právě v tom, z čeho vznikají, dále že jsou v naší moci, jsou dobrovolné a jsou takové, jak je asi předpisuje správný úsudek.

Nejsou však stejně dobrovolné skutky a stavy; neboť 30
skutky máme ve své moci od počátku až do konce, poněvadž známe jednotlivosti, při utváření svých stavů však máme ve své moci pouze | počátek, jejich mohutnění pak iU5^a
jednotlivými úkony si nejsme vědomi, zrovna jako při onemocnění; ale že na nás bylo tak anebo ne tak si počínati, proto jsou dobrovolné.

9. Jednotlivé ctnosti a špatnosti. Statečnost

5 Nyní zase začněme o jednotlivých ctnostech a uved-
me, jaké jsou, | k čemu se vztahují a jak, z čehož bude
zároveň i patrné, kolik jich jest.

Tedy pojednejme nejprve o statečnosti. Objasnili jsme
již, že jest středností co do bázně a smělosti, i jest zjev-
no, že se bojíme toho, co jest strašné, tím pak jsou, pro-
stě řečeno, zla; proto také bázeň bývá vymezována jako
10 očekávání zla. | Bojíme se tedy všeho zlého, například
hanby, chudoby, nemoci, opuštěnosti, smrti, ale přece se
zdá, že člověk není statečný vzhledem k tomu všemu;
báti se totiž něčeho jest i slušné i krásné, nebáti se jest
ošklivé, například hanby; kdo se té bojí, jest dobrý a má
15 stud, kdo se jí nebojí, jest beze studu. | Někteří však i to-
hoto v přeneseném významu nazývají statečným; neboť
má se statečným něco podobného; jest totiž i člověk sta-
tečný jaksi nebojácný. Netřeba se pak báti chudoby ani
nemoci, ani vůbec něčeho, co není ze špatnosti nebo vlast-
ní vinou; ale není statečný ani ten, kdo vzhledem k to-
muto jest nebojácný, avšak pro podobnost nazýváme tak
20 i tohoto, j Někteří lidé zajisté, i když jsou ve válečných
nebezpečích zbabělí, jsou štědrí a ke ztrátě majetku se
chovají odhodlaně. Ani tedy není zbabělý ten, kdo se bojí
zpupnosti proti dítkám a ženě, anebo se bojí závisti nebo
něčeho takového; ani není statečný již ten, kdo se nele-
ká, má-li býti bit.

25 V jakých tedy strašných věcech se projevuje | stateč-
ný člověk? Snad v největších z nich? Zajisté nikdo nad
něho není při hrozných věcech vytrvalejší. Nejstrašnější
pak jest smrt; neboť jest koncem a zdá se, že pro zemře-
lého není již žádného dobra ani zla. Ale nezdá se také, že

by se statečnost vztahovala ke každé smrti, například na
moři nebo v nemocech. V kterých případech tedy? Či
snad v | nejkrásnějších? Takové jsou ve válce; jest to 30
zajisté v největším a nejkrásnějším nebezpečí. S tím sou-
hlasí tedy pocty v obcích a u samovládů.

Podle toho statečným ve vlastním smyslu bude asi na-
zván ten, kdo nemá strachu před krásnou smrtí a před
tím, co smrtí bezprostředně hrozí; a to jest | nejspíše ve 35
válce. Avšak statečný člověk nemá strachu ani na moři,
| ani v nemocech, ač ne tak jako námořníci; neboť onen
se vzdal již záchrany a jest mrzutý nad takovou smrtí,
tito však ze zkušenosti jsou dobré naděje. Zároveň pak
ještě zmužilé chování se projevuje za okolností, v nichž
jest možná obrana, | anebo jest krásnou věcí zemřít; 5
v uvedených případech záhuby však nic takového není.

10. Nerozvážná smělost. Zbabělost

To, co jest strašné, není pro všechny lidi totéž, mluví-
me o něm také jako o něčem, co jest nadlidské. Toto jest
pro každého strašné, alespoň pro toho, kdo má rozum, to
pak, které jest lidské, liší se velikostí a znaky | „více“ 10
a „méně“; stejně i věci bezpečné.

Statečný člověk jest neohrožený, jak se na člověka slu-
ší. Bude se tedy sice báti i takových věcí nadlidských,
jak má a jak jest rozumno, ale podstoupí je pro krásno,
neboť toto jest účelem ctnosti. Jest však možno báti se
toho více a méně a také báti se toho, co není strašné, jako
něčeho | strašného. Při tom se chyby dějí tím, že se jed- 15
nak bojíme toho, čeho nemáme, jednak tak, jak nemáme,
a jednak tehdy, kdy nemáme, nebo nějak podobně; stej-
ně tak i u věcí bezpečných.

Ten tedy, kdo podstupuje tQ_ a bojí se JtQho., čeho má, pro co, jak a kdy má, a takto jest i odvážný, jest statečný.

20 Neboť | statečný člověk trpí a jedná, jak náleží a jak jest rozumno. Cílem pak každé skutečné činnosti jest to, co jest přiměřeno duševnímu stavu, a to je též u člověka statečného. Statečnost jest krásná; takový tedy jest i její cíl. Všechno se totiž cílem určuje. A tak statečný člověk pro krásno podstupuje a koná věci statečnosti přiměřené.

Z lidí, kteří překročí míru, ten, jenž ji překročí nebojácností, nemá zvláštního jména - poznamenali jsme
25 již nahoře, že mnohá vlastnost jest | bezejmenná -, byl by snad šílený nebo tupý, kdo by se nebál ani zemětřesení, ani vlnobití, jak se vypravuje o Keltech.* Ten pak, který co do strašných věcí smělostí míru překročí, jest nerozvážný smělec. Zdá se však, že smělec bývá také

30 vychloubavý a | zmužilost si jen osobuje. Vždyť jak onen skutečně se chová ke strašným věcem, tak tento se chce pouze zdát; v tom tedy, v čem může, napodobuje. Proto takoví lidé jsou také většinou skety; neboť jsou v tom smělí, ale skutečně strašných věcí nesnesou. Kdo pak v bázni míru překročí, jest zbabělý. K němu se totiž

35 pojí to, že se bojí, čeho se nemá báti | a jak nemá a všechno takové. | Iv odvážnosti však míry nedosahuje; ale tím, že v strachu před bolestí míru překročí, více se prozrazuje. Zbabělý jest tedy jaksi beznadějný; bojí se totiž všeho. Statečný člověk však právě naopak. Neboť odvážnost jest znakem toho, kdo má dobrou naději.

5 A tak lidé zbabělí | a smělí a stateční projevují se v týchž věcech, různě se však k nim chovají. Jedni totiž mají nadbytek a nedostatek, druzí zachovávají střed a jednají, jak mají. Smělci jsou náhlí a odhodlaní před nebezpečími, v nebezpečí samém však povolují, kdežto muži stateční jsou v činech statní, před nimi však klidní.

11. Sebevražda. Druhy statečnosti

Jak jsme tedy řekli, statečnost jest střednost co do věcí 10 bezpečných a strašných, v kterých, bylo pověděno, a volí i podstupuje něco proto, že jest to krásné anebo že opak jest ošklivý. Přivoditi si však smrt,* abychom se vyhnuli chudobě nebo hoří lásky anebo vůbec nějakému zármutku, nenáleží člověku statečnému, nýbrž spíše zbabělci; jest totiž změkčilostí vyhýbati se protivěnováním, i | ne- 15 podstupuje sebevrah smrt proto, že jest to krásné, nýbrž proto, že se vyhýbá zlu.

Statečnost jest tedy něco takového. Slova toho se však užívá ještě i pro jiné druhy, a to v pěti různých významech.

Předně statečnost občanská. Ta se jí nejvíce podobá. Zdá se totiž, že občané podstupují nebezpečí pro zákonné tresty, ztrátu cti a pro pocty. | A proto se zdá, že nej- 20 více zmužili občané jsou v obcích, v nichž zbabělci jsou bezectní, mužové stateční pak jsou ctěni. O takových pje i Homéros,* například o Diomédovi a Hektorovi:

Obzvlášť Púlydamantem mi budou činěny výtky;

a Diomédes:*

Hektór by ve sboru Tróů pak asi promluvil takto: 25 „... syn Týdeův, ode mne zahrán. ”

Tato statečnost se nejvíce podobá té, o které jsme nahoře mluvili, poněvadž vzniká pro ctnost - totiž pro stud - a pro touhu po krásnu - totiž po cti - a pro únik před hanbou, která jest ošklivá. Někdo sem však vřadí také

30 muže, | kteří svými vládci jsou nuceni k témuž počínání; ale jako lidé špatnější, nečiní to tak ze studu, nýbrž z bázně a vyhýbají se nikoli tomu, co jest ošklivé, nýbrž tomu, co působí strast. Vždyť jejich vůdcové je nutí jako Hektór:*

35 *Koho však opodál boje bych spatřil, kterak se choulí, tomu pak nebude snadno, by spasil se od psů ...*

Velitelé vojnů v první řadě činí totéž a bijí je, ustupují-li, a rovněž ty, | které stavějí před příkopy a na taková místa. Všichni je zajisté nutí. Jest však potřebí býti statečný ne z nutnosti, nýbrž proto, že jest to krásné.

Zdá se pak, že i zkušenost v jednotlivostech jest jakouši statečností; odtud také Sokrates se domníval, | že statečnost jest věděním.* Takový jest jeden v tom, druhý v onom, ve válečnictví jsou to vojíni. Neboť ve válce jest mnoho lichého, co tito obyčejně prohledají, i zdají se býti stateční, poněvadž ostatní nevědí, co to jest. Dále, pro zkušenost především jsou schopni rány rozdávat i žádných neutržiti, | poněvadž dovedou vládnouti zbraní a mají takovou výzbroj, jaká jest nejvhodnější k tomu, aby zasáhli, ale sami sebe chránili. Tak tedy bojují jako ozbrojení s neozbrojenými a jako vycvičení zápasníci s nevycvičenými. Neboť v takových zápasech nejsou nejzdatnějšími bojovníky mužové nejstatečnější, nýbrž ti, kteří mají největší | sílu a nejjobratnější těla. Námezdní vojíni se však stávají zbabělými, kdykoli nebezpečí jest nadměrné a ubývá jejich počtu a výzbroje. První se dají na útěk, kdežto vojsko občanské vytrvá a umírá, jak se stalo u Hermaia.* Neboť občané pokládají útěk za ošklivost | a smrt jest jim milejší než taková záchrana, kdežto oni z počátku se vydávali v nebezpečí,

jako by byli statnější, ale když je poznali, utíkají, ježto se bojí více smrti než hanby. Statečný muž však takový není.

V souvislosti se statečností bývá uváděna také vznětlivost.* Neboť statečnými se zdají býti pro svou vznětlivost ti, | kteří jako zvířata se ženou proti těm, kdo je zranili, poněvadž i lidé stateční jsou vznětliví. Vznětlivost totiž jest velmi odvážná vzhledem k nebezpečí, pročez také Homeros praví: „cit síly do ducha vložil“ a „hněv i vznětlivost vzbudil“ a „nozdrami prudký citový pud“ a „vzkypěla krev“;* podobá se zajisté, že všechny podobné výroky značí | povzbuzení a podnět. Stateční lidé tedy jednají pro krásno, vznětlivost pak s nimi spolupůsobí. U zvířat však jest podnětem pocit bolesti, jejich počínání totiž pochází odtud, že byla raněna, anebo že se toho bojí, ježto, jsou-li alespoň v krvi anebo v močále, nevycházejí. Nejsou tudíž statečná, protože bolestí a pudem hnána | pádí do nebezpečí, aniž předvídají něco hrozného. Vždyť tak i hladoví osli by byli stateční; neboť od | píce neodejdou, ani když jsou býti. Také cizoložníci se pro svou žádost odvažují mnohých věcí. Zdá se pak, že nejpřirozenější jest statečnost, pochází-li ze vznětlivosti, a | jest pravou statečností, přidruží-li se k ní ještě rozumná rozvaha a pohnutka. Lidé pociťují také bolest, když se zlobí, a mstí-li se, mají zase radost. Ti však, kdo pro to bojují, jsou sice bojovní, ale ne stateční; nebojují totiž pro krásno, ani že by to bylo rozumné, nýbrž z vášně. Něco podobného však v tom mají.

Stateční nejsou ani lidé, kteří chovají dobrou naději; I neboť jsou smělí v nebezpečích proto, že často a nad mnohými protivníky zvítězili. Podobají se však lidem statečným, protože obojí jsou odvážní; ale kdežto sta-

teční jsou odvážní z uvedených důvodů, tito lidé jenom proto, že si myslí, že jsou silnější a že se jim nic nestane. Tak to však činí i lidé opilí; | jsou totiž plni dobré naděje. Dopadne-li však věc jinak, než si mysleli, dají se na útěk.

Ale statečnému člověku náleželo podstoupiti to, co jest a jeví se lidsky strašné, protože jest to krásné a opak jest ošklivý. Proto se také zdá, že se větší statečnosti vyžaduje k tomu, aby člověk byl bez bázně a byl neochvějný v nebezpečí náhlém než předvídaném; | pochází to totiž více z duševního stavu, anebo také proto, že méně z přípravy. Neboť pro to, co předvídáme, můžeme se rozhodnouti z rozumové úvahy, kdežto pro to, co se přihází náhle, pouze podle duševního stavu.

Statečnými se jeví také lidé neznalí a jsou nedaleko těch, kteří mají dobrou naději, jsou však horší tím, že nemají žádné zásady, kdežto tito ano. Proto také vytrvávají po nějakou | dobu; oni však zklamáni, když poznají, že se věc má jinak, než tušili, dávají se na útěk, jak to zakusili Argejští,* když napadli Lakóňany v domnění, že jsou to Sikyónané.

12. Další určení pojmu statečnosti

Pověděli jsme, jací jsou lidé stateční a také ti, kteří se statečnými jenom zdají. Ač se statečnost vztahuje k od-
30 vážnosti a bázni, přece se nevztahuje j k oběma stejně, nýbrž více k věcem strašným. Neboť ten, kdo jest v tom neohrožený a při tom se chová, jak náleží, jest více statečný než ten, kdo se tak chová při věcech bezpečných. Proto se, jak řečeno, statečnými nazývají ti, kdo podstupují věci bolestné. Z toho důvodu také statečnost jest

bolestná a právem bývá chválena; neboť nesnadnější jest podstupovati věci bolestné než zdržovati se věci příjemných. 35

Ale může se | zdáti, že cíl v statečnosti jest příjemný 1117^b
a pouze okolnostmi bývá zastiňován, jak se také děje v gymnastických zápasech. Rohovníkům zajisté cíl, pro nějž zápasí, jest příjemný, totiž věnec a pocty, rány však jim působí, zvláště jsou-li | tělnatí, utrpení a bolest, a vů- 5
bec celá ta námaha. A poněvadž jest toho mnoho, zdá se, že cíl, který jest malý, nemá nic příjemného. Je-li však věc taková i co do statečnosti, smrt i rány, přijímané proti vůli, budou statečnému muži nepříjemné, ale podstoupí je, protože jest to krásné anebo že opak jest ošklivý. A I čím více by měl všelikou ctnost a byl šťastnější, tím 10
bolestnější bude pro něho smrt. Neboť pro takového člověka žití jest nejčennější a vědomě bude zbaven největších dober; a to jest bolestné. Ale tím není méně statečný, ba snad i více, protože místo oněch volí krásno ve válce. | Tak přece ve všech ctnostech není činnost spo- 15
jena s libostí, leda tolik, kolik dosahuje cíle. Proto nic nepřekáží mínění, že lidé takové vlastnosti nebývají nejlepšími bojovníky, nýbrž spíše ti, kteří jsou sice méně stateční, ale nemají žádného jiného dobra; neboť tito lidé jsou ochotni podstoupiti nebezpečí a svůj život dávají 20
v sázku za malé výhody.

13. Uměřenost. Nevázanost

O statečnosti tedy tolik budiž pověděno - co jest, není podle toho nesnadno v obryse vystihnouti. Po ní promluvíme o uměřenosti.* Neboť tyto ctnosti, jak se zdá, náležejí nerozumným sl-ežMm éuše.

25 Podotkli jsme již, že ujnšienast jest středem.GP_do rozkoší - méně totiž a ne stejným způsobem vztahuje se k bolestným pocitům. Zdá se pak, že v téže oblasti jest i nevázanost.

Nyní tedy určíme, k jakým rozkoším se vztahuje. Rozlišili jsme rozkoše tělesné a duševní, jako jest ctižádost, vědychtivost; každý se totiž | těší z toho, k čemu má náklonnost, při čemž nikterak nestrádá tělo, nýbrž spíše duše. Při takových rozkoších se však nemluví ani o lidech uměřených, ani o nevázaných; stejně ani při ostatních, které nejsou tělesné. Mluvíme tu o lidech hovor-
30 ných a povídavých a o tlachalech, | kteří celé dny tráví povídáním o všem možném, nikoli však o nevázaných
35 lidech | ani o těch, kteří se trápí pro peníze nebo pro přátele.

Uměřenost se tĕdy..pxo4evj4e spíše v rozkoších tělesných, ale ani to ne ve všech. Neboť ti, kteří se těší z toho, co jest libé zraku, například z barvy, podoby a kresby,
5 nejsou nazýváni ani uměřenými, ani | nevázanými; a přece se asi bude zdáti, že jest také způsob, jakým i z toho se třeba těšiti, a že jest tu také nadbytek a nedostatek.
-Stejně je tomu i při poslechu. Toho totiž, kdo se příliš těší ze zpěvů nebo z přednesu, nikdo nenazve nevázaným, ani uměřeným toho, kdo tak činí, jak náleží. Ani ty,
io^kdo mají libost při dojmeh_čichay.ých, leč | nahodile; toho totiž, kdo se těší z vůně ovoce, růží nebo kadidla, nenazýváme nevázaným, nýbrž spíše toho, kdo se těší z vůně masť a lahůdek. Neboť z nich se těší lidé nevázaní, poněvadž tím vzniká v nich vzpomínka na předměty, po nichž touží. Můžeme viděti i ostatní lidi, že se těší
15 | z vůně pokrmů, když mají hlad. Ten pak, kdo se těší z takových věcí, prozrazuje vlastnost nevázaného člověka. Neboť jeho žádost k nim směřuje.

Ani však u ostatních živých bytostí není rozkoše v těchto smyslech, leč nahodile. Neboť ani psi se netěší ze zápachu zajíců, nýbrž z požívání jich, na stopu je však přivedl čich. | Ani lev se netěší z hlasu býka, nýbrž
20 z požívání býka, ale že jest blízko, vycítil z jeho hlasu, takže se zdá, jako by se těšil z toho. Stejně se ani netěší z toho, že uviděl nebo vyslídil jelena nebo kozorožce, nýbrž že bude mítí potravu. Uměřenost tedy a nevázanost se vztahují k takovým rozkoším, jichž jsou účastni
25 i | ostatní živočichové, pročez takové rozkoše se jeví otrockými a zvířeckými; těmi pak jsou pocity hmatové a chuťové. Zdá se však, že i chuti se tu užívá jenom poskrovnu anebo zcela nic; chuti totiž náleží rozlišovati šťávy, což činí lidé, kteří zkoušejí vína a strojí lahůdky. Netěší se však z toho zhola nic, nebo | alespoň ne lidé
30 nevázaní, nýbrž z požívání, které se vesměs, i v jídle i v pití i ve věcech pohlavních, děje hmatem. Proto si také kterýsi labužník přál, aby měl hrdlo delší než jeřáb, protože si liboval v | hmatovém pocitu. Jest to tedy nejvíce
1118^b společný smysl, k němuž se nevázanost vztahuje; a právem se asi bude zdáti, že jest zahanbující, protože se nám ho dostává nikoli jako lidem, nýbrž jako živočichům. Těšiti se tedy z takových požitků a v nich si zvláště libovati, jest vskutku něco zvířeckého; vždyť právě nejušlechtilější | hmatové slasti se při tom vylučují, například ty, které v tělocviku vznikají třením a zahříváním; neboť hmatový požitek navázaného člověka se nevztahuje k celému tělu, nýbrž k některým jeho částem.

Zdá se, že žádosti jsou jednak společné ajgřirozené, jednak zvláštní a získané. Například žádost po potravě je přirozená; | neboť každý člověk podle potřeby si žádá
10 suché nebo tekuté potravu, a někdy obojí; a lůžka si žádá, jak praví Homéros,* mladý i vyspělý muž. Ale ne každý

si žádá takové nebo oné potraviny a ani týž člověk vždy stejné. Proto jest zjevno, že jest to naše.* Ale přece to má alespoň něco také přirozeného. Každému totiž jest příjemné něco jiného a některé věci všem jsou příjemnější

15 | než cokoli jiného.

A tak v přirozených žádostech jen málokteří lidé chybují, a to pouze_xje_dnom směru, totiž vzhledem k tomu „příliš mnoho“. Neboť jísti bez rozdílu cokoli a pítí až k přeplnění jest tolik, jako množstvím překročiti přirozenou míru; přirozenou žádostí totiž jest ukojiti potřebu.

20 Proto se taková lidé nazývají jedlíky, poněvadž | nad potřebu naplňují žaludek. Takovými pak se stávají ti, kteří jsou příliš otrocké povahy.

Naopak ve zvláštních rozkoších chybují mnozí lidé a všelijak. Neboť lidé, o nichž říkáme, že si libují v takových rozkoších, těší se buď z těchto věcí, z kterých nemají, nebo více než většina lidí, anebo, jak nemají. Nevázaní

25 lidé překračují míru ve všem; | vždyť se těší z něčeho, z čeho nemají -jest to hodno spíše nenávisti -, aje-li třeba z něčeho toho se těšiti, těší se více, než mají a než se těší většina lidí.

Jest tedy patrné, že nadbytek co do slastí jest nevázanost a zasluhuje hany. Co do bolestí však se člověk nenazývá | uměřeným proto, že podstupuje to, co působí bolest, jako jest tomu u statečnosti, ani pro opak se nenazývá nevázaným, nýbrž nevázaným se nazývá proto, že se poddává bolesti více, než má, nad tím, že se mu příjemností nedostává - a bolest tu mu působí slast -, uměřeným se pak nazývá proto, že se nepoddává bolesti nad nepřítomností toho, co jest příjemné.

14. Bezcitovost. Znaky uměřeného člověka

Nevázaný člověk si tedy žádá všech příjemností nebo alespoň nejVětších, i bývá puzen žádostí, aby si je vybíral místo ostatních věcí; pročež také pociťuje bolest, i když se jich nedostává, i když si jich žádá. Neboť žádost jest spojena s pocitem bolesti; | podobá se však, že jest nesmyslné poddávati se bolesti pro slast. Zřídka se však vyskytují lidé, kteří by v slastech nedosahovali míry a radovali se méně než mají. Taková bezcitovost totiž není lidská. Neboť i ostatní živočichové rozeznávají pokrmu a z jedněch se těší, z druhých nikoli; když však někomu není nic příjemné a není pro něho rozdílu mezi jedním a druhým smyslovým pocitem, ten asi bude daleko | od toho, aby byl člověkem. Takový člověk však nemá zvláštního jména, protože se takové jméno vůbec nevyskytuje.

Uměřený člověk zachovává v těch věcech střed. Ani se totiž neraduje z toho, z čeho se nade vše raduje člověk nevázaný, nýbrž se spíše horší, ani se vůbec neraduje z toho, z čeho nemá, ani velice z něčeho takového, ani nepociťuje bolesti nad nepřítomností toho, ani si toho nežádá, leč mírně, ani | více než má, ani kdy nemá, ani vůbec něco takového. Po tom však, co se týká zdraví anebo dobrého stavu a jest příjemné, touží mírně a jak má, i po ostatních příjemnostech, když nejsou oněm na překážku, anebo nejsou proti krásnu nebo nad jeho majetkové poměry. Neboť ten, kdo by se tak choval, liboval by si v takových slastech více než | slušno; uměřený člověk však není takový, nýbrž jak káže správný úsudek.

75. *Poměr nevázanosti a zbabělosti k dobrovolnosti.**Neukázněnost*

Podobá se však, že nevázanost jest více dobrovolná než zbabělost. První totiž záleží v slasti, druhá v strasti, z nichž oné si máme žádati, této se vyhýbati; a strast přivádí z rovnováhy a ničí přirozenost toho, kdo ji má, kdežto slast nic takového nepůsobí. Jest tedy více | dobrovolná. Proto také hanebnější. Neboť jest také možno snadněji jí zvyknouti; takového totiž jest v životě mnoho a zvyky ty nejsou nebezpečné, avšak u věcí, které budí strach, jest tomu naopak.

Přece se však bude zdáti, že zbabělost není stejně dobrovolná v jednotlivých projevech. Sama totiž jest bez pocitu bolesti, tyto však tímto pocitem člověka rozrušují tak, že | i zbraň odhazuje a jinak se chová neobratně; proto se také zdá, že jsou násilné. U nevázaného člověka naopak jednotlivosti jsou dobrovolné - vždyť si jich žádá a po nich touží -, celek však méně. Neboť nikdo si nežádá býti neukázněný.

Slova „nevázanost“ neboli „neukázněnost“ užíváme také o dětských chybách;* mají | totiž jakousi podobnost. Nyní na tom nic nezáleží, která od které má jméno, jest však zjevno, že pozdější od dřívější. A nepodobá se, že by přenesení nebylo přiléhavé; neboť ukázněno má býti to, co touží po ošklivých věcech a má velký vzrůst a takovým jest | nejvíce žádost a dítě. Neboť i děti žijí dle žádosti a nejvíce touží po tom, co jest příjemné. Nebude-li tedy žádost poslušná a poddána, dále poroste. Touha po příjemnosti totiž jest nenasytná a odevšad přichází nerozumnému člověku; ukojení žádosti pak bude stupňovati přirozenou náklonnost, ajsou-li žádosti i velké

a silné, vytlačí i soudnost. Proto mají býti mírné a skrovné a nemají se protiviti úsudku rozumu. To pak nazýváme poslušností a ukázněností; jako totiž dítě má žíti podle příkazu vychovatelova, tak se žádostivost má řídití | rozumem. Proto žádavá složka duše člověka uměřeného má s rozumem souhlasiti; neboť cílem obou jest krásno, i žádá si uměřený člověk toho, čeho má, jak a kdy má; tak káže i úsudek rozumu.

15

KNIHA ČTVRTÁ

DALŠÍ POJEDNÁNÍ O MRAVNÍCH CTNOSTECH
A ŠPATNOSTECH

1. Štědrost. Marnotratnost, lakomství

Tolik tedy budiž pověděno o uměřenosti; po ní promluvíme o štědrosti.* Zdá se, že jest středností co do statků; neboť štědrý člověk bývá chválen nikoli pro válečnou zdatnost, ani pro přednosti, pro které bývá chválen člověk 25 uměřený, ani pro rozsudky, | nýbrž pro dávání a braní statků, více však pro dávání. Statkem nazýváme všechno, čeho cena se měří penězi. Marnotratnost a lakomství jsou nadbytkem a nedostatkem co do statků; i připočítáme lakomství 30 vždy těm, kteří usilují o statky | více než slušno, marnotratnosti pak přikládáme někdy vedlejší smysl; nazýváme totiž marnotratnými lidi nezdrženlivé a ty, kteří na svou nevázanost mnoho vydávají. Proto se také zdají býti zcela špatnými; neboť mají zároveň mnoho špatností. Ale vlastně to jméno není pro ně vhodné; marnotratníkem 1120^a totiž jest ten, kdo má pouze jedno určité zlo, | žepromarňuje majetek; marnotratníkem však vůbec jest ten, kdo sám sebe ničí, neboť se zdá, že maření majetku jest také ničení sebe sama, ježto život jest oním podmíněm.

V takovém smyslu tedy pojmáme slovo „marnotratnost“. Všeho, čeho se užívá, lze užívatí dobře i špatně; 5 bohatství náleží k věcem užitečným; všeho pak nejlépe užívá ten, kdo má tu příslušnou ctnost; i bohatství tedy bude nejlépe užívatí ten, kdo má ctnost, která se vztahuje k statkům. A to jest člověk štědrý. Zdá se pak, že užíváním statku jest náklad a vydávání; přijímání a šetření jest spíše nabýváním. Pročež | štědrému člověku více příšluší 10 dávati tomu, komu má, nežli bráti, odkud má, a nebrati, odkud nemá. Ctnosti zajisté náleží spíše dobře činiti než dobro přijímati, a krásně jednati spíše než ošklivě nejednati; i není tajno, že s dáváním souvisí dobře činiti a krásně 15 jednati, s braním pak | dobro přijímati a ošklivě nejednati. Také dík náleží jen tomu, kdo dává, nikoli tomu, kdo nebere, a tím více chvála. I jest snadněji nevzíti než dáti; neboť člověk se méně rád vzdává vlastní věci, nežli přijímá cizí. A štědrymi se nazývají jen ti, kteří dávají; ti, kteří neberou, | nebývají chváleni co do štědrosti, ale ovšem 20 co do spravedlnosti; ti však, kteří berou, nebývají chváleni. Ze ctnostných lidí také štědrí bývají takřka nejvíce milováni; neboť jsou užiteční, a to proto, že dávají.

2. Povaha štědrého člověka

Ctnostné skutky jsou krásné a konají se pro krásno. Tedy také štědrý člověk bude dávati pro krásno | a správně, 25 totiž komu má dáti, kolik a kdy a vůbec, co souvisí se správným dáváním. A to rád a bez nelibosti; neboť ctnostný skutek jest příjemný a bez nelibosti, nejméně pak působí bolest.

Ten však, kdo dává, komu nemá, anebo ne pro krásno, nýbrž z nějaké jiné příčiny, nebude nazván štědrým, nýbrž

dostane se mu nějakého jiného jména. Ani ten, kdo dává
 30 s bolestí; | vždyť by raději volil peníze než krásný sku-
 tek, a takové smýšlení nepřísluší štědrému člověku. Ani
 nebude bráti tam, odkud nemá; neboť takové brání nepří-
 sluší člověku, který peněz necení. Nebude pak asi ani
 žebravý; neboť nepřísluší člověku, který dobře činí, aby
 snadno přijímal dobrodiní. Ale bude bráti odtud, odkud
 i i20^b má, například z | vlastního jmění, ne že by to bylo krás-
 né, nýbrž že jest to nutné, aby mohl dávat. Ani nebude
 zanedbávat svého vlastního jmění, ježto právě jím chce
 někomu pomáhati. Ani nebude dávat leckomu, aby měl
 z čeho dávat, komu má, kdy a kde jest to krásné. Ušlech-
 5 tile | smýšlející člověk překročuje v dávání docela i mí-
 ru, aby pro sebe samého ponechal méně; neboť to jest
 vlastností štědrého člověka, že se neohlíží sám na sebe.
 Štědrost se posuzuje podle příslušného jmění; nezále-
 ží totiž v množství darů, nýbrž ve smýšlení dárcově, a toto
 10 dává podle velikosti jmění. Nic tedy nevádí, | aby byl
 více štědrý ten, kdo dává méně, dává-li z mála.
 Štědřejšími se zdají býti ti, kteří si jmění nevydobyli,
 nýbrž je převzali. Neboť nezkusili nedostatku a všichni
 lidé milují více svoje vlastní dílo, jako rodiče a básníci.
 15 Štědrý člověk nemůže snadno zbohatnouti, ježto není
 ani hrabivý, ani neschrání majetku, ale rád rozdává a pe-
 něž si necení pro ně samy, nýbrž jako prostředku k dává-
 ní. Proto se také vytýká štěstí, že lidé, kteří jsou toho
 nejvíce hodni, bývají nejméně bohati. Ale stává se to ni-
 koli bez důvodu; neboť nemůže míti majetek ten, kdo se
 20 nestará, aby jej měl, jak tomu bývá | ve všem ostatním.
 Štědrý člověk však nebude dávat, komu nemá, ani kdy
 nemá, ani co jiného takového;* nejednal by totiž již pod-
 le toho, co přísluší štědrosti, a kdyby na to majetek vy-
 naložil, neměl by na to, na co vynakládati má. Neboť dle

našeho tvrzení štědrý jest ten, kdo vydává podle míry
 jmění, a na to, na co má; ten pak, kdo v tom míru překro-
 čuje, jest i marnotratný. Proto tyrany nenazýváme mar-
 notratnými; neboť se nezdá býti snadné, aby při množ-
 25 ství majetku překročili míru dary a výlohami.

Když tedy štědrost jest středností co do dávání a brání
 peněz, štědrý člověk dá a vynaloží na to, nač má a kolik
 má, stejně ve věcech malých j i velkých, a to rád; bude
 30 také bráti odtud, odkud má a kolik má. Poněvadž totiž
 ctnost jest středem pro obojí, v obojím se bude chovati,
 jak má. Neboť takové brání souvisí se slušným dáváním,
 není-li takové, jest mu protivné; vlastností tedy, které
 souvisejí, vyškytají se zároveň u téhož člověka, protivné
 112T však zřejmě j nikoli. Kdyby se mu však přihodilo, že by
 peníze vynaložil způsobem, který odporuje tomu, co jest
 přiměřené a krásné, bude toho litovati, ač mírně a jak má;
 neboť ctnosti náleží míti libost a nelibost z toho, z čeho
 má a jak má. Se štědrým člověkem rádi také jednáme
 v peněžních záležitostech; | neboť dovede snést křivdu, 5
 ježto peněz necení, a více se horší, jestliže opomenul
 vynaložiti na něco, na co měl, než lituje, jestliže vynalo-
 žil na něco, na co neměl, i nemá zalíbení v Simónidovi.*

3. *Povaha marnotratníka a lakomce*

Marnotratný člověk naopak chybuje i v tom; neboť se
 ani neraduje z toho, z čeho má, ani jak má, ani nemá ne-
 libosti; to se nám více ozřejmí dále.

Řekli jsme, že marnotratnost a lakomství jsou nadbyt- 10
 kem a nedostatkem, a to ve dvou věcech, v dávání a bra-
 ní; neboť i náklad počítáme k dávání. Marnotratnost tedy
 překročuje míru v dávání a nebrání, v brání pak míry

nedosahuje, kdežto lakomství v dávání míry nedosahuje, | v braní však překročuje, ale pouze v maličkostech. V marnotratnosti obojí stránka nebývá zcela spolu spojena - není totiž snadno všem dávatí a odnikud nebratí; neboť záhy se nedostává jmění dávajícím soukromníkům, kteří se právě zdají býti marnotratníky -; neboť 15 takový člověk se zdá býti nemálo lepší | než lakomý. Může totiž býti snadno vyléčen věkem nebo nedostatkem a přijíti ke středu. Neboť má vlastnosti štedrého člověka; dává totiž a nebere, jenže ani to, ani ono nekoná způsobem správným a příslušným. Kdyby tedy tomuto zvykl nebo nějak jinak se změnil, byl by štedrý; bude 25 totiž dávatí tomu, komu má, | a bude brátí tam, odkud má. Proto se také zdá, že povahou není špatný; neboť v dávání a nebrání nepřekračuje míry ani člověk nešlechterný, ani podlý, nýbrž pošetilý. Ten, kdo jest tímto způsobem marnotratný, zdá se býti mnohem lepší než lakomec, jednak z uvedených důvodů, jednak proto, že pomáhá 30 mnohým, tento však nikomu, | ani sám sobě; ale mnozí marnotratníci, jak jsme uvedli, jednak berou odtud, odkud nemají, jednak jsou v tom lakomci. Hrabivými pak se stávají proto, že chtějí sice činiti výlohy, ale snadno to 112^b činiti nemohou. Brzy se jim totiž nedostává prostředků. Bývají tudíž nuceni, aby si je zjednávali odjinud. Zároveň pak nic nedbají krásna a berou lehkomyšlně a odkudkoli; mají totiž jen náklonnost dávatí, ale nezáleží jim na tom, jak a odkud. Proto ani jejich dary nejsou projevem ušlechtilého smýšlení; nejsou totiž ani krásné, 5 ani se pro to | neprokazují, ani jak se sluší; spíše někdy obohacují ty, kteří by se měli sami přičiniti, a lidem poctivým by nedali nic, kdežto pochlebníkům anebo lidem, kteří jim zjednávají nějaké jiné potěšení, mnoho. Proto také mnozí z nich jsou nevázaní; lehkomyšlně totiž

rozhazují a utrácejí na prostopášnosti, a protože nežijí pro krásno, kloní se k rozkoším. 10
Na takové zcestí se tedy dostává marnotratník, nemá-li správného vedení. Kdyby se mu ho však dostalo, snad by přišel ke středu a na správnou cestu. Ale lakomství jest nevyhléditelné. Zdá se totiž, že stáří a každá slabost činí lidi lakomými. Lakomství jest také pro lidi přirozenější než marnotratnost; většina lidí totiž jest spíše hrabivá než rozdávačná. 15
Lakomství má také širší rozsah a jest mnohotvaré; zdá se totiž, že jest mnoho způsobů lakomství. Neboť ježto záleží ve dvou věcech, v nedostatku dávání a v nadbytku braní, nebývá u všech úplné, nýbrž jest to rozděleno; | jedni překročují míru v braní, druzí zas jí nedosahují v dávání. Neboť všichni ti, kteří mají taková pojmenování jako spořivci, skrblicí, držgrešlové, nedosahují míry v dávání, ale nebaží po cizím, aniž chtějí brátí, jedni z jakési slušnosti a opatrnosti před hanebností | - někteří totiž se zdají tomu vyhýbati anebo alespon ujišťují, že se tomu vyhýbají proto, aby snad později nebyli nuceni vykonati něco hanebného. K těmto pak náleží také člověk skoupý a každý takový; jmenuje se tak od nadbytku zásady nic nedávatí -, jiní se zase zdržují cizího z bázně, ježto není snadno, aby sám z majetku druhých | bral, druzí však z jeho nikoli, spokojují 30 se tedy s tím, aby ani nebrali, ani nedávali; druzí opět v braní překročují míru a berou odevšad a všechno, jako ti, kteří provozují nedůstojné živnosti, kuplíři a všichni podobní, i lichváři, kteří malé částky půjčují na vysoké úroky. | Všichni tito totiž berou odtud, odkud nemají, a tolik, kolik nemají. Zdá se, že jest jim společná hanebná ziskuchtivost. Neboť všichni berou na sebe hanbu pro zisk, a to i pro zisk skrovný. Nenazýváme totiž 112^a

lakomými ty, kteří berou velké množství tam, odkud
 5 nemají, a to, co bráti nemají, | jako například tyrany,
 kteří plenívájí města a obírají svatyně, nýbrž nazýváme
 je spíše špatnými, bezbožnými a nespravedlivými. Ale
 přece k lakomcům náležejí hráč v kostky, zloděj a lu-
 10 pič. Jsou totiž chtiví hanebného zisku. Neboť obojí se
 namáhají pro zisk a berou na sebe hanbu, | i podstupují
 jedni největší nebezpečí pro lup, druzí se obohacují ze
 svých přátel, jímž by měli dáti. Obojí tudíž, ježto chtějí
 vyzískati tam, kde nemají, jsou chtiví hanebného zisku.
 A každé takové braní jest tedy lakotou. A tak se prá-
 15 ším zlem než | marnotratnost a chybje se v něm více
 než v marnotratnosti, o které byla řeč výše.

4. *Velkorysost. Malichernost, nevkus, okázalost*

O štědrosti tedy a o opačných špatnostech tolik buď
 pověděno. S tím asi souvisí promluvití také o velkory-
 sosti.* Neboť se zdá, že i tato jest jakousi ctností co do
 20 statku. | Ale nevztahuje se jako štědrost ke všem skut-
 kům v peněžních záležitostech, nýbrž pouze k náklad-
 ným; v tom převyšuje štědrost velikostí. Neboť, jak již
 jméno (megaloprepeia) naznačuje, jest to slušný náklad
 (prepúsa dapané) ve velkém měřítku (en megethei). Ve-
 25 likost jest však pojem vztažný; není totiž tentýž náklad
 u toho, kdo vystrojuje válečnou loď, jako u toho, | kdo
 vypravuje sváteční poselství.* A to, co jest slušné, řídí se
 osobou, okolnostmi a předmětem. Ten, kdo vynakládá,
 jak slušno, ve věcech malých nebo mírných, nenazývá
 se velkorysým, jako například když se řekne „často jsem
 žebráku dával",* nýbrž ten, kdo tak činí ve věcech vel-

kých. Velkorysý člověk totiž jest ušlechtilý a štědrý; štěd-
 rý člověk však proto není ještě velkorysý.

Nedostatek takového stavu se nazývá malicherností, 30
 nadbytek pak nevkušem a okázalostí a jaké ještě jsou ta-
 kové vlastnosti, které nepřekračují velikosti v tom, v čem
 mají, nýbrž se blýskají v tom, v čem nemají a jak nema-
 jí. O těch však promluvíme později.

Velkorysý člověk se podobá člověku rozumnému.

Dovede totiž uvážiti to, co se sluší, a obětovati přimě- 35
 řeně velký náklad. Neboť, jak \ jsme řekli na začátku,*
 I122^b
 duševní stav se určuje činnostmi a předměty, jichž se týká;
 a tu náklad, který velkorysý člověk přináší, jest velký
 a slušný. Taková jsou teď i jeho díla; tak totiž i velký
 náklad bude slušný, bude-li přiměřený svému předmětu.
 A tak dílo | má býti hodno nákladu a náklad díla, nebo 5
 je i převyšovati. Takový náklad pak velkorysý člověk
 obětavě vynaloží pro krásný účel; neboť toto jest ctnos-
 tem společné. I vynaloží jej rád a ochotně; neboť příliš-
 né počítání by bylo malicherné. A tak bude asi spíše uva-
 žovati, jak by to bylo nejkrásnější a nejslušnější, než co
 to bude státi a aby to stálo j co nejméně. Nutně tedy vel- 10
 korysý člověk ze svých prostředků vynaloží to, co má
 a jak má. Než v tom jest to „veliké" člověka velkorysé-
 ho, to jest ve velikosti oběti, která, i když se štědrost pro-
 jevuje v týchž věcech a i když náklad je stejný, vytvoří
 dílo velkolepější. Neboť j hodnota majetku a díla není 15
 stejná. Majetek totiž jest nejvíce hodnotný, má-li větší
 cenu, například zlato, dílo však jest hodnotné velikostí
 a krásou. Neboť podívaná na takové dílo budí obdiv
 a hodné obdivu jest to, co jest velkolepé. A tak hodnota
 díla, jeho velkolepost, jest ve velikosti.

5. *Osvědčování velkorysého člověka*

20 Mezi náklady náležejí takzvané pocty, například | bo-
hům, potom dary, stavby chrámů, oběti a cokoli náleží
k uctívání božstva vůbec, i cokoli se v šlechtném závo-
dění koná pro obecné dobro, například má-li se skvostně
vypravit slavnostní sbor, lod anebo obec pohostiti.

Ve všem však, jak řečeno, hledí se k osobě, která to
25 koná, kdo to | jest a z jakých okolností to činí; tyto mají
býti přiměřené a nejen aby příslušely dílu, nýbrž také
konající osobě. Proto nemajetný člověk nemůže býti vel-
korysý, ježto nemá majetku, z něhož by mohl v oběť při-
nésti přiměřeně velký náklad; a pokouší-li se o to, jest
pošetilý; jest to totiž proti slušnosti a povinnosti, kdežto
30 správné jednání závisí na zdatnosti. | Naopak takový ná-
klad jest slušný jednak pro ty, kterým se toho dříve do-
stalo buď vlastním přičiněním nebo od předků nebo od
příbuzných, jednak pro lidi urozené a slovné a podob-
ných předností. Všechno to obsahuje velikost a hodnost.

Takový tedy především, opakují, jest člověk velkory-
sý a v takových nákladných darech záleží velkorysost,
35 | totiž v největších a nejčestnějších. Ze soukromých vy-
1123^a dání náleží sem ty, které se přiházejí jen jednou, napří-
klad svatba nebo něco takového, a jestliže o něco usiluje
celá obec anebo předáci, výlohy pro přijetí a doprovod
cizích hostů a pro dary a jejich oplátky. Neboť velkorysý
člověk nevynakládá pro svou osobu, nýbrž | pro obecné
dobro, a dary ty mají něco podobného s dary obětními.

Velkorysý člověk však musí přiměřeně svému bohat-
ství stavěti také svůj dům, neboť i tu jest jakási krása,
a vynaložiti něco spíše na to, co trvá po dlouhou dobu -
to totiž jest nejkrásnější - a v každé věci si hleděti toho,

co jest slušné. Neboť | bohům nesvědčí totéž co lidem, IO
ani svatyni totéž co náhrobku. A ježto každý náklad má
velikost svého druhu, a velký náklad na něco velkého jest
nejvíce velkolepý, proto v tom záleží velikost, a velikost
v díle se liší od velikosti v nákladu; nejkrásnější míč za-
jisté anebo láhev na olej má jistou velkolepost | jako dar 15
pro hochy, kdežto cena toho jest malá a není na tom nic
štědrého. Pročež tomu, kdo obětavě vynakládá, náleží ve
všem, cokoli činí, činiti to velkolepě; neboť v tom nemů-
že býti snadno překonán a jest to přiměřené nákladu.

6. *Okázalost a malichernost*

Takový jest tedy člověk velkorysý. Ten však, kdo upří-
lišuje a počíná si okázale, | překročuje míru, jak jsme 20
řekli, tím, že vynakládá nepřiměřeně. Vydává totiž mno-
ho tam, kde by byl přiměřen náklad malý, a nevkusně se
blýská, jako když například hostí své přátele jako na svat-
bě, a má-li v komediích vypravit sbor, uvádí jej hned při
vstupu v rouše nachovém, jako Megařané.* A to všechno
učiní nikoli pro | krásno, nýbrž proto, aby ukázal své 25
bohatství, domnívaje se, že pro to jest předmětem obdi-
vu, a tam, kde jest potřebí vynaložiti mnoho, vynakládá
málo, kde málo, mnoho.

Ten zas, kdo jest malicherný, ve všem míry nedosáh-
ne, i poruší krásno tím, že tam, kde velmi mnoho vyna-
ložil, v maličkostech skrbí a ve všem, cokoli činí, váhá
a | ohlíží se, jak by náklad byl nejmenší, ba i toho lituje, 30
ježto se domnívá, že ve všem činí více než má.

Tyto stavy jsou tedy sice špatné, přece však nepřiná-
šejí alespoň hanby, poněvadž ani nejsou bližnímu škod-
livé, ani nejsou příliš ošklivé.

7. *Velkomyslnost. Nadutost, malomyslnost*

35 Velkomyslnost,* jak jest viděti již podle jména, | vzta-
huje se k věcem velkým; i uvažme napřed, k jakým. Není
1123^b pak žádného [rozdílu v tom, máme-li zření k samému
stavu anebo k osobě, která v tom stavu jest.

Zdá se, že velkomyslný jest ten, kdo se pokládá za
hodná velkých věcí a skutečně jich také hoden jest. Ten
totiž, kdo se tak cení, aniž jest toho hoden, jest člověk
pošetilý, žádný ctnostný člověk však není pošetilý ani
nerozumný. Velkomyslný jest tedy ten jmenovaný; \ ne-
boť ten, kdo jest hoden malých věcí a pokládá se za hod-
ná jen takových, jest rozumný, nikoli však velkomyslný.
Velkomyslnost totiž záleží ve velikosti, jako také krása
ve veliké postavě,* kdežto lidé malé postavy jsou sliční
a souměrní, nikoli však krásní. Ten, kdo se pokládá za
hodná velkých věcí, aniž jest jich vskutku hoden, jest
nadutý, ten však, kdo se pokládá za hodná větších věcí
než opravdu jest, není vždy nadutý. Ten, kdo se pokládá
10 za hodná menších věcí, | nežli jest, jest malomyslný,
když, ač jest hoden buď velkých nebo mírně velkých nebo
malých věcí, ještě méně se cení. A zdá se, že nejvíce jím
asi jest ten, kdo jest hoden věcí velkých; neboť co by asi
dělal v případě, kdyby tak velkých věcí hoden nebyl?

Jest tedy velkomyslný člověk co do velikosti na vr-
cholu, co do správnosti ve středu - neboť se cení podle
15 hodnoty -; ostatní tak činí buď příliš mnoho nebo pří-
liš málo. Jestliže se tedy pokládá za hodná velkých věcí,
a zvláště největších, a jest jich hoden, bude se to asi vzta-
hovati zvláště k jedné věci. O hodnotě se pak mluví vzhle-
dem k zevnějšímu dobrům; za největší dobro pak asi po-
kládáme to, které vzdáváme bohům a po němž nejvíce

touží lidé velké hodnoty, a co jest závodní cenou za nej-
krásnější činy; | takovou věcí jest čest - ta jest totiž nej- 20
větší ze zevních dober -; ke cti tedy a necti se chová vel-
komyslný člověk, jak má. Také bez důkazu jest zjevno,
že cílem velkomyslných lidí jest čest; neboť velcí lidé se
nejvíce pokládají za hodný cti; arci podle zásluhy.

Malomyslný člověk nedosahuje míry ani vzhledem
k sobě, j ani vzhledem k hodnotě člověka velkomyslné- 25
ho. Nadutý pak vzhledem k sobě upřílišuje, ale ne vzhle-
dem k velkomyslnému.

Velkomyslný člověk, poněvadž jest hoden největších
věcí, jest asi nejlepší; většího totiž vždy jest hoden ten,
kdo jest lepší, a největších věcí ten, kdo jest nejlepší.
Opravdu tedy velkomyslný člověk musí býti nutně dob-
rý. I | zdá se, že vlastní předností velkomyslného člově- 30
ka jest velikost v každé ctnosti. Nikterak by velkomysl-
nému člověku nepřislušelo dáti se o překot na útěk anebo
křivditi; neboť proč by jednal nečestně ten, komu není
nic velkého? Přihlížíme-li k jednotlivostem, jevil by se
velkomyslný člověk zcela směšným, kdyby nebyl dobrý.
Nebyl by ani cti hoden, kdyby | byl špatný; vždyť zá- 35
vodní cenou ctnosti jest čest, a ta se vzdává těm, | kdo
1124^a jsou dobří. Podobá se tedy, že velkomyslnost jest jako
nějaká ozdoba ctností; činí je totiž většími a bez nich
nemůže vzniknouti. Proto jest nesnadno býti opravdu vel-
komyslným; jest to totiž nemožno bez dokonalosti.

A tak j úsilí velkomyslného člověka se nejvíce týká 5
cti a necti, i bude se v pravé míře radovati nad velkou
ctí, a které se mu dostává od lidí řádných, jako by dostá-
val to, co mu náleží anebo i méně - neboť není vůbec cti,
která by odpovídala dokonalé ctnosti -, přece však ji při-
jme, ježto mu nemohou větší vzdáti. | Nevšimne si však i o
uznání, kterého by se mu dostalo od kohokoli a za věci

malé - neboť to není čest, které jest hoden -, a stejně ani hanobení - neboť to se ho právem nebude týkati.

Nejvíce tedy, opakují, má velkomyslný člověk vztah ke cti, ale také umírněně se bude chovati k bohatství, moci a všelikému zdaru a nezdaru, | ať se přihodí jakkoli, i nebude se ani příliš radovati ve zdaru, ani v nezdaru příliš truchliti. Neboť ani ke cti, ač jest největší, se tak nechová - vždyť moc a bohatství jsou žádoucí pouze pro čest; ten tedy, kdo je má, chce být pro ně ctěn -; tomu, komu čest jest nepatrnou věcí, jsou jí i ostatní věci.

8. Povaha velkomyslného člověka

20 Proto se velkomyslní lidé zdají být pohrdavými. Zdá se, že i blahobyť přispívá k velkomyslnosti. Neboť i lidé urození, mocní a bohatí se pokládají za hodný úcty; vždyť nad jiné vynikají a všechno, co v dobrém vyniká, jest čestnější. Proto též takové věci činí lidi velkomyslnějšími; 25 požívají totiž úcty u některých lidí. | Vpravdě však pouze dobrý člověk jest hoden úcty. Ti, kdo taková dobra mají bez ctnosti, právem se ani nepokládají za hodný velkých věcí, ani nebývají správně nazýváni velkomyslnými. Neboť bez dokonalé ctnosti toho není, a ti, kdo takové | přednosti mají, stávají se pohrdavými a zpupnými. Bez ctnosti totiž není snadno blahobyť řádně snášeti; 30 a poněvadž ho lidé nedovedou | snášeti a domnívají se, že nad ostatní vynikají, pohrdají jimi a sami dělají to, co se jim namane. Neboť napodobují velkomyslného člověka, ač mu podobni nejsou, a činí to, kde mohou; ctnostných skutků tedy nekonají, | ostatními lidmi však pohrdají. Velkomyslný člověk totiž pohrdá právem - neboť soudí pravdivě -, obecné množství však nahodile.

Velkomyslný člověk se nevydává v malé nebezpečí ani rád, aby došel třeba malé cti, nýbrž v nebezpečí velké, a kdykoli jest v nebezpečí, nešetí života, ježto mu nepřikládá takové hodnoty, že by za každou cenu měl být zachován. A ježto může dobře činiti, | stydí se dobrodiní přijati; neboť ono přísluší vyššímu, toto nižšímu. A rád dobrodiní oplácí větším; neboť tak bude zavázán ten, kdo 10 napřed dobrodiní prokázal, a sám bude tím, jemuž se dobrodiní dostalo. Také se zdá, že velkomyslní lidé se pamatují na ty, komu dobrodiní prokázali, nikoli však na ty, od koho je přijali; jest totiž menší ten, kdo dobrodiní přijal, než ten, kdo je prokázal, a tento chce vynikati. A o | prokázaných dobrodiních rád slyší, o přijatých 15 však nerad; proto prý také Thetis nevypravovala Diovi o dobrodiních,* které mu prokázala; ani Lakónové Athéňanům,* nýbrž vypravovali o tom, čeho dobrého se jim od nich dostalo. Velkomyslnému také přísluší, aby nikoho nepotřeboval anebo jen stěží, ale aby ochotně pomohl a k předákům a zámožným lidem aby byl povznesený, k | obyčejným lidem však přívětivý; nad ony 20 totiž vynikati jest těžko a důstojno, nad tyto snadno, a k oněm se chovati povzneseně není nešlechtné, k nižším však by to bylo odporné zrovna tak, jako slabým ukazovati svou sílu. Ani se netlačí na vznešená místa, ani tam, kde první úlohu hrají jiní; i jest klidný a pozvolný, pokud nejde o | velkou čest a úlohu, a jest činný jen v málo věcech, zato však ve velkých a slavných. 25 Nutně také jest i zjevným nepřítelem i zjevným přítelem; neboť jen bázlivec se skrývá. I bude pečovati více o pravdu než o slávu, a bude mluvit a jednati otevřeně; mluví totiž nepokrytě z pohrdavosti. Proto jest | také 30 pravdomluvný, až na to, co mluví v ironii; ironický pak jest k obecnému množství.

- H25^a A podle jiného nedovede žítí, | leč podle přítele; bylo by to totiž otrocké, proto také všichni pochlebníci jsou otrockého smýšlení a lidé smýšlení nízkého jsou pochleb-
níky. Ani rád neobdivuje; neboť pro něho není nic velké-
ho. Ani není mstivý; velkomyslnému člověku totiž nesluší vzpomínati, zvláště ne na utrpená příkoří, nýbrž
5 ! spíše je pomíjeti.
Ani nemluví mnoho o lidech; ani totiž nevypravuje o sobě, ani o druhém; neboť mu nejde o to, aby byl chválen, ani o to, aby ostatní byli haněni, ani zase není přítelem vychvalování; proto o jiných zle nemluví, ani o nepřátelích, leč pro jejich zpupné jednání.
- 10 A nejméně jest nakloněn naříkati i a prositi při tom o to, co jest nutné anebo bezvýznamné; neboť tak se chová jen ten, komu na těch věcech záleží. I jest nakloněn spíše k tomu, aby získal to, co jest krásné a neužitečné, než to, co jest užitečné a výnosné; neboť ono spíše přísluší člověku, který sám sobě stačí. I pohyb u velkomyslného člověka se zdá býti pozvolný, hlas vážný, mluva
15 klidná; vždyť ten, kdo usiluje o málo věcí, | nekvapí, ani nenapíná hlasu ten, kdo nic za velké nepokládá; neboť křik a unáhlení pocházejí odtud.

9. Chování člověka malomy>siného a nadutého

- Takový jest tedy člověk velkomyslný. Kdo tu však nedosahuje míry, jest malomyslný, a kdo míru překročuje, jest nadutý. Zdá se, že ani tito nejsou zlí, neboť nečiní
20 nic zlého, nýbrž chybují. Malomyslný člověk totiž, \ ač jest hoděn dobrých věcí, olupuje se o to, čeho jest hoděn, a podobá se, že má cosi zlého z toho, že se nepokládá za hodná dobrých věcí a že sám sebe nezná; sice by

- toužil po tom, čeho jest hoděn a co jsou alespoň dobré věci. Přece se však takoví lidé nezdají býti pošetilí, nýbrž spíše úzkostliví. Taková domněnka však, zdá se, může
25 je učiniti i horšími; i neboť každý člověk touží po tom, co mu dle hodnoty náleží, oni však se zdržují krásných činů i snah jako nehodní, stejně pak i zevnějších dober.
Nadutí lidé jsou pošetilí a neznají se, a to zjevně - neboť se domáhají pocty, jako by toho byli hodni, a potom
30 bývají usvědčeni —, | i v úpravě šatu a těla se zdobívají a v podobných věcech; chtějí, aby jejich blahobyť byl zjevný, i mluví o něm, aby pro to byli ctěni.
K velkomyslnému smýšlení jest však protikladem více malomyslnost než nadutost; vyskytuje se totiž častěji a jest horší.

10. Smysl pro čest. Ctižádost a její nedostatek

- Velkomyslnost se tedy dle našeho tvrzení vztahuje k velké cti; podobá se však, že vzhledem k této jest ještě
35 jakási ctnost, jak jsme se zmínili na začátku, která se zdá podobně asi míti k velkomyslnosti, jako se má štedrost k velkorysosti. Obě tyto ctnosti totiž jsou vzdáleny velkých věcí, | k mírným a skrovným však nás uvádějí v pravý a přiměřený poměr.
40 Jako v braní a dávání peněz jest střednost, nadbytek a nedostatek, tak i v touze po cti jest více a méně než přiměřeno, a střed, který působí, že čest hledáme tam, kde máme a jak máme. Ctižádostivého člověka káráme proto, že touží po cti více než má, a touží ji míti odkud nemá, j člověka bez ctižádosti zas proto, že ani nevolí, aby byl ctěn za krásné činy. Někdy však ctižádostivého
10 člověka chválíme jako mužného a pro krásno nadšeného,

člověka bez ctižádosti jako umírněného a rozumného, jak jsme řekli na začátku.

Poněvadž se však o takové náklonnosti mluví v různém smyslu, jest zřejmo, že | ctižádosti nevztahujeme vždycky k tetěž věci, nýbrž chválu vztahujeme k tomu, co převyšuje ctižádost obecného množství, hanu pak k tomu, co převyšuje přiměřenost. Poněvadž však střednost nemá tu zvláštního jména, zdá se, že o její prázdné místo zápasí krajnosti. V tom, v čem jest nadbytek a nedostatek, jest i střed; i touží lidé po cti více | i méně než mají; jest tu tedy i to, jak mají; a tak bývá chválen i tento stav, ježto jest středností co do cti, ač nemá zvláštního jména. Zdá se pak, že vzhledem k ctižádosti, jest to stav bez ctižádosti, vzhledem k tomuto zas, že jest to ctižádost, vzhledem k oběma pak zas jaksi oběma. Jak se podobá, tak tomu jest i v ostatních ctnostech. V tomto případě jen | se zdá, že krajnosti jsou proti sobě položeny proto, že střed jest bezejmenný.

11. Klidnost. Hněvivost

Klidnost* jest středností co do návalů hněvu, poněvadž však střed jest bezejmenný a skoro i krajnosti, klademe klidnost do středu, ač se kloní k nedostatku, který nemá jména. Nadbytek možno nazvati asi hněvivostí. | Neboť příslušná vášeň jest hněv, pohnutky však jsou četné a rozmanité.

Ten tedy, kdo se hněvá pro to, proč má a na koho má, dále pak také, jak má, kdy a po jakou dobu, jest chválen; tento právě asi jest klidný, jestliže klidnost bývá chválena. Neboť klidný člověk chce zůstatí nevzrušen a nechce se nechati vláčetí vášní, | nýbrž horší se jen

tak, jak káže rozum, a pro to a po | takovou dobu. Zdá se pak, že chybuje více směrem k nedostatku; klidný člověk totiž není náchylný k pomstě, nýbrž spíše k odpuštění.

Nedostatek, ať jest to jakýsi stav bez hněvu, anebo cokolik jiného, bývá haněn. Ten totiž, kdo se nehněvá, j proč má, jak, kdy a na koho, jest, jak se zdá, zpozdilý; neboť se zdá, jako by takový člověk neměl ani citu, ani bolesti, a když se nehněvá, že se ani nebrání, snášeti pak pohanění a nechrániti proti němu svých příbuzných prozrazuje mysl otrockou.

Nadbytek může býti ve všech směrech - totiž, na koho se nemá hněvati, | proč, nebo se hněvá více než má, rychleji a déle -, ale ne všechno to se vyskytuje u téhož člověka. Neboť by to bylo nemožné. Vždyť zlo i sebe sama hubí, a bylo-li by úplné, bylo by nesnesitelné. Zlostní lidé se tedy rychle rozhněvají, a to na koho nemají, proč nemají a více než mají, | ale rychle přestávají; a to jest u nich také nejlepší. Toto se u nich přihází, ne že by hněv zdržovali, nýbrž pro svou prudkost zřejmě mu povolují, potom se zase uklidňují. Prchliví lidé však jsou nadmíru prudcí a pro vše a při všem zlostní; odtud také jejich jméno. Roztrpčení lidé | jsou nesmiřitelní a hněvají se po dlouhou dobu; zadržují totiž svou zlobu. Uklidnění nastává, jakmile odplata byla vykonána; neboť pomsta zastavuje hněv, ježto působí místo nelibosti libost. Dokud se to nestane, něco je tíží; protože totiž jejich pohnutí není zjevné, nikdo jim ani nedomlouvá, a k tomu, aby | hněv v sobě strávili, jest potřebí času. Takoví lidé pak jsou velmi obtížní sobě samým i nejlepším přátelům. Popudlivými nazýváme ty, kteří se horší nad tím, nad čím nemají a více a déle než mají, a kteří se nesmiřují bez pomsty nebo trestu.

V protiklad klidnosti klademe více nadbytek hněvu; neboť | se přihází častěji - mstítí se totiž jest více lidské -, a popudliví lidé jsou k spolužití horší. To vysvítá i z toho, co bylo dříve řečeno, i z toho, co jsme právě uvedli; není totiž snadno přesně určití, jak, na koho, proč a jak dlouho jest třeba se hněvati, a pokud kdo správně jedná nebo chybuje. | Neboť ten, kdo se málo odchyluje, ať směrem k tomu, co jest příliš mnoho, nebo k tomu, co jest příliš málo, nebývá haněn; někdy | chválíme i ty, kteří nedosahují míry a nazýváme je klidnými, a lidi popudlivé, poněvadž se dovedou ovládnouti, mužnými. Nedá se tedy pojmem snadno vyjádřiti, kolik a jak se má kdo odchýliti, aby byl haněn; neboť rozhodnutí o tom jest v jednotlivostech a v citu. Ale tolik jest alespoň | zjevno, že chvály jest hoden duševní stav, který zachovává střed, podle něhož se hněváme na toho, na koho máme, proč máme, nač máme a co ještě jiného sem náleží, ale nadbytek a nedostatek zasluhuje hany, a to menší, je-li nepatrný, je-li však patrnější, větší, a když jest velmi znatelný, největší. Jest tedy patrnó, že se máme přidržovati toho duševního stavu, který zachovává střed.

12. Ctnosti a špatnosti v obcování s lidmi

10 Tolik | o stavech co do hněvu; pokud se týče vzájemných styků, spolužití a obcování v řečech a jednáních, zdá se, že jedni jsou lichotiví, kteří totiž všechno dle libosti chválí a v ničem neodporují, nýbrž míní, že nesmějí býti nepříjemní těm, s nimiž se stýkají; druzí však, kteří jim
15 naopak | ve všem odporují a pranic nedbají toho, že jsou nepříjemní, nazývají se nevrlymi a svárlivými.

Jest tedy zjevno, že jmenované způsoby chování zasluhují hany a že chvály hodno jest chování, které zachovává střed, podle něhož každý člověk schválí to, co má a jak má, stejně pak i odmítne; jména se mu nedostalo, | podobá se však nejvíce přátelství. Neboť takový člověk jest ten, jehož duševní stav jest zaměřen ke středu, a jakého chceme zváti pravým přítelem, má-li nadto ještě lásku. Liší se však od přátelství tím, že jest bez hlubšího citu a lásky k těm, s nimiž obcuje; neboť nepřijímá všechno, jak má, z lásky nebo nenávisti, nýbrž proto, že takový | jest. Stejně totiž to bude činiti k lidem neznámým i známým, k druhům i k lidem cizím, jenomže pokaždé tak, jak náleží; neboť se nesluší mítí stejnou péči o druhy a lidi cizí, ani stejně je zarmucovati.

A tak, jak jsme všeobecně řekli, bude se v obcování chovati tak, jak má, a ježto přihlíží k tomu, co jest krásné a prospěšné, vynasazí se, | aby nezarmucoval, nýbrž spíše pobavil. Neboť jak se podobá, týká se to libosti a nelibosti, které vznikají při vzájemných stycích, a tu kdykoli nemůže přispěti k obveselení, aniž by to pro něho nebylo krásné, anebo bylo škodlivé, bude rozmrzelý a raději zarmoutí. A jestliže by někdo něco činil, co by tomuto způsobilo hanbu nebo škodu, a to nemalou, kdežto opak by mu způsobil jen | malou nelibost, neschválí toho, ale dá najevo svou nelibost. Různě se bude chovati k předákům a k obyčejným lidem, | k lidem více nebo méně známým, a podobně i podle jiných rozdílů, dává každému to, co mu náleží. O sobě vzato, dává přednost tomu, aby působil radost, a střeže se, aby nepůsobil bolesti; při tom má zření k následkům, jsou-li závažnější, myslím totiž k tomu, | co jest krásné a prospěšné. A pro pozdější velkou radost způsobí malou bolest.

Takový jest tedy ten, kdo jest zaměřen ke středu, nemá však zvláštního jména; z těch pak, kteří se snaží, aby byli příjemní, ten, kdo pro nic jiného, jest lichotivý, ten však, kdo se o to snaží proto, aby z toho měl nějaký prospěch
 10 peněžitého anebo čeho se penězi nabývá, | jest pochlebník; o tom, kdo se na všechny mrzí, se říká, že jest nevrlý a svárlivý. Zdá se pak, že protiklad jest tu jen v krajnostech, poněvadž střed jest bezejmenný.

13. Pravdivost. Záludnost, chlubnost

Téměř téže věci se týká také střednost chlubnosti a záludnosti;* avšak ani ta nemá jména. Přece však neuškodí
 15 j pojednati i o takových vlastnostech; pojednáme-li o jednotlivých případech, nabudeme zajisté lepší znalosti o mravnosti, i přesvědčíme se asi, že ctnosti jsou střednosti, uvědomíme-li si, že ve všech se věc tak má. Co se týče spolužití, bylo promluveno o lidech, kteří se v obcování chovají příjemně a nepříjemně, pojednejme tedy
 20 také o těch, | kteří podobně v řečech, v jednáních a v osobování projevují pravdivost a nepravdivost.

Zdá se tedy, že chlubný člověk si osobuje vzácné vlastnosti, kterých nemá, nebo větší než má, kdežto záludný člověk zapírá nebo zmenšuje vlastnosti, které má, toliko
 25 ten, kdo se přidržuje středu, sám jest pravdivý i životem i řečí, | ježto se přiznává k tomu, co má, a ani nezvětšuje, ani nezmenšuje. Vše to se ovšem může dít pro nějaký cíl i bez něho. Každý člověk mluví, jedná a žije tak, jaký jest, nemá-li nějaký zvláštní cíl.

O sobě lež jest špatná a zasluhuje hany, pravda jest
 30 však krásná a | hodná chvály. A tak i člověk pravdivý, který zachovává střed, jest hoden chvály, ti však oba,

kteří projevují nepravdivost, zasluhují hany, více ovšem člověk chlubný. Pojednejme o každém zvlášť, dříve o člověku pravdivém. Nemluvíme ovšem o pravdomluvném člověku ve smlouvách ani ve věcech, které se týkají
 H27^p spravedlnosti a nespravedlnosti - | to totiž náleží jiné ctnosti -, nýbrž o člověku, který i tam, kde o nic takového nejde, jest pravdomluvný i v řeči i v životě, protože jest takový svým duševním stavem. Takový člověk jest asi dobrý. Neboť pravdymilovný člověk i tam, kde na tom nezáleží, jest pravdomluvný, i bude tím
 5 | spíše mluvit pravdu tam, kde na tom záleží; lži se tu bude vystříhati jako něčeho ošklivého, již by se i tak o sobě vystříhal; a takový člověk jest hoden chvály. Od pravdy se však bude spíše klonit k menší míře; neboť se zdá, že jest to přiměřenější, ježto nadbytek jest odporný.

Ten, kdo si osobuje více než má, a to bez zvláštního úmyslu, podobá se člověku špatnému - vždyť by se ne-
 10 radoval ze lži -, jest však spíše pošetilý než zlý; má-li však při tom zvláštní úmysl, tak nezasluhuje příliš hany, jako člověk chlubný, ten, jehož úmysl směřuje k slávě nebo cti, ten však, jehož úmysl směřuje k penězům anebo co k nim náleží, jest již nestoudnější. Chlubnost však nespočívá v pouhé schopnosti, nýbrž v záměrné volbě;
 15 j neboť člověk jest chlubný podle svého duševního stavu, a že jest již takový, zrovna jako i lhář, buď se raduje ze lži samé, anebo touží po slávě a zisku. Ten tedy, kdo se chlubí pro čest, osobuje si takové vlastnosti, pro něž býváme chváleni a oslavováni, ten však, kdo to činí pro zisk, připisuje si ty, z nichž užitek mívá i bližní, a nemá-li jich, lze to i skrýti, jako u věštce, mudrce a lékaře.
 20 Proto si přemnoží osobují takové vlastnosti a chlubí se jimi; na ně se hodí to, co jsme řekli.

Lidé záłudní, kteří v řeči zamýšlejí zmenšování, zdají se být co do mravů jemnější - neboť se nezdá, že by tak mluvili pro zisk, nýbrž jako by se vyhýbali vtíravosti -; 25
 tito nejraději zapírají i to, co jim přináší slávu, jako i Sokrates to činíval; ten však, kdo zastírá i věci nepatrné a zjevné, nazývá se upejpacem a zasluhuje opovržení - někdy se to zdá být chlubností, například odívá-li se někdo po způsobu lakónském;* neboť i nadbytek i přílišný nedostatek jest chlubností -; ten však, | kdo záłudnosti užívá mírně a záłudně se vyjadřuje ve věcech ne příliš jasných a zjevných, jeví se jemným. I zdá se, že protivou člověka pravdivého jest člověk chlubný; jest totiž horší.

14. Chování při společenském styku a zábavě

Poněvadž v životě jest také odpočinek a při něm zábava s kratochvílí, zdá se, že i tu jest jakési přiměřené | obcování, to jest způsob, co a jak se má mluvit, a stejně také poslouchati. Bude pak také rozdíl v tom, zda se takové hovory vedou, anebo poslouchají. Jest zjevné, že i v tom jest nadbytek a nedostatek od středu.

Ti, kteří překročí míru ve směšnosti, zdají se býti šašky | a hrubci, ježto stojí všemožně jen o směšnost a hledí spíše způsobiti smích než slušně mluvit a netrápiti toho, kdo je terčem žertu; ti však, kteří ani sami nic směšného nepromluví a na ty, kteří tak činí, se horší, 10
 zdají se býti mrzutí a příkří; ti, kteří přiměřeně j žertují, nazývají se obratnými společníky, poněvadž jsou jaksi pohybliví. Neboť se zdá, že povaha má takové pohyby, a jako se tělo posuzuje podle pohybů, tak i povaha. Ježto však směšnost převládá a většina lidí se raduje z kratochvíle

a žertování většího, než jest přiměřeno, i šašci jako příjemní společníci bývají zváni vtipnými; že se 15
 však oba liší, a to nemálo, jest zjevné z toho, co jsme řekli.

Stavu zaměřenému ke středu jest vlastní také způsobnost;* člověku způsobnému náleží mluvit a poslouchati takové řeči, které svědčí člověku slušnému a ušlechtilému; neboť takovému člověku se sluší jisté j žerty i pronaseti i poslouchati, ale jest rozdíl mezi žertem, který dělá člověk ušlechtilý a sprostý, a mezi žertem člověka vzdělaného a nevzdělaného. Můžeme to viděti i na starých a nových komediích; v oněch totiž směšnost záleželo v oplzlosti, v těchto v narážce; i liší se to nemálo | co 25
 do slušného chování.

Jak tedy určíme toho, kdo správně žertuje, snad tak, že mluví to, co pro ušlechtilého člověka není neslušné, anebo tak, že posluchače netrápí, nýbrž obveseluje? Či se to snad určití nedá? Vždyť každému člověku jest nepřijemným a příjemným něco jiného. A takové věci bude i poslouchati; co totiž snese poslouchati, to patrně dovede i mluvit. Nedovolí si tedy všechno; | neboť posměch 30
 jest jakési tupení a zákonodárci některá potupení zakazují; měli by snad zakázati také posměch. Vzdělaný a ušlechtilý člověk se tedy bude tak chovati, neboť jest jakoby zákonem sám sobě.

Takový jest tedy člověk, který hledí středu, ať se nazývá způsobným, ať vtipným; šašek však podléhá směšnosti a nešetří ani sebe, | ani ostatních, může-li jen vyvolati 35
 smích, a mluví takové věci, | kterých by jemný člověk H28^b
 nepromluvil, ba některých by ani neposlouchal. Mrzout jest takového obcování neschopen. Ničím totiž k zábavě nepřispívá a všechno ho mrzí. A přece se zdá, že odpočinek a kratochvíle jsou v životě nutné.

Tak jsme promluvili j o třech střednostech v životě, a že všechny se vztahují k společenskému styku v určitých řečech a v jednáních. Liší se tím, že jedna se vztahuje k pravdivosti, druhé dvě k příjemnosti, a z těchto, které se vztahují k té příjemnosti, jedna se týká zábavy, druhá ostatního obcování v životě.

15. Pojem studu

- 10 O studu nelze mluvit jako o nějaké ctnosti; podobá se totiž, že jest spíše citem než mravním stavem. Bývá vymezován jako jakýsi strach před zahanbením a projevuje se podobně jako strach před strašnými věcmi; ti totiž, kdo se stydí, červenají se, ti pak, kteří se bojí smrti, blednou. Zdá se, že oboje jest něčím tělesným, což prozrazuje spíše cit než stav.
- 15 Ten cit není přiměřen každému věku, nýbrž jen mládí. Máme totiž za to, že v tomto věku mají lidé býti stydliví, poněvadž ti, kteří žijí podle vášně, mnoho chybují, studem pak jsou od toho zdržováni, i chválíme mladé
- 20 lidi, kteří jsou stydliví, kdežto člověka staršího | asi nikdo nepochválí za to, že jest stydlivý. Míníme totiž, že nemá činiti nic, za co by se musel stydět. Ani člověku ctnostnému nepřísluší se stydět, ježto se to děje jen pro věci špatné - neboť takové věci se nemají páchat; nic na tom nezáleží, jsou-li ty věci špatné opravdu, či pouze
- 25 domněle; nemají býti páhány žádné z nich, | takže ani netřeba se stydět -, a prozrazuje to člověka špatného, který jest takový, že dovede páchat něco ošklivého. Ale bylo by nesprávné mysliti, že jest slušný proto, že se za to stydí, když něco takového učiní; vždyť stud se vztahuje k dobrovolným věcem a počestný člověk nikdy

nebude dobrovolně konati špatné věci. Tak stud jest asi jen | podmíněně mravní vlastností; kdyby totiž člověk 30 tak jednal, styděl by se; ale ta podmíněnost nenáleží k ctnostem. Je-li však nestoudnost něčím špatným a nestydíme-li se konati věci špatné, není proto ještě člověkem mravního smýšlení ten, kdo takové věci koná a potom se za ně stydí. Ani zdrženlivost není ještě ctností, nýbrž vlastností jaksi smíšenou; o tom bude promluveno | později.* Nyní pojednejme o spravedlnosti. 35

KNIHA PÁTÁ

SPRAVEDLNOST A PRÁVO

1. Pojem spravedlnosti

H29^a Co se týče spravedlnosti a nespravedlnosti, musíme uvažovati o tom, jakých jednání se týkají, jakou střed-
5 ností jest | spravedlnost a čeho středem jest právo.* Postup našeho zkoumání buď tu tentýž jako v pojednáních předchozích.

Vidíme tedy, že spravedlností chtějí všichni nazývati takový stav, jímž jsou schopni spravedlivě jednati a jímž skutečně spravedlivě jednají a chtějí to, co jest spraved-
10 livé; a zrovna tak jest to i | u nespravedlnosti, jíž nespravedlivě jednají a chtějí to, co jest nespravedlivé. Proto i nám to budiž prvním a všeobecným předpokladem.

Neboť věc není stejná ve věděni, v duševních schopnostech a stavech. Zdá se totiž, že schopnost a věděni jest i při protivných předmětech táž a totéž,* kdežto protivný
15 stav v protivných předmětech není již tentýž. | Například zdraví nepůsobí něco, co jest mu protivné, nýbrž jenom to, co jest zdravé; říkáme totiž, že máme zdravou chůzi, kdykoli chodíme tak, jako chodí člověk zdravý.

Často se tudíž protivný stav poznává z protivného, často však ze svého podmětu. Kdykoli totiž dobrý stav jest zřejmý, i stává se zřejmým i špatný stav, a z toho, co působí
20 zdraví, poznává se zdravý stav a z tohoto ono. Neboť je-li dobrý stav zdraví tolik jako otužilost těla, nutně jeho špatným stavem jest ochablost těla, a příčinou dobrého zdraví jest to, co působí v těle otužilost. Z toho pak obyčejně vyplývá, že kdykoli se mluví o jednom v různém smyslu,
25 | mluví se v různém smyslu i o druhém, například o právu, bezpráví a nespravedlnosti.

2. Významy spravedlnosti

Podobá se, že se o spravedlnosti a nespravedlnosti mluví v různém smyslu, ale stejnojmenné názvy jejich* pro svou příbuznost se nerůzní tak zřejmě jako pojmy, které jsou od sebe vzdálenější; rozdíl jest zajisté veliký
30 v podobě, například když se | klíčem nazývá kost pod krkem živočichů a nástroj, kterým se zavírají dveře.

Určeme tedy, jak mnoho významů má výraz „nespravedlivý“. Zdá se, že nespravedlivý jest ten, kdo nedbá zákonů, za druhé člověk, který si osobuje více, a konečně ten, kdo nešetří rovnosti,* takže spravedlivý bude patrně ten, kdo dbá zákonů a šetří rovnosti. Právo tedy jest
1129^b zákonnost a rovnost, | bezpráví pak protizákonnost a nerovnost. Ježto pak nespravedlivý člověk si osobuje také více, bude se to týkati dober, ne všech, nýbrž těch, která podmiňují zdar a nezdar, která prostě jsou vždy dobrá, ale ne vždy každému. Lidé si jich přejí a vyhledávají jich; i ale nemají tak činiti, nýbrž mají si přát, aby to, co je prostě dobré, bylo dobré také pro ně, a tak mají dávat přednost tomu, co jest pro ně dobré.

10 Nespravedlivý člověk však nechce vždy větší díl, nýbrž i menší, totiž z toho, co jest zlem prostě; ale poněvadž i menší zlo se zdá býti jaksi dobrem, a žádost většího zisku směřuje k dobru, proto se zdá, (že jest člověkem, který si osobuje více. I nešetří rovnosti; to totiž jest širší a obecný pojem.

(Také ten, kdo nedbá zákonů,* jest nespravedlivý. Toto totiž, protizákonnost nebo nerovnost, obsahuje veškeru nespravedlnost a jest společným znakem každé nespravedlnosti.)

3. Spravedlnost celá

15 Ježto se člověk, který si počíná protizákonně, ukázal jako nespravedlivý, člověk pak, jenž zákonů dbá, jako spravedlivý, jest zjevno, že vše zákonné jest jaksi spravedlivé; co totiž jest ustanoveno mocí zákonodárnou, jest zákonné, a všechno to nazýváme spravedlivým. Zákony pak
20 mluví o všem, | ježto hledí k tomu, co prospívá buď všem (nebo lidem vynikajícím) nebo předním, a to buď podle ctnosti anebo podle jiné nějaké vynikající vlastnosti; a tak v jednom smyslu nazýváme spravedlivým to, co v občanském společenství působí a zachovává blaženost a její části.
25 Zákon však přikazuje | prováděti výkony jak statečnosti, například neopouštěti šiku, neutíkat, neodhazovati zbraně, tak také uměřenosti, například necizoložiti a nedopouštěti se násilí, a klidnosti, například nebíti a nepomlouvati, a podobně také v ostatních ctnostech a špatnostech jedno přikazuje, druhé zakazuje, a to správně, | je-li sám správně vypracován, nesprávně, je-li ukvapen.

Tato spravedlnost tedy jest ctnost dokonalá, ale nikoli prostě, nýbrž vzhledem k druhému. A proto se často zdá,

že spravedlnost jest ctností nejpřednější a ani večerní záře, ani jitřní není tak obdivuhodná. Proto také přísloví praví:

*Ve spravedlnosti ctnost jest ukryta všechna.**

30

A jest nejvíce dokonalou ctností, protože jest užíváním dokonalé ctnosti, dokonalou jest však proto, že ten, kdo ji má, dovede ctnosti užívati i vůči druhému, a nikoli jen pro sebe; neboť mnozí dovedou ctnosti užívati ve vlastních záležitostech, v těch však, které se vztahují k druhému, nedovedou. | A proto se zdá, že pravdu má výrok Biantův,* že „vláda ukazuje muže“. Neboť ten, kdo jest vládcem, má již vztah k druhému a ke společnosti. Právě proto se také zdá, že spravedlnost jediná z ctností jest cizím dobrem, ježto se vztahuje k druhému; | koná totiž to, co prospívá jinému, buď vládci nebo spoluobčanu. Nejhorší jest tedy ten, kdo užívá špatnosti vůči sobě i vůči přátelům, nejlepší pak ten, kdo užívá ctnosti ne tak vůči sobě, jako vůči druhému; neboť toto jest věc nesnadná. 1130^a

Tato spravedlnost tedy není částí ctnosti, nýbrž celou ctností, ani naopak j nespravedlnost není částí špatnosti, nýbrž celou špatností - čím se liší ctnost a tato spravedlnost, vyplývá z toho, co bylo řečeno; jest to totéž, jejich pojem však není tentýž, nýbrž, pokud se vztahuje k druhému, jest to spravedlnost, a pokud jest to takový stav, jest to ctnost prostě. 5 10

4. *Spravedlnost částečná*

Hledáme však spravedlnost, která jest částí ctnosti. Jest
 15 j totiž taková, jak jsme řekli. A stejně jest i nespravedl-
 nost, která jest částí. A toho, že jest taková, známkou jest
 toto: ten, kdo se dopouští některé z ostatních špatností,
 jedná sice nespravedlivě, ale nic si neosobuje na úkor
 druhého, například ten, kdo odhodil štít ze zbabělosti nebo
 20 j osobuje-li si však více, nedopouští se často žádné z tak-
 ových vad ani jich všech, ovšem dopouští se určité špat-
 nosti - vždyť ho haníme -, totiž nespravedlnosti. Jest tedy
 jiná jakási nespravedlnost jako část té celé, a jakési bez-
 práví jako část celého bezpráví, totiž protizákonnosti.
 25 Dále, když jeden cizoloží pro zisk a | přijme jej, dru-
 hý pak ještě za to peníze vydává a tím pro svou žádost
 bere škodu, zdá se, že tento jest asi spíše nevázaný než
 zistný, onen pak spíše nespravedlivý, nikoli nevázaný.
 Patrně tedy, že pro ten zisk.
 Dále, všechna ta protizákonná jednání dají se uvést
 30 vždy na určitou špatnost, například cizoložství | na ne-
 vázanost, útěk z řady na zbabělost, ublížení na těle na
 hněv, nedovolený zisk však na žádnou jinou špatnost,
 jenom na nespravedlnost.
 A tak jest zřejmo, že mimo celou nespravedlnost jest
 jakási jiná nespravedlnost částečná, s onou stejnojmenná,
 H30^b protože jejich výměr náleží | témuž rodu; obě totiž
 mají svůj hlavní význam ve vztahu k druhému, jenže jed-
 na se vztahuje ke cti nebo k penězům nebo k sebezácho-
 vě, anebo, kdybychom pro to měli jeden výraz, k tomu
 všemu, a to pro libost ze zisku, kdežto druhá se vztahuje
 5 ke všemu, co platí j o člověku ctnostném.

5. *Částečná spravedlnost rozdělicí a opravná*

Jest tedy zjevno, že jest spravedlností více a že vedle
 ctnosti celé jest ještě jiná spravedlnost; jest třeba zkou-
 mati, která jest to a jaká. Určili jsme, že bezpráví jest
 to, co jest proti zákonu a co nešetří rovnosti, právem pak
 zákonnost a rovnost, j Protizákonnosti odpovídá ona ne-
 10 spravedlnost, o které byla dříve řeč; ježto však nerov-
 nost a protizákonnost nejsou stejné, nýbrž různé jako části
 celku - neboť nerovnost jest každá protizákonná, ale ne
 každá protizákonnost jest nerovností -, tedy ani bezprá-
 ví a nespravedlnost nejsou s oněmi stejné, nýbrž různé,
 15 jedno jako části, druhé jako celek - neboť j tato nespra-
 vedlnost jest částí celé nespravedlnosti, a podobně i tato
 spravedlnost jest částí celé spravedlnosti -, takže jest
 nutno mluvit také o té spravedlnosti částečné i o částeč-
 né nespravedlnosti a rovněž tak o příslušném právu a bez-
 práví. Zanechejme tedy pojednání o spravedlnosti a ne-
 spravedlnosti, která se vztahuje k celé ctnosti vůbec,
 20 z nichž ona jest užíváním celé ctnosti vůči jinému, tato
 užíváním špatnosti, a také pojednání o právu a bezpráví,
 které zřejmě jest třeba určovati podle oněch - neboť té-
 měř většina zákonných skutků jsou skutky celé ctnosti;
 zákon totiž přikazuje žítí podle každé ctnosti a každou
 25 špatnost zakazuje; j celou tu ctnost pak vytvořiti jest úko-
 lem zákonných předpisů, které řídí veřejnou výchovu;
 později bude třeba objasniti, zda výchova soukromá, pod-
 le které jest člověk dobrý prostě, náleží nauce politické,
 či jiné, neboť není to snad totéž, býti dobrým člověkem
 a býti dobrým občanem vůbec*
 30 Jedním druhem částečné spravedlnosti a jí příslušné-
 ho práva jest ten, který se týká rozdělování poct nebo

peněz anebo ostatních statků, které lze rozdělit účastníkům občanství - neboť v tom může být jeden druhému roven i neroven-, jiný její druh jest opravný ve směnách. Tento pak má dvě části; směny jsou totiž buď dobrovolné nebo nedobrovolné, dobrovolné jsou například prodej, koupě, půjčka, zástava, užívání, uschování, nájem - dobrovolnými se nazývají, j protože základ těch směn jest dobrovolný -, z nedobrovolných pak jedny jsou tajné, například krádež, cizoložství, travičství, kuplířství, podvod, zákeřná vražda, křivé svědectví, druhé jsou násilné, například pohana, věznění, zabití, loupež, zmrzačení, utržení na cti, urážka.

6. Spravedlnost rozdíleci

- 10 Ježto člověk nespravedlivý nešetří rovnosti a bezpráví jest nerovnost, jest zjevno, že pro nerovnost jest i nějaký střed. A tím jest rovnost; v kterém jednání totiž jest více a méně, v tom jest i rovnost. Je-li tedy bezpráví nerovností, jest právo rovností, což jest každému jasno i bez důkazů. A když rovnost jest středem, bude jakýmsi středem i právo.
- 15 Rovnost jest možná nejméně ve dvou věcech. Právo tedy jest nutně středem a rovností i vzhledem k věci i vzhledem k osobám, a jako střed musí být středem mezi něčím - a to jest více a méně-, jako rovnost jest rovností mezi dvěma věcmi a jako spravedlivé jest spravedlivé pro někoho. Nutně tedy právo vyžaduje počtu nejméně
- 20 čtyř; neboť jsou | dvě osoby, pro něž jest právo, a dvě věci, v nichž se jim přiznává. A totéž bude u rovnosti co do osob a věcí; neboť jaký jest poměr tam, takový jest i tu; nejsou-li totiž lidé rovni, nebudou mít rovně, avšak

odtud ty půtky a stížnosti, kdykoli buď rovni nerovné anebo nerovni rovné mají a užívají ho. To vyplývá i z ohledu na osobní hodnotu; | všichni totiž souhlasí 25 v tom, že právo v rozdělování se má dít podle osobní hodnoty, ale nikdo nerozumí hodnotou totéž, nýbrž demokraté ji vidí ve svobodě, oligarchové v bohatství, jiní v urozenosti, aristokraté v duševní zdatnosti.*

Právo jest tedy jakousi úměrou. | Úměra totiž jest 30 vlastní nejen číslu prostému, nýbrž číslu vůbec; neboť úměra jest rovnost poměrů a vyžaduje nejméně čtyř členů. Jest jasno, že jednoduchá úměra má čtyři členy; ale také úměra spojitá. Neboť jednoho členu užívá jako dvou | a klade je dvakrát, například v úměře: jako se má a ku 1131^b b , tak se má b ku c ; b se tedy uvádí dvakrát, takže bude-li b položeno dvakrát, dostaneme čtyři členy úměry.

Tak tedy i právo vyžaduje čtyř členů a důvod jest ten-
týž; j jest totiž rozděleno stejně, komu co náleží.* Jako se tedy má a ku b , tak se bude mít c ku d , a tedy také záměnou: a má se ku c , jako se má b ku d . A tak i součet jednoho poměru se má k součtu poměru druhého, jako se k sobě mají jejich sčítanci; a když se to tak sestaví, sestaví se to spravedlivě.

7. Spravedlnost opravná

V tom tedy, že a jest spojeno s c a b s d , | jest sprave- 10
dlnost v rozdělování, a spravedlnost ta jest středem toho, co není úměrné; úměrně totiž jest středem, spravedlnost pak jest úměrná. Matematické nazývají takovou úměru geometrickou; neboť v geometrické úměře se má celek k celku, jako se má člen k členu. | Tato úměra však není 15
spojitá; neboť osoba a věc není v ní dle čísla jedno.

Právo jest tedy touto úměrou, bezpráví jest však proti úměře. Jest tu tedy buď více, anebo méně. A to se také skutečně děje; ten totiž, kdo bezpráví činí, má více dobra, a ten, kdo bezpráví snáší, | má ho méně. U zla jest opak; menší zlo totiž v poměru ke zlu většímu se stává dobrem; neboť menší zlo jest milejší než větší, a co jest milé, jest dobro, a co jest více milé, jest větší dobro.

25 To tedy jest jeden druh spravedlnosti, | zbývající jest opravný, který bývá ve směnách dobrovolných i nedobrovolných. Toto právo má jinou tvářnost než to dřívější. Neboť spravedlnost, která rozdílí to, co jest společné, děje se vždy podle uvedené úměry - kdyby se totiž rozdělení

30 dalo ze společných peněz, | bude se dít v tom poměru, v jakém jsou vklady; a právo, tomuto právu protivné, jest proti úměře -; avšak právo ve směnách jest sice rovnost a bezpráví | nerovnost, nikoli však podle oné úměrnosti, nýbrž podle aritmetické. Nezáleží totiž na tom, zda dobrý člověk oloupil špatného anebo špatný dobrého, ani zda se cizoložství dopustil dobrý člověk anebo špatný;

5 nýbrž | zákon hledí pouze k rozdílu škody - a s osobami zachází jako s rovnými -, že totiž jeden bezpráví činí, druhý je snáší, a že jeden uškodil a druhý byl poškozen. A tak soudce se pokouší vyrovnati tuto nespravedlivou nerovnost; neboť když jeden byl zraněn a druhý ho zranil, anebo když jeden zabil a druhý byl zabit, tak nastává nerovné rozdělení mezi tím, kdo bezpráví utrpěl, a mezi

10 tím, kdo je způsobil; i snaží se soudce | nerovnost vyrovnati pokutou a tak zbavuje pachatele zisku. V takových věcech totiž, i když některé nemají vlastního jména, mluví se takřka prostě o zisku, například o zisku toho, kdo zranil, a o ztrátě toho, kdo zranění utrpěl; ale jakmile byla křivda vyrovnána, nazývá se onen ztrátou, tato ziskem.

A tak rovnost jest | středem mezi více a méně, zisk pak a pokuta jsou více a méně ve směru opačném, více dobra totiž a méně zla jest ziskem, opak toho jest ztrátou; středem toho byla rovnost, a to nazýváme právem; a tak opravná spravedlnost bude asi středem mezi ztrátou a ziskem.

Proto se také lidé v pochybných případech | utíkají k soudci. Jíti však k soudci znamená jíti k právu; soudce totiž chce býti takřka živým právem; i hledají soudce jako střed a někteří lidé ho nazývají prostředníkem v přesvědčení, že dosáhnou práva, dosáhnou-li středu. Právo jest tedy jakýmsi středem, jak jím jest také soudce. | Soudce

25 pak porovnává, a jako když přímka jest rozdělena na nestejně díly, odnímá od většího dílu část, o kterou jest větší než polovice, a přidává ji k dílu menšímu. Když se však celek rozdělí na dva díly, tu každý říkáva, že má své, dostane-li rovný díl. Rovnost pak jest střed mezi více a | méně podle aritmetického poměru. Proto se také právo nazývá dikaion,* protože jest dichá (dvojdílně), jako kdyby někdo řekl dicháion, a místo dikastés (soudce) kdyby řekl dichastés. Když totiž od dvou rovných velikostí jedna byla o část zmenšena a druhá o tutéž část zvětšena, bude tato onu převyšovati o tyto obě části; kdyby jedna byla pouze zmenšena, aniž by druhá byla zvětšena, | pře-

30 vyšovala by tato onu jenom jednou. Převyšuje tedy střed jednou částí a střed převyšuje zmenšenou velikost také jednou. Podle toho tedy poznáváme, co třeba ubrati tomu, kdo má příliš mnoho, a co třeba přidati tomu, kdo má příliš málo; tomu totiž, kdo má příliš málo, jest třeba přidati tolik, oč onen převyšuje střed, a tomu, kdo má nejvíce, jest třeba ubrati tolik, oč jím střed jest převyšěn.

5 Přímky *aa*, *bb*, *cc** budtež si rovny; od *aa* uberme *ae* a přidejme k *cc* jako *cd*, takže celá přímka *dcc* bude o *cd* a *cf* větší než přímka *ea*; tedy o *cd* bude větší než *bb**

H32^b

Jména ztráty a zisku jsou pak vzata z dobrovolné výměny. Míti totiž více než své znamená získati, a má-li
 15 kdo méně, než měl původně, znamená mít ztrátu, | například v koupi a prodeji a v čemkoli jiném zákon dal svolení; kdykoli však někdo nemá ani více, ani méně, než čeho sám dosáhl, říká se, že má své a že nemá ani ztráty, ani zisku. Proto spravedlivo jest středem mezi ziskem a ztrátou také ve věcech, které nejsou dobrovolné,
 20 totiž že někdo má | dříve i později to, co jest rovné.

8. Odveta. Dobrovolné výměny. Peníze

Někteří však, jako například pýthagorovci, jsou toho mínění, že i odveta jest prostě právem; vymezovali totiž právo prostě jako odvetu, danou jinému. Ale odveta se nehodí ani pro spravedlnost rozdíleci, ani pro opravnou,
 25 j ačkoli tento pojem rádi spojují také s právem Rhadamanthyovým:

Spravedlivý jest nález, trpíš-li tolik, co's spáchal.

Často to totiž spolu nesouhlasí, například zbil-li někoho ten, kdo zastává úřad, nemůže mu bitím býti splaceno, a jestliže někdo zbil toho, kdo úřad má, má býti nejen
 30 zbit, | nýbrž i potrestán. Dále mnoho záleží na tom, je-li jednání dobrovolné, či nedobrovolné. Při vzájemných výměnách jest sice takové právo odvety vhodným pojítkem, ale pouze podle úměry a nikoli podle rovnosti. Neboť obec se udržuje tím, že odplácí to, co jest úměrné.
 H33^a Bud totiž občané touží odplatiti zlé, | ne-li, zdá se to býti otroctvím, není-li odplaty; anebo touží odplatiti dobré, ne-li, schází vzájemnost, a vzájemností se přece

pospolu udržují. Proto se také u cesty stavějí svatyně Charitek,* aby byla připomínána oplátka; ta totiž jest vlastní vděčnosti; neboť tomu, kdo se nám zavděčil, jest
 5 třeba zase | se odsloužiti, a opět začíti se mu vděčiti.

Odplatu pak podle úměry udává spojení podle úhlopříčky.* Například *a* znamená stavitele, *b* ševče, *c* dům, *d* obuv. Jest tedy třeba, aby stavitel bral od ševče z jeho práce a jemu | aby předával ze své. Kdyby tedy nejprve
 10 oboje bylo podle úměry rovné a podle toho se stala odplata, stane se to, co míníme. Nestane-li se to, není tu rovnosti, ani není výměna možná; nic totiž nebrání, aby dílo jednoho bylo lepší než druhého; jest tedy třeba, aby nastalo vyrovnání. A to jest i u ostatních umění; byla by
 15 totiž znemožněna, | kdyby to, co v určité kolikosti a jakosti umělec vytvořil, nebylo odběratelem v stejné kolikosti a jakosti odměněno. Neboť ze dvou lékařů nevzniká společenství, nýbrž z lékaře a rolníka, a vůbec z osob různých a ne rovných; ale tito se musí vyrovnati.

Proto jest nutno, aby všechno, při čem jest výměna, bylo nějak vyrovnatelné. K tomu přispěly peníze,
 20 i jsou jaksi prostředkem; všechno se jimi totiž měří, tak i nadbytek a nedostatek, kolik asi obuvi jest rovno domu anebo potravě. Jest tudíž na dům nebo potravu potřebí tolik obuvi, v jakém poměru jest stavitel k ševci - neboť kdyby toho nebylo, nebylo by výměny ani společenství -; | a nebude to, nebudou-li věci nějak rovné.
 25 Musí tedy býti jedno jakési měřítko, jímž se všechno měří, jak jsme řekli výše. A tím vpravdě jest potřeba, která všechno udržuje pohromadě - neboť kdyby nebylo žádné potřeby anebo ne stejné, buď by nebylo výměny anebo by nebyla stejná -; a tu peníze podle úmluvy staly se jakoby měnou potřeby; | a proto peníze (no-
 30 miska) mají jméno odtud, že nejsou přirozeně, nýbrž

zákonem (nomó), a jest v naší moci je změnit a učiniti neplatnými.

H33^b Bude tedy skutečná odplata, když se věc vyrovná tak, aby se dílo ševcovu mělo k dílu rolníkovu tak, jako se má rolník k ševcovi. | Nesmíme je však uváděti do vzorce úměry, když již výměna byla provedena - sice by oba nadbytky měl jeden vnější člen -, nýbrž když ještě každý má své. Tak jsou si rovni a společníky, protože této rovnosti mohou sami dosáhnouti - rolník budiž *a*, obilí 5 *c*, | švec *b** jeho vyrovnaný výrobek *d* -; kdyby se odplata nedala takto provést, nebylo by žádného společenství. Že však jest to potřeba, která lidi udržuje pohromadě jako jedno pojitko, vysvítá z toho, že kdykoli se lidé navzájem nepotřebují, buď oba anebo jen jeden druhého, nic si nevyměňují, jako to činívají, když někdo potřebuje té věci, již má druhý, například potřebuje-li vína, po- 10 voluje za to vývoz obilí. | Jest tedy třeba, aby to bylo vyrovnáno.

Pro budoucí pak výměnu, není-li okamžitě ničeho potřebí, jsou nám peníze jakoby zárukou, že výměna bude možná, když potřeba nastane; neboť ten, kdo je platí, musí mít možnost za ně něco dostat. Ovšem i tu jest táž potíž - neboť peníze nejsou vždy stejně platný -; přece však 15 podržují větší stálost. Proto všechno musí mít svou cenu; vždyť tak bude vždy možná výměna, a když tato, bude možné i společenství. Peníze tedy jako míra, ježto učinily věci spolu měřitelnými, je vyrovnávají; neboť kdyby nebylo výměny, nebylo by společenství, ani by nebylo výměny bez rovnosti, ani rovnosti bez vzájemné měřitelnosti. Věci tolik se různící nemohou se ve skuteč- 20 nosti státi spolu měřitelnými, | ale pro potřebu jest to dosti možno. Jest tedy potřebí jedné míry, a to podle ustanovení; proč se to nazývá nomisma, co podle ustanovení

platí; peníze zajisté činí všechny věci spolu měřitelnými; všechno se totiž měří penězi. Tak *a* budiž dům, *b* deset min, *c* lehátko; *a* jest tedy půl *b*, stojí-li dům pět min čili je-li jim roven; lehátko pak, *c*, budiž desátý | díl *b*; jest 25 tedy zjevno, kolik lehátek se rovná domu, totiž pět. Jest zřejmo, že se výměna dala takovým způsobem, dokud nebylo peněz; nikterak totiž na tom nezáleží, dá-li se za dům pět lehátek anebo to, zač jest pět lehátek.

9. Určení středu u spravedlnosti

Jest tedy vysvětleno, co jest bezpráví a co jest právo; (z výměrů těch vidíme, že spravedlivé jednání jest stře- 30 dem mezi bezpráví činiti a bezpráví snášeti. Ono zajisté znamená příliš mnoho, toto příliš málo. Spravedlnost jest jakási střednost, nikoli tímž způsobem jak ostatní ctnosti,* nýbrž že jejím předmětem jest střed; nespravedl- 1134^a nost pak se vztahuje ke krajnostem.

I jest spravedlnost ctnost, podle které se říká, že spravedlivý člověk jedná spravedlivě úmyslně, a při rozdělování, ať jde o jeho vlastní poměr k jinému člověku, ať o poměr druhého člověka k třetímu, nepočíná si tak, že by si z toho, co jest žádoucí, ponechal více a bližnímu méně, | a toho, co jest škodlivé, naopak, nýbrž ponechává rovně podle úměry, stejně pak i jinému v poměru k druhému. Nespravedlnost činí to naopak. Ta jest nadbytkem a nedostatkem prospěšnosti nebo škodlivosti proti úměře. Proto bezpráví jest nadbytkem a nedostatkem, 10 poněvadž směřuje k nadbytku a k nedostatku, a to u | sebe k nadbytku tam, kde jest prostě prospěšnost, a k nedostatku tam, kde jest škodlivost; u ostatních lidí si počíná zcela podobně, nebo alespoň proti úměře, jak se mu

namane. Při křivdění příliš málo jest bezpráví snášeti, příliš mnoho je činiti.

10. Různé druhy práva

Tolik tedy budiž pověděno o spravedlnosti a nespravedlnosti, jaká jest | přirozená povaha obou, a stejně i o právu a bezpráví vůbec. Ježto však ten, kdo křivdí, nemusí býti ještě nespravedlivý, jakých křivd se dopouští a stává se nespravedlivým ten, kdo jest nespravedlivý v jednotlivých bezprávích, například zloděj nebo cizoložník anebo lupič? Či není tak v ničem rozdílu? | Zajisté kdyby obcoval se ženou, věda, která to jest, ale nejednal by tak podle předsevzetí, nýbrž původně z vášně. Křivdí tedy, nespravedlivým však není, jako není vždy zlodějem ten, kdo kradl, ani cizoložníkem ten, kdo cizoložil; a stejně jest tak i v ostatním.*

Jak se má odplata k právu, bylo řečeno dříve; nesmíme však zapomínati, | že to, co hledáme, jest právo prosté a právo politické. Toto jest tam, kde jest společenství života k soběstačnosti, společenství lidí svobodných a rovných buď podle úměry anebo podle počtu; tudíž u lidí, u kterých toho není, není navzájem politického práva, nýbrž jen jakési právo a podle | podobnosti. Vlastní právo jest u lidí, mezi nimiž jest zákon; zákon však jest tam, kde jest nespravedlnost; právní soud jest totiž soud 0 právu a bezpráví; tam tedy, kde jest nespravedlnost, jest 1 křivda, tam však, kde jest křivda, není vždy nespravedlnost. To znamená přidělovati sobě více prostého dobra, méně prostého zla. | Proto nenecháváme vládnouti 35 H34^b člověka, nýbrž zákon,* poněvadž | onen to činí ve svůj prospěch a stává se tyranem. Vládce pak jest strážcem

práva, a když práva, tedy i rovnosti. A poněvadž nemíní, že má míti v něčem více, ježto jest spravedlivý - neboť neudili sobě více prostého dobra, než jest pro něho úměrné; proto j pracuje pro druhého; a proto prý jest spravedlnost dobrem cizím, jak bylo řečeno i dříve -, má mu býti dána nějaká odměna, totiž pocty a dary. Ten však, komu to nestačí, stává se tyranem.

Právo pána nad otroky a otce nad dětmi není s jmenovaným právem stejné, nýbrž podobné. Není totiž | naprosté nespravedlnosti v tom, co jest prostě naším vlastnictvím, otrok však a dítě, dokud nedosáhne určitého věku a nestane se samostatným, jsou jakoby částí naší osoby, a nikdo nemá v úmyslu, aby sám sobě škodil; proto nemůžeme býti sami k sobě nespravedliví; není tu tedy ani bezpráví, ani občanského práva. Neboť toto záleží v zákonu a platí pro ty, u nichž jest přirozeně nějaký zákon; takoví pak jsou ti, | mezi nimiž jest rovnost co do rozkazování a poslouchání. 15

Pročež jest spíše právo v poměru k ženě než k dětem a otrokům; toto jest právo hospodářské; avšak i toto jest různé od občanského práva.

Občanské právo jest jednak přirozené, jednak zákonné,* přirozené má všude stejnou platnost, | a to nezávisle na tom, zda se to lidem líbí, nebo nelíbí, zákonné však jest to, na jehož obsahu z počátku nic nezáleží, ale záleží již, jakmile je dáno, například ustanovení, že výkupné má činiti jednu minu, nebo že se má obětovati koza a nikoli dvě ovce, dále, cokoli se ustanovuje v jednotlivostech, například obětovati Brásidovi,* a konečně vše, co jest odhlasováno. 20

Někteří však míní, že takové jest všechno, | protože 25 všechny přirozené zjevy jsou neměnné a mají všude stejnou platnost, jako například oheň pálí zde i v Persii,

kdežto právo se mění podle zkušenosti. Tomu však tak není, nýbrž věc se má asi takto: u bohů snad pohybu není, 30 u nás však, ač jest také něco přirozeného, | všechno jest pohyblivé, ale přece jedno jest přirozené, druhé není přirozené. Stejně jest jasno, které právo ve věcech, jež mohou býti také jinak, jest přirozené, a které není, nýbrž jest výsledkem zákona a úmluvy, ačkoli obojí jest pohyblivé. Tentyž výměr bude platiti i jinde. Vždyť pravá 35 ruka jest přirozeně silnější, ač všichni lidé mohou obou rukou stejně dobře | užívat; ale u právních předpisů, H35^a které jsou výsledkem dohody a prospěchu, | jest tomu podobně jako u měr; nejsou totiž všude stejné míry na víno a na obilí, nýbrž tam, kde se kupuje, jsou větší, kde se prodává, jsou menší. A tak ani práva, nikoli přirozená, nýbrž lidská, nejsou všude stejná, ježto ani ústavy 5 nejsou stejné, | nýbrž všude toliko jedna ústava jest přirozeně nejlepší.

Každý právní a zákonný předpis má se k zvláštním případům jako obecný pojem k jednotlivinám; skutečných případů jest zajisté mnoho, onen jest však pokaždé jeden; neboť jest všeobecný.

Jest pak rozdíl mezi křivdou a bezprávím a mezi právním 10 skutkem a právem; bezpráví | jest buď přirozené nebo ustanovené, které samo, když bylo vykonáno, stává se křivdou, kdežto dříve, než bylo vykonáno, jí nebylo, nýbrž bylo bezprávím; a stejně tak i právní skutek - všeobecný pojem se však nazývá spíše spravedlivým jed- 15 náním, kdežto právní skutek jest opravou křivdy-; j později bude třeba uvažovati o každém z nich zvlášť, jaké druhy jich jsou, kolik jich jest a čeho se týkají.

Ježto spravedlivé a nespravedlivé jest to, co bylo řečeno, jedná člověk nespravedlivě a spravedlivě tehdy, kdykoli tak jedná dobrovolně; kdykoli však nedobrovolně,

ani nejedná nespravedlivě, ani spravedlivě, nýbrž nahodile; koná totiž to, co jest případně spravedlivé nebo nespravedlivé. Křivda tedy a | spravedlivé jednání se určuje 20 podle toho, je-li vykonáno dobrovolně a nedobrovolně; neboť kdykoli bezpráví jest dobrovolné, bývá haněno, a zároveň tehdy jest i křivdou; takže něco bude bezprávím, ale křivdou ještě ne, nebude-li při tom dobrovolné.

Nazývám pak dobrovolností, jak již výše řečeno, to, co někdo z věcí, které jsou v jeho moci, koná vědomě | a dobře znaje předmět, nástroj a účel, například koho 25 bije, čím a proč, a to vše nikoli nahodile ani z přinucení - jako kdyby někdo vzal ruku druhého a bil jí třetího, není to jednání dobrovolné; není totiž v jeho moci -; může se však státi, že ten, kdo jest bit, jest jeho otec, a on sice ví, že jest to člověk nebo někdo z přítomných, | že však 30 jest to jeho otec, neví, a podobně jest třeba věc určovati také co do účelu a všech okolností jednání. Nedobrovolností jest tedy to, co jest nevědomé, nebo ne sice nevědomé, ale na něm nezávislé, nebo jest násilím vynucené. H35^b Neboť vědomě | konáme i snášíme mnoho věcí i přirozených, z nichž není nic ani dobrovolného, ani nedobrovolného, například stárnutí nebo umírání.

Stejně jest tomu i u bezpráví a práva, kde jest nahodilost; někdo totiž může uloženou zástavu vrateti nerad a ze | strachu, a přece nemůžeme říci, že koná něco spravedlivého anebo že jedná spravedlivě, leč nahodile. 5 A rovněž jest nutno říci, že ten, kdo nerad a přinucen uložené zástavy nevrací, křivdí a jedná nespravedlivě jen nahodile.

To pak, co jest dobrovolné, konáme jednak úmyslně, jednak neúmyslně, | úmyslně to, co jsme dříve uvážili, 10 neúmyslně to, čemu nepředcházela rozvaha.* Poněvadž pak jest trojí způsob poškození ve vzájemném obcování,

jsou jednak pochybení s nevědomostí, když někdo jedná, neznaje při tom ani osoby, ani předmětu, ani nástroje, aniž to zamýšlel - mohl totiž mítni, že neuhodí nebo ne tímto nástrojem nebo ne této osoby nebo ne s tímto účelem, | nýbrž se to stalo ne tak, jak zamýšlel, například nikoli aby zranil, nýbrž jen aby uhodil, nebo ne tuto osobu nebo ne tímto nástrojem -, kdykoli se tedy poškození stane proti úmyslu, jest to nehoda, a kdykoli ne sice proti úmyslu, ale bez zlomyslnosti, jest to pochybení - neboť jednající osoba chybuje, kdykoli příčina viny jest v ní, má však nehodu, když jest mimo ni -; jedná-li někdo j vědomě sice, ale bez rozvahy, jest to křivda, jako všechno to, co se lidem nutně nebo přirozeně přihází z hněvu a jiných vášní - tak totiž ti, kteří škodí a chybují, činí sice bezpráví, a jsou to křivdy, přece však pro to nejsou ještě nespravedliví ani špatní; vždyť poškození se nestalo ze špatnosti -; j kdykoli se to však děje ze záměrné volby, jest člověk nespravedlivý a špatný. Proto se správně soudí, že to, co se děje z hněvu, neděje se rozvázně; neboť nezačíná ten, kdo v hněvu jedná, nýbrž ten, kdo ho k hněvu popudil. Dále se nepochybuje v takových případech o tom, zda se to stalo, či ne, nýbrž o právu. Neboť hněv vzniká pro domnělou nespravedlnost. Není tu totiž j sporu o skutkové povaze jako při smlouvách, při nichž jeden ze zúčastněných jest nutně špatný, nečiní-li to ze zapomnětlivosti; ale lidé, i když jsou srozumění o skutku, pochybují o tom, zda jest spravedlivý - ten, kdo zlé zamýšlel, dobře o tom ví -, takže jeden se domnívá, že se mu děje křivda, j druhý že nikoli.

Uškodí-li však ze záměrné volby, jedná nespravedlivě, a tu již ten, kdo páše takové křivdy, jest nespravedlivý, kdykoli jest to proti úměře anebo proti rovnosti. A stejně jest i spravedlivý, kdykoli úmyslně jedná

spravedlivě, a jedná spravedlivě, kdykoli jen to | koná 5
dobrovolně. Nedobrovolná jednání však jsou jednak taková, že zasluhují odpuštění, jednak taková, že ho nezasluhují. Odpuštění zasluhují chybná jednání, dějí-li se nejen v nevědomosti, nýbrž také z nevědomosti, nezasluhují však odpuštění taková chybná jednání, která se nedějí z nevědomosti, nýbrž sice v nevědomosti, ale takové, která není zaviněna ani přirozenou, ani lidskou vášní.

11. Pojmy „křivdu snášeti“ a „křivdu činiti“

Někdo by však mohl býti v nesnázi, zda sdostatek byly i o
vymezeny pojmy „křivdu snášeti“ a „křivdu činiti“, předně, zda jest to tak, jak v podivném výroku řekl Eurípídés:*

*Matku jsem, zkrátka, dobrovolně usmrtil.
A chtěla, nebo nechtěla, já také ne?*

| Jest totiž opravdu možno ze své vůle křivdu snášeti či 15
ne, ale jest to pokaždé nedobrovolné, jakož i každé páchání křivdy jest dobrovolné? A zdaž všechno jest tak či onak, jakož i všeliké křivdění jest dobrovolné, či jedno jest dobrovolné, druhé nedobrovolné?

Stejná otázka jest i při právním jednání; spravedlivé jednání zajisté jest vůbec dobrovolné, takže jest odůvodněno mínění, [že v obou případech jsou protivy, totiž 20
dobrovolně či nedobrovolně snášeti bezpráví a právo. Nesrovnalost jest také, jak se zdá, při právním jednání, je-li pokaždé dobrovolné; některým lidem totiž se dostává práva, aniž to chtějí.

Ještě i o tom může někdo pochybovati, zdali ten, kdo utrpěl bezpráví, trpí je vždy nespravedlivě, či zdali i při 25 trpění jest tomu tak | jako při činění; nahodile zajisté v obou případech může se mu dostatí práva, stejně pak jest zjevno, že i při bezpráví; neboť není totéž bezpráví činiti a křivditi, ani bezpráví a křivdu trpěti, a stejně i u toho, když se právo zjednává a přijímá; jest totiž ne- 30 možno | křivdu trpěti, kdyby nebylo toho, kdo křivdí, anebo právo přijímati, kdyby nebylo toho, kdo je zjednává.

Je-li tedy křivdu činiti prostě tolik, co někoho dobrovolně poškoditi, a to dobrovolně s vědomím osoby, nástroje a způsobu, a nezdrženlivý člověk dobrovolně sám sebe poškozuje, dobrovolně by trpěl křivdu a mohl by sám sobě křivditi - a to jest také ještě jedna nesnáz, možno-li sám sobě křivditi.

H36^c Dále, někdo by mohl | pro nezdrženlivost dobrovolně býti poškozen od jiného, který rovněž jedná dobrovolně, takže by mohl dobrovolně křivdu trpěti.

Či není tento výměr správný, nýbrž k podmínce, že poškození se musí státi s vědomím osoby, nástroje a způsobu, nutno přidati ještě další, že se musí státi proti | vůli poškozeného? Poškozován tedy někdo bývá a bezpráví trpí dobrovolně, nikdo však dobrovolně netrpí křivdy; 5 vždyť nikdo jí nechce, ani člověk nezdrženlivý, nýbrž jedná proti vůli; nikdo totiž nechce to, co nepokládá za dobré, a nezdrženlivý člověk koná to, o čem se domnívá, že nemá konati. Ten však, kdo dává své, jak Homéros 10 praví,* | že Glaukos dal Diomédovi výzbroj a

*za zlatou bronzovou dostal - vzal
za devět krav - dal za sto,*

netrpí křivdy; neboť v jeho moci jest dávati, trpěti však křivdu není v jeho moci, nýbrž jest třeba někoho, kdo ji činí.

12. Úvaha o nespravedlivém jednání

Vidíme tedy, že trpěti křivdu není dobrovolné; | musíme však promluvití ještě o dvou otázkách, které jsme si zvolili, zdali totiž někdy nespravedlivě jedná ten, kdo proti zásluze více přidělí, anebo ten, komu se více dostává, a možno-li sám sobě křivditi. 15

Může-li se totiž státi to, co jsme právě řekli, že ten, který přiděluje více, nikoli ten, kdo více přijímá, jedná nespravedlivě, tak ten, kdo druhému vědomě a dobrovolně uděluje více než sobě, | sám sobě křivdí. To, jak se 20 zdá, činí lidé mírní; neboť dobrý člověk požaduje pro sebe méně. Anebo není to tak prostě správné? Jmenovaný totiž, když se to naskytlo, získal více jiného dobra, například slávy anebo naprostého krásna. Ještě se to řeší podle výměru o tom, kdo činí křivdu; ničeho totiž netrpí proti své vůli, takže pro to neděje se mu alespoň křivda, | nýbrž, něco-li vůbec, tak pouze škoda. 25

Jest také zřejmo, že nespravedlivě jedná ten, kdo rozděluje, a nikoli ten, komu se více dostává; neboť nejedná nespravedlivě ten, kdo to, co jest nespravedlivé, má, nýbrž ten, kdo tak dobrovolně činí; a to jest u původce jednání, jímž jest ten, kdo rozděluje, a nikoli ten, kdo přijímá.

Dále, ježto „činiti“ se | vykládá různě, a jest možno, 30 že na rozkaz zabije i něco, co jest neoduševnělé, tak ruka i otrok, nejedná tento nespravedlivě, nýbrž činí to, co jest proti právu. Také když někdo z nevědomosti soudí,

nejedná nespravedlivě podle zákonného práva, ani není nespravedlivý jeho soud, ale on jest jakoby nespravedlivý - neboť zákonné právo jest různé od přirozeného -; 1 I37^a soudil-li vědomě | nespravedlivě, tak přiděluje také sám sobě více buď přízně anebo pomsty. Jako tedy ten, kdo se děлил o křivdu, tak i ten, kdo proto nespravedlivě soudil, má více; neboť i ten, kdo v tom úmyslu soudil o poli, přijal nikoli pole, nýbrž peníze.

13. Jest spravedlnost snadná?

5 Lidé se domnívají, že nespravedlivé jednání jest v jejich moci, a proto také, že jest snadno spravedlivě jednati. Tomu však tak není; neboť obcovati se ženou souse-
dovou, zbiti svého bližního a do ruky dáti peníze jest snadno a v jejich moci, ale aby byli taková a tak činili, není ani snadno, ani není v jejich moci.

10 Podobně pak i | míní, že znáti práva a bezprávi není zvláštní moudrostí, ježto prý není nesnadno pochopiti to, o čem zákony mluví. Ale to nejsou práva sama, leč nahodile, nýbrž právo jest to, co jest nějak vykonáno a nějak rozdělováno; toto však jest obtížnější úkol než věděti, co jest zdraví prospěšné, ježto i tu jest snadno znáti
15 med, víno a | čemeřici a pálení a řezání, ale jak jest toho upotřebiti ke zdraví a komu a jak, jest takový úkol jako býti lékařem.

A proto se má také za to, že jednati nespravedlivě lze nicméně i člověku spravedlivému, poněvadž spravedlivý člověk by mohl o nic méně, ba i spíše, vše to učiniti; 20 neboť | stejně by mohl obcovati se ženou a někoho zbiti, a statečný muž by mohl odhoditi štít, obrátiti se a kamkoli běžeti. Ale býti zbabělý a nespravedlivý nezáleží

ještě v takovém počínání, leč nahodile, nýbrž v tom, když někdo, kdo již takový jest, tak si počíná, jakož i býti lékařem a uzdravovati neznamena jen řezati nebo | neře- 25
žati, dávati léky nebo nedávati, nýbrž činiti to tím určitým způsobem.*

Právo jest pro ty bytosti, které mají účast v naprostých dobrech a mají v nich nadbytek a nedostatek; neboť některé bytosti v nich nadbytku nemají jako snad bohové, jiným zase, lidem nevyléčitelně zlým, žádná částka z nich neprospívá, nýbrž všechno jim | škodí, a konečně některým lidem jen v jisté míře; proto právo jest věcí lidskou.* 30

14. Pojem slušnosti (epikie)

Musíme ještě promluvíti o slušnosti* a o tom, co jest slušné, a vysvětliti, jak se má slušnost ke spravedlnosti a slušné k právu; neboť zkoumáme-li je, zdá se, že ani nejsou naprosto totožné, ani druhem od sebe různé, a někdy | chválíme slušnost a muže tak smýšlejícího, takže 35
| chválíme-li ji, přenášíme ji místo dobra i na jiné přednosti a dáváme najevo, že slušnější jest lepší, někdy však, přidržujeme-li se rozumového důvodu, jeví se zvláštním, že slušnost jest hodná chvály, ač jest něčím proti právu; 5
bud totiž právo není dobré, anebo slušné není | právo, je-li od něho něčím různým; anebo je-li oboje dobré, jest to totéž. To jest tak asi úvaha, proč se u pojmu slušnosti vyskytuje nesnáz, ale jistým způsobem všechno jest správné a nic sobě samému se neprotiví; slušnost totiž, ježto jest lepší než jisté právo, jest právem, ale není lepší než právo v tom smyslu, jako by byla jiného druhu.

Slušnost tedy a právo jest totéž, a ač oboje jest dobré, 10
přece lepší jest slušnost.

Nesnáz působí to, že slušnost jest sice právem, ale ne zákonným, nýbrž jest opravou zákonného práva. Důvod toho jest v tom, že každý zákon jest povšechný, kdežto o některých případech není možno správně mluvit povšechně. Tam tedy, kde jest | nutno mluvit povšechně, 15 není však možno činit tak správně, má zákon zření k většině případů, ač dobře ví, že jest to chyba. Ale přece jest to správné; neboť chyba není v zákonu ani v zákonodárci, nýbrž v povaze věci; taková totiž právě jest látka v oblasti jednání. Kdyžkoli | tedy zákon mluví povšechně, ale 20 přitom se přihodí něco mimopovšechného, tehdy jest správné tam, kde zákonodárce, poněvadž mluvil všeobecně, něco opominul a pochybil, opominutí opravit, jak by řekl i sám zákonodárce, kdyby tu byl přítomen, a jak by byl ustanovil, kdyby byl o tom věděl. Proto jest to 25 právo, a to lepší než některé právo, | nikoli než právo vůbec, nýbrž než to, které jest pochybeno proto, že mluví všeobecně.

A to jest povaha slušnosti, že jest opravou zákona tam, kde tento pro svou povšechnost nedostačuje. To jest také příčinou, že všechno není podle zákona, poněvadž jest nemožno dáti o některých věcech zákon, takže jest tu potřebí hlasování. Neboť pro to, co jest neurčité, jest také neurčité | pravidlo, jako se v lesbickém stavitelství* užívá 30 krokvice; tato se totiž vychyluje podle tvaru kamene a nemá stálosti, a tak i hlasování podle zvláštních poměrů.

Vidíme tedy, co jest slušné a že jest to právo, a to lepší než určité právo. Z toho pak jest také zřejmo, kdo jest 35 slušný, j Ten totiž, kdo se pro takové právo úmyslně rozhoduje a podle něho jedná a | kdo přísnost práva nezostřuje, nýbrž zmírňuje, i když má zákon na své straně, jest slušný a jeho duševní stav jest slušnost, která jest jakousi 1138^a spravedlností a ne nějakým stavem od ní různým.

75. *Spravedlnost a nespravedlnost k sobě samému*

Z toho, co bylo řečeno, jest zřejmo, zda jest možno sám sobě křivditi, či nikoli. | Právem jest totiž zčásti to, 5 co se vzhledem ke každé jednotlivé ctnosti nařizuje, například zákon nepřikazuje usmrcovati se, to však, čeho nepřikazuje, zakazuje. Dále, kdykoli někdo působí škodu proti zákonu - aniž se tím odškodňuje - dobrovolně, jedná nespravedlivě, dobrovolně pak jedná, když ví, proti komu a čím; ten však, kdo se | usmrcuje ze zlosti, činí 10 dobrovolně proti správnému úsudku to, čeho zákon nepřipouští; jedná tedy nespravedlivě. Ale proti komu? Snad proti obci, proti sobě však ne? Neboť trpí dobrovolně, nikdo však dobrovolně křivdy netrpí. Proto to také obec trestá a jakési bezectí lpí na tom, kdo se sám utratil, jako na člověku, který křivdí obci.

Dále, pokud nespravedlivý člověk jest pouze v tom nespravedlivý | a není zcela špatný, nemůže sám sobě 15 ukřivditi - toto totiž jest něco jiného než ono; takový nespravedlivý jest totiž asi tak špatný jako člověk zbabělý, ne že by měl celou špatnost, takže ani podle této nejedná nespravedlivě -; neboť v tom případě by se mělo jednomu a témuž člověku jedno a totéž odnímati a přidělovati; a to jest nemožno, nýbrž | vždycky jest nutno, 20 aby právo a bezpráví bylo mezi více osobami. Dále jednání musí býti dobrovolné, úmyslné a musí býti dříve - nezdá se totiž také, že by křivdil ten, kdo oplácí, protože totéž utrpěl -; kdyby sám sobě křivdil, totéž by zároveň i trpěl i činil. Dále by muselo býti možno dobrovolně křivdu trpěti. Nad to | nikdo nekřivdí, leč v křivdách částečných, nikdo však necizoloží se svou ženou, ani se nevloupává do svého domu, ani nekrade vlastního majet-

ku. Vůbec otázka, zda možno sám sobě křivditi, řeší se podle výměru, zda možno dobrovolně křivdu trpěti.

30 Zřejmo pak také, že obojí jest špatné, i křivdu snášeti i křivditi; jedno totiž znamená | míti méně, druhé míti více, než připouští střed, který jest tolik, co zdraví v lékařství a otužilost v gymnastice. Ale přece horší jest křivditi; neboť křivda se děje se zlobou a jest hanebná, a to se zlobou bud dokonalou anebo naprostou anebo blízko ní - neděje se totiž všechno dobrovolné se zlobou -, kdež-
35 to křivdu trpěti jest bez zloby a | nespravedlnosti. O sobě tedy křivdu trpěti jest méně špatné, | nic však nepřekáží, aby nahodile bylo větším zlem. Ale o to se věda
5 níktek nestará, například píchání v boku pokládá za větší chorobu než úraz; a přece to druhé by popřípadě mohlo býti větším zlem, kdyby ten, kdo úraz utrpěl, svým pádem | upadl v ruce nepřátel a byl usmrcen.

V přeneseném významu a podle podobnosti není práva osoby k sobě samé, ale jenom k někomu ze svých, a to ani právo celé, nýbrž pouze právo pána k otroku anebo právo hospodářské; neboť v těchto poměrech se rozlišuje složka duše rozumné od složky nerozumné. K | tomu se tedy hledí* a tu se zdá, že jest křivda proti sobě samému, poněvadž tu jest možno něco trpěti proti své touze; jako tedy jest nějaké právo mezi tím, kdo vládne, a mezi tím, kdo jest ovládán, tak i mezi těmito složkami.

KNIHA ŠESTÁ

CTNOSTI ROZUMOVÉ

7. Pojem správného úsudku

Tak tedy budiž vymezen pojem spravedlnosti a ostatních mravních ctností. Ježto jsme však dříve řekli, že jest třeba dávatí přednost středu a nikoli nadbytku ani nedostatku, í a středem jest to, co určuje správný úsudek, ob-
20 jasně to blíže. Ve všech uvedených stavech totiž, jakož i v ostatních, jest jakýsi cíl, k němuž hledí, směřuje a tíhne ten, kdo má rozum, a jest jakýsi výměr středností, o kterých pravíme, že jsou uprostřed mezi nadbytkem a nedostatkem, | ježto odpovídají správnému úsudku. 25
Toto určení jest sice pravdivé, ale přece ne zřejmé. Neboť i v ostatních činnostech, o nichž jest vědění, jest pravdivo říci, že se nemáme ani příliš mnoho, ani příliš málo namáhati nebo býti nedbalí, nýbrž že se máme přidržovati středu a jak káže správný úsudek; avšak kdyby někdo měl pouze to, | nevěděl by o nic více, například kdy-
30 by někdo na otázku, čeho jest třeba tělu užívati, řekl: „Toho, co nařizuje lékařství a jeho znalec.“ Proto jest třeba, aby bylo pravdivé nejen to, co bylo řečeno o dušev-

nich stavech, nýbrž aby bylo také vymezeno, co jest správný úsudek a jaký jest jeho výměr.

2. Podmět rozumových ctností

35 Když jsme třídili duševní ctnosti, řekli jsme, že se tý-
H39^a kají jednak | mravu, jednak rozumové schopnosti. O mravních ctnostech jsme již pojednali, o ostatních promluvíme nyní, ale nejprve učiňme zmínku o duši.

5 Řekli jsme již dříve, že jsou dvě složky duše, rozumná a nerozumná; | nyní však musíme týmž způsobem roz-
děliti složku jrozumnou. Předpokládejme tedy, že rozumové stránky jsou dvě, jedna, kterou pozorujeme taková jsoucna, jejichž počátky nemohou býti jinak, a druhá, kterou uvažujeme o tom, co může býti jinak. Vždyť jsou-li předměty různé rodem, jest různá rodem také duševní
10 stránka | přirozeně určená pro každý předmět, poněvadž poznání se tu děje podle jakési podobnosti a příbuznosti. Budiž pak jedna z nich nazvána stránkou poznávací, druhá stránkou usuzovací;* neboť uvažovati a usuzovati jest totéž a nikdo neuvažuje o tom, co může býti jinak. A tak
15 usuzovací stránka jest | jednou jakousi částí složky rozumné.

Jest tedy třeba pochopiti, který stav obou těchto stránek jest nejlepší; neboť to jest ctností obou, ctností pak jest to, co jest vlastní výkonu.

20 V duši jest trojí počátek, který ovládá jednání a pravdu: smysl, rozum, žádostivost.* Z nich smysl není počátkem žádného jednání; to jest zjevno z toho, | že zvířata mají sice smysl, ale na jednání účasti nemají. Co pak v myšlení jest klad a zápor, to v žádání jest následování a unikání;* a tak, když mravní ctnost jest záměrně volicím

stavem a záměrná volba jest uvážená žádost, musí proto, je-li volba správná, úsudek býti pravdivý a žádost 25 správná, a musí býti totéž, co onen jistí a za čím tato jde.

To jest tedy praktické myšlení a pravda,* dobrem a zlem myšlení teoretického však, které nejedná a netvoří, jest pravda a lež; neboť to jest výkon celé složky rozum- 30 né, kdežto u | stránky rozumové, která směřuje k praktickému jednání, výkonem jest pravda, která souhlasí se správnou žádostí.

Počátkem jednání tedy jest záměrná volba, odkud pochází pohyb, ale ne účel, počátkem záměrné volby však jest žádost a rozumová úvaha, určená účelem; proto ani bez rozumu a přemýšlení, ani bez mravního stavu není záměrné volby; správné jednání totiž a jeho | opak v jed- 35 nání není bez přemýšlení a bez mravní povahy.

Avšak přemýšlení samo ničím nehýbe, nýbrž to, jež směřuje k nějakému účelu, a praktické. | Neboť toto řídí H39^b i myšlení tvořivé; každý totiž, kdo něco tvoří, pracuje za nějakým účelem, a jeho dílo není naprostým účelem, nýbrž vztahuje se k něčemu a náleží něčemu. Ale obsah jednání jest účelem; neboť cílem jest správné jednání a žádost k němu směřuje. Proto záměrná volba jest žádající rozum j nebo přemýšlející žádost, a takovým počátkem 5 jest člověk.

Předmětem záměrné volby však není nic, co se stalo, jako například nikdo se nerozhodne, aby ílion bylo rozbořeno; o tom totiž, co minulo, nikdo se neradí, nýbrž o tom, co bude a co může býti, to však, co minulo, nemůže se nestáti; proto správně dí Agathón:*

*Vždyť to též bohu odňato, by učinil,
ať nestane se, co se jednou stalo již-*

10

Pravda tedy jest výkonem obou rozumových stránek. Jejich ctnostmi tedy budou ty stavy, v kterých obě budou míti nejvíce pravdy.

3. Výčet rozumových ctností. Vědění

- 15 Mluvme tedy o nich opět od začátku. | Věcí, jimiž duše pravdy nabývá, co do kladu nebo do záporu, jest počtem pět; jsou to umění, vědění, rozumnost, moudrost, rozumění;* v domněnce totiž a v mínění může se mylíti.
- 20 Co jest vědění, vysvitne odtud, kde jest ovšem třeba mluvíti přesně a ne se řídití podobnostmi. Všichni totiž jsme přesvědčeni, že to, co víme, nemůže býti jinak; o tom však, co může býti jinak, jakmile jest mimo pozorování, nevíme, zdali jest, či není. Tedy to, co jest předmětem vědění, jest nutné. Tudíž věčné; neboť to, co jest prostě nutné, jest věčné, a co jest věčné, nemá přirozeného vzniku* a zániku. | Dále se zdá, že veškerému vědění lze naučiti a že tomu, co jest předmětem vědění, lze se naučiti. Veškero učení se však děje z toho, co bylo dříve poznáno, jak říkáme také *v Analytikách*;" jednak totiž návodem, jednak závěrem. Návod jest počátkem také
- 30 všeobecná, závěr pak od všeobecná pochází. Jsou | tedy počátky, z nichž vychází závěr, závěr však k nim nevede, nýbrž návod.
- Vědění jest tedy stav dokazovací, a co jiného k určení toho ještě připojujeme *v Analytikách*; kdykoli totiž člověk jest nějak o něčem přesvědčen a jsou mu známé počátky, tehdy ví; neboť nezná-li více než závěrečný soud,
- 35 | bude míti vědění pouze nahodilé.

4. Umění

Takto tedy budiž vymezeno vědění, | to však, co může 1140^a
býti jinak, jest buď předmětem tvoření nebo jednání. Tvoření a jednání se od sebe různí - můžeme se v tom spoléhati také na spisy exoterické -; a tak i stav rozumného jednání jest různý od | stavu rozumného tvoření. 5
Proto ani jeden v druhém není obsažen; neboť ani jednání není tvořením, ani tvoření není jednáním. Ježto pak stavitelství jest druhem umění a toto jest jakýsi tvořivý stav s pomocí úsudku rozumu, a ježto není žádného umění, které by nebylo tvořivým stavem s pomocí úsudku, a naopak není tohoto stavu, aby nebylo uměním, proto

umění a tvořivý stav s pomocí pravdivého úsudku bude 10
asi totéž.

Veškero umění se týká vzniku a jest umělou činností a zkoumáním, jak by vzniklo něco, co může býti a nebýti a čehož počátek jest v tom, kdo tvoří, a nikoli v tom, co jest vytvořeno; neboť umění se nezabývá ani tím, co nutně jest nebo vzniká, | ani tím, co se děje přirozeně; 15
vždyť to má počátek v sobě. Poněvadž pak jest rozdíl mezi tvořením a jednáním, náleží umění nutně k tvoření a nikoli k jednání. K týmž věcem jako umění vztahuje se jistým způsobem také náhoda, jak i Agathón praví:

Umění rádo náhodu má a náhoda umění. 20

Umění tedy, opakuji, jest jakýsi tvořivý stav s pomocí pravdivého úsudku a chatrná zběhlost v umění naopak jest tvořivý stav s klamným úsudkem ve věcech, které mohou býti jinak.

5. *Rozumnost*

Co jest rozumnost, pochopíme z toho, když prozkou-
 25 máme, | koho nazýváme rozumným. Zdá se tedy, že zna-
 kem rozumného člověka jest schopnost správně uvažo-
 vati o tom, co jest pro něho dobré a prospěšné, ne ovšem
 částečně, například, co jest přiměřeno zdraví nebo síle,
 nýbrž o tom, co slouží správně vedenému životu vůbec.
 Důkazem toho jest to, že rozumnými v něčem nazýváme
 30 také lidi, kteří vzhledem k dobrému účelu | o něčem
 správně usuzují, o čem není žádného umění. Podle toho
 bude asi také rozumným vůbec ten, kdo správně zvažuje.

Nikdo však neuvažuje o věcech, které nemohou býti
 jinak, ani o věcech, kterých nemůže vykonati; a tak když
 vědění spočívá na důkaze a když důkazu není o tom, čeho
 35 počátky mohou býti jinak - | neboť v jednání všechno
 i 140^b může také býti jinak -, a když | není možno uvažovati
 o tom, co jest nutné, nebude asi rozumnost ani vědění,
 ani umění, vědění ne, poněvadž to, co jest předmě-
 tem jednání, může býti jinak, umění ne, poněvadž jed-
 nání a tvoření jsou věci druhem různé. Zbývá tedy, že
 5 | rozumnost jest s pomocí úsudku pravdivým prakticky
 činným stavem ve věcech, které jsou pro člověka dobré
 a zlé. Tvoření totiž má jiný účel, jednání nikoli; neboť tu
 dobré jednání jest samo účelem.

Proto Periklea a muže jemu podobné pokládáme za ro-
 zumné, že dovedou rozeznati, co jest dobré pro ně a pro
 10 lidi; | domníváme se pak, že takoví jsou odborníci v hos-
 podářství a v politice. Odtud také to jméno dáváme
 uměřenosti (sófrosyné), že chrání rozumnost (sódzei fro-
 nésin). Chrání pak takový rozumný soud.* Neboť libost
 a nelibost neničí a nepřevrací každého soudu, například

soudu, zda úhly trojúhelníku se rovnají | dvěma pravým, 15
 či nikoli, nýbrž jenom soudu o tom, co máme konati.*
 Neboť počátky praktického jednání jsou účely, jichž jed-
 náním má býti dosaženo; tomu však, kdo se dá svěsti li-
 bostí nebo nelibostí, není počátek hned zjevný, ani to, že
 ten účel jest jeho povinností a že pro něj má všechno voliti
 a konati. Špatnost totiž jest ničitkou | počátku. A tak 20
 rozumnost nutně jest prakticky činným pravdivým stavem
 s pomocí úsudku ve věcech, které se týkají lidských
 dober.

Pro umění jest nějaká ctnost, žádná však pro rozum-
 nost.* V umění ten, kdo chybí úmyslně, má ještě před-
 nost před tím, kdo tak učiní v rozumnosti, jakož i v ctnos-
 tech vůbec. Jest tedy patrné, že tato jest jakousi ctností,
 25 nikoli uměním. Poněvadž pak jsou dvě stránky rozum-
 né složky duše, bude rozumnost ctností jedné z nich, té
 totiž, které náleží mínění; neboť i mínění i rozumnost se
 týkají toho, co může býti jinak. Ale není to pouze rozu-
 mový stav; známkou toho jest to, že takový stav možno
 zapomenouti, rozumnost však | nikoli. 30

6. *Rozumění*

Ježto vědění je soud o tom, co jest všeobecné a nutné,
 a to, co se dá dokázati, a veškero vědění má své počátky
 - neboť vědění vyžaduje důvodů -, tak počátek toho, co
 jest předmětem vědy nenáleží asi ani vědění, ani umění,
 ani | rozumnosti; to totiž, co jest předmětem vědy, jest 35
 možno dokázati, a umění a rozumnost | se týkají toho, 1141^a
 co může býti jinak. Ani moudrost se k tomu nevztahuje;
 neboť tomu, kdo jest moudrý, náleží míti o některých vě-
 cech důkaz. Když tedy tím, čím ve věcech, jež nemohou

býti jinak anebo mohou, nabýváme pravdy a nikdy se nemýlíme, jest | vědění, rozumnost, moudrost a rozumění, a když žádné z oněch tří ty počátky nemohou býti předmětem - těmi třemi myslím rozumnost, vědění a moudrost -, zbývá, že jsou předmětem rozumění.*

7. Moudrost

10 Moudrost v umění připisujeme těm, kteří | umění přivedli k nejvyšší dokonalosti, jako například Feidia nazýváme moudrým sochařem, tvořícím z kamene, a Polykleita moudrým sochařem, tvořícím z kovu, a tím slovem „moudrost“ nenaznačujeme nic jiného, než že jest to dokonalost v umění; některé však pokládáme za moudré vůbec, nikoli v jedné části nebo v nějaké jiné jednotlivosti, jak Homéros praví v *Margítovi*:*

15 *Moudrým ni v kopání, ani v orání, z moci se bohů nestal, aniž v čem jiném.*

Jest tedy zjevno, že z vědění nejdokonalejší jest moudrost. Moudrý člověk má nejenom věděti důsledky, které vyplývají z počátků, nýbrž má míti pravdu i v počátcích. Podle toho bude asi moudrost rozuměním i věděním, která

20 jako vědění o | nejhodnotnějších předmětech jest jako by hlavou.*

Neboť by to bylo něco zvláštního, kdyby někdo mínil, že nauka politická nebo rozumnost jest nejlepší, když přece člověk není něčím nejlepším ve vesmíru.* Je-li zdraví a dobro něco jiného pro lidi a něco jiného pro ryby, bílé a přímé však jest vždy totéž, tak i moudrým pojmenují

25 všichni totéž, j a rozumným něco jiného; to totiž, co dobře

pozoruje jednotlivosti vzhledem k sobě samému, nazvou rozumným, a tomu je svěří. Proto se také některá zvířata nazývají rozumnými, která se zdají míti prozíravou schopnost v tom, co se vztahuje k udržení jejich života. Jest však také zřejmo, že moudrost a nauka politická není totéž; neboť j chtěl-li někdo nazvati moudrostí to, co jest jemu samému prospěšné, bylo by mnoho moudrostí; není totiž pouze jedna nauka o tom, co jest dobré pro všechny živé bytosti, nýbrž pro každý jejich druh jest jiná, jinak by musela býti jedna nauka lékařská pro všechno, co jest. Přitom nezáleží na tom, říká-li se, že člověk jest nejlepší živá bytost mezi všemi živými tvory, neboť jsou ještě jiní živí tvorové,* kteří svou přirozeností jsou v mnohem větší míře | božští než člověk, například ti, kteří alespoň jsou nejzjevnější, z nichž se skládá vesmír. Z toho tedy, co jsme řekli, vidíme, že moudrost jest i věděním i rozuměním předmětů, které svou přirozeností jsou nejhodnotnější.

30

1141^b

Proto lidé nazývají Anaxagora, Thaletu a takové muže moudrými, | ale ne rozumnými, když vidí, že neznají svého vlastního prospěchu, a říkají o nich, že sice vědí věci neobyčejné, podivuhodné, nesnadné a daimonské, ale nepotřebné, protože nehledají lidských dober.

8. Další vymezení rozumnosti

Rozumnost se však týká věcí lidských a těch, v kterých jest možno uvažovati; říkáme totiž, že hlavním výkonem rozumného muže | jest to, že dobře uvažuje, nikdo však neuvažuje o tom, co nemůže býti jinak, ani o tom, co nemá žádného cíle a účelu, a tyto jsou přece dobrem, jež jednáním má býti uskutečněno. Rozvážný člověk prostě jest ten, kdo ve shodě s usuzováním směřuje

10

jako k cíli k tomu, co z věcí, které mají býti vykonány, jest pro člověka nejlepší.

- 15 Rozumnost se také netýká | pouze všeobecná, nýbrž jest potřebí poznávati i jednotliviny; neboť vede k jednání a jednání se týká jednotlivin. Proto také někteří lidé, kteří nemají vědění, jsou v praktickém jednání i v ostatních oborech zběhlejší než ti, kteří mají vědění, zvláště to bývají lidé zkušení; neboť ví-li někdo, že lehké maso jest dobře stravitelné a zdravé, neví však, které maso jest
- 20 lehké, nepřispěje tím ke zdraví, | nýbrž ten, kdo ví, že maso drůbeže jest lehké, i ke zdraví více přispěje.* Rozumnost jest praktická; a tak jest třeba míti obojí, vědění a znalost jednotlivin,* anebo spíše tuto. Ale i tu jest jakási schopnost vedoucí.

- 25 Umění politické a rozumnost jsou týmž stavem, ale pojem jejich není tentýž. Z | rozumnosti, která se týká veřejného života, vedoucí částí jest ta, která dává zákony, ona však, která se zabývá jednotlivinami, má společné jméno umění politického; to jest rozumností, týkající se praktického jednání a uvažování; neboť usnesení jest to, co má býti provedeno jako část poslední.* Proto se pouze o takových mužích říká, že vedou správu veřejného života; neboť tito pouze jsou prakticky činní, jako jsou řemeslníci.

- 30 Také se zdá, | že rozumností jest hlavně ta, která se vztahuje k vlastní a jedné osobě. Tato také má společné jméno rozumnosti; ony však se nazývají hospodářstvím, zákonodárstvím a uměním politickým, a toto záleží jednak v činnosti poradní, jednak v soudnictví.

9. Rozdíl rozumnosti od vědění a rozumění

Věděti tedy to, co se týká vlastní osoby, jest asi jakýmsi druhem vědění; přece však jest tu velký rozdíl. | I Zdá se, jako by ten, kdo ví a přemítá o tom, co se jeho týká, byl rozumný, kdežto politikové jsou zaměstnáni mnohými pracemi; proto Eurípídés praví:*

*Jak mohu býti rozumný, když bez práce
já stejný podíl mohl mít, neb ve vojsku
jsem převelikém?
Vždyť ty, již činí více, než jim náleží...*

1142*

5

Lidé totiž vyhledávají vlastního dobra a míní, že k tomu mají zaměřiti své jednání. Z takového tedy mínění vznikla představa, že tito lidé jsou rozumní; a přece asi není možno nalézti vlastní dobro bez ohledu na hospodářství a bez ohledu na zřízení obce, a kromě toho není zjevno, jak třeba obstarávati vlastní záležitosti, i nutno o tom uvažovati.

10

Důkazem toho, co jsme řekli, jest také skutečnost, že mladí lidé se stávají geometry a matematiky, a to moudrými v takových naukách, nezdá se však, že by se mladý člověk stával rozumným. Důvod toho jest v tom, že rozumnost se týká i jednotlivin, které se učíme | znáti zkušeností, jíž právě mladý člověk nemá - neboť zkušenost jest podmíněna délkou času -; ovšem někdo by se mohl také tázati, proč se hoch může státi matematikem, mudrcem však anebo fyzikem nikoli. Snad proto, že tam jsou předměty odtažitě, kdežto zde počátky pocházejí ze zkušenosti; zde mladí lidé nejsou o věci přesvědčeni, | nýbrž

15

20

ji pouze opakují po druhých, kdežto tam základní pojmy jsou jim známé?

Dále chyba v uvažování se týká buď všeobecná, anebo jednotlivin; buď totiž nevíme, že všechny těžké vody jsou špatné, anebo že tahle jest těžká.

- 25 Jest zřejmo, že rozumnost není věděním; podle našeho vyjádření totiž se týká poslední části; | neboť takovou jest předmět toho, co má býti vykonáno. Jest tedy v protikladu k rozumění; rozumění se týká nejvyšších pojmů, pro které již není důvodu, ona však pojmů nejnižších, které nejsou předmětem vědění, nýbrž smyslu, nikoli však toho, který vnímá předměty sobě vlastní, nýbrž toho, kterým postřehujeme, že základním obrazcem v matematice jest trojúhelník; u něho se totiž zastaví. Ale to jest spíše
- 30 | vjem než rozumnost,* a to zvláštní jeho druh.

10. Rozvážnost

Hledati a uvažovati se od sebe liší; uvažování totiž jest jenom jakési hledání.

- H42^b Musíme však ještě vyšetřiti, co jest rozvážnost, zda jest to nějaké vědění, nebo mínění, nebo uhodnutí, či | nějaký jiný druh.

- Věděním není - neboť lidé nehledají toho, co vědí, a rozvážnost jest jakási rozvaha, i hledá a usuzuje ten, kdo uvažuje -; ale ani uhodnutím není. Neboť uhodnutí jest bez důvodu a něco rychlého, ten však, kdo uvažuje, uvažuje po dlouhou dobu, i říká se, že to, co jsme uvážili, jest třeba rychle vykonati, | uvažovati však se má pomalu. Rovněž důvtip jest něco jiného než rozvážnost; důvtip jest jakési uhodnutí. Rozvážnost není ani žádným míněním.
- 5

Ale ježto ten, kdo špatně uvažuje, chybuje, ten však, kdo dobře uvažuje, počíná si správně, jest zjevno, že rozvážnost jest jakási správnost, ale ne vědění ani mínění.

Vědění totiž nemá správnosti - neboť nemá ani nesprávnosti -, správností pak mínění jest pravda; zároveň však všechno, o čem si tvoříme mínění, jest již pojmově vymezeno. Ale rozvážnost není bez rozumové úvahy. Zbývá tedy, že náleží k přemýšlení. Toto totiž není ještě kladem. Neboť mínění není hledání, nýbrž již jakýsi klad, avšak ten, kdo uvažuje, ať | uvažuje dobře, ať špatně, něco hledá a usuzuje.

10
15

Rozvážnost však jest jakousi správností rozvahy. Proto jest třeba nejprve vyšetřiti, co rozvaha jest a k čemu se vztahuje. Ježto správnost má více významů, jest zjevno, že není správností vůbec. Neboť člověk nezdrženlivý a špatný svým usuzováním dosáhne toho, čeho dosíci si umíní, takže sice správnou | rozvahu učiní, ač si vybral velké zlo; zdá se však, že jest jakýmsi dobrem učiniti dobrou rozvahu. Neboť jen taková správnost rozvahy, která umí dosáhnouti dobra, jest rozvážností. Ale i toho jest možno dosáhnouti klamným závěrem, a jest možno dosáhnouti toho, co jest třeba učiniti, ale ne správným středním pojmem, nýbrž klamným; a tak ani | to není ještě rozvážností, dle níž se sice dosahuje toho, čeho dosíci jest potřebí, ale ne příslušným způsobem. Dále jest možno, aby ten, kdo uvažuje dlouhou dobu, dosáhl toho, co chce, ale i ten, kdo uvažuje rychle. Tudíž ani to není ještě rozvážností, nýbrž jest jí správnost v tom, co jest prospěšné a čeho, jak a kdy jest potřebí. Konečně jest možno správnou rozvahu učiniti buď naprosto anebo za nějakým účelem, j | Naprostá tedy jest ta, která vzhledem k naprostému účelu dosahuje správnosti, ta druhá jest ona, která jí dosahuje k nějakému určitému účelu. Je-li tedy

20
25
30

znakem lidí rozumných učiniti správnou rozvahu, bude asi rozvážnost správností prospěšných prostředků k nějakému účelu, o kterém rozumnost má pravdivé mínění.

11. Chápání a uznání

Jest ještě chápání a dobrá chápavost,* podle nichž mluvíme o lidech chápavých a dobře chápavých, ale není to zcela totéž, co vědění nebo mínění - neboť by všichni lidé byli chápaví -, ani to není nějaké jednotlivé zvláštní vědění, jako jest lékařství vědění o zdraví, geometrie o veličinách; chápání se totiž netýká ani toho, co stále jest a | jest nehybné, ani toho, co se komusi přihází, nýbrž toho, v čem snad někdo jest v nesnázi a o čem uvažuje. Proto se týká týchž věcí, kterých rozumnost, ale přece chápání a rozumnost není totéž. Neboť rozumnost jest rozkazovací - jejím účelem totiž jest to, co konati máme, nebo nemáme -, chápání však jest | pouze soudící - neboť chápání a dobrá chápavost, lidé chápaví a lidé dobře chápaví jest totéž.

Chápání ani neznamena rozumnost míti, ani rozumnosti nabývati; ale jako se říká, že učiti se jest chápati, kdykoli se při tom užívá vědění, tak také, kdykoli se užívá mínění, aby se soudilo, když jiný mluví, o tom, čeho se týká rozumnost, | znamená správně souditi; neboť „dobře“ a „správně“ jest totéž. A odtud vzešlo jméno „chápání“ (synesis), podle něhož jsou lidé dobře chápaví (eusynetoí), totiž z chápavosti v učení; často totiž říkáme, že učiti se jest chápati.

Takzvané uznání,* dle něhož říkáme, že lidé jsou uznalí a | mají uznání, jest správný soud o tom, co jest slušné. Důkazem jest toto: říkáme totiž, že ten, kdo jest slušný,

jest především shovívavý, a slušnost znamená míti k někomu shovívavost. Shovívavost pak jest správné, soudné uznání toho, co jest slušné. A „správné“ znamená pravdu.

12. Poměr chápání, uznání a rozumnosti k rozumění

O všech těch stavech jest možno tvrditi, že směřují k témuž cíli; neboť uznání, chápání, rozumnost a rozumění přisuzujeme týmž lidem a říkáme, že uznání a porozumění mají již také lidé rozumní a chápaví; všechny tyto schopnosti totiž se týkají věcí posledních a jednotlivých a | soudí o tom, čím se zabývá člověk rozumný, chápavý, uznalý anebo shovívavý; slušnost totiž jest společná všem dobrům v poměru jednoho člověka k druhému. Všechno to, co má býti konáno, náleží mezi věci poslední a jednotlivé; a rozumnému člověku náleží, aby je znal, a také chápání a uznání se týkají toho, co | má býti konáno, a toto jest to poslední. I týká se rozumění toho, co jest poslední na obě strany; neboť nejvyšších a nejnižších pojmů se týká | rozumění a nikoli rozumová úvaha," v důkazech jsou jeho předmětem neměnné a nejvyšší pojmy, v oblasti praktického jednání pak pojmy nejnižší a ty, které mohou býti jinak, totiž druhá návěst.* Neboť to jsou počátky účelů; z jednotlivin se totiž získává | všeobecně; toho tedy jest nutno míti postřeh,* a to jest rozumění. Proto se také zdá, že jest to něčím přirozeným, i není nikdo od přirozenosti moudrý, ale má uznání, chápání a rozumění. Známkou toho jest to, že máme za to, že se tyto vlastnosti řídí věkem a že tento určitý věk má porozumění a uznání, jako že přirozenost jest toho příčinou. Proto | také rozumění jest počátkem a koncem; od onoho

zajisté a k tomuto se vedou důkazy. Tudíž jest třeba dbáti výroků, i když jsou bez důkazů, a mínění lidí zkušených a starších anebo lidí rozumných neméně než důkazů; neboť proto, že mají oko zkušeností zbystrěné, vidí správně.

13. Rozumnost a moudrost, vlastní ctnosti rozumové

15 Jest tedy vyloženo, co jest rozumnost a moudrost a čeho se která týká a že každá jest ctností jiné stránky duše;* můžeme se však otázati, k čemu jsou prospěšné. Neboť moudrost nezkoumá, čím by se člověk mohl státi blaženým - | dění totiž není vůbec jejím předmětem -, rozumnost však to činí, ale k čemu jest jí tedy potřebí, když rozumnost se týká toho, co jest pro člověka spravedlivé, krásné a dobré, a toto jest to, co ctnostný člověk má konati, tím však, že to víme, nikterak se nestáváme schopnějšími jednání, poněvadž ctnosti jsou stavy, | jako zdraví a dobrý stav těla neznamena to, co jej působí, nýbrž to, co z toho stavu pochází. Vždyť nejsme nikterak v jednání obratnější, když známe lékařství a gymnastiku.

Kdyby se pak řeklo, že rozumnost není tu pro to jednání, nýbrž aby se člověk takovým stával, tedy nebude v ničem užitečná ani těm, kteří jsou ctnostní, | ani těm, kteří ctnosti nemají; neboť na tom nezáleží, zda oni ji mají anebo poslouchají těch, kteří ji mají, i stačilo by nám to tak, jak jest to i při zdraví: přejeme si totiž býti zdraví a neučíme se pro to lékařství. Kromě toho bylo by to asi něco zvláštního, kdyby rozumnost, ježto jest horší moudrošti, byla nad ni vyšší; | neboť ctnost, která utváří jednotlivosti, vládne a nařizuje. O tom tedy jest třeba

promluvíti; dosud totiž bylo poukázáno pouze na nesnáze, které v tom jsou.

Předně tedy pravíme, že nutně samy o sobě jsou žádoucí, ježto každá jest ctností jedné duševní stránky, i kdyby žádná z nich nic nepůsobila. A potom skutečně působí, ale ne jako lékařství zdraví, nýbrž jako zdraví blaho tělesné, tak j moudrost blaho duševní; ježto totiž jest částí ctnosti vůbec, činí blaženým i toho, kdo ji má a svou činností uskutečňuje. 1144^l 5

Dále, aby člověk splnil svůj úkol, potřebuje rozumnosti a mravní ctnosti; ctnost působí, že člověk volí správný cíl, rozumnost pak působí, že volí správné prostředky, které k němu vedou. Čtvrtá, výživná složka duše, takové i ctnosti nemá; neboť jí nikterak nenáleží jednati nebo nejednati. 10

Co se však toho týče, že rozumností nejsme nikterak schopnější jednání krásného a spravedlivého, musíme začíti poněkud dále a odtud vyjít. Jako totiž říkáme, že není ještě spravedlivý ten, kdo spravedlivé věci koná, například ten, | kdo vykonává příkazy zákonů bud proti své vůli nebo z nevědomosti anebo z nějakého jiného důvodu, a nikoli pro ně samy - ačkoli koná to, co má a co náleží ctnostnému člověku -, tak, zdá se, jest možno, aby ten, kdo jest dobrý, konal všechno proto, že již takový jest, míním například podle | záměrné volby a pro věc samu, již koná. Ctnost tedy působí, že záměrná volba jest správná, avšak to, co k ní přirozeně vede, není působením ctnosti, nýbrž jiné schopnosti. Když to víme, musíme o tom promluvíti zevrubněji. 15 20

Jest jakási schopnost, která bývá nazývána dovedností;* ta jest taková, že dovede konati to, j co směřuje k danému cíli, a dosíci toho. Je-li tedy cíl krásný, jest hodná chvály, je-li špatný, jest zchytralostí; proto říkáme, že 25

rozumní lidé jsou dovední, a říkáme to také o lidech zchytralých. Rozumnost tou schopností není, ale není bez
 30 ní. Jak bylo řečeno a jak jest zjevno, | ono duševní oko*
 nenabývá toho stavu bez ctnosti; neboť závěry, které ob-
 sahují počátek toho, co má býti konáno,* znějí: „Poně-
 vadž takový jest cíl, a to nejlepší“, ať jest pak jakýkoli;
 nějaký libovolný případ může býti dokladem. Tento cíl
 se však nezjevuje nikomu, leč člověku dobrému; neboť
 35 špatnost převrací j soud o tom a v počátcích jednání uvá-
 dí v omyl. A tak jest zřejmo, že jest nemožno, aby byl
 H44^b někdo rozumný, není-li také | dobrý.

Jest tedy nutno opět uvažovati i o ctnosti. Také ctnost
 se má k dovednosti podobně, jako se k ní má rozum-
 nost - není to sice totéž, ale podobné -, a tak se má
 i přirozená ctnost k vlastní ctnosti. Zdá se totiž, že
 všichni lidé jednotlivé povahové vlastnosti, které mají,
 5 mají | jaksi od přirozenosti - neboť to, že jsme sprá-
 vedliví, náchylní k uměřenosti a statečnosti a tak dále,
 máme hned od narození -; ale přece hledáme něco ji-
 ného, co jest dobrem ve vlastním smyslu, a že takové
 vlastnosti máme jiným způsobem. Neboť i děti a zvířa-
 ta mají přirozené vlastnosti, ale bez rozumu se zdají
 10 býti škodlivé. | Alespoň tolik, zdá se, jest viděti, že
 jako silné tělo, když se pohybuje bez zraku, silně klo-
 pýtne, protože nemá zraku, tak i tu; když však nabude
 rozumu, nastane v jednání rozdíl a stav, který dosud byl
 jen podobný, stane se ctností ve vlastním smyslu. Jako
 15 tedy u složky, které náleží mínění, jsou dva druhy, | do-
 vednost a rozumnost, tak i u mravní jsou dva, ctnost
 přirozená a ctnost vlastní, a z nich ta vlastní nevzniká
 bez rozumnosti.

Proto někteří říkají, že všechny ctnosti jsou rozumností
 a Sokrates svým zkoumáním jednak měl pravdu, jednak

byl na omylu. Chybil totiž v tom, že se domníval, že
 všechny ctnosti jsou druhem rozumnosti, v tom však, že
 nejsou bez rozumnosti, | soudil správně. Známkou toho 20
 jest toto: i nyní všichni, kdykoli vymezují ctnost, dodá-
 vají, když promluvili i o tom, k čemu se vztahuje, že jest
 to stav ve shodě se správným úsudkem; správný pak jest
 v rozumnosti. Podobá se tedy, že všichni jaksi tuší, | že 25
 takový stav ve shodě s rozumností jest ctností. Ale musíme
 to ještě poněkud změnit; ctností jest totiž nikoli stav,
 který jest pouze ve shodě se správným úsudkem, nýbrž
 stav s pomocí správného úsudku. Správný úsudek však
 v těch věcech jest rozumnost. Sokrates se tedy domní-
 val, že ctnosti jsou úsudky - všechny prý totiž jsou vě-
 děním -, [my však máme za to, že jsou s pomocí úsud- 30
 ku. Z toho jest tedy zjevno, že není možno, aby člověk
 byl opravdu dobrý bez rozumnosti ani aby byl rozumný
 bez mravní ctnosti.

Tím jest řešen důvod, kterým by mohl někdo namítati,
 že totiž ctnosti jsou od sebe odděleny; že týž člověk nemá
 úplné vlohy pro všechny, | takže některé ctnosti již na- 35
 byl, jiné ještě ne; to jest ovšem možno při ctnostech při-
 rozených, ale při ctnostech, dle nichž se člověk | nazývá H45^a
 prostě dobrým, jest to nemožno; neboť ty všechny bude
 míti zároveň s rozumností a ta jest jedna.

Vidíme, že rozumnosti by bylo potřebí, i kdyby k prak-
 tickému jednání ničím nepřispívala, poněvadž jest ctností
 jedné rozumové stránky, a že by bez | rozumnosti ani 5
 bez ctnosti nebylo správné záměrné volby; ctnost totiž
 určuje cíl jednání, rozumnost prostředky.

Ale rozumnost zase není nadřízená moudrosti ani vyš-
 ší stránce rozumové, jako lékařství není nad zdravím;
 neboť jí nepoužívá, nýbrž hledí k tomu, jak by vznikla;
 přikazuje tedy pro ni, ale nikoli jí. Bylo by to něco

10 podobného, jako kdyby někdo řekl, že nauka politická
vládne bohům, | poněvadž nařizuje všechno,* co má
vztah k veřejnému životu.

KNIHA SEDMÁ

ZDRŽENLIVOST ANEŽDRŽENLIVOST.
NÁZORY O ROZKOŠI*1. Rozvrh látky*

Nyní jest nutno z jiného hlediska promluvit* o tom, že 15
jsou tři druhy toho, čeho se v mravní oblasti musíme va-
rovati, totiž špatnost, nezdrženlivost, divokost. Protivy
prvých dvou jsou známy - prvou nazýváme ctností, dru-
hou zdrženlivostí -; protivou divokosti by mohla nejvhod-
něji býti jmenována ctnost nadlidská, to jest jakási ctnost
heroická a božská, jak Homéros klade v ústa Priamova 20
slova o Hektorovi*, když o něm praví, že byl velmi zdatný:

*... jako by nebyl
smrtného člověka syn - spíš jako by pocházel z boha.*

Tudíž stávají-li se, jak se praví, z lidí bohové pro nad-
obyčejnou ctnost, bude to patrně takový nějaký stav, který 25
se i klade v protivu zvířecí divokosti; neboť jako zvíře
nemá ani špatnosti, ani ctnosti, tak ani bůh, nýbrž zde
jest něco hodnotnějšího, než jest ctnost, tam nějaký jiný
druh, různý od špatnosti. Ježto pak bývá zřídka, aby člo-

věk byl božský,* jak Lakónové mají ve zvyku říkati, když se někomu velmi obdivují - říkají „božský člověk“ (seios anér) -, tak se i | mezi lidmi zřídka vyskytuje divoký člověk. Nejčastěji se ještě vyskytuje mezi barbary a někteří jednotlivci se takovými stávají nemocemi a zrůdností; takový hanlivý název dáváme také lidem obzvláštní špatnosti. Avšak o takové povaze se musíme zmíniti později, o špatnosti | jsme mluvili již dříve. Nyní jest třeba promluvit o nezdrženlivosti, změkčilosti a rozmařilosti, o zdrženlivosti a otužilosti. Neboť se nesmíme | domnívati, že jsou to tytéž stavy, jako jest ctnost a neřest, nebo že jsou jiného druhu.

Také tu, jako jinde, jest třeba zjistiti jejich zjevy, probrati pochybnosti jich se týkající, a tak zvláště ukázati všechny | domněnky o těch stavech, nebo alespoň většinu jich a ty, které jsou nejzávažnější; neboť budou-li rozřešeny obtíže a zůstanou důvodné domněnky, bude tím předmět sdostatek osvětlen.

2. Zdrženlivost, otužilost a jejich protivy

Zdá se tedy, že zdrženlivost a otužilost náležejí věcem dobrým a hodným chvály, nezdrženlivost a změkčilost | věcem špatným a hodným hany.

Zdrženlivý člověk jest totéž co člověk vytrvalý v soudném myšlení a nezdrženlivý člověk totéž co člověk ze soudného myšlení vybočující. A nezdrženlivý člověk, ač ví, že koná něco špatného, koná to z vášně, zdrženlivý člověk však proto, že ví, že žádosti jsou špatné, nenásleduje | jich z rozumové úvahy.

Také se říká, že uměřený člověk jest zdrženlivý a otužilý, a takového jedni nazývají ve všem uměřeným, dru-

zí nikoli, a nevázaného člověka jedni ztotožňují s nezdrženlivým člověkem a nezdrženlivého člověka s nevázaným, druzí však říkají, zeje to něco jiného. O rozumném člověku se někdy říká, že nemůže býti nezdrženlivý, někdy však, že někteří lidé jsou rozumní a dovední, ale přece jsou i nezdrženliví.

Konečně se říká, že lidé jsou nezdrženliví při vznětlivosti, | cti a zisku.

3. Některé nesnáze v otázce o zdrženlivosti

To jsou tedy obyčejné názory; jest však nesnáz v tom, kterak někdo, kdo správně soudí, může býti nezdrženlivý. Proto někteří praví, že ten, kdo jest vědoucí, toho nedovede; bylo by prý to něco neobyčejného, jak mínil Sokrates," kdyby toho, kdo má vědění, něco jiného ovládalo a vláčelo ho sem a tam | jako otroka. Sokrates totiž vůbec hájil názor, že tam, kde jest pojem, není nezdrženlivosti; nikdo prý totiž nejedná vědomě proti tomu, co jest nejlepší, nýbrž jenom z neznalosti. Ale toto pojetí zřejmě odpírá skutečným zjevům, i jest třeba vyšetřiti tu vašeň, a je-li z neznalosti, jaký druh neznalosti to jest - neboť jest zřejmo, že ten, kdo jest nezdrženlivý, nemá klamně mínění dříve, než se octne v té vášni -; někteří pak jedno připouštějí, druhé nikoli.

Uznávají totiž, že nad vědění není nic silnějšího, neuznávají však toho, že by nikdo nejednal proti tomu, co jest podle jeho mínění lepší, a proto říkají, že nezdrženlivý člověk bývá | přemáhán rozkošemi, ježto má nikoli vědění, nýbrž pouze mínění. Ale je-li to mínění a nikoli vědění a j odporující soud není silný, nýbrž slabý, jako jest u těch, kteří v pochybnosti sem tam kolísají, tak to

zasluhuje prominutí, když v takovém mínění nesetrvají proti silným žádostem; neřest však nemá nároku na prominutí, zrovna jako všechno hanebné.

Tedy prý byl přemáhán při odporu rozumnosti; | neboť tato jest nejsilnější. Ale to by bylo nesmyslné; neboť pak by týž člověk byl rozumný a nezdrženlivý, a přece snad nikdo neřekne, že by rozumný člověk dobrovolně konal věci velmi špatné. Kromě toho jsme ukázali již dříve, že rozumný člověk se projevuje v jednání - zabývá se totiž jednotlivinami,* tím, co jest poslední - a má též ostatní ctnosti.

- 10 Dále, J projevuje-li se zdrženlivý člověk v tom, že má silné a špatné žádosti, nebude uměřený člověk zdrženlivým ani zdrženlivý člověk rozumným; neboť uměřený člověk nemá ani přílišných žádostí, ani špatných. A přece by to tak nezbytně býti muselo. Jsou-li totiž žádosti užitečné, potom jest špatný stav, který zabraňuje je následovati, takže by ne každá zdrženlivost byla | dobrá; 15 jsou-li však slabé a ne špatné, není v tom nic slavného, a jsou-li špatné a slabé, není v tom nic velkého.

- Dále, působí-li zdrženlivost, že člověk setrvává v každém mínění, tak jest špatná, když ho například nechává setrvati i v klamném mínění; a působí-li naopak nezdrženlivost, že se člověk při každém mínění odchyluje, bude některá nezdrženlivost dobrá, jako například u Sofokle- 20 ova Neoptolema ve [*Filoktétovi** Neboť zaslouží chvály za to, že nesetřval v tom, k čemu ho Odysseus přemluvil, ježto mu lež působila bolest.

- Dále pochybnost vzniká sofistickou klamnou řečí; ježto totiž někdo chce přesvědčiti někoho o něčem neuvěřitelném, aby vzbudil zdání zvláštní dovednosti, když se mu to podaří, vzniká tím závěrem pochybnost; neboť 25 myšlení jest vázáno, poněvadž se tím nechce spokojiti,

ježto se mu ten závěrečný soud nelíbí, a nemůže z místa, poněvadž není s to, aby důvod rozřešilo. Z některého důvodu by vyplývalo, že nerozumnost ve spojení s nezdrženlivostí by byla ctností; koná totiž opak toho, než jak ve své nezdrženlivosti míní, a míní, že dobré jest zlé | a že to nesmí činiti, takže bude konati dobré 30 a nikoli zlé.

Dále ten, kdo jedná z přesvědčení a usiluje o věci příjemné a podle toho řídí svá rozhodnutí, zdá se asi býti lepší než ten, kdo to činí ne tak z usuzování, nýbrž z nezdrženlivosti. Neboť se dá snáze vyléčiti, poněvadž může býti přesvědčen; kdežto o nezdrženlivém člověku platí přísloví, v kterém | pravíme: „Dáví-li voda, čím ji zapí- 35 jeti?“ Kdyby totiž | byl přesvědčen o tom, co činí, nechal by toho, když nabyl jiného přesvědčení; tak však, i když není přesvědčen, nicméně jinak jedná. H46^h

Dále, když nezdrženlivost a zdrženlivost se týká všeho, kdo jest prostě nezdrženlivý? Vždyť nikdo nemá veškeru nezdrženlivost, a přece říkáme, že někteří lidé jsou | prostě nezdrženliví. 5

4. Řešení otázky o zdrženlivosti

Takové jsou tedy asi nesnáze, které se tu vyskytují, z nichž jedny jest třeba vyřešiti, druhé ponechati; řešiti nesnáz totiž jest nalézti pravdu.

Předně tedy jest třeba uvažovati o tom, zda tu jde o konání vědomé, či nevědomé, a kterak o vědomé; za druhé o tom, v jakých věcech máme hledati člověka nezdrženlivého | a zdrženlivého, myslím totiž, zda v každé slas- 10 ti a strasti, či jenom v některých určitých; a zda člověk zdrženlivý a otužilý jest totéž, anebo něco různého;

a podobně i v ostatních věcech, co tomuto zkoumání jest příbuzné.

15 Východiskem uvažování jest otázka, zda rozdíl mezi člověkem zdrženlivým a nezdrženlivým jest v předmětu, či pouze ve způsobu, myslím totiž, zda někdo jest nezdrženlivý jenom proto, že v určitém předmětu jest nezdrženlivý, či spíše proto, že jeho chování jest určité, nebo konečně z obou příčin; za druhé, zda nezdrženlivost a zdrženlivost se vztahuje ke všem věcem.

20 Ten totiž, kdo jest prostě nezdrženlivý, ani není takový ve všech věcech, | nýbrž právě v těch věcech, kterým jest oddán člověk nevázaný, ani v nich není nezdrženlivý prostě svým chováním - neboť pak by nezdrženlivost byla totožná s nevázaností -, nýbrž že se k nim chová určitým způsobem. Jeden jest totiž veden úmyslem, poněvadž míní, že vždy jest nutno oddávati se přítomnému požitku; druhý sice takové mínění nemá, přece se však požitku oddává.

5. Vědění a nezdrženlivost

25 Tudíž rozlišovati, že jest to pravdivé mínění a nikoli vědění, | proti čemu se lidé chovají nezdrženlivě, nemá pro naši úvahu žádného významu - neboť někteří lidé, kteří mají pouhé mínění, nikterak v něm nekolísají, nýbrž mají za to, že to vědí přesně; i když tedy ti, kteří mají pouhé mínění, pro své slabé přesvědčení jednají proti svému názoru spíše než ti, kteří mají vědění, přece se tu nebude lišiti vědění od mínění; neboť někteří jsou o tom, 30 o čem mají pouhé | mínění, přesvědčeni právě tak, jako jiní o tom, co vědí; to vidíme na Hérakleitovi* -; ale poněvadž o vědění mluvíme ve dvojitým smyslu - neboť

vědoucím se nazývá zrovna tak ten, kdo vědění má a ne-užívá ho, jako ten, kdo ho užívá -, bude se lišiti ten, kdo ví, co má činiti, ale neuvažuje o tom, od toho, kdo to ví a také o tom uvažuje. Toto | jest zajisté něco neobyčejného, ale ne když o tom neuvažuje.

Dále, poněvadž jsou dva 1 způsoby návěstí, nic nebrání, aby ten, kdo zná obě, nejednal proti svému vědění, když totiž užívá návěstí obecné a ne částečné; neboť to, co má býti vykonáno, jest jednotlivý případ. Také jest rozdíl v tom, co jest všeobecné. Něco se totiž týká osoby, | něco věci. Například ve větě: „Všem lidem prospívá to, co jest suché“; v druhé větě: „Toto jest člověk“, anebo „Tato věc určité vlastnosti jest suchá“.* Ale i když tato věc má určitou vlastnost, buď to člověk neví, anebo toho skutečně nečiní. Rozdíl v těchto případech jest velmi veliký, i zdá se, že v jednání při prvním druhu vědění není nic zvláštního, ale v jednání při druhém jest něco podivného.*

Lidé mají vědění ještě jiným způsobem, než jak nyní 10 bylo řečeno; vidíme totiž, že v duševním stavu jest ten rozdíl, že jej někdo sice má, ale neužívá ho, takže jej zároveň nějak má a nemá, například ve spánku, zběsilosti a opilosti. Tak se chovají právě ti, | kteří jsou citově vzrušeni; prudká hnutí totiž a pohlavní žádosti a žádosti podobné zjevně přivádějí z rovnováhy i tělo a některé lidí dohánějí až k zběsilosti. Jest tedy patrné, že musíme říci, že u nezdrženlivých lidí jest tomu podobně jako u těchto lidí. To, že při tom vedou řeči, které pocházejí z vědění, není žádným protidůkazem; neboť i lidé, kteří jsou v tom citovém vzrušení, | opakují důkazy 20 a výroky Empedokleovy, a ti, kteří se těm výroky napřed naučili, plynne je odříkávají, přece však ještě nemají skutečného vědění; neboť skutečné vědění musí

25 s člověkem srůstí a k tomu jest potřebí času; musíme tudíž uznati, že i lidé, kteří se | nedovedou ovládati, mluví tak jako herci.

Příčinu toho zjevu můžeme si přirozeně objasnit také takto: Jedna domněnka totiž jest obecná, druhá, kde vládne již smyslová zkušenost, jest částečná; jakmile však z nich vznikne domněnka jedna, tu má duše nutně k závěru přisvědčiti, a týká-li se toho, co má býti vykonáno, ihned to provéstí, například má-li se okusiti všeho, co jest sladké, a tato jednotlivá věc jest sladká, | tu člověk, může-li a jestliže mu v tom nic nebrání, nutně to má také činiti. Kdykoli tedy všeobecná domněnka ochutnati brání, druhá však praví, že všechno sladké jest příjemné a tato věc že jest sladká - a tato domněnka jest skutečně činná -, a vznikne-li žádost, tak první domněnka vybízí 35 varovati se toho, žádost však k tomu pobádá j - neboť 1147^b může hýbatí každou složkou duše -; a tak se stává, j že člověk jest nezdrženlivý vinou úsudku a domněnky, ale domněnky, která není správnému úsudku protivná o sobě, nýbrž nahodile - úsudku totiž jest protivná žádost, nikoli domněnka. Z toho důvodu také zvířata nejsou nezdrženlivá, ježto nemají soudu o všeobecně, j nýbrž pouze smyslové představování a paměť jednotlivin. Co se týče způsobu, jakým se neznalost zruší a jak nezdrženlivý člověk opět přijde k rozumu, jest to zrovna tak jako u toho, kdo jest opilý anebo spí, a není to nic vlastního tomuto stavu, o čemž jest třeba slyšeti přírodovědce.

10 Ježto pak druhá návěst jest domněnkou o něčem smyslovém a řídí jednání, té pak nemá ten, kdo jest citově vzrušen, anebo jí má tak, že to neznamená vědění, nýbrž pouze mluvení, asi tak, jako když opilý člověk odříkává výroky Empedokleovy, a poněvadž dolní věta, nejsouc všeobecná a neobsahující vědění, není asi

podobna větě všeobecné, tedy se i zdá, že má platnost to, co zkoumal | Sokrates;* neboť citové vzrušení ne- 15 vzniká, když vlastní vědění jest přítomno, ani toto nebývá unášeno vzrušením, nýbrž vzrušení vzniká, je-li poznání pouze smyslové.

6. Nezdrženlivost naprostá a částečná

Tolik tedy o tom, zda jest někdo nezdrženlivý vědomě, nebo nevědomě a při kterém způsobu vědění jím může býti; dále v souvislosti s tím jest třeba pojednati o tom, zda někdo jest | nezdrženlivý prostě, či každý je- 20 nom částečně, a když částečně, při jakých věcech.

Jest jasno, že lidé zdrženliví a otužilí, i nezdrženliví a změkčilí mají vztah k libosti a nelibosti; ježto však to, co působí libost, jest jednak nutné, jednak samo o sobě žádoucí, | ale jest schopno nadbytku, tak nutné jest to, 25 co se vztahuje k tělu - míním takové věci, které se týkají výživy a potřeby pohlavní, a takové tělesné věci, ke kterým jsme vztahovali nevázanost a uměřenost -, jiné není sice nutné, ale o sobě jest žádoucí - myslím

například vítězství, čest, bohatství a taková dobra 30 a slasti -; lidi tedy, kteří v tom překročí míru proti správnému úsudku, jež mají v sobě, nenazýváme naprosto nezdrženlivými, nýbrž dodáváme, že jsou nezdrženliví co do peněz, zisku, cti a vznětlivosti, nikoli prostě, nýbrž jako ti, kteří jsou jiní a jenom dle podobnosti se tak | nazývají, jako se onen člověk, který zvítězil 35 v olympijských hrách, jmenoval Člověk, | neboť společný pojem se u něho sice lišil od zvláštního jenom málo, ale přece byl jiný - známkou rozdílu jest to, že nezdrženlivost bývá haněna nejen jako chyba, nýbrž také

jako nějaká špatnost, ať už jest jí prostě anebo jenom částečně, kdežto tam toto není.

- 5 Co se týká tělesných požitků, při kterých mluvíme o člověku uměřeném a nevázaném, tu ten, kdo ne dle svého předsevzetí následuje nadbytek slasti a odpírá strasti, hladu, žízni, teplu, chladu a vůbec tomu, co náleží k hmatu a chuti, nýbrž činí to spíše nezávisle na záměrné volbě a | myšlení, bývá nazýván nezdrženlivým, nikoli s přídavkem, že jest nezdrženlivý v jistých věcech, například v hněvu, nýbrž pouze prostě. Důkazem toho jest to, že se tu mluví také o lidech změkčilých, tam nikoli. A proto člověka nezdrženlivého a nevázaného shrnujeme v jedno, rovněž i člověka zdrženlivého a uměřeného, ale z oněch j nikoho, ježto tu jde nějak o tytéž druhy libosti a nelibosti; u těchto jde o tytéž věci, ale způsob jejich chování k věcem není tentýž, ježto jedni se tak chovají úmyslně, druzí nikoli. Proto asi můžeme nezdrženlivým nazvati spíše toho, kdo se bez žádosti anebo klidně oddává nadbytku a vyhýbá se mírným bolestem, než toho, kdo se tak chová pro | silnou žádost; neboť jak by se onen teprve choval, kdyby se ho zmocnila mladistvá žádost a silná bolest pro nedostatek toho, co jest nepostradatelné?
- 10
15
20

- Poněvadž se pak jedny žádosti a slasti dle druhu vztahují ke krásným a dobrým věcem - neboť některé příjemnosti jsou přirozeně žádoucí, něco však jest opakem toho a něco jest | uprostřed, jak jsme to dříve rozlišili, například peníze, zisk, vítězství a čest; i nebývá při všem tom i při tom, co jest uprostřed, nikdo haněn proto, že jest tím vzrušen, žádá si toho a libuje si v tom, nýbrž pro způsob a pro nadbytek toho -, proto také v tom, kdokoli se ovládá proti příkazu rozumu nebo usiluje o věci přirozeně krásné | a dobré, například kdo se stará o čest nebo
- 25
30

děti a rodiče více, než má - neboť i to náleží mezi dobra, i bývají chváleni ti, kdo si toho hledí; ale přece také v tom jest možný jakýsi nadbytek, kdyby někdo, jako Niobe, vyzýval k boji i bohy, nebo jako Satyros,* zvaný milovníkem i otce pro upřílišenou lásku k němu; zdál se totiž 1148^b jednati příliš pošetile -, není z uvedených důvodů žádná špatnost, poněvadž všechno to samo pro sebe jest přirozeně žádoucí, ale nadbytek toho jest zamítnouti, varovati se ho a jest pochybením. | Podobně i nezdrženlivost - 5 neboť nezdrženlivosti jest třeba nejen odpírati, nýbrž náleží i k věcem hanebným -, ale pro podobnost toho citového stavu bývá nezdrženlivost vztahována na všechno, ovšem s dodatkem bližšího určení, například někdo bývá nazýván špatným lékařem a špatným hercem, jehož bychom prostě špatným nazvati nemohli. Jako tedy zde, 10 poněvadž všechno to není špatností, | nýbrž pouze něco obdobného, tak jest zjevno, že i onde musíme uznati, že o nezdrženlivosti i zdrženlivosti můžeme mluvit pouze tam, kde jde o tutéž věc, jako při uměřenosti a nevázanosti, ale při vznětlivosti užíváme toho slova pouze pro podobnost; proto také připojujeme dodatek, že někdo jest nezdrženlivý ve vznětlivosti, zrovna jako že jest nezdrženlivý ve cti a zisku.

Ježto pak něco jest příjemné přirozeně, a to buď prostě, nebo podle rodu živočichů a lidí, a něco není, ale jest příjemné buď pro zrudnost nebo pro zvyklost, anebo pro špatnou přirozenost, můžeme i v každém takovém případě viděti podobné stavy. Myslím tu na zjevy zvířecí divokosti, | například na tu ženu, která prý těhotné ženy 20 rozřezává a děti pojídá, nebo na některé zdivočelé národy kolem Ponta,* kteří prý si pochutnávají na syrovém nebo také na lidském mase nebo si navzájem darují děti k hodům, nebo na to, co se vypravuje o Falaridovi. To

25 jsou zjevy zvířecí divokosti, jiné | vznikají z nemocí
 a ze šílenství, jako u toho člověka, jenž zabil svou matku
 a snědl ji, anebo u otoka, jenž snědl játra svého druha.
 Jiné zrůdnosti jsou podobné chorobným stavům buď od
 přirozenosti, nebo ze zvyku, jako rváti si vlasy, okousá-
 vati nehty, polykati uhlí a prsť, a kromě toho také pohlavní
 styk mezi muži; k tomuto totiž jedni jsou náchylní od
 30 | přirozenosti, druzí mají k němu náklonnost ze zvyku,
 například ti, jichž od dětství bylo k tomu zneužíváno.

Lidí tedy, u nichž příčinou toho jest přirozenost, ni-
 kdo asi nenazve nezdrženlivými, zrovna jako nikdo ne-
 vytyká ženám, že se při tělesném obcování nechovají čin-
 ně, nýbrž trpně; a zrovna tak jest tomu i u těch, u nichž
 chorobné chování vzniklo ze zvyku. Míti tedy něco ta-
 kového přesahuje | hranice špatnosti, zrovna jako i di-
 vokost; není to však prostě nezdrženlivost, když takový
 H49^a člověk to přemáhá nebo tím bývá přemáhán, nýbrž pou-
 ze podle podobnosti, jako toho, kdo se tak chová v hně-
 vu, jest třeba zváti nezdrženlivým v této náruživosti, ni-
 5 koli však pouze nezdrženlivým. | Neboť každý nadbytek
 nerozumnosti, zbabělosti, nevázanosti a popudlivosti má
 ráz buď divokosti nebo choroby; kdo totiž jest od přiro-
 zenosti takový, že se všeho bojí, i když myš zašustí, jest
 zbabělý na způsob zvířete, jiný pak se pro nemoc zase
 lekne kočky; a z lidí nerozumných jedni od přirozenosti
 10 nemají rozum, | a ježto vedou život pouze smyslový, jsou
 podobni zvířatům, jako některé vzdálené kmeny barbar-
 ské, druzí zase jsou choří pro nemoc, například lidé sti-
 žení pařoucnicí nebo šílenstvím. Může se však státi, že
 někdo něčím takovým trpí jen někdy, ale nedává se tím
 přemoci, například když se Falaris ve své žádosti zdržel
 15 snísti dítě anebo když přemohl nepřirozenou | rozkoš
 pohlavní; může však tím býti také přemožen, ne pouze

to míti. Jako se tedy jedna špatnost, pokud se týká člově-
 ka, nazývá prostě špatností, druhá pak i s dodatkem, že
 jest zvířecí nebo chorobná, ale ne prostě, jest zjevno,
 že týmž způsobem také nezdrženlivost jest jednak zvířec-
 ká, jednak chorobná, kdežto naprostá | jest pouze ta, která 20
 záleží v lidské nevázanosti.

7. *Nezdrženlivost částečná*

Jest tedy zjevno, že nezdrženlivost a zdrženlivost se
 vztahují pouze k tomu, k čemu se vztahuje nevázanost
 a uměřenost, a že pro ostatní věci jest jiný druh nezdr-
 ženlivosti, který se tak nazývá pouze přeneseně a ne pro-
 stě; chceme také zkoumati, že méně jest hanebná nezdr-
 ženlivost | v hněvu než v žádostech. 25

Hněv totiž, jak se zdá, slyší ještě v něčem hlas rozu-
 mu, ale přeslechne jeho příkaz, jako když rychlí sluhové
 odbíhají dříve, než vyslechli celý rozkaz a potom jej chy-
 bně vykonají, a jako psi štěkají hněd, jak jen něco zašra-
 motí, aniž dříve zpozorovali, není-li to přítel; tak
 i j vznětlivost pro teplotu a rychlost přirozené povahy 30
 sice slyší, ale neslyší příkazu, i žene se za pomstou. Ro-
 zum totiž nebo obrazivost jí řekly, zeje tu zpupnost nebo
 pohrdání, a tu ona jako by usoudila, že jest nutno opřít
 se tomu, ihned se horší; žádost však, jakmile j jen ro- 35
 zum nebo smysl řekne, že něco jest příjemné, žene se za
 požitkem. A tak hněv se poněkud řídí rozumem, žádost i I49^b
 však nikoli. Tato jest tedy hanebnější; ten totiž, kdo jest
 nezdrženlivý v hněvu, podléhá jaksí rozumu, onen však
 žádosti a nikoli rozumu.

Také se spíše promíjí, řídí-li se někdo přirozenými tou-
 hami, | a totéž ještě více platí o takových žádostech, ježto 5

jsou společné všem lidem, a pokud jsou společné; hněv však a popudlivost jest přirozenější než žádosti, které dychtí po nadbytku a po tom, co není nutné, jako kdosi, když se obhajoval z obvinění, že bije svého otce, pravil:

10 „Vždyť on bil svého otce a tento zas svého“, j a ukázav na svého chlapce, řekl: „I tento bude býti mne, až se stane mužem; neboť jest nám to vrozeno“, a jako ten, jež byl vlečen od svého syna, kázal zastaviti u dveří; neboť prý i sám tak daleko vlekl svého otce.

Dále více nespravedliví jsou ti, kteří jsou úskočnější.

15 Člověk prudký nebývá úskočný, | nýbrž otevřený, zrovna tak i vznětlivost; žádost však jest úskočná, jak se u básníků Afrodíté nazývá „Istivou Kypřankou“, a jak Homéros praví o jejím ozdobném řemenu:*

Lichota, která přelstí i moudrých rozvahu lidí.

Ježto tudíž tato nezdrženlivost jest více nespravedlivá a tím hanebnější, než jest nezdrženlivost při hněvu, tak jest i jaksi prostě nezdrženlivostí a špatností.

20 Konečně nikdo si nepočíná zpupně s nelibostí, ale každý, kdo jedná v hněvu, jedná s nelibostí, kdežto zpupný člověk s libostí. Ježto tedy větší nespravedlností jest to, nad čím pociťovati nelibost jest nejvíce spravedlivé, tak i nezdrženlivost ze žádosti jest taková; v hněvu totiž není zpupnosti.

Když tedy nezdrženlivost v žádosti jest hanebnější než nezdrženlivost v hněvu, | a poněvadž zdrženlivost a nezdrženlivost se týká žádostí a rozkoší tělesných, jest zjevno, že i v nich jest třeba uznati ty rozdíly.

Jak jsme řekli na začátku, žádosti a rozkoše jsou dle druhu i velikosti jednak lidské a přirozené, jednak zvířecí a konečně ty, které pocházejí ze zrůdností a chorob.

Uměřenost a nevázanost se týká pouze prvých; proto také 30 neříkáme, že by zvířata byla uměřená nebo nevázaná, leč přeneseně a pokud vůbec mezi druhy zvířat jest nějaký rozdíl ve zdivočelosti, bujnosti a žravosti; nemají totiž záměrné volby j ani soudného myšlení, nýbrž jsou tak 35 mimo přirozenost jako | u lidí ti, kteří propadli šílenství. 1150^a

Divokost jest menším zlem než špatnost, avšak hroznější; neboť jí není zničeno to, co jest nejlepší, jako u člověka, nýbrž toho vůbec není. Jest to tedy něco podobného jako srovnávati věc neživou se živým tvorem, abychom viděli, které z nich jest mravně špatnější; méně škodlivá jest totiž vždy špatnost toho, kdo nemá v sobě jejího počátku, počátkem pak jest rozum. Podobný jest tedy poměr, srovnáme-li nespravedlnost a člověka nespravedlivého; každé z nich jest svým způsobem špatnější; neboť špatný člověk může natropiti tisíckrát více zla než zvíře.

8. Poměr člověka nevázaného a nezdrženlivého. Způsobynezdrženlivostí

K libostem a nelibostem, žádání a odpírání co do hmatu a chuti, | které jsou předmětem nevázanosti a uměřenosti, 10 jak bylo nahoře určeno, možno se chovati tak, že člověk podlehne v těch, nad nimiž přemnoží vítězí, a zase může zvítězit v těch, ve kterých přemnoží podlehnou. Co do libosti jest jeden nezdrženlivý, druhý zdrženlivý, co do nelibosti jest jeden změkčilý, druhý otužilý. | Uprostřed 15 jest duševní stav většiny lidí, i když se více kloní k horší stránce.

Ježto pak některé libosti jsou nutné, jiné nikoli, a to ony až do jisté míry, ale nadbytek a nedostatek nutný není,

a ježto jest to stejné při žádostech jako při nelibostech, proto ten, kdo usiluje o nadbytek příjemností a příliš, činí-li tak úmyslně a nemá při tom jiného cíle než libost samu, jest nevázaný, neboť takový člověk jest nutně neschopen lítosti, takže jest nevyčísitelný; kde totiž není lítosti, tam není polepšení. Protivou onoho jest člověk, který nedosahuje míry, a ten, kdo zachovává střed, jest rozumný. Jemu se podobá ten, kdo odpírá tělesné strasti nikoli ze slabosti, nýbrž úmyslně. | Z těch, kteří jednají neúmyslně, jeden jest puzen rozkoší, druhý tím, že odpírá bolesti, která vzniká ze žádosti, a tak se od sebe liší.

Každý člověk však za horšího pokládá toho, kdo nikoli z chtivosti, nýbrž klidně koná něco hanebného, než toho, kdo to koná, je-li mocně puzen chtivostí, a za horšího pokládá toho, kdo zabíjí bez hněvu, než toho, | kdo to činí v hněvu. Neboť co by teprve činil v rozčilení? Proto nevázaný člověk jest horší než nezdrženlivý.

Z uvedených způsobů chování jeden jest více druhem změkčilosti, druhý nevázanosti. Proti nezdrženlivému člověku jest člověk zdrženlivý, proti změkčilému člověk otužilý; otužilost záleží v odolávání, zdrženlivost | v přemáhání, odolávati pak a přemáhati se od sebe různí, tak jako nepodléhati a vítěziti. Proto jest také žádoucnější zdrženlivost | než otužilost. A ten, kdo nedostačuje v tom, čemu většina odpírá a dovede odpírati, jest změkčilý a rozmazlený - neboť i rozmazlenost jest jakási změkčilost -, který vláčí roucho po zemi,* aby si zdviháním nezpůsobil práce, a napodobuje | nemocného člověka, nemíní, že jest opravdu ubožákem, ač jest ubožáku podoben. Podobně jest tomu i u zdrženlivosti a nezdrženlivosti. Neboť na tom není nic podivného, podlehně-li někdo silným a přílišným rozkoším a bolestem, spíše se mu to promine, jen odpírá-li jim, jako například

Theodektův Filoktétés,* když byl uštknut zmijí, anebo | Kerkyón v *Alopě* Karkínově, a jako ten, kdo se snaží zdržeti smíchu, tím v hlučnější smích propukne, jak se to stalo Xenofantovi, ale je to podivné, když někdo podlehně takovým věcem, jimž většina lidí dovede odolati, a nedovede jim odpírati, nikoli proto, že by byla vinna přirozenost rodu nebo choroba, jako jest například | změkčilost v rodě u králů skythských a jak jest to při rozdílů ženy od muže.

Zdá se, že také rozpustilý člověk jest nevázaný, ve skutečnosti však jest změkčilý. Zábava totiž, ježto jest odpočinkem, jest zotavením; ten však, kdo v ní překročuje míru, jest rozpustilý.

Nezdrženlivost jest jednak unáhlenost, jednak slabost. Jedni | sice věc uvážili, ale pro vášnivost nesetrvají v tom, co uvážili, druzí, aniž věc uvážili, jsou puzeni rozčilením. Někteří lidé totiž, jako ti, kteří se napřed zlehotali, nejsou lehtiví, nepodléhají citovému vzrušení, ať jest příjemné nebo nepříjemné, poněvadž věc napřed znamenali a předvíдали a předem sebe i své usuzování povzbudili.

Nejvíce nezdrženliví náhlou nezdrženlivostí jsou lidé prudcí a zuřiví; jedni totiž pro rychlost, druzí pro prudkost nedopřejí času rozumové úvaze, poněvadž jsou náchylni řídit se obrazivostí.

9. Rozdíl mezi člověkem nevázaným a nezdrženlivým

Nevázaný člověk tedy, opakuji, nemá lítosti - setrvává totiž ve svém záměru -; ale lítosti jest schopen každý člověk nezdrženlivý. Proto tomu není tak, jak jsme dříve při nesnadné otázce naznačili, nýbrž onen jest

nevyléčitelný, tento vyléčitelný; neboť ona špatnost se podobá chorobám, jako jsou vodnatelnost a úbytě, nezdrženlivost pak padoucnici; ona jest zvráceností stálou, tato dočasnou, i A vůbec se nezdrženlivost a špatnost liší druhem; neboť člověk není si vědom své špatnosti, ale nedostatku sebeovládání ano.

115T¹ Z nezdrženlivých lidí ti, kteří přicházejí hned z míry, jsou lepší než ti, kteří sice uvažují, ale nesetrvávají při svém předsevzetí. Neboť vzrušení, jemuž podléhají, jest menší a nepodléhají mu, jako ti druzí, bez předchozí rozvahy, nezdrženlivý člověk se totiž podobá člověku, který se brzy opije, a to z mála | nebo z méně vína než většina lidí.

Jest tedy zřejmo, že nezdrženlivost není špatností, ale nějak jest jí přece. Jedna jest totiž mimo úmysl, druhá podle úmyslu; a přece ve skutečném jednání jsou si podobné, jak naznačuje výrok Démodikův o Mílétánech: „Mílétané nejsou sice nerozumní, ale to, co konají, konají tak jako lidé | nerozumní“, a lidé nezdrženliví nejsou sice nespravedliví, přece však jednají nespravedlivě. Poněvadž tedy jeden jest takový, že usiluje o nadbytek nikoli z přesvědčení a proti správnému úsudku usiluje o tělesné rozkoše, druhý pak z přesvědčení jest takový, že o ně usiluje, jest možno onoho přesvědčiti o něčem jiném, tohoto nikoli. | Vždyť ctnost jest taková, že počátek svůj zachovává, špatnost jej ničí, a při jednání počátkem jest účel jako v matematice předpoklady; tudíž ani tam, ani zde není rozumového důvodu, který by počátkům učil,* nýbrž ctnost buď přirozená nebo zvykem získaná učí o počátku jednání správně smýšletí. Ten tedy, kdo jest takový, jest rozumný, | opakem toho jest člověk nevázaný.

Někdo zase bývá proti správnému úsudku vášnivě výstřední, když ho vášeň zmáhá, aby nejednal ve shodě se

správným úsudkem, ale nezmůže ho tolik, aby ho učinila člověkem, který by byl přesvědčen, že za takovými rozkošemi jest se třeba hnáti děj se co děj; to jest člověk nezdrženlivý, lepší než člověk nevázaný, 1 a ne naprosto špatný; neboť to, co jest nejlepší, totiž počátek, jest zachovááno. Jiný člověk jest jeho protivou, a to ten, který se přidržuje úsudku rozumu a nedá se vášní přivésti z míry. Z toho tedy jest zjevno, že jeden stav jest dobrý, druhý špatný.

10. Zdrženlivost a neústupnost

Jest tedy, jak jsme se dříve tázali,* zdrženlivý ten, kdo setrvá v jakémkoli úsudku a v jakémkoli | rozhodnutí, 30 či jen ten, kdo ve správném, a nezdrženlivý jest ten, kdo v jakémkoli úsudku a v jakémkoli rozhodnutí nesetrvá, či jen ten, kdo v neklamném úsudku a v správném rozhodnutí? Anebo není to spíše tak, že nahodile sice jest to jakékoli rozhodnutí, o sobě však jenom pravdivý úsudek a správné rozhodnutí, | v němž jeden setrvá, druhý nikoli? 35 Když totiž někdo dává přednost této určité věci pro tento určitý cíl, | anebo o ni usiluje o sobě a dává přednost tomuto, nahodile však oné první. To „o sobě“ nazýváme naprostým. A tak se může státi, že jeden v jakémkoli mínění setrvá a druhý se ho vzdává, prostě však jde o mínění pravdivé.

Jsou však lidé, kteří | setrvávají ve svém mínění a kteří 5 bývají nazýváni neústupnými, například ti, které jest nesnadno přemluvit a přesvědčiti. Ti mají něco podobného s člověkem zdrženlivým, jako člověk marnotratný se štědrým a nerozvážným smělec s člověkem odvážným, přece se však v leckteré věci od sebe různí. Jeden totiž, člověk

zdrženlivý, nemění se vášní a žádostí, ale v určitém případě se dá [snadno přesvědčiti; druhý se nedá přemluvit důvodem, ale lidé toho druhu jsou přístupni žádostem a namnoze se dávají vésti rozkošemi. Neústupní pak jsou svéhlavci, lidé neučenliví a nevzdělanci, svéhlavci pro libost a nelibost: mají totiž radost ze svého vítězství, že
15 nebyli | přesvědčeni, a jsou zarmouceni, je-li jejich mínění bezmocné jako neplatné usnesení; a tak se podobají více člověku nezdrženlivému než zdrženlivému.

Jsou však ještě lidé, kteří nesetrvávají ve svém mínění nikoli pro nezdrženlivost, jako Neoptolemos v Sofoklově *Filokétovi*. Byla to sice libost, pro kterou nevytrval,
20 ale libost krásná; j neboť jemu bylo krásné mluvit pravdu, dal se však přemluvit Odysseem, aby lhal. Není totiž každý, kdo něco činí pro libost, nevázaný nebo špatný anebo nezdrženlivý, nýbrž ten, kdo to činí pro libost hanebnou.

11. Zdrženlivost jako střed

Poněvadž pak jest i takový člověk, že se z tělesných rozkoší raduje méně, než má, a jako takový nesetrvává v rozumném úsudku, | jest uprostřed mezi ním a člověkem nezdrženlivým člověk zdrženlivý. Nezdrženlivý totiž nesetrvává v rozumném úsudku pro jakýsi nadbytek, ten pak pro jakýsi nedostatek; zdrženlivý člověk však v něm trvá a nemění se ani jedním, ani druhým. Ježto zdrženlivost jest něco dobrého, musí oba protivranné stavy býti špatné,
30 a tak se také jeví; | ale poněvadž jeden z nich jest zřejmý pouze u málo lidí a v málo případech, proto se zdá, že protivou nezdrženlivosti jest pouze zdrženlivost, jako nevázanosti jest protivou pouze uměřenost.

Poněvadž pak v řeči mnoho věcí jest pojmenováno dle podobnosti, pochází to také z podobnosti, že se mluví o zdrženlivosti člověka uměřeného; neboť člověk | zdrženlivý, jakož i uměřený, jest ten, kdo pro tělesné libosti | nečiní nic proti příkazu rozumu, jenomže onen má
35 špatné žádosti, tento nikoli, a že jeden jest tak utvářen, že nemůže míti libosti z toho, co by bylo proti příkazu rozumu, kdežto druhý libost může míti, ale nedá se jí vésti. Také člověk nezdrženlivý a nevázaný jsou si podobní, přece se však od sebe různí: | oba usilují o tělesné příjemnosti, ale jeden v domnění, že to tak má být, druhý nikoli. 5

Týž člověk nemůže také býti rozumný a zároveň nezdrženlivý; neboť jsme dokázali, že rozumný člověk jest svou povahou zároveň dobrý. Dále, nikdo není rozumný pouze věděním, nýbrž také schopností jednati dle toho tak, jak má; ten však, | kdo jest nezdrženlivý, není schop
10 takového jednání. Nic však nebrání, aby člověk dovedný nebyl nezdrženlivý; proto se i někdy zdá, že jistí lidé jsou sice rozumní, ale nezdrženliví, poněvadž dovednost se liší od rozumnosti způsobem dříve naznačeným," a co do rozumného úsudku jsou si blízko, různí se však co do úmyslu.*

Nezdrženlivý člověk není také takový jako ten, kdo ví 15 a zkoumá, nýbrž jako ten, kdo spí a jest opilý. I jedná úmyslně - v jisté míře totiž ví, co činí a proč to činí -, není však špatný; jeho úmysl totiž jest dobrý; a tak jest pološpatný. Není také nespravedlivý, neboť není úskočný; jeden z nezdrženlivých lidí totiž nesetrvává v tom, co uvážil, druhý, ježto jest prudký, | neuvažuje vůbec. Člověk nezdrženlivý se podobá obci, která všechno nutně odhlasuje a má dobré zákony, ale ničeho z toho neužívá, jak se tomu posmíval Anaxandridés:* 20

Tak chtěla obec, která nedbá zákonů.

Špatný člověk se pak podobá obci, která sice užívá zákonů, ale špatných.

25 Nezdrženlivost a zdrženlivost se projevuje v nadbytku, který se odchyluje od duševního stavu většiny lidí; jeden totiž trvá ve svém úmyslu s větší rozhodností, druhý s menší, než jak jest jí schopna většina lidí.

30 Snadněji se léčí nezdrženlivost u lidí prudké povahy než u těch, kteří sice věc uváží, ale potom ve svém úmyslu nesetrvávají, snadněji také u těch, kteří jsou nezdrženliví ze zvyku i než z přirozené vlohy; neboť zvyk lze snadněji změnit než přirozenost; ale proto jest to nesnadno také u zvyku, poněvadž zvyk se podobá přirozenosti, jak praví i Euénos:*

Příteli, myslím, ze dlouhého cviku lidem jest třeba, tento pak přirozeností se konečně stane.

12. Mylné názory o rozkoši neboli slasti

35 Vyložili jsme tedy, co jest zdrženlivost a nezdrženlivost a co jest | otužilost a změkčilost, a jak se tyto stavy k sobě mají; ale zkoumání o pocitech libosti a nelibosti 1152^b náleží tomu, kdo filosofuje o životě v obci. Neboť jeho úkolem jest, aby stanovil účel, vzhledem k němuž nazýváme něco zlým prostě, něco dobrým. A toto zkoumání jest také nutné; vztahovali jsme* totiž ctnost a | mravní špatnost k slasti a strasti a téměř všeobecně se říká, že blaženost jest spojena se slastí, proto se také pojmenování člověka šťastného (makarios) odvozuje od slova „radovati se“ (chairein).

Jedni tedy jsou toho mínění,* že žádná slast není dobrem ani o sobě, ani nahodile - neboť dobro a j slast není 10 prý totéž -; druzí míní, že některé druhy slasti jsou dobré, velmi mnohé však že jsou špatné; k nim se druzí ještě třetí mínění, které tvrdí, že, byť i každá slast byla dobrem, přece slast nemůže býti dobrem nejvyšším.

Není prý tedy slast vůbec dobrem, ježto každá rozkoš jest pocíťovaným děním a směřujícím k přirozenému stavu, žádné dění však není sourodé se svým účelem, jako například stavba s domem. | Za druhé uměřený člověk 15 se rozkoším vyhýbá. Za třetí rozumný člověk následuje toho, co jest bezbolestné, nikoli však toho, co jest příjemné. Za čtvrté rozkoše jsou překážkou rozumnému myšlení, a to tím více, čím více se kdo z nich raduje, jako například při rozkoši pohlavní; při ní totiž nikdo nemá v moci svého myšlení. Za páté není žádného umění rozkoše; a přece vše, co jest dobrem, jest dílem umění. Za 20 šesté děti j a zvířata vyhledávají rozkoše.

Jako důkaz pro to, že každá rozkoš není dobrá, uvádí se, že jsou také rozkoše ošklivé a hanebné, ba i škodlivé; neboť leccos z toho, co jest příjemné, přivádí nemoc.

A konečně pro to, že rozkoš není nejvyšším dobrem, se uvádí, že není účelem, nýbrž pouze děním.

13. Vyvrácení nesprávné domněnky o slasti

To jest tedy asi všechno, co se uvádí; že však z toho ještě | nevyplývá, že by slast nebyla dobrem, a to nejvyšším, jest zjevno z těchto důvodů. 25

Předně, poněvadž dobro jest dvoje - jedno totiž jest dobrem prostě, druhé pro někoho -, budou se podle toho řídit také přirozenosti a stavy, a tak i pohyby a dění,

a z nich ty, které se zdají špatnými, budou špatné jednak
30 prostě, | jednak pouze pro někoho, pro jiné pak nikoli
špatné, nýbrž žádoucí, některé nebudou žádoucí ani pro
tohoto, nýbrž jen někdy a na krátkou dobu, ne vždycky,
jiné zase slastmi ani nejsou, nýbrž se pouze zdá, že jimi
jsou, ty totiž, které jsou spojeny s nelibostí a jsou pro
lечение, například u nemocných lidí.

Za druhé, poněvadž dobro jest jednak činností, jednak
stavem, jsou ty pohyby a dění, které přivádějí do přiro-
35 zeného stavu, příjemné nahodile. | Činnost v žádostech
náleží zbývající části stavu a přirozenosti, ježto slasti jsou
U53^a i bez strasti a žádosti, | například činnosti myšlení, kde
přirozenost ničeho nepostrádá. Důkazem toho jest sku-
tečnost, že to není pokaždé tatáž věc, ve které si lidé li-
bují, když totiž přirozená potřeba se teprve ukojuje a když
již byla ukojena, nýbrž když již byla ukojena, libují si
pouze ve věcech naprosto příjemných, dokud se však
5 ukojuje, tehdy si libují také v protivných; | tehdy si li-
bují i ve věcech ostrých a trpkých, které nejsou příjemné
ani přirozeně, ani prostě. A tak ani ty slasti nejsou pří-
jemné; neboť v jakém poměru jsou k sobě věci příjemné,
v takovém jsou také slasti, které z nich pocházejí.

Za třetí není nutno, aby něco bylo lepší nad rozkoš,
jak někteří filosofové tvrdí, že účel jest lepší než dění.
Neboť slasti nejsou všechny pouze děním ani s ním ne-
10 jsou vždy spojeny, j nýbrž jsou také činností a cílem; ani
se nedostávají při dění, nýbrž při užívání; a všechny slasti
nemají také cíl v něčem jiném, nýbrž jenom ty, které jsou
vedeny k dovršení a zdokonalení přirozenosti. Proto také
není správné říkati, že slast jest pocíťovaným děním, ný-
brž spíše jest říci, že jest činností přirozeného stavu,
15 a místo | „pocíťovaným“ říci „nepřekáženým“. Některým
se zdá býti děním, poněvadž jest dobrem ve vlastním

smyslu; mají totiž za to, že činnost jest děním, ale jest
něčím jiným.*

Že by pak slasti byly špatné proto, že některé příjem-
nosti jsou nezdravé, bylo by tolik, jako kdyby někdo ří-
kal, že zdravé věci jsou špatné proto, poněvadž některé
překázejí výdělků. V tom vztahu ovšem jsou oboje špat-
né, ale pro to ještě nejsou špatné vůbec, | ježto i vědecké 20
myšlení někdy škodí zdraví. Ani rozumnosti, ani řádné-
mu duševnímu stavu nepřekáží slast, která z nich pochá-
zí, nýbrž slasti cizí, poněvadž slasti, které vzcházejí z myš-
lení a učení, tím více myšlení a učení budou podporovati.

Tvrzení, že žádná slast není dílem umění, má svůj dů-
vod, neboť | umění nezáleží v žádné jiné činnosti, nýbrž 25
ve schopnosti; ač přece se zdá, že výroba voňavek a ku-
chařství působí rozkoš.

Týmž důvodem se pak řeší všechny námitky, že prý
uměřený člověk se vyhýbá bezbolestnému životu a že ro-
zumný člověk o něj usiluje a že ho vyhledávají děti
a zvířata. Když jsme totiž vysvětlili, kterak všechny roz-
koše jsou dobré | prostě a kterak nejsou dobré, tedy děti 30
a zvířata vyhledávají těchto - a rozumný člověk usiluje
při takových o klid, totiž při těch, které jsou spojeny se
žádostí a bolestí a při tělesných rozkoších, neboť tyto jsou
takové - a vyhledávají jejich nadbytku, který nevázané-
ho člověka činí nevázaným. Proto se jim uměřený člo-
věk vyhýbá, | ježto i on má své slasti. 35

14. Spojení ctnostné činnosti se slastí

Ale i v tom jest souhlas, že strast jest zlem a že jest H53^b
třeba se jí varovati; jest zlem jednak prostě, jednak pro
někoho jest nějak překážkou. To však, co jest protivné

tomu, čeho jest se třeba varovati, pokud jest se toho varovati a pokud jest to zlem, jest dobro. Slast tedy jest nutně jakési dobro. Není totiž vhodné řešení otázky, jak
 5 je | podal Speusippos, že prý to, co jest větší, jest protivou jak tomu, co jest menší, tak tomu, co jest rovné; neboť nemůže říci, kterak by slast byla zlem. A tomu, aby slast byla nejvyšším dobrem, nikterak nepřekáží okolnost, že některé rozkoše jsou špatné, tak jako to nepřekáží jistému vědění,* i když některé vědění jest špatné.
 10 Snad jest však také nutno, ježto při každém | stavu jsou nepřekážené činnosti, ať blažeností jest činnost všech nebo jen některé z nich, jen když jest nepřekážená, aby tato byla nejvíce žádoucí; to pak jest slast. A tak nejvyšší dobro bude některou z rozkoší, i když mnohé rozkoše jsou špatné, snad i špatné prostě. A proto se všichni lidé
 15 domnívají, že život blažený jest život slastný | a spojují blaženost se slastí, zcela správně: neboť žádná činnost, je-li překážená, není dokonalá, blaženost však jest něčím dokonalým; proto blažený člověk potřebuje také dober tělesných a zevnějších a štěstí, aby v tom nebylo překážky. Ti však, kteří praví, že člověk, který jest mu-
 20 čen anebo který upadl do velikých nehod, | jest blažen, je-li jen ctnostný, chtěj nechtěj nemluví pravdu. Poněvadž pak k blaženosti jest potřebí také štěstí, někteří lidé míní, že blahobyť a blaženost jest totéž, ač tomu tak není, protože i blahobyť, je-li nadměrný, jest jí na překážku a snad již neprávem se nazývá štěstím; neboť blahobyť
 25 má pro blaženost | význam pouze ve vztahu k ní.
 Také okolnost, že všechno, i zvířata i lidé, touží po slasti, jest jakýmsi důkazem toho, že slast jest jaksi nejvyšším dobrem:

*Pověst, kterou si vypráví lid, ta nezhyne zcela...**

Ale poněvadž | ani přirozenost, ani stav nebývá u všech 30 lidí stejný, ani se za stejný nepokládá, neusilují všichni lidé o stejnou slast, nýbrž všichni vyhledávají nějaké slasti. Ale snad přece usilují o stejnou slast, ač ji za to nepokládají a ani by to o ní neřekli: vždyť všechno přirozeně má něco božského.* Avšak její jméno jako dědictvím přešlo na tělesné rozkoše, poněvadž se k nim často dáváme svěsti a | všichni lidé jsou jich účastni; proto mají za to, 35 že jsou pouze tyto, | poněvadž znají jenom tyto. H54^a
 Jest také zřejmo, že blažený člověk nebude moci žítí příjemně, není-li slast a činnost dobrem; k čemu by jí také potřeboval, není-li dobrem a mohl-li by tak žítí také v strastech? Vždyť není-li slast ani zlem, ani dobrem, není jimi ani strast; a tak proč by se vyhýbal strasti? 5 Pak ani život ctnostného člověka není příjemnější, nejsou-li příjemné jeho činnosti.
 Co se týče tělesných rozkoší, jest třeba uvážiti výrok těch, kteří říkají, že některé slasti jsou velmi žádoucí, například slasti krásné, | ale nikoli tělesné, kterými se 10 zabývá člověk nevázaný. Proč tedy opačné strasti jsou špatné? Opakem zla jest zajisté dobro. Či takto jsou ty, které jsou nutné, dobré, ježto i to, co není zlé, jest dobré? A pokud jsou dobré? Tam totiž, kde při stavech a pohybech není nadbytku v tom, co jest lepší, není ho ani v rozkoši; a tam, j kde jest, jest i v rozkoši. V tělesných 15 dobrech pak jest nadbytek, a špatný člověk jest špatný proto, že vyhledává nadbytek, ale nikoli toho, co jest pouze nutné; všichni lidé si totiž libují nějak v pokrmu a víně a v tělesných požitcích, ale nikoli, jak mají. Při strasti jest opak; nevázaný člověk se totiž nevyhýbá jejímu nadbytku, nýbrž vyhýbá se jí vůbec; | neboť strast 20

není opakem nadbytku, nýbrž jenom tomu, kdo nadbytku vyhledává.

75. Poměr tělesných rozkoší a duševních slasti

Jest však potřebí vylíčiti nejen pravdu, nýbrž i původ omylu - to totiž přispívá k přesvědčení; neboť vyložíme-li, proč se nepravda jeví | pravdou, stupňuje se víra v pravdu -; vysvětleme tedy, proč se tělesné rozkoše jeví žádoucnějšími.

Předně proto, že tělesná rozkoš zaplašuje bolest; a lidé pro nadměrnou bolest vyhledávají nadměrné rozkoše, jako by byla lékem, a to zvláště rozkoše tělesné; | léky však nabývají síly svým způsobem, a proto také bývají žádány, poněvadž odporují své protivě. To jsou dva důvody, proč se rozkoš, jak bylo řečeno, nezdá býti něčím dobrým, předně, poněvadž jednání, které k ní směřuje, pochází ze špatné přirozenosti - buď od narození, jako u zvířete, nebo ze zvyku, jako u lidí špatných -, za druhé proto, že jako lék předpokládá nedostatek, a poněvadž „býti“ jest lepší než | „stávati se“. Rozkoš však provází to, co se dokonává, jest tedy dobrá jen nahodile.

Tělesných rozkoší také proto, že jsou prudké, vyhledávají takoví lidé, kteří se nemohou radovati z jiných slastí; ti sami sobě připravují pro ně jakousi žízeň. Jsou-li tedy neškodné, netřeba toho zrovna kárati, | jsou-li však škodlivé, jest to špatné. Neboť takoví lidé nemají pak již nic, z čeho by se mohli radovati, a stav, ve kterém není ani slasti, ani strasti, jest pro mnohé lidi přirozeně bolestný. Neboť to, co jest živé, vždycky trpí, jak dosvědčují také přírodovědci, kteří tvrdí, že vidění a slyšení jest

bolestné; jenomže prý, dle jejich tvrzení, jsme již tomu zvykli. Zrovna tak jako opilý člověk chová se člověk v t mládí, poněvadž roste, a mládí jest příjemné; prudké povahy však stále potřebují léku. Neboť jejich tělo pro směs šťáv jest ustavičně drážděno a jest stále v nadměrném vzrušení. Rozkoš pak, ať opačná, ať jakákoli jiná, je-li jen silná, zatlačuje bolest; proto se | lidé stávají ne-
vázanými a špatnými.

Slasti bez předchozí strasti nemají nadbytku. Tyto náležejí k tomu, co jest příjemné přirozeně a nikoli pouze za zvláštních podmínek. Tím, co jenom za zvláštních podmínek jest příjemné, myslím léky proti bolesti - neboť ježto léčení se děje působením té části, která jest zdravá, zdá se býti příjemné -, | přirozenými příjemnostmi však myslím to, co vyvolává činnost takové přirozenosti.

Není to však vždy jedno a totéž, co jest příjemné, poněvadž naše přirozenost není jednoduchá, nýbrž jest v ní ještě něco druhého, co jest příčinou naší pomíjivosti, a tak, činí-li něco jedna část, jest to proti přirozenosti druhé, jsou-li však obě části v rovnováze činnosti, zdá se, že jednání není ani nepříjemné, ani příjemné; kdyby naopak přirozenost bytosti byla jednoduchá, bylo by jí vždy totéž jednání největší slastí. Proto se Bůh věčně raduje z jedné slasti;* neboť činnost není pouze v pohybu, nýbrž také v nehybnosti, a větší slast jest v klidu než v pohybu. Podle básníka změna jest při všem sladká* pro jakousi naši špatnost; neboť jako | člověk, jenž se snadno mění, jest špatný, tak i přirozenost, která změny potřebuje; není totiž ani jednoduchá, ani dokonale dobrá.

Pojednali jsme tedy o zdrženlivosti a nezdrženlivosti, o slasti a strasti a vysvětlili jsme, co každá z nich jest

a jak jedno z nich jest dobré, druhé zlé; zbývá promluvit ještě o přátelství.

KNIHA OSMÁ

PŘÁTELSTVÍ A JEHO DRUHY. ÚSTAVY

7. Cena přátelství pro život jednotlivců a obce

Nyní jest snad nutno pojednati o přátelství.* Neboť přátelství jest jakási ctnost anebo jest se ctností spojeno a pro život jest velmi potřebné. H55^a

Bez přátel by si nikdo nepřál žíti, byť i měl všechna ostatní dobra - vždyť se i zdá, že přítel jest nejvíce třeba lidem bohatým, vládnoucím a mocným; neboť k čemu by člověku byla taková přízeň osudu, kdyby mu byla odňata možnost dobrodiní, které se prokazuje přátelům způsobem nejlepším a chvály nejhodnějším? Anebo jak by byla střežena a chráněna | bez pomoci přátel? Neboť čím jest větší, tím jest méně bezpečná -; v nouzi a v ostatních nehodách za jediné útočiště se pokládají přátelé; mládeži přátelství pomáhá k bezúhonnému životu, starcům poskytuje ošetření a zastání v pracích, na které oni pro svou slabost nestačí, a mužům v plné síle přispívá ke krásným činům: io

15 *Dva když pospolu jdou ..., **

jsou k poznání a činu silnější.

Podobá se, že přirozený ten cit má ploditel k zplození a zplozenec k ploditeli nejen u lidí, nýbrž i u ptáků a u většiny živých tvorů, a že jej k sobě navzájem mají bytosti stejného původu, | zvláště lidé, proto chválíme lidumily. Můžeme také viděti, jak na cestách člověk člověku jest blízký a milý.

Podobá se také, že obce udržuje přátelství, a zákonodárci usilují o ně více než o spravedlnost; neboť se zdá, že svornost | jest něco podobného přátelství, k ní tedy co nejvíce směřují, a nesvornost jako nepřítel hledí co nejdále vypuditi.

Není také potřebí spravedlnosti tam, kde jsou přátelé, ale mezi spravedlivými jest k doplnění potřebí přátelské lásky, a jak se zdá, mezi spravedlivými jest přátelská příchynlost největší.

Ale přátelství jest nejen něco nutného, nýbrž i něco krásného; neboť | chválíme ty, kteří milují své přátele, a má-li někdo mnoho přátel, zdá se to býti jednou z krásných věcí a někteří mají za to, že mužové dobří a přátelé jest totéž.

2. *Různé názory o podstatě přátelství*

Jest však o něm nemálo pochybností. Jedni je pokládají za jakousi rovnost a přátele za sobě rovné,* proto se prý říká: „Rovný rovného si hledá“ a „Vrána k vráně sedá“ | a podobně. Druzí zase naopak říkají, že všichni takoví se k sobě chovají jako hrnčič k hrnčiči.* j A vysvětlení pro to hledají hlouběji, i ve zjevech přírodních, tak Euripidés praví,* že vyprahlá země miluje déšť a že

vznešené nebe, je-li plno deště, rádo padá na zemi, a Hérakleitos praví,* že j protivy jsou prospěšné a že z rozdílů pochází nejkrásnější soulad a že všechno vzniká ze sváru. Naopak zase jiní se vyjadřují jinak, zvláště Empedoklés praví,* že rovné směřuje k rovnému.

Zanechejme však přírodní stránky té otázky -jest totiž pro přítomné zkoumání málo významná -; raději uvažujme o tom, co se týká lidí a | jest spojeno s jejich mravní povahou a citovým stavem, například zda přátelství vzniká u všech lidí, anebo je-li nemožno, aby lidé špatní byli přáteli, a zdali jest pouze jeden druh přátelství, či více. Neboť ti, kteří myslí, že jest pouze jeden druh přátelství, protože prý připouští j znaky „více“ a „méně“, opírají své mínění o znak nedostatečný; vždyť i to, co se druhem od sebe různí, připouští znak „více“ a „méně“. O tom však byla řeč výše.*

Snad se to stane zřejmé, poznáme-li, co jest hodno lásky; zdá se totiž, že není milováno všechno, nýbrž jenom to, co jest hodno lásky, a to jest buď to, co jest dobré nebo příjemné nebo užitečné. Zdá se pak, že užitečné | jest to, čím vzniká nějaké dobro nebo rozkoš, a tak jako cíl by bylo pouze to, co jest dobré a příjemné. Milují tedy lidé skutečné dobro, či jenom to, které jest dobré pro ně? Někdy totiž bývá v tom nesouhlas. A stejně i u toho, co jest příjemné. Zdá se, že každý člověk miluje to, co jest dobré pro něho, a že dobro jest hodno lásky prostě, ale že pro každého lásky hodno jest to, | co jest dobré pro něho. Každý člověk však miluje nikoli to, co jest pro něho skutečně dobré, nýbrž to, co se mu dobrem býti zdá. Nebude v tom pak rozdílu: lásky hodno bude totiž to, co se zdá být lásky hodno.

Když tedy jsou tři věci, pro něž lidé mají rádi, nemluví se o přátelství při lásce k věcem neživým. Neboť tu

30 není vzájemné lásky ani chtění jejich dobra - vždyť by bylo směšné chtít, aby se víno mělo j dobře, leda chceli někdo, aby se uchovalo, aby sám měl dobré víno -; přáteli však, jak se říká, máme přátelství pro něho.

35 Ty pak, kteří takto přejí dobra, nazýváme příznivci, ne-
1156^a děje-li se totéž i ze strany druhé; vzájemná přízeň totiž prý jest přátelstvím. Či musíme ještě doložit, že nikomu nesmí zůstat skryta? Mnozí totiž jsou | příznivci těm, kte-
rých neviděli, ale které pokládají za ctnostné nebo | užitečné; a stejně tak tomu jest, kdyby někdo z těchto měl takové smýšlení o oněch. A tak mezi těmito lidmi jest zřejmě vzájemná přízeň; ale jak bychom je mohli zvát přáteli, je-li jednomu smýšlení druhého skryto? Tudíž jest potřeba, aby jeden druhému byl příznivý a přál mu dobra nikoli skrytě, a to pro jeden z | uvedených důvodů.

3. Druh přátelství. Pohostinnost

10 Jest v tom však rozdíl podle druhu; a tedy i v příchyl-
nosti a přátelství. Podle toho jsou tři druhy přátelství, počet, který se rovná počtu předmětů, jež jsou hodné lásky; při každém jest totiž vzájemná láska, která není skryta. Ti, kdo se navzájem mají rádi, přejí jeden druhému do-
10 ra z toho důvodu, pro který mají rádi.

15 Ti tedy, kdo se mají rádi pro užitek, nemilují jeden dru-
hého pro jejich osobu, nýbrž proto, že se jednomu od druhého dostává nějakého dobra; stejně jest tomu u těch, kdo se milují pro rozkoš. Neboť lidé nemilují těch, kteří jsou vtípní, pro jejich osobní vlastnosti, nýbrž proto, že
15 jsou jim příjemní. Ti tedy, kdo milují pro užitek, | milují pro své vlastní dobro, a kdo pro rozkoš, milují pro svoji příjemnost a nikoli proto, že milovaná osoba jest taková,

20 jaká jest, nýbrž že jest užitečná neb příjemná. Tato přátelství jsou tedy jimi pouze nahodile; neboť tu milovaná osoba jest milována nikoli z toho důvodu, že jest taková, jaká jest, nýbrž proto, že poskytuje nějakého dobra nebo rozkoše. Taková přátelství se pak snadno rozvazují, J po-
20 něvadž osoby si nezůstávají stejné; když totiž jeden není již příjemný nebo užitečný, přestává druhý milovati. Neboť to, co jest užitečné, nezůstává trvale totéž, nýbrž jest užitečné hned to, hned ono. Zanikne-li tedy to, pro co lidé byli přáteli, zaniká i přátelství, jako by přátelství bylo podmíněno pouze tím.

25 Takové přátelství, jak se zdá, bývá zvláště mezi starci - | lidé v tom věku totiž nevyhledávají příjemnosti, nýbrž užitku - a mezi takovými muži a jinochy, kteří se honí za prospěchem. Takoví lidé ani spolu nežijí. Neboť někdy si nejsou ani příjemní; ani takového obcování ne-
30 potřebují, když si nejsou prospěšní; | jsou si totiž příjemní potud, pokud mají naději na dobro. K tomuto druhu přátelství počítáme také pohostinnost.

35 Přátelství mezi jinochy vzniká, jak se zdá, pro rozkoš; ti totiž žijí vláčení dojmů a honí se zvláště za tím, co jest v přítomnosti příjemné; léty se však mění i záliba. Proto se v mládí přátelství rychle uzavírají, | ale také rychle
H56^b ruší; neboť se zálibou zaniká také přátelství | a mladická záliba jest podrobena rychlé změně. A mládež jest erotická; neboť erotičnost se z větší části řídí dojmů a zálibou; proto jinoši rychle láskou vzplanou, ale rychle zase
5 zchladnou, často tak, že téhož dne mění svou lásku. | Zamilování přáli by si spolu býti a spolu žít celý den; neboť to jest u nich zvláštností přátelského poměru.

4. Dokonalé přátelství

Dokonalé přátelství jest mezi lidmi dobrými a v ctnosti si podobnými. Tito totiž si stejně přejí dobra proto, že jsou dobří, doríjí pak jsou sami v sobě; a ti, kdo přejí dobra
 10 | svým přátelům pro jejich osobu, bývají pravými přáteli - neboť tak smýšlejí sami ze sebe, nikoli nahodile -; proto přátelství mezi nimi trvá tak dlouho, dokud jsou dobří, ctnost pak je stálá; i jest každý z nich dobrý sám v sobě i dobrý k příteli. Lidé dobří jsou zajisté současně dobří
 15 prostě i sobě prospěšní. Ale jsou si také příjemní; | neboť lidé dobří jsou příjemní sami v sobě i sobě navzájem; každý člověk totiž má radost z vlastního a příbuzného způsobu jednání, lidé dobří pak mají úplně stejný anebo podobný způsob jednání.

Takové přátelství jest důvodně stálé. Neboť jest v něm spojeno všechno, co mezi přáteli má býti. Každé přátelství totiž má cílem bud dobro | anebo rozkoš, bud o sobě anebo k příteli, a předpokládá jistou podobnost; v tomto pak jest všechno to, co bylo uvedeno, o sobě - neboť v něm jsou si podobní i v ostatním -, dobro pak o sobě jest také o sobě příjemné. Toto pak jest nejvíce hodno lásky, tedy láska i přátelství jest mezi takovými lidmi největší a nejlepší.

25 Ovšem takových přátelství jest poskrovnu; neboť jest málo lidí takové povahy. Potřebuje také času a návyky pospolitého života; neboť podle přísloví není možno poznati se dříve, dokud nesníme známou míru soli;* ani nelze jednomu oblíbiti si druhého a býti mu přítelem, dokud jeden druhému nedokáže, že jest hoděn lásky
 30 a důvěry. Ti, kdo nakvap J vcházejí v přátelský svazek, rádi by sice byli přáteli, ale nejsou jimi, nejsou-li zároveň

hodni lásky, a vědí-li to; neboť přání přátelství uzavřít dostavuje se rychle, ale pravé přátelství nikoli.

5. Srovnání druhů přátelství

Takové přátelství tedy jest dokonalé i co do času i co do ostatních podmínek a v něm se dostává jednomu od
 35 druhého téže věci a podobné, jak také mezi přáteli má býti; přátelství, | které má cílem příjemnost, podobá se 1157^a onomu - neboť lidé dobří jsou si příjemní -, a stejně také přátelství, které má cílem užitečnost - neboť takoví jsou si lidé dobří. I tyto přátelské svazky mají trvání, když se každému od druhého dostává téže věci, například | rozkoše, ale nejen to, nýbrž také z téže věci, jako u lidí vtípných, a nikoli jako u milovníka a miláčka. Tito se zajisté neradují z téže věci, nýbrž onen se raduje z pohledu na tohoto, tento pak z toho, že se mu dostává od milovníka pozornosti; přejde-li pak půvab mládí, přestává někdy i přátelství - neboť jednomu j pohled není již příjemný 10 a druhému se již nedostává pozornosti -; často však i toto přátelství trvá dále, když se povahy ze zvyku sobě oblíbí, ježto pak jsou povah stejných. Ale ti, kteří v poměru lásky nevyměňují rozkoš za rozkoš, nýbrž užitek za užitek, jsou a zůstávají přáteli menší měrou. Ti, jimž cílem přátelství jest užitečnost, | ruší přátelský svazek 15 zároveň s prospěchem; neboť nebyli přáteli sobě, nýbrž prospěšnosti.

Pro rozkoš tedy a pro užitek mohou si býti přáteli i lidé špatní, také lidé dobří špatným, ale i každý jiný člověk komukoli, ovšem pro sebe sami jsou přáteli zřejmě pouze lidé dobří; neboť lidé špatní nemají ze sebe radosti, | není-li z toho nějaký prospěch. 20

A pouze v přátelství dobrých lidí jest nemožné osočení; neboť lidé nikomu snadno neuvěří proti tomu, koho sami za dlouhé doby vyzkoušeli. V tomto přátelství jest důvěra a nikdy v něm jeden druhému nekřivdí a co se ještě všechno vyžaduje v opravdovém přátelství. Naopak
25 v jiných přátelstvích | nic nebrání, aby se takové zjevy vyskytovaly.

Poněvadž totiž lidé nazývají přáteli také ty, kteří jsou přáteli jenom pro užitek, jak to činívají obce - neboť, jak se zdá, spojenectví obcí vznikají pro prospěch -, a ty, kteří se mají rádi pro rozkoš, jako například děti, tedy
30 i my snad musíme takové lidi nazývat přáteli, | ale musíme rozeznávat více druhů přátelství, a to předně a ve vlastním smyslu přátelství mezi lidmi dobrými jako dobrými, ostatní pak pouze pro podobnost; neboť tu jsou lidé přáteli potud, pokud jde o nějaké dobro a o něco, co se mu podobá; vždyť i to, co jest příjemné, jest pro rozkoš-
35 níky dobrem. Tato přátelství však poutají velmi málo a totiž lidé nebývají přáteli zároveň pro užitek | a pro příjemnost; neboť ne příliš se spojuje, co jest pouze nahodilé.

6. Nutnost spolužití k přátelství

1157^b Třídí-li se přátelství v tyto druhy, budou lidé špatní přáteli pro rozkoš neb pro užitek, protože si v úsilí o ně jsou podobní, dobří lidé však budou přáteli již pro sebe sami; totiž z důvodu, že jsou dobří. Tito tedy jsou přáteli
5 prostě, oni pouze nahodile | a pro podobnost s nimi.

Jako při ctnostech jedni se nazývají dobrými se zřením k duševnímu stavu, druzí se zřením ke skutečné činnosti, tak i při přátelství; jestliže totiž přátel spolu žijí, mají ze sebe radost a činí si navzájem dobře, spí-li však

anebo jsou-li místem odloučení, nejsou sice skutečně činní, ale jsou v takovém stavu, že by | osvědčovali své přátelské smýšlení; neboť vzdálenost místa neruší přátelství docela, nýbrž pouze jeho osvědčování. Trvá-li však odloučení dlouho, zdá se, že může uvést v zapomenutí i přátelství; proto se praví: 10

*Scházel-li vzájemný styk,
tak mnohé již přátelství zašlo. **

Také lze pozorovati, že k přátelství nebývají nakloněni lidé vysokého věku a lidé nevlídní; | neboť u nich rozkoš
15 brzy mizí a nikdo by nemohl dlouho žít s člověkem mrzutým a nepřijemným; zdá se totiž, že příroda se vyhýbá nejvíce tomu, co jest nelibé, a že směřuje k tomu, co působí libost. A ti, kdo si sice vyhovují, ale spolu nežijí, podobají se více lidem blahovolným než přátelům. Neboť
20 nic jiného nevyznačuje přátele tak jako společné žití; | po pomoci touží jen ti, kteří jí potřebují, a po společném prodlévání touží také lidé šťastní; neboť těmto nejméně sluší, aby byli samotáři. Lidem však nelze spolu prodlévati, není-li jeden druhému příjemný a nemají-li zálibu ve stejných věcech, což, zdá se, jest základem družnosti.

7. Kdy se přátelství uzavírá snadněji

Přátelstvím v pravém smyslu jest tedy přátelství mezi lidmi ctnostnými, jak již | často bylo řečeno. Zdá se totiž, že lásky hodno a žádoucí jest to, co o sobě jest dobré nebo příjemné, každému jednotlivci však to, co jemu takové jest; ctnostnému člověku z obou důvodů jest to člověk ctnostný. - Láska se podobá citu, přátelství stavu; 25

30 neboť lásku cítíme i | k věcem neživým, vzájemná lás-
ka však vyžaduje záměrné volby* a záměrná volba vzniká z duševního stavu. - Těm, které lidé milují, přejí dobro pro ně samy, nikoli z pouhého citu, nýbrž pro svůj stav.
A kdo tak miluje přítele, miluje své vlastní dobro; neboť dobrý člověk, když se stane přítelem, stane se dobrem
35 tomu, komu se stane přítelem. Každý | z nich tedy miluje své vlastní dobro a jeden druhému rovně odplácí svým přáním a slastí; rovnost se totiž nazývá přátelstvím.
1158^a | To pak jest nejvíce při přátelství lidí dobrých.

Mezi lidmi nevlídnými a starými vyskytuje se přátelství tím řídkěji, čím jsou nevrlejší a čím se ze vzájemného styku méně radují; neboť se zdá, že především tyto vlastnosti, přívětivost a družnost, náležejí k přátelství a je
5 působí. Proto | se mladí lidé stávají rychle přáteli, starci nikoli; nestávají se totiž přáteli těm, z nichž nemají radosti; podobně i lidé nevlídní. Přece však takoví lidé mohou sobě býti přízniví - mohou si totiž přátí dobro a v nouzi si pomáhati -; ale přátelé ani zcela nejsou, protože spolu neprodlévají, ani ze sebe nemají radost, \ a to
10 přece, jak se zdá, především k přátelství náleží.

Není možno býti přítelem v dokonalém přátelství mnoha lidem, jako ani nelze zároveň milovati mnoho lidí; neboť se to podobá nadbytku a takový nadbytek směřuje přirozeně k jednomu člověku, není však tak snadno, aby se mnoho lidí najednou velice líbilo témuž člověku, snad
15 ani to, aby to byli lidé dobří. Jest tu také třeba míti j zkušenost a zvyknouti si na sebe, a to jest velmi obtížné. Pro užitek však a pro příjemnost lze se ovšem líbiti mnoha lidem; neboť takových lidí jest mnoho a služby toho druhu nepotřebují dlouhého času.

Z těchto dvou druhů přátelství podobá se vlastnímu přátelství více to, které jest pro příjemnost, kdykoliv se

totéž děje na obou stranách a obě mají radost ze sebe nebo | z týchž předmětů, jak bývá v přátelství mezi mladými 20 lidmi. Bývá u nich totiž více ušlechtilosti; přátelství pro užitek pak bývá mezi lidmi povahy kramářské. Také šťastní lidé nijak nepotřebují těch, kteří jsou užiteční, ovšem těch, kteří jsou příjemní. Chtějí totiž s někým žítí, snášejí sice krátkou dobu to, co jest protivné, ale trvale toho nikdo nevydrží, ani samého | dobra, kdyby mu bylo ob- 25 tížné; proto vyhledávají příjemných přátel. Měli by však snad hleděti k tomu, aby to byli lidé dobří sami o sobě i dobří jim; tak se jim zajisté dostane toho, co přátelé mají míti.

Lidé, kteří vynikají mocí, rozlišují, jak se zdá, mezi přáteli a přáteli, jedni jsou jim totiž užiteční a druhí příjemní, oboje však | nebývá spojeno v jedné osobě; ne- 30 hledají totiž ani příjemných lidí, kteří by byli zároveň ctnostní, ani užitečných pro krásné účely, nýbrž hledají jednak vtípné společníky, protože touží po příjemnosti, jednak lidí, kteří by dovedli vykonati jejich příkazy; a to bývá zřídka v témž člověku. Řekli jsme již dříve, že ctnostný člověk jest zároveň příjemný a užitečný; ale mocí vynikajícímu člověku nestává se takový člověk přítelem, leda j by byl převyšován i ve ctnosti; není-li tomu 35 tak, nerovná se mu, ježto jest poměrně převyšován. A takoví oni obyčejně bývají zřídka.

8. Slučování jednoho druhu přátelství s jiným

Uvedená přátelství tedy záležejí v rovnosti; neboť 1158^b v nich obě strany činí a chtějí totéž, nebo jedno si zaměňují za druhé, například rozkoš za prospěch. Řekli jsme, že tato přátelství jsou jimi menší měrou a že nemají

5 dlouhého trvání. | Zdá se však, že pro svou podobnost i nepodobnost s touž věcí přátelstvím jsou a také nejsou; pro podobnost totiž s přátelstvím ctnostným přátelstvím jsou - neboť jedno poskytuje rozkoš, druhé užitek, a to obojí obsahuje ono -, tím však, že toto nepodléhá ocenění a jest stálé, ona pak se rychle | mění a ještě v mnoha jiných věcech se od něho liší, nepodobají se pravému přátelství pro nepodobnost s ním.

Jest však ještě jiný druh přátelství, a to přátelství při nějaké přednosti, jako například přátelství otce se synem a vůbec člověka staršího s mladším, muže se ženou a každého nadřazeného k podřazenému. Ale i mezi těmito jsou 15 rozdíly; | přátelství rodičů s dětmi není totéž jako nadřazených s podřazenými, ale také přátelství otce se synem není stejné jako syna s otcem, a muže se ženou není stejné jako ženy s mužem. Každá z těchto osob totiž má různou ctnost a různý úkol, různá jest také pohnutka lásky; 20 různá jest tedy také láska a přátelství. | Tak obě strany nevykonávají tu navzájem totéž a nesmíme toho ani žádati; když však děti prokazují rodičům to, co náleží rodičům, a rodiče svým synům to, co náleží dětem, bude přátelství takových lidí stále dobré. Podobně v každém přátelství, které se zakládá na přednosti, musí býti v poměru k ní také láska, | například aby ten, kdo jest lepší a prospěšnější, byl více milován, než sám miluje, a stejně je tomu ve všem ostatním; neboť řídí-li se láska podle hodnoty, tehdy vzniká jistá rovnost, která jest podstatnou známkou přátelství.

9. Nutnost rovnosti v přátelství

Ale rovnost není stejná v poměrech právních a v | přátelství; neboť v právu jest rovnost nejprve podle hodnoty a potom teprve podle kolikosti, kdežto v přátelství jest nejprve rovnost podle kolikosti a potom teprve podle hodnoty. Vidíme to tehdy, když mezi různými osobami jest veliký rozdíl co do ctnosti nebo špatnosti nebo blahobytu nebo něčeho jiného; tu nejsou již přáteli | a také 35 toho nežadají. Nejzjevnější jest to u bohů;* ti zajisté nejvíce vynikají všemi dobry. Ale jest to zjevno také | u králů; býti jim přáteli si totiž nežadají takoví lidé, kteří jsou mnohem nižší, ani nejlepším a nejmoudřejším lidem lidé méněcenní. n59^a

Přesné hranice v tom ovšem není, kam až přátelství sahá; neboť trvá ještě, i když někomu bylo mnoho odňato, | 1 kdežto je-li rozdíl veliký, jako u boha, nemůže již býti přátelství. Proto jest také otázka, zda přátelé přejí svým přátelům největších dober, například aby byli bohy; vždyť pak jim již nebudou přáteli ani dobrem; a přátelé jsou přece dobrem. Je-li však správné určení, že přítel příteli přeje dobra | kvůli němu, musí asi zůstati takovým, jakým jest; a jako člověku bude mu přáti i největších dober. Ale přece asi ne všech; neboť každý člověk nejvíce dober přeje sobě samému.

Zdá se však, že většina lidí ze ctižádosti chce býti raději milována, než aby milovala - proto přemnoží do- 15 právají sluchu pochlebníkům; | neboť pochlebník jest podřazený přítel, anebo se tak tváří, jako by jím byl a jako by více miloval, než jest milován -; a zdá se, že „býti milován“ jest blízko dojmu „býti uctíván“, po čemž přemnoží touží. Ale nezdá se, že si žádají cti pro ni samu,

nýbrž pouze nahodile. Velmi mnozí se totiž radují z toho, že jsou ctěni od lidí mocných, | pro naději - domnívají se totiž, že se jim od nich dostane toho, čeho budou potřebovati; radují se tedy z pocty jako ze známky, že dobře pochodí -; naopak zase lidé, kteří dychtí po cti u lidí ctnostných a duševně vynikajících, touží, aby tím potvrzeno bylo jejich vlastní mínění o sobě. Radují se tedy, že jsou dobří, poněvadž věří úsudku těch, kteří to říkají. | Naopak to, že jsou milováni, činí jim radost samo o sobě.

Proto se to zdá býti lepší než býti ctěn, a přátelství se zdá býti o sobě žádoucí. Toto však, jak se zdá, záleží více v tom, že člověk miluje, než že jest milován. Důkazem toho jest to, že si matky libují ve své lásce; některé totiž dávají svědění kojiti a zahrnují je vědomou láskou, | nevyžadují však vzájemné lásky, když oboje býti nemůže, nýbrž se zdá, že jim stačí, když vidí, že se děti mají dobře, | milují je, i když tyto, neznajíce jich, neprokazují jim nic z toho, co náleží matce.

10. Podmínky méně dokonalého přátelství mezi nerovnými

Poněvadž přátelství záleží více v milování a chválení bývají ti, kteří mají rádi své přátele, | zdá se milování býti ctností přátel, takže ti, u nichž se to děje podle hodnoty, jsou přáteli stálými a stálé jest jejich přátelství. Tak mohou i nerovní lidé býti největšími přáteli, stali by se totiž rovnými. Rovnost pak a podobnost jest přátelstvím a zvláště podobnost ve ctnosti; poněvadž totiž sami o sobě jsou stálí, zůstávají jimi také navzájem, | a ani si nežadají věcí špatných, ani k nim nepomáhají, ba jim

takřka brání; neboť ctnostným lidem náleží, aby ani sami nechybovali, ani aby toho nedovolovali u svých přátel. Špatní lidé nemají stálost; vždyť ani sobě nezůstávají stejní; stávají se však přáteli na krátkou dobu, | poněvadž si libují ve vzájemné špatnosti. Déle trvá přátelství těch, kteří jsou užiteční a příjemní; totiž tak dlouho, dokud si poskytují rozkoše a prospěchu.

Zdá se, že přátelství, které bývá pro užitek, vyskytuje se zvláště mezi lidmi, kteří zaujímají opačné místo, tak mezi člověkem chudým a bohatým, mezi člověkem vzdělaným a nevzdělaným; neboť ten, kdo něčeho potřebuje, touží toho dosíci tím, že za to dává j něco jiného. Sem snad můžeme počítati také milovníka a miláčka, člověka krásného a ošklivého. Proto se milovníci jeví někdy směšnými, když žádají, aby byli milováni tou měrou, jakou milují; snad jest tu žádati, aby byli stejně lásky hodni, není-li však toho, jest to směšné. Netouží pak protiva po protivě | o sobě, nýbrž nahodile, a touha vlastně hledí ke středu; tento totiž jest dobrem, například u toho, co jest suché, není dobrem, stane-li se vlhkým, nýbrž aby dospělo ke středu, a u toho, co jest teplé, a u ostatního jest tomu stejně.

11. Základ přátelství ve společenství

Toho tedy zanechejme - neboť se to příliš odchyluje od věci -; | podobá se, jak bylo na počátku řečeno, že přátelství se vztahuje k týmž věcem a k týmž osobám jako právo. Zdá se totiž, že v každém společenství jest jakési právo, a také přátelství; vždyť přáteli se nazývají spoluplavci i spoluvojíní, a podobně jest tomu i v každém jiném společenství, j Dokud žijí ve společenství, dokud trvá přá-

telství; a tak i právo. I jest správné přísloví: „Společné jsou věci přátel“; neboť přátelství se zakládá na společenství.

Mezi bratry a druhy jsou všechny věci společné, mezi jinými lidmi jenom některé, tu více, tam méně, neboť i svazky přátelské jsou jedny pevnější, | druhé méně pevné. A tak jest rozdíl i v právech; neboť | právo rodičů k dětem jest jiné než právo bratří k sobě, právo mezi druhy jest jiné než mezi občany a podobně jest tomu i v jiných přátelstvích. Jest tedy také rozdíl v bezpráví ke každému z nich a bude tím větší, čím větším přítelem jest jeden druhému, jako například jest | větším proviněním oloupiti o peníze svého druha než oloupiti spoluobčana, nepomoci bratrovi než nepomoci cizinci a zabítí otce než zabítí kohokoli jiného. Zároveň s přátelstvím tedy přirozeně vzrůstá i právo, ježto v nich jde o tytéž osoby a vztahují se k týmž věcem.

Všechna společenství se podobají částem společenství politického, j Lidé se v nich spolčují za nějakým prospěchem a aby si něco opatřili, čeho k životu potřebují; i zdá se, že to byl také prospěch, pro který politické společenství původně vznikalo a se udržovalo. Ten jest také cílem zákonodárců, i říká se, že právem jest to, co prospívá každému blahu. Ostatní společenství směřují | k prospěchu částečnému, například plavci k zisku, který vzniká z plavby, k výdělku peněz nebo k něčemu takovému, vojáci k zisku, který vychází z války, ať již touží po penězích, ať po vítězství nebo po městě, a podobně také příslušníci tyl a démů;* některá společenství však, jak se zdá, vznikají pro obveselení, tak u členů | obětních spolků a u účastníků hostin. Tu se totiž lidé spolčují pro obětní slavnosti a pro společné pobavení.

Všechna tato spolčování však, jak se zdá, jsou podřízena společenství politickému; neboť toto nemá cílem

přítomný prospěch, nýbrž prospěch pro celý život, a tak tím, že lidé přinášejí oběti a scházejí se o nich a vzdávají bohům pocty, opatřují sami sobě | odpočinek s obveselením. Zdá se totiž, že starobylé obětní slavnosti a schůzky se daly po sklizni plodů jako prvotiny; neboť v té době lidé měli nejvíce volného času.

Jest tudíž zjevno, že všechna společenství jsou částí společenství politického; dle nich se pak řídí jednotlivá přátelství.

12. Druhy ústav a jejich zhoršené odrůdy

Jsou však tři druhy zřízení obce a stejně tolik odrůd jakoby jejich zhoršení. Zřízení ta jsou: království a aristokracie, třetí se zakládá na rozdílech jmění, které lze vlastně nazvati asi timokracií, j většina ji však obyčejně nazývá politeií.* Z nich jest nejlepší království, nejhorší timokracie. Zhoršenou odrůdou království | jest tyranida. Obě jsou monarchiemi, ale velmi se různí. Tyran si totiž hledí toho, co prospívá jemu samotnému, král však toho, co prospívá poddaným. Není zajisté králem ten, kdo sám sobě nedostačuje a nevyniká všemi dobry; takový nepotřebuje ničeho; nebude si tedy hleděti toho, co by prospívало jemu, nýbrž toho, co prospívá poddaným; a ten, který by takový nebyl, byl by jako nějaký vylosovaný král. Tyranida jest opakem toho; neboť se žene za svým vlastním dobrem. Na ní jest také nejzřejmější, že jest zřízením nejhorším; neboť nejhorší jest to, co jest opakem nejlepšího.

Království přechází v tyranidu; neboť tyranida jest špatností monarchie, a špatný král se stává tyranem. Aristokracie přechází v oligarchii pro špatnost vládnoucích,

kteří obecní dobra rozdělují proti hodnotě, a to všechna
 15 nebo nejčtetnější rozdělují sami sobě a úřady | vždy týmž
 osobám, a nejvíce stojí o zbohatnutí; vládnou pak pouze
 někteří, a to špatní místo nejzdatnějších. Timokracie ko-
 nečně přechází v demokracii; neboť tato obě zřízení spo-
 20 lu hraničí; také timokracie totiž přenáší vládu na množ-
 ství a v rozdílech jmění jsou si všichni rovni. Nejméně
 špatná jest | demokracie; neboť se nejméně uchyluje od
 správného zřízení obce.

Takto se tedy ponejvíce ústavy mění - neboť tak pře-
 chod jest nejsnadnější a jest spojen s nejmenšími změnami -;
 jejich podoby a jakoby příklady možno vzíti
 25 také z domácností. Neboť poměr otce k synům | má
 podobu království - otec totiž pečuje o děti; proto také
 Homéros nazývá Dia otcem; království zajisté chce býti
 vládou otcovskou -; u Peršanů však vlada otcova jest
 tyranská - neboť u nich otec zachází se syny jako s ot-
 roky -, tyranský poměr pak jest mezi pánem a otroky -
 30 neboť | při něm rozhoduje prospěch pánův; tento po-
 měr se ovšem zdá být správný, perský však jest pochy-
 bený: neboť vlada nad různými osobami má býti různá -;
 mezi mužem a ženou zdá se býti poměr
 aristokratický - neboť muž vládne podle hodnoty
 35 a v tom, v čem muži náleží; co se hodí ženě, | to jí pře-
 nechává -; vládne-li však muž nade vším, mění poměr
 116^a v oligarchii - neboť to činí proti hodnotě a | nikoli z dů-
 vodu, že by byl lepší -, někdy však vládnou ženy, když
 jsou dědičkami, ale tu pak o vládě nerozhoduje ctnost,
 nýbrž bohatství a moc jako v oligarchiích; timokratické-
 mu zřízení se podobá poměr bratrský - neboť bratři jsou
 5 si rovni, ledaže se | různí věkem; proto když se věkem
 velice od sebe liší, není přátelství již bratrské -; demo-
 kracie jest ponejvíce v domácnostech bez pánů - tam

totiž jsou všichni rovni -, a v těch, v nichž pán jest sla-
 boch, a kde si každý dělá, co chce.

13. Podobnost ústav s přátelstvím v rodině

Každému zřízení obce odpovídá zvláštní druh přátel- 10
 ství, ježto i právo. U krále k poddaným to, které se za-
 kládá na převaze dobrodiní; dobře totiž činí svým pod-
 daným, ježto jsa dobrý o ně pečuje, aby se měli dobře,
 zrovna jako pastýř o ovce; proto také Homéros nazval
 Agamemnona | pastýřem lidu. Takové jest i přátelství 15
 otcovské, liší se však od něho velikostí dobrodiní; neboť
 otec jest původcem bytí, které jest darem největším, a také
 výživy a výchovy. Táž zásluha se přičítá také předkům.
 Otec zajisté jest přirozeně určen k vládě nad syny, před-
 20 kové nad potomky a král nad | poddanými. Tato přátel-
 ství se zakládají na přednosti, proto také rodiče jsou ctě-
 ni. A proto ani právo mezi takovými přáteli není stejné,
 nýbrž se určuje podle hodnoty; a tak i přátelství. A přá-
 telství muže k ženě jest totéž jako v aristokracii; záleží
 totiž v ctnosti, a ten, kdo jest lepší, má více dobra, a kaž-
 25 dý má to, co mu přísluší; | a tak má i své právo. Přátel-
 ství bratrské se podobá družnému; jsou si totiž rovni
 a blízcí věkem, takoví pak obyčejně mívají stejné sklony
 a stejné povahy. Tomuto přátelství se podobá i přátelství
 timokratické. Neboť občané chtějí býti rovni a stejně hod-
 30 ni; vlada jest mezi ně rozdělena, a to rovným dílem; a ta-
 kové jest | i jejich přátelství.

Ve zhoršených ústavách jest jak práva, tak i přátel-
 ství namále, a nejméně jest jich v nejhorší: v tyranidě
 totiž není přátelství buď žádného, anebo jenom v malé
 míře. Neboť tam, kde vládnoucí a ovládaný nemají nic

35 společného, není přátelství; a ani práva; ale jest tu po-
 1161^b měř jako u umělce k nástroji | a u duše k tělu a u pána
 k otroku; | všechno to má sice prospěch z toho, čeho
 užívá, ale k věcem neživým není přátelského poměru
 a ani práva. Avšak ani ke koni nebo volu, a ani k otroku,
 pokud jest otrokem. Neboť tu není nic společného; otrok
 jest zajisté živý nástroj, nástroj pak jest neživým otro-
 kem. | Pokud tedy jest otrokem, není k němu přátelství,
 ale ovšem pokud jest člověkem; neboť se zdá, že každý
 člověk jest v jakémsi právním poměru ke každému člo-
 věku, který s ním může míti společný zákon a smlouvu,
 a tím jest také dána možnost přátelského svazku, pokud
 10 jest to člověk. V tyranidách tedy jest přátelství i práva
 poskrovnu, | nejvíce jest jich ještě v demokraciích; ne-
 boť tam, kde jsou lidé rovni, mají mnoho společného.

14. Přátelství dle druhu společenství

Každé přátelství se tedy, opakují, zakládá na společen-
 ství; musíme však asi rozlišovati přátelství mezi příbuz-
 nými a přátelství mezi druhy. Přátelství mezi spoluobča-
 ny, mezi příslušníky fýl a mezi spoluplavci, a kolik
 takových ještě jest, podobá se spíše přátelství založené-
 15 mu na společenství, neboť, jak se zdá, záležejí v jakémsi
 souhlase. Mezi ně bychom asi mohli zařaditi také přátel-
 ství pohostinné.

Také přátelství příbuzenské má zjevně mnoho druhů,
 ale celé závisí na přátelství otcovském; rodiče totiž mi-
 20 lují své děti jako část své bytosti, děti pak své rodiče
 jako svůj původ. | Rodiče však více znají to, co z nich
 pochází, než zrozenci to, že z nich pocházejí, a více lne
 ploditel k svému plodu než plod k svému ploditeli; neboť

to, co jest z jiného, jest vlastní tomu, odkud jest, napří-
 klad zub, vlas a cokoli jiného jest vlastní tomu, kdo je
 má, onomu však není vlastní nic z toho, odkud jest, ane-
 bo alespoň v menší míře. Také záleží na délce času; ro-
 25 diče | totiž milují své děti hned po narození, tyto však
 své rodiče teprve postupem doby, kdy začaly chápat a vní-
 mat. Z toho jest také zjevno, proč matka miluje více.

Rodiče tedy děti milují jako sebe - neboť to, co jest
 z nich, jest jakoby jejich druhé já-, děti pak rodiče, jež-
 30 to jsou z nich zrozeny, | a bratří sebe navzájem, poně-
 vadž pocházejí z týchž rodičů; neboť stejný poměr k nim
 jest příčinou, že jsou navzájem jedno a totéž; proto se
 říká „jedna krev“, „jeden kořen“ a podobně. Jsou tedy
 jaksi totéž, i když v různých osobách. K jejich přátelství
 přispívá mnoho společné výchování a věková blízkost;
 neboť „rovný věkem k rovnému“ | a „stejně zvyky - věrní 35
 1162^a druhové“, proto se také bratrský poměr podobá | pomě-
 ru mezi druhy. Bratřenci pak a ostatní příbuzní jsou spří-
 znění skrze ně; neboť mají týž původ. Jedni se více sbli-
 žují, druzí méně, podle toho, jak od společného praotce
 jsou blízko anebo daleko.

Přátelství dětí k rodičům | a lidí k bohům jest jako přá- 5
 telství k člověku dobrému a vynikajícímu; jsou totiž je-
 jich největšími dobrodinci; jsou původci jejich bytí a vý-
 živy a potom i jejich výchovy. V tomto přátelství jest také
 příjemnost a užitek větší než v přátelství mezi lidmi ci-
 zími, a to tím větší, čím jejich život jest pospolitější.

V | bratrském poměru jest totéž co v poměru mezi dru- 10
 hy, a to, jsou-li oni lidé řádní, a dokonce, jsou-li si po-
 dobní, tím větší, čím jsou si bližší, ježto se mají hned od
 narození rádi, a čím více jako sourozenci jsou si pova-
 hou podobnější a jsou spolu živeni a stejně vychovává-
 ni; a zkušenost v té době jest nejvydatnější a I nejjistější. 15

Podobný přátelský poměr bývá i mezi ostatními příbuznými.

- Zdá se, že mezi mužem a ženou jest přirozený přátelský svazek; neboť člověk jest přirozeně určen ještě více pro život manželský než pro život v obci, a to tím více, čím dřívější a nutnější jest rodina než obec, a čím více živým tvorům jest plození společné. | Ostatní z nich tedy mají pouze toto společenství, lidé však spolu bydlí nejen pro plození, nýbrž i pro životní potřeby; neboť úkoly jsou předem rozděleny a jiné má muž, jiné žena; tak si navzájem vypomáhají a každý své vlastní síly dává do služby společnému dobru. Proto v tomto | přátelství jest i užitek i příjemnost. A bylo by to zvyšováno ještě ctností, kdyby oba byli hodní, neboť každý má svou vlastní ctnost, a to může pro ně býti zdrojem radosti. Pojátkem se zdají býti děti; proto se bezdětní manželé snadněji rozlučují; neboť děti jsou dobrem oběma společným, a to, co jest společné, spojuje. Pro to však, jak má muž | se ženou žítí a vůbec přítel s přítelem, nevyžaduje se nic jiného než to, co jest spravedlivé; neboť toto zjevně není totéž v poměru mezi přáteli jako k cizinci, k druhu a ke spoluzákovi.

75. Neshody mezi přáteli v nedokonalém přátelství

- Poněvadž jsou tři druhy přátelství, jak jsme řekli na začátku, | a v každém z nich jsou přátelé buď rovni, anebo jeden z nich vyniká - neboť přáteli se mohou státí lidé stejnédobří zrovna tak jako člověk lepší horšímu a podobně i lidé příjemní a ti, kteří přihlížejí k užítku a prospěchem se rovnají anebo různí -, jest potřebí, aby rovni ve své rovnosti se rovnali milováním i vším ostatním, nerovní však aby dle poměru přednost vyrovnali.

Jest pochopitelné, že v přátelství, které bylo uzavřeno pro užitek, vyskytují se buď vůbec nebo převážně výčitky a obviňování. Ti zajisté, kteří základem svého přátelství učinili ctnost, snaží se, aby si prokazovali dobro - vždyť toto náleží ctnosti a přátelství -, a při tom závodění není mezi nimi ani výčitek, ani sporů - neboť nikdo se nehorší na toho, kdo jej miluje a dobře mu činí, nýbrž je-li zdvořilý, splácí mu stejným dobrodiním; a ten, který vyniká, když dosáhl toho, po čem toužil, nebude příteli činiti výčitek, neboť oba touží po dobru -; ani toho není mezi těmi, jejichž cílem v přátelství jest rozkoš - neboť oba zároveň dosahují toho, po čem touží, jestliže spolu rádi žijí; byl by i směšný | ten, kdo by druhu vyčítal, že mu neposkytuje žádného pobavení, ježto se s ním nemusí stýkati -; výčitky však bývají v přátelství uzavřeném pro užitek. Neboť ježto se tu lidé spolčují pro prospěch, žádají stále více a domnívají se, že mají méně, než jim přísluší, i reptají, že se jim nedostává tolik, kolik žádají, ač prý jsou toho hodni; a ti, kteří | dobrodiní prokazují, nestačí udělovati tolik, kolik žádají ti, kteří je přijímají.

Zdá se, že jako právo jest dvoje, nepsané a zákonné, tak i přátelství pro užitek jest jednak mravní, jednak zákonné. Výčitky se tedy činí nejvíce pro to, když se výměny | a vyrovnání nedějí podle téhož přátelství.* Zákonné jest to, které spočívá na úmluvě, buď zcela obyčejné z ruky do ruky, anebo ušlechtilejší na čas, že se podle smlouvy dá něco za něco - v tomto jest závazek zjevný a nepochybný a přátelské jest v něm to, že dovoluje odklad; proto se na některých místech v takových věcech nepřipouštějí soudní pře, nýbrž má se právě za to, že ti, kteří se v důvěře smluvili, mají se srovnati -; naopak mravní přátelství se nezakládá na úmluvě, nýbrž

tu se něco dává příteli jako příteli anebo nějak jinak. Při tom se žádá, že dostane stejně anebo více, poněvadž věc nedaroval, nýbrž půjčil. Neděje-li se výměna a vyrovnání ve stejné míře, dojde k výčítkám. | To proto, že všichni lidé, anebo většina jich, chtějí sice to, co jest krásné, ale dávají přednost tomu, co jest prospěšné. Krásné jest dobře činiti bez úmluvy, J aby to bylo stejně splaceno, prospěšné pak jest dobrodiní přijímati.

Kdo tedy může, má splatiti cenu toho, co přijal, a to rád; neboť toho, kdo to učiní proti vůli, nemáme pokládati za přítele, protože již od počátku chyboval a přijímal dobrodiní od toho, od koho neměl; totiž od někoho, kdo není přítelem a jako [takový nejednal; a proto jest tu potřebí vyrovnati se, jako kdyby se dobrodiní bylo přijalo jen za výslovné podmínky takového vyrovnání. Také jest třeba zrovna říci, že to chce splatiti, bude-li moci, nebude-li moci, ani dárce by toho nežádal; a tak, je-li s to, má prokázanou službu oplatiti. Od začátku však musí přihlížeti k tomu, od koho a za jakých podmínek dobrodiní přijímá, aby je dle toho buď přijal, nebo odmítl.

10 Tu však vzniká pochybnost, [zda se splátka má měřiti a vraceti dle užitku příjemcova, či dle dobrodiní dárce. Neboť ten, kdo dobrodiní přijal, umenšuje je, řka, že dostal od dobrodince něco, co pro něho bylo nepatrné, a že je mohl přijmout od jiných; dárce zase řeknou, že dali, co | nejvíce mohli a čeho by od jiných nebyl dostal, a to v nebezpečí nebo v nebezpečné tísní. Není tedy v přátelství, které má cílem užitek, měřítkem prospěch příjemcův? Neboť tento jest potřebný a druhý mu v tísní vypomůže, poněvadž doufá, že se mu dostane stejné odplaty; výpomoc tedy byla tak veliká, jak veliký z ní onen měl prospěch, | i má splatiti tolik, kolik mu bylo pomůženo, ano i více; jest to totiž nejkrásnější.

V přátelstvích, která jsou založena na ctnosti, není výčitek a měřítkem se zdá býti úmysl dárcův: neboť úmysl rozhoduje o ctnosti a o povaze.

16. Spory v přátelství založeném na převaze

Spory mohou vzniknout také v přátelstvích, která se zakládají na převaze. | Neboť každý žádá míti více, 25 a když se to stane, ruší se přátelství. Ten totiž, který jest lepší, míní, že jemu náleží míti více - neboť dobrému prý má být uděleno více -; totéž míní i ten, který poskytuje více užitku. Neboť ten, kdo není k ničemu, nemá prý s ním míti stejně; sice prý to pak není přátelství, nýbrž čestná služba, neřídí-li | se výsledky přátelství hodnou 30 výkonů; mají totiž za to, že také v přátelství to má býti tak jako ve společenství peněžním, kde se většího zisku dostává těm, jejichž vklad jest větší. Potřebný a méně zdatný zase myslí opak: dobrý přítel prý má vypomáhati lidem potřebným; neboť „co prospěje“, tak říkají, „býti přítelem člověku zdatnému | a mocnému, nemám-li 35 z toho míti prospěch?“

Možno říci, že požadavek obou jest oprávněný a že každému se má z přátelského poměru dostati více, ovšem nikoli v téže věci, nýbrž tomu, kdo vyniká, má se dostati více cti a potřebnému více zisku; neboť odměnou ctnosti a dobrodiní jest čest, potřebě však vypomáhá | zisk. Že 5 tomu tak jest, jest zjevno i z uspořádaného života v obci. Neboť ten, kdo pro společné blaho ničím dobrým nepřispívá, nebývá ctěn. To totiž, co jest společné, dává se tomu, kdo se zaslouží o společné blaho, a to společné jest čest. Není zajisté možno, aby člověk ze společných prostředků měl zároveň zisk i čest. Neboť nikdo nesnese toho,

10 aby byl zkrácen ve všem; | proto ten, kdo byl zkrácen v penězích, bývá odškodněn ctí, a ten, kdo rád přijímá dary, dostává peníze; neboť, jak jsme řekli, rozdělení podle hodnoty vyrovnává a chrání přátelský svazek.

Tímto způsobem tedy se musí řídit i vztahy mezi nerovnými přáteli, a ten, kdo má z přátelství zisk peněžité, anebo v ctnosti jest jím podporován, má druhému splá-

15 ceti ctí, a spláceti, jak může. | Vždyť přátelství žádá pouze to, co jest možné, nikoli to, co náleží; toto není ani všude možno, jako například v počtách, které prokážeme bohům a rodičům; tu nikdo nemůže splatit podle hodnoty, ale ten, kdo je ctí dle své možnosti, jest čestný a dobrý. Proto se také zdá, že se syn nesmí zřít otce,

20 ovšem otec se smí zřít syna. | Neboť ten, kdo jest dlužen, musí dluh splatit, syn však ani tím, co činí, nemůže dle hodnoty splatit přijatých dobrodiní, a tak jest stále dlužníkem; naopak věřitel smí dlužníku dluh odpustit, a tak i otec. Přece se však nezdá, že by některý otec byl opustil syna, ledaže by jeho špatnost přesahovala míru - neboť, nepřihlížíme-li k přátelství přirozenému, jest lid-
25 ské neodříkati | pomoci -; je-li však syn špatný, snaží se povinné pomoci otci vyhnouti, nebo se alespoň nesnaží pomoci. Neboť dobro přijímatí chtějí všichni, ale vyhýbají se tomu, aby dobro činili, ježto prý to nic nevynáší.

KNIHA DEVÁTÁ

OSVĚDČOVÁNÍ A POTŘEBA PŘÁTELSTVÍ

1. Udržování přátelství

Tolik tedy budiž o tom pověděno; jak řečeno, ve všech nerovných přátelstvích úměrnost přátelství vyrovnává a chrání, jako i v občanském styku dostává se ševci za obuv | odplaty dle její hodnoty, rovněž i tkalci a všem 35 ostatním. Tu jest ovšem společné měřítko dáno penězi 1164^a a na ně se všechno uvádí a jimi se měří; v lásce jest tomu jinak, kde někdy milovník, na němž náhodou není nic hodného milování, vyčítá, že jeho převeliká láska není opětována, | miláček si však často naříká, že ten, jenž 5 mu dříve všechno slíbil, nic neplní. To bývá tehdy, když jeden miluje miláčka pro rozkoš a druhý milovníka pro užitek, a když se žádnému toho nedostane. Proto se přátelství ruší, když se nikomu | nedostane toho, proč se 10 milovali; neboť nemilovali sebe, nýbrž to, co každý měl a co není stálé; proto jsou taková i jejich přátelství. Přátelství však, které se zakládá na mravní povaze, ježto jest přátelstvím samo o sobě, jest, opakují, stálé.

Dochází však také k roztržkám, když jednomu z přátel se dostane něčeho jiného, než po čem touží; neboť nedo-
 15 sáhne-li toho, po čem touží, jest to tak, jako kdyby | zce-
 la nic nedostal, jako se například stalo tomu kitharisto-
 vi,* kterému kdosi slíbil, že dostane o to víc, oč lépe bude
 hráti; když pak kitharista zrána žádal splnění slibu, od-
 pověděl mu onen, že zábavou za zábavu má zapláceno.
 Kdyby to tedy oba byli chtěli, bylo by to v pořádku; chtěl-
 -li však jeden požitek, druhý peněžitou odměnu, a dosá-
 20 hl-li jeden toho, co chtěl, | druhý nikoli, pak by to neby-
 lo společenství správné. Každý si chce totiž opatřit to,
 co právě nemá, a za tím účelem dá druhému to, co má.

Kdo z nich však má určití hodnotu toho, ten, který na-
 před dává, či ten, který napřed přijímá? Zdá se, že ten,
 kdo napřed dává, přenechává určení druhému. To prý
 25 i Prótagorás činíval;* | kdykoli totiž něčemu učil, vy-
 zval žáka, aby ocenil to, co si myslí, že ví, a tolik od
 něho bral. V takových věcech se některým líbí zásada:
 „Každému jeho mzdu.“* Ti však, kdo napřed berou pe-
 níze, a potom, poněvadž slíbili příliš mnoho, nemohou
 svému slovu dostáti, propadají zaslouženě výčitkám;
 30 | neboť neplní toho, co smluvili. Tak si věsti jsou nuce-
 ni snad sofisté, protože by jim nikdo nedal peníze za to,
 co vědí. Ti tedy, kdo nekonají toho, zač vzali mzdu, za-
 slouženě propadají výčitkám; tam však, kde není smlou-
 vy o práci, není žádné výčitky, jak jsme již poznamena-
 35 li, když jedni sami od sebe | napřed dávají-neboť takové
 H64^b jest | přátelství, které se zakládá na ctnosti -, avšak od-
 platu jest třeba dáti podle úmyslu druhého - tak to sluší
 příteli i ctnosti; podobně jest tomu i ve filosofických
 společenstvích; neboť tu se hodnota nedá měřiti penězi
 5 ani tu nelze dáti přiměřené cti, ale | snad, jako v poměru
 k bohům a k rodičům, dostačí, učiní-li každý, co může -,

když však služba není tohoto druhu, nýbrž naděje se od-
 platy, tu snad jest nejlépe, děje-li se odplata podle hodno-
 ty tak, zeji oba pokládají za přiměřenou, a když se to ne-
 stane, jest nejen nutno, | nýbrž i spravedливо, aby ji určil 10
 ten, kdo napřed službu přijal. Neboť jestliže dárce dostane
 tolik, kolik onen měl užítku nebo kolik by byl dal za
 příjemnost, dostane náhradu, která mu od něho přísluší.

Tak se to zřejmě děje i při nákupu a prodeji, někde pak
 jsou i zákony, aby se o dobrovolných smlouvách nepři-
 pouštěly soudní pře, ježto prý se ten, kdo v druhého měl
 důvěru, má s ním srovnati tak, | jak se s ním smluvil. 15
 Neboť se to pokládá za oprávněnější, aby cenu určil ten,
 komu něco bylo dáno, než aby to činil dárce. Namnoze
 totiž neodhaduje věc stejně majetník a ten, kdo jí chce
 nabýti; každý totiž zřejmě výše cení své vlastnictví a to,
 co dává; a přece výměna se děje v ceně, jak ji určí ten,
 20 kdo nabývá. Ale tu jest zase třeba, aby cenu věci určo-
 val ne dle toho, jak ji cení, když ji má, nýbrž dle toho,
 jak ji cenil dříve, dokud ji neměl.

2. Odplata podle poměru přátel

Obtížné jsou také další otázky, má-li například člověk
 otci dávat všechno a ve všem ho poslouchati, nebo má-
 -li člověk v nemoci poslouchati svého lékaře a má-li při
 volbě vojevůdce dáti svůj hlas odborníku ve vojenství;
 | rovněž, má-li prokazovati službu spíše příteli, či člo- 25
 věku zasloužilému, a má-li spíše spláceti dobrodinci než
 dávatí svému druhu, když oboje zároveň není možné.

Není-liž tedy nesnadno takové věci přesně určití? -
 Neboť jest tu mnoho všelijakých rozdílů podle toho, je-li
 sporná věc veliká, či malá a je-li příslušné jednání krás-

30 né a | nutné. - Tolik jest však nepochybně, že se nemá
odpláceti všechno stejně. Obyčejně jest třeba dobrodiní
spíše spláceti nežli se zavděčovati druhům, a jako půjč-
ku jest třeba spíše je vrátiti věřiteli než dávati druhu. Ale
35 snad tomu tak vždy není, například, má člověk, který byl
1165^a vykoupěn z rukou loupežníků, vykoupiti zase | svého
osvoboditele, ať je to kdokoli, a nebyl-li tento j zajat, ale
žádá výkupné zpět, má mu je vyplatiti, či má vykoupiti
ze zajetí svého otce? Tu se zdá, že má vykoupiti otce,
ano ještě spíše než sama sebe.

Jak tedy právě řečeno, jest obecné pravidlo, že se dluh
má zaplatiti; kdyby však jiný dar převyšoval krásou nebo
5 nutností, jest se třeba rozhodnouti pro tento; | někdy to
totiž neodpovídá ani požadavku rovnosti, když se splácí
dřívější dobrodiní, kdyby totiž někdo prokázal dobrodiní
člověku, jehož zná jako člověka dobrého, ale tento měl
splatiti tomu, jehož pokládá za člověka špatného. Ani se
nemá vždy zase půjčovati tomu, kdo půjčil; neboť tento
10 půjčil člověku čestnému, doufaje, že to dostane zpět, kdež-
to onomu se | od člověka špatného splátky nelze nadíti.
Buď jest tomu tak opravdu, a potom hodnota obou není
stejná; není-li tomu tak, ale jeden se tak pouze domnívá,
ani potom se nezdá, že by jeho jednání bylo nerozumné.
Jak tedy již často opakováno, úvaha o citech a skutečích
připouští určení v té míře jako jejich předměty.

Jest tedy nepochybně, že se nemá opláceti každému
15 stejně, | ani svému otci, jako se ani Diovi neobětuje
všechno; a ježto povinnost k rodičům jest jiná než
k bratřím, druhům a dobrodincům, jest třeba každému
prokazovati to, co jest mu vlastní a přiměřené. A tak si
lidé také zjevně počínají; na svatby lidé zvou příbuzné -
20 neboť mají společný rod, | a proto i společný zájem na
úkonu -, a z téhož důvodu se domnívají, že také při

pohřbech mají býti především příbuzní. Rodičům máme
přispívati především výživou, a to z povinnosti, a jest
krásnější přispívati v tom původcům svého bytí než sobě
samému; rodičům také, jakož i bohům, máme prokazo-
vati čest, ale ne | veškerou, neboť nenáleží táž čest otci 25
a matce, ani čest, která se prokazuje mudrci neb voje-
vůdci, nýbrž čest, která přísluší otci, a rovněž matce čest,
která přísluší zase jí. Také máme prokazovati čest kaž-
dému staršímu člověku, jak jeho věku přísluší, před ním
vstávati, ustupovati ze sedadel a podobně. K druhům
a bratřím máme projevovati upřímnost a | společenství 30
ve všem. A u příbuzných, příslušníků fýl a spoluobčanů
i všech ostatních máme vždy hleděti k tomu, abychom
jim prokazovali, co jim náleží, a abychom vše přisuzo-
vali podle toho, co každému přísluší dle příbuznosti,
ctnosti nebo dle ceny, jakou pro nás má. Určiti to u blíz-
kých příbuzných jest snadné, nesnadnější již u lidí vzdá-
lenějších. Přece však od toho | nesmíme upouštěti, ný- 35
brž musíme to určovati tak, jak jest možno.

3. Podmínky zrušení přátelství

Nesnáz je také v tom, zda smíme, či nesmíme zrušiti
přátelství | s lidmi, kteří v něm nesetrvají. Či není na tom H65^b
nic zvláštního, když se zruší přátelství s těmi, kteří jsou
přáteli pro užitek nebo pro příjemnost, a když tohoto před-
pokladu již není? Vždyť byli přáteli těch věcí; a není-li
5 jich, důvodně již nemilují; ale snad se vytkne případ, | že
někdo, kdo miloval pro užitek nebo pro příjemnost, tvářil
se tak, jako by miloval pro mravní povahu. Neboť větši-
na neshod, jak jsme řekli hned na začátku, vzniká mezi
přáteli proto, že jejich přátelství opravdu jest jiné, než se

myslí. Když se tedy někdo sám zklame a domnívá se, že jest milován pro svou povahu, kdežto druhý nic takového nečiní, ať | dává vinu sám sobě; je-li však zklamán přetvářkou druhého, právem to může podvodníku vyčítati, a to více než penězokazům, poněvadž věc, již se zločinnost týká, jest mnohem vzácnější.

Když však někdo pokládá za dobrého člověka a ten se stane špatným a takovým se projeví, má ho ještě milovati? Či jest to nemožné, když ne všechno jest hodno lásky, | nýbrž jen to, co jest dobré, a když člověka špatného ani nelze milovati jako přítele, ani se nemá milovati? Neboť ani nemáme člověka zlého milovati, ani se nemáme špatnému připodobňovati; řekli jsme již, že stejné k stejnému se rádo druží. Máme tedy přátelství ihned zrušiti? Či snad ne s každým, nýbrž pouze s těmi, kteří jsou ze své špatnosti nevyléčitelní, kdežto těm, kteří jsou schopni nápravy, tím spíše máme pomáhati, a to více k zúšlechťení jejich povahy než v | hmotných poměrech, čím takové jednání jest šlechtnější a lépe se srovnává s pravým přátelským smyšlením? Ale zdá se, že ani ten, kdo přátelství zruší, nečiní nic divného. Neboť nebyl přítelem tomu člověku jako takovému; když se tedy změnil a nemůže ho zachrániti, rozlučuje se s ním.

Kdyby však jeden byl stále stejný a druhý se stával ctnostnější, a tak o mnoho převyšoval prvního, má mu zůstatí dále přítelem, či to není možno? | Nejlépe to vidíme při velikém rozdílu obou, jak se to například může utvářeti při přátelstvích z dětství; kdyby totiž jeden zůstal v myšlení dítětem, a druhý byl již vynikajícím mužem, jak by mohli zůstatí přáteli, když nemají ani stejné záliby, ani radosti a bolu? Ani k sobě navzájem jich míti nebudou a bez | toho přátelství není možné; neboť pak nedovedou spolu žítí. O tom jsme již mluvili. Zda se tu

tedy k bývalému příteli má chovati tak, jako by nikdy nebyl přítelem? Či má chovati vzpomínku na dřívější obcování a jako míníme, že máme vycházeti vstříc spíše přátelům než lidem cizím, tak také | má bývalým přátelům pro dřívější přátelství něčeho poskytovatí, nestalo-li se rozloučení pro přílišnou špatnost? 35

4. Původ a měřítko přátelství

Způsob, jak se láska mezi přáteli projevuje, a znaky, jimiž se určuje pojem přátelství, zdají se pocházeti z chování člověka k sobě samému. 1166^a

Za přítele se totiž pokládá ten, kdo chce a koná skutečné nebo zdánlivé dobro kvůli druhému, anebo ten, kdo chce, aby byl a | žil kvůli němu, zrovna jako tomu bývá u matek k dětem a také u přátel, i když jeden druhého urazil; jiní zase pokládají za přítele toho, kdo s druhým stále obcuje a téhož si žádá, kdo s přítelem sdílí bol i radost, a to se zas nejvíce přihází u matek. Něčím takovým se určuje také pojem přátelství. 5

Všechno to jest u člověka ctnostného vzhledem k němu samému, u ostatních lidí potud, pokud se za takové pokládají. Zdá se, opakují, že měřítkem při všem jest ctnost a ctnostný člověk. Neboť takový se srovnává sám se sebou a po téže věci touží z celé své duše. I chce | sám sobě skutečného i zdánlivého dobra a koná je - neboť člověku dobrému náleží dobro uskutečňovati -, a to pro sebe; totiž pro rozumovou schopnost, jež, zdá se, jest vlastním já každého. Také chce žítí a býti zachován, a to si přeje nejvíce pro tu schopnost, již myslí: neboť pro člověka ctnostného jeho bytí jest dobrem. Každý člověk j přeje dobra sám sobě a nikdo nechce, aby se stal jiným, 20

takže by všechno dobré mělo potom to, čím by se stal; neboť i Bůh má již nyní dobro, ale má je proto, že jest, co jest. Zdá se pak, že každý člověk jest, nebo alespoň především jest to, co v něm myslí. Takový chce stále s sebou obcovati; neboť jest to zdrojem slasti; vzpomínky na 25 minulé skutky totiž | jsou příjemné a naděje na budoucí jsou dobré: a takové působí slast. I věděním ve své rozumové schopnosti oplývá. Rmoutí a raduje se nejvíce sám se sebou; neboť stále totéž jest mu nelibé a libé, a ne hned to, hned ono; neboť lítosti takřka nezná. Ježto tedy ctnostný | 30 člověk každou z těch věcí má vzhledem k sobě samému - vždyť přítel jest druhé já -, tak se zdá, že i přátelství záleží v něčem takovém a že přáteli jsou ti, kteří takové věci mají.

Zanechejme však zatím toho, zda přátelství k sobě samému jest možné, či ne; | 35 přátelstvím se zdá býti potud, pokud má dvě nebo více z uvedených věcí, | a přátelství 1166^b v nejvyšší míře se podobá lásce k sobě samému. Zdá se, že jmenované věci jsou i u přemnohých lidí, ačkoli jsou špatní. Zda tedy tito lidé mají na nich účast potud, pokud sami v sobě mají zalíbení a pokládají sebe za hodné? j Jest alespoň zřejmo, že jich nemá žádný člověk špatný a zločinný, ba ani zdání toho. Ale to se týká téměř lidí špatných vůbec; jsou totiž sami v sobě rozdvojeni, po něčem baží a něco jiného chtějí, zrovna jako lidé nezdrženliví, neboť před tím, co sami za dobré uznávají, dávají 10 přednost tomu, co je příjemné, ale je | ošklivé; jiní opět ze zbabělosti a lenosti opomíjejí konati to, o čem jsou přece přesvědčeni, že by bylo pro ně nejlepší; ti však, kteří se dopustili mnoha mrzkých činů, uvalí na sebe pro svou špatnost nenávist, znechutí si život a končí sebevraždou.

Lidé špatní touží po společnosti a utíkají sami před sebou; | 15 neboť v osamělosti se rozpomínají na mnohé

nemilé věci a zmocňuje se jich úzkost před jinými podobnými, jsou-li však ve společnosti, zapomínají na to. Poněvadž nemají do sebe nic milého, nemají k sobě ani žádné lásky. Takoví lidé nemají ze sebe ani radosti, ani 20 zármutku; jejich duše jest v rozporu sama se sebou, | jedna její složka pro svou špatnost pociťuje bolest z odříkání, druhá se nad tím raduje, jako rozdvojenou jedna ji vleče sem, druhá tam. A poněvadž není možno, abychom zároveň cítili nelibost a libost, alespoň nakrátko cítí nelibost nad prožitou radostí a raději by chtěli, aby ji nebyli 25 měli; neboť j špatní lidé jsou plni lítosti. Vidíme tedy, že špatný člověk ani sám k sobě nemá přátelského smýšlení, protože nemá do sebe nic hodného lásky. Když tedy takový stav jest nemalým neštěstím, jest potřebí usilovně odpírati špatnosti a snažiti se býti ctnostným; tak totiž jest možno býti přítelem sám sobě, i státi se přítelem 30 druhému.

5. Pojem přízně

Přátelství se podobá přízeň,* ale přátelstvím není. Neboť přízeň máme také k lidem neznámým a bez jejich 30 vědomí, přátelství nikoli. O tom jsme mluvili již dříve. Ale ani láskou není. Neobsahuje totiž duševního napětí ani touhy, které jsou spojeny s činnou láskou; láska dále vyžaduje zvyklosti, | přízeň však vzniká také znenadání, například pro zápasníky. [Lidé jsou jim totiž příznivi a přejí jim vítězství, aniž k tomu nějak přispívají; u lidí vzniká znenadání a jest povrchní náklonností. Tak se 35 zdá, že jest počátkem přátelství, jako radost z pohledu na osobu jest počátkem lásky; neboť nikdo se nezamiluje, nenašel-li záliby v pohledu, ale | nemiluje ještě, těší-li 1167^a

se pouze z vnější podoby, nýbrž teprve tehdy, když po nepřítomné osobě touží a žádá si její přítomnosti. Tak ani přáteli lidé nemohou býti bez předchozí přízně, proto však přízeň není ještě přátelstvím; neboť taková lidé pouze chtějí dobře těm, kterým přejí, ale ničím by jim nepřispěli | a nijak by se pro ně nenamáhal.

Proto v přeneseném významu mohli bychom to nazvat nečinným přátelstvím, které však, trvá-li déle a dospěje-li k zvyklostem, stává se skutečným přátelstvím, ale ne tím, které jest pro užitek nebo pro příjemnost; neboť pro tyto věci přízeň nevzniká. Ten totiž, kdo dobrodiní přijal a přijaté dobrodiní | splácí svou vděčností, splňuje pouze požadavek spravedlnosti; člověk však, který chce někomu činiti dobře, poněvadž doufá, že se mu od něho dostane pomoci, nezdá se přáteli jemu, nýbrž spíše sám sobě, jako ani jeho přítelem není ten, kdo mu pro nějaký zisk ochotně slouží. Vůbec se přízeň získává nějakou ctností a zdatností, když se někdo někomu zdá | krásný nebo statečný nebo takový nějaký, jak jsme se i nahoře zmínili o zápasnících.

6. Pojem svornosti

Druhem přátelství se zdá býti také svornost; proto nesmí býti zaměňována se shodou názorů; neboť tato může býti také mezi lidmi, kteří se neznají. Také se nenazývají svornými lidé, kteří spolu souhlasí v nějaké libovolné otázce, například v otázce o nebeských tělesech - neboť souhlasný názor v těchto otázkách nenáleží k přátelskému smýšlení -, ale říká se, že svorné jsou obce, když mají stejné smýšlení o věcech prospěšných a stejně se rozhodují a jednají tak, jak se společně usnesly. Jsou tedy

svorné ve věcech, které patří k tomu, co se má konati, a to v takových věcech, které jsou důležité a mohou | náležeti oběma nebo všem, tak například, když se v obci všichni usnesou, aby úřady byly obsazeny volbou anebo aby se uzavřel spolek s Lakedaimoňany anebo aby se Pittakos* ujal vlády, když i sám chtěl. Kdykoli však každý sám chce vládnouti, jako ti ve *Foiníčkách** tehdy začínají různice; neboť býti svorný neznamena pouze, aby každý měl na mysli totéž, ať je to | cokoli, nýbrž totéž v těžce osobě, například když lid | i vynikající mužové jsou zajedno, aby vládli lidé nejlepší; tak zajisté všichni dosáhnou toho, po čem touží.

Svornost se tedy zdá býti přátelstvím občanským, a tak také bývá nazývána; neboť se vztahuje k prospěšnosti a k tomu, co slouží praktickému životu.

Taková svornost jest skutečněna | mezi lidmi ctnostnými; neboť tito jsou svorni sami se sebou a svorni mezi sebou, ježto jsou takřka stejného smýšlení; lidé tohoto druhu setrvávají ve svých rozhodnutích a nezmítají se sem a tam jako vlny v mořské úžině,* a jejich vůle jest zaměřena k tomu, co jest spravedlivé a prospěšné, a po tom také společně touží. Naopak lidé špatní nemohou býti svorni, | leč nakrátko, zrovna jako nemohou býti přáteli, ježto touží po příliš velkém zisku v tom, co jest prospěšné, kdežto tam, kde jde o práci a veřejnou službu, chtějí míti příliš málo; ježto každý přeje jen sám sobě, bližního malicherně posuzuje a brání mu v tom; a ježto nestřeží obecného dobra, musí toto hynouti. Proto vznikají mezi nimi různice, poněvadž | nikdo nechce sám činiti to, co jest spravedlivé, ale ovšem jeden druhého k tomu nutí.

7. *Prokazování a přijímání áobrodiní*

Zdá se, že dobrodinci více milují ty, kterým dobrodiní prokázali, než tito své dobrodince, i hledá se výklad toho zjevu, jako by to bylo něco nepochopitelného. Většina lidí vysvětluje to tak, | že obdarovaný se podobá dlužníku, dobrodinec věřiteli, a jako tedy při půjčkách dlužníci si přejí, aby jejich věřitelé vůbec nežili, kdežto věřitelé se právě starají o zachování dlužníků, tak prý také dobrodinci přejí obdarovaným dlouhého života, myslíce, že od nich dojdou vděku, j ale tito prý se nestarají o oplátku.

Epicharmos* by pravděpodobně řekl, že takový výklad pochází odtud, že se na věc dívají ze špatné stránky, ale zdá se, že jest to lidské; neboť většina lidí má špatnou paměť pro prokázaná dobra a raději by dobrodiní přijímala než prokazovala; důvod toho se však zdá býti přirozenější a s výkladem o poměru dlužníka k i věřiteli nemá nic podobného.

Neboť není to láska k oněm, nýbrž přání, aby byli zachováni, aby dostali zpět své dobrodiní; dobrodinci se však přátelsky a láskyplně chovají k těm, kterým dobrodiní prokázali, byť i v ničem jim nebyli užiteční a ani asi budoucně nemohli by se jimi státi. Totéž bývá i u umělců. Každý zajisté miluje dílo své | více, než by byl od tohoto díla milován, kdyby oživlo. | Nejvíce to snad vidíme u básníků; tito totiž nadmíru milují své básně a láskou je zahrnují jako děti.* Tomu se podobá i poměr dobrodinců. Ten totiž, kdo dobrodiní přijal, jest jejich dílem; miluje je tedy více, než | dílo miluje svého tvůrce. Důvodem toho jest to, že bytí jest každému žádoucí a milé a naše bytí jest ve skutečné činnosti, totiž v žití a v jednání; tvůrce pak svou činností má svoje bytí jaksi ve svém

díle; miluje tedy své dílo, protože miluje bytí. A to jest něco přirozeného; neboť to, čím jest v možnosti, projevuje jeho dílo ve skutečnosti.

Pro j dobrodince v jeho jednání jest zároveň něco krásného, takže má zalíbení i v člověku, jehož se týká, kdežto pro toho, kdo dobrodiní přijal, není na dárci nic krásného, leč pouze prospěch; to však jest méně příjemné a milé. U přítomného jest příjemná skutečnost, u budoucího naděje, u minulého vzpomínka. Nejprjemnější však ! a zároveň nejmilejší jest to, co jest ve skutečnosti. Pro tvůrce tedy dílo jest trvalé - neboť krásno přetrvává věky -, kdežto užitek toho, kdo dobrodiní přijímá, pomíjí. A vzpomínka na krásné činy jest příjemná, ale vzpomínka na prokázané výhody vůbec ne, anebo méně; s očekáváním se to zdá býti naopak.

A milovati se podobá činnosti, | býti milován trpností. Proto u toho, u koho převládá činnost, dá se spíše očekávat milování a projev přátelství.

Konečně každý také více miluje to, čeho bylo pracně nabyto, jako například peníze miluje více ten, kdo je vydělal, než ten, kdo je zdědil: dobré přijímatí jest bez práce, dobré činiti jest však pracné. Proto | také matky mají k svým dětem větší lásku; neboť je v bolestech rodí a lépe vědí, že jsou jejich. Právě proto se zdá, že jest to vlastní i dobrodincům.

8. *Řešení pochybnosti o přátelství. Sebeláska*

Nesnadná jest také otázka, zda máme nejvíce milovati sebe, anebo někoho jiného. U těch, kteří sami sebe nejvíce milují, j bývá to káráno, a jako by dělali něco nečestného, bývají s pohrdáním nazýváni sobci, a zdá se,

že člověk špatný koná všechno pro sebe, a to tím více, čím jest špatnější - vytýká se mu například, že nedělá nic, aby při tom nemyslel na sebe -, kdežto člověk dobrý koná všechno pro krásno, a tím více pro krásno, čím jest lepší, a pro přítele, | aniž dbá při tom svého prospěchu.

35
1168^b

Skutečnost však s tímto pojetím nesouhlasí, | ne bezdůvodně. Říká se totiž, že nejvíce máme milovati největšího přítele, a největším přítelem prý jest ten, kdo přeje dobra druhému pro něho, i když se to nikdo nedoví. Ale toto a všechno ostatní, co náleží k pojmu přítele, nejlépe se hodí na poměr člověka k sobě samému; | neboť bylo již poznamenáno, že se všecken přátelský poměr přenáší od jeho vlastního já na jiné. S tím souhlasí vesměs i přísloví, například: „Jedna duše“, „Přátelům vše společno“, „Přátelství jest rovnost“, „Koleno blíže lýtka“. Neboť všechno to nejvíce platí o poměru člověka k vlastnímu já. Každý jest sám sobě nejlepším | přítelem, proto má sám sebe nejvíce milovati.

10

Právem tedy možno býti v nesnázi, kterého názoru se přidržeti, ježto každý má do sebe přesvědčivý důvod. Snad tedy při takových pojetích jest třeba rozlišovati a stanoviti, do jaké míry každé pojetí a v kterém smyslu má pravdu.

15

Věc se snadno objasní, vezmeme-li v úvahu pojem sebelásky, jak jí kdo rozumí. | Jedni jí v hanlivém smyslu užívají o lidech, kteří si osobují příliš mnoho v penězích, v počtách a tělesných rozkoších; po tom zajisté touží obecné množství a usiluje o to jako o něco velmi dobrého, proto je také o to stálý boj. Prospěcháři tedy, kteří takových věcí vyhledávají, hoví svým žádostem a vůbec vášním a nerozumné složce duše. Takové jest obecné množství; proto se také tomu slovu dostalo významu od obecného množství a jeho špatnosti. Právem se to tedy

takovým sobcům vytýká. A není neznámo, že lid nazývá sobeckými ty, kteří si osobují takové věci; | neboť kdyby někdo nade všechny usiloval stále o to, aby jednal co nejspravedlněji nebo nejměřeněji nebo ve všem jiném podle ctnosti, a vůbec kdyby se stále snažil přisvojiti si to, co jest krásné, toho nikdo nenazve sobeckým ani ho nebude haněti. A přece se zdá, že takový člověk jest více sobecký; osobuje si nejkrásnější | a největší dobra, ochotně slouží hlavní složce svého já a jí ve všem poslouchá; a jako v obci a v každém jiném uspořádaném celku podstatou jest jejich hlavní složka, tak i u člověka; i jest nejvíce sobecký ten, kdo to miluje a tomu se oddává. Také se člověk nazývá zdrženlivým podle toho, | zda v něm vládne rozum, nebo ne, ježto jest vlastním bytím každého člověka, | i zdá se, že jejich vlastním a dobrovolným činem jest to, co vykonali nejvíce s pomocí rozumové úvahy. Jest tedy zjevno, že každý člověk má svoje bytí v rozumu nebo alespoň v něm nejvíce, a že ctnostný člověk jej nejvíce miluje. Proto ten bude asi nejvíce sobecký, ovšem sobcem jiného druhu, | než jest ten, který lidé zavrhnou a nad který vyniká o tolik, oč vyniká život vedený ve shodě s rozumovou úvahou nad ten, který podléhá vášni, a oč vyniká touha po krásnu nad touhou po zdánlivém prospěchu.

25

30

35

1169^a

5

10

15

Ty tedy, kteří zvláště usilují o krásné skutky, všichni uznávají a chválí; a kdyby všichni závodili o krásno a namáhali se jednati co nejkrásněji, měla by společnost | všechno potřebné a každý jednotlivec by měl nejvyšší dobro, které právě záleží v ctnosti. Takto dobrý člověk má míti sebelásku - vždyť zajisté i sám bude míti prospěch ze svých krásných skutků i ostatním prospěje -, špatný člověk jí však míti nemá - neboť řídě se špatnými vášněmi, uškodí i sám sobě i svým bližním. | U špatného

člověka tedy jest veliká neshoda mezi tím, co má činiti, a mezi tím, co činí; ctnostný člověk však to, co činiti má, také činí. Neboť rozum v každém člověku se rozhoduje pro to, co jest pro něj nejlepší, a ctnostný člověk poslouchá rozumu.

Jest také pravda, že řádný člověk koná mnoho pro přátele a vlast, a je-li třeba, | za ně také umírá; vzdá se i peněz i poct a vůbec vyhledávaných dober, ježto si za to chce dobýti toho, co jest krásné; raději chce míti nejvyšší blaho po krátkou dobu než nepatrné po dlouhou dobu, a raději chce krásně žíti jeden rok než mnoho let všelijak, a milejší jest mu jeden skutek krásný a velký než mnoho | bezvýznamných. Toho se dostává těm, kteří za to umírají; neboť si volí věc veliké krásy. Také peníze by obětovali, jen aby přátelé více dostali; tak příteli dopomáhají k penězům, sobě ke krásnému činu; jest to tedy vyšší dobro, které si získávají. A stejně si počínají v poctách a v úřadech; | pro přitele se všeho rádi vzdají; neboť jest to pro ně krásné a cenné. Právem tedy takový člověk jest ctnostný, protože nade vše cení to, co jest krásné. Ano i činů se pro přitele může vzdáti, ježto by bylo krásnější státi se příteli podnětem k činům, aby je on vykonal. Tedy ctnostný člověk ve všem, | co jest hodno chvály, zjevně chce více krásného přidělovati sám sobě. í Tak tedy, opakuji, má býti sobecký; nemá jím však býti tak, jak bývá obecné množství.

9. Blaženost a přátelství

Ještě se pochybuje o tom, zda blažený člověk potřebuje přítel, či ne. Lidé šťastní j a dostačující sami sobě prý totiž přítel nepotřebují; mají prý svá dobra; protože

tedy dostačují sami sobě, nepotřebují prý již ničeho, kdežto přítel, ježto jest druhé já, poskytuje prý to, čeho člověk sám sebou dosíci nemůže; proto

*když, zdar bůh dává, nač nám třeba přitele?...**

Zdá se však nesprávné, přidělují-li se blaženému člověku všechna dobra | a přátelé nikoli, kteří přece, jak se zdá, jsou největším dobrem ze zevnějších dober. Když tedy příteli náleží spíše dobro činiti než je přijímati, a náleží-li dobro činiti člověku dobrému a ctnosti, a je-li krásnější dobro činiti přátelům než lidem cizím, bude dobrý člověk potřebovati takových lidí, kterým by dobře činil. Proto se také klade otázka, zda přítel jest více potřebí ve štěstí, či v neštěstí, | ježto i nešťastný člověk potřebuje dobrodinců, a šťastní lidé zase takových, kterým by dobře činili. Jest snad také nesprávné, činí-li se z blaženého člověka samotář; neboť nikdo by nechtěl míti všechna dobra sám pro sebe; vždyť člověk jest bytostí zrozeňnou pro život v obci a k pospolitému životu. Tedy i blažený jest takový; neboť má přirozená dobra. Jest zjevno, že jest lépe žíti s přáteli a s lidmi ctnostnými | než s lidmi cizími a s jakýmikoli; tudíž i blažený člověk potřebuje přítel.

Co jest tedy správného na prvním mínění a v čem má pravdu? Snad že obecné množství za přatele pokládá ty, kteří jsou užiteční? Takových ovšem | blažený člověk, poněvadž taková dobra má, nebude potřebovati ani pro příjemnost, leda nakrátko - neboť příjemný život nepotřebuje rozkoše odjinud -; a nepotřebuje-li takových přátel, zdá se, že nepotřebuje přítel vůbec.

To však snad není pravda. Neboť hned na začátku jsme řekli, že blaženost jest jakási skutečná činnost, | činnost

však zřejmě jest něco, co vzniká, a není naším stavem jako nějaký majetek. Jestliže blaženost záleží v žití a ve skutečné činnosti a činnost dobrého člověka, jak jsme poznamenali na začátku, jest dobrá a příjemná sama o sobě, a jestliže dále každému jest příjemné to, co jest mu vlastní, a můžeme-li konečně snáze pozorovati své bližní a jejich skutky než | sebe sami a své skutky, vyplývá
 35 H70^a z toho, že skutky ctnostných přátel jsou | lidem dobrým příjemné - neboť pak oba mají to, co jest přirozeně příjemné -: tedy blažený člověk bude takových přátel potřebovati, ježto si přeje pozorovati dobré skutky, jak jemu jsou vlastní, a těmi jsou skutky člověka dobrého, je-li přítelem.

Dále lidé mají za to, že blažený člověk má žití příjemné; j život člověka osamělého jest obtížný, neboť není snadno, aby člověk sám o sobě neustále byl činný, s jinými však a k jiným jest to snadné. Tato činnost tedy, ježto jest příjemná o sobě, bude stálejší, a tak tomu má býti u blaženého člověka. - Ctnostný člověk zajisté jako ctnostný má zalíbení ve skutcích ctnostných a špatné jsou
 10 mu nemilé, | jako si člověk hudebně vzdělaný libuje v krásných písních, ze špatných však má nelibost. - Jak již Theognis* praví, ze společného žití s dobrými lidmi vzniká i jakýsi cvik.

Díváme-li se na věc ze stanoviska přirozeného, zdá se, že ctnostný jest ctnostnému přirozeně milý. Přirozené
 15 | dobro totiž, jak řečeno, jest ctnostnému člověku samo o sobě dobré a příjemné. Žití se u živých tvorů určuje mohutností pociťování, u lidí mohutností pociťování a myšlení; mohutnost pak jest vedena k činnosti; vrchol jest ve skutečné činnosti; zdá se tedy, že podstata života jest v pociťování nebo myšlení. Život pak náleží k tomu,
 20 j co jest samo o sobě dobré a příjemné; neboť jest po-

jmově omezen a to, co jest omezené,* náleží k povaze dobra. A to, co jest přirozeně dobré, jest dobré i pro člověka ctnostného; proto každý vidí v životě něco příjemného. Nesmíme tu ovšem mysliti na život bídný a zkažený ani na život strastný; neboť takový život jest
 25 neomezený jako to, co jest v něm zahrnuto. | Zřejmější to bude v dalším pojednání o nelibosti.*

Jestliže život o sobě jest dobrý a příjemný - jak to také vyplývá z toho, že všichni po něm touží, a nejvíce lidé ctnostní a blažení; pro ně totiž život jest nejvíce žádoucí a jejich život jest v nejvyšší míře blažený -, jestliže dále ten, kdo vidí, pociťuje, že vidí, a ten, kdo
 30 slyší, pociťuje, že slyší, | a ten, kdo jde, že jde, a tak i při ostatních činnostech jest něco, čím pociťujeme, že jsme činni, takže pociťujeme, že pociťujeme, a myslíme, že myslíme, a to jest zase tolik, jako pociťovati nebo
 mysliti, že jsme-neboť býti jest tolik, jako pociťovati ino^b nebo mysliti -, jestliže dále pociťovati, že žijeme, jest o sobě něco příjemného - neboť život jest přirozeně dobro, a pocit, že dobro jest v nás, jest příjemný-, jestliže kromě toho život jest žádoucí a zvláště lidem dobrým, poněvadž býti jest jim něčím dobrým a příjemným
 5 - těší se | totiž z vědomí dobra samého o sobě -, jestliže se konečně ctnostný člověk chová k příteli - neboť přítel jest jeho druhé já - tak, jako se chová k sobě, tedy z toho všeho vyplývá, že jako každému jest žádoucí jeho vlastní bytí, tak anebo alespoň podobně jest mu žádoucí i bytí přítelovo. Bytí však jest nám žádoucí proto, že
 10 jsme si vědomi dobra ve své bytosti; takové vědomí pak jest příjemné samo o sobě; proto jest potřebí také mítí vědomí o jsoucnosti přítelově, a to se může státi ve společném žití a výměnou slov a myšlenek. Tak se totiž rozumí společnému žití u lidí a nějakou u dobytčat

v tom, že se spolu pasou. Je-li tedy bytí blaženému člo-
 15 věku žádoucí | samo o sobě, poněvadž jest přirozeně
 dobrem a slastí, a je-li podobné také bytí přítelovo, pak
 i přítel bude asi náležeti k bytostem žádoucím. To však,
 co jest mu žádoucí, musí míti, sice mu v tom bude něco
 scházeti. Bude tedy potřebí ctnostných přátel tomu, kdo
 chce bytí šťasten.

10. Pravé přátelství nepřipouští velkého množství přátel

20 A tak máme si činiti co nejvíce přátel, či snad to, co
 bylo vhodně řečeno o pohostinnosti:

*Mnohých nezvi si hostí, však občas pozvi jich něco**

hodí se také na přátelství, abychom nebyli bez přátel ani
 abychom jich neměli příliš mnoho? O těch, kteří jsou
 25 přáteli pro užitek, zdá se býti | výrok zcela případný -
 neboť mnohým se odvděčovati jest obtížné a život na to
 nestačí; proto více přátel, než stačí k vlastnímu životu,
 jest zbytečné a překážející krásnému žití; není jich tedy
 potřebí -; také na rozkoš stačí málo přátel, jako koření
 v jídle; ale zdaž máme dobrých přátel míti co nejvíce, či
 30 jest nějaká míra i pro množství | přátel, jako jest pro
 množství lidí obce? Z deseti lidí totiž obec nemůže vznik-
 nouti a při stu tisíců již to také není obec. Velikost není
 snad jen jedna, nýbrž všechno jest uprostřed mezi dvě-
 ma určitými mezemi. | I pro množství přátel jest určitá
 H71^a mez, nejvyšší počet snad bude ten, s kolika kdo může
 společně žíti - neboť to se nám pro přátelský poměr zdá-
 lo nejvýznačnější -; jest však zjevno, že jest nemožno

společně žíti s mnohými a mezi ně se rozdělití. Dále by
 mnoho přátel muselo býti zase mezi sebou přáteli, kdy-
 by chtěli | všichni spolu obcovati; to však jest nesnadno 5
 mezi mnohými. Konečně jest také obtížno, abychom
 s mnohými osobně sdíleli radost a bolest, neboť by se
 snadno mohlo současně státi, že bychom se měli s jed-
 ním veseliti a s druhým truchliti. Snad tedy bude správné,
 abychom nehledali co nejvíce přátel, nýbrž tolik, ko-
 lik | stačí ke společnému žití; není také, jak se zdá, 10
 možno, abychom byli mnohým přáteli upřímnými. Proto
 ani nemůžeme býti zamilováni do mnohých; neboť toto
 znamená jakési stupňování přátelství, a to jest možné pou-
 ze k jednomu; a tak i upřímné přátelství jest možné pou-
 ze s několika.

Zdá se, že tak tomu jest i v skutečném životě; neboť
 přáteli podle onoho družného přátelství se nestávají mno-
 zí, j A opěvovaná přátelství* jsou pouze mezi dvěma lid- 15
 mi. Ti, kteří mají mnoho přátel a kteří se ke všem hned
 důvěrně chovají, nejsou patrně přítelem nikomu, leč v ži-
 votě politickém, a ti také bývají zváni lichotníky. V ži-
 votě politickém tedy lze sice býti přítelem mnohým, a to
 bez lichocení a přítelem opravdu dobrým; ale přátelství,
 které se týká ctnosti a samé osoby, není možné k | mno- 20
 hým, i musíme býti spokojeni, najdeme-li takových přá-
 tel jen několik.

11. Potřeba přátel ve štěstí i v neštěstí

Potřebujeme přátel více ve štěstí, či v neštěstí? Jsou
 hledání za obou okolností; lidé nešťastní totiž potřebují
 příspěví, šťastní společníků a těch, komu by mohli dobře
 činiti; neboť chtějí dobře činiti.

- 25 Nutnější jest tedy míti přátele [v neštěstí, poněvadž tu jest potřebí přátel užitečných, krásnější jest míti je ve štěstí, poněvadž tehdy hledáme dobrých přátel; neboť těmto dobře činiti a s nimi prodlévati jest žádoucnější. I ve štěstí i v neštěstí již sama přítomnost přátel jest příjemná. Neboť zarmouceným | se přátelskou soustrastí ulevuje. Proto by se také někdo mohl tázati, zda přátelé jakoby tíhu přejímali, anebo zda spíše jejich přítomnost a vědomí soustrasti bolest uměňují. Nerozhodujme tedy, zda příčinou úlevy jest to, či něco jiného; stačí, že se to skutečně stává.
- 30 H7i^b Cityjež jejich přítomnost vyvolává, zdají se býtijaksi smíšené. Neboť jest příjemné již to, že přátele vidíme, | zvláště člověku nešťastnému, i dostává se mu tím jakéhosi příspěvní v bolesti - přítel ho totiž utěší pohledem i slovem, je-li obratný; neboť zná jeho povahu a ví, co se ho libě nebo nelibě dotýká -; ale jest zase bolestné, vidíme-li, | že se přítel rmoutí nad naším neštěstím; každý by se zajisté chtěl vyhnouti tomu, aby byl přátelům příčinou bolesti. Proto se mužná povaha má na pozoru, aby se s ní přátelé sdělovali o bolest, a i když nedovede tolik svou bolest přemáhati, nerad vidí bolest, která by přátelům vznikla z jeho bolesti, zvláště pak | nedá jim naříkati; ženy a muži jim podobní mají radost, když jiní s nimi naříkají, a jako přátele milují ty, kdo s nimi truchlí. Jest však zjevno, že ve všem máme napodobovati člověka lepšího. Naopak přítomnost přátel ve štěstí zpřijemňuje člověku život a působí vědomí, že mají radost z jeho dobra.
- 15 Proto se zdá, že jest správné ochotně zváti přátele, aby s námi sdíleli štěstí - jest totiž krásné šířiti kolem sebe radost-, váhati však je zvát, aby s námi sdíleli neštěstí - neboť zlo máme sdělovati co nejméně, odkud pocházejí slova: „Dost toho, že já jsem nešťasten.“- Nejspíše ještě

tehdy je smíme zavolati, kdykoli by nám s malou obtíží mohli velmi pomoci. | Naopak se však sluší, abychom k nešťastným šli bez zavolání a ochotně - neboť jest to přátelskou povinností dobře činiti, a zvláště těm, kteří jsou v nouzi a nežádali nás o to; jest to totiž pro obě strany krásnější a příjemnější -, a ke šťastným abychom šli ochotně, můžeme-li jim býti nápomocni - neboť i k tomu jest potřebí přátel -, ale váhavě tehdy, jde-li o to, abychom se poměli dobře | - neboť není krásné dychtiti tu po užitku. Musíme se tu ovšem stříci zdání nechuti, odřekneme-li; někdy se to totiž stává. A tak přítomnost přátel jeví se žádoucí ve všem.

12. Osvědčování přátel ve společném žití

Zda tedy přátelům jest milejší společné žití, jako milovníkům jest milejší pohled | a tomuto pocitu dávají přednost před ostatními, ježto jím hlavně láska trvá a vzniká? Přátelství jest zajisté společenstvím. A jak se člověk chová k sobě, tak i k příteli: a poněvadž vzhledem k nám pocit bytí jest žádoucí, tedy jest jím i vzhledem j k příteli; pocit ten pak se uskutečňuje ve společném žití, | takže k tomuto přátelé přirozeně směřují.

A každý chce se svými přáteli prožívati to, čím jest mu jeho vlastní bytí a pro co si žádá žití; pročež jedni spolu pijí, druzí spolu hrají v kostky, jiní spolu tělocvičí nebo loví | anebo filosofují, zkrátka, každý s přáteli tráví čas v tom, co si ve svém životě nejvíce oblíbil; ježto totiž chce s nimi žití, činí to a účastní se toho, co pokládá za společné žití.

Proto se přátelství mezi lidmi špatnými stává špatným - poněvadž totiž jsou povahově neustálení, přejímají je-

10 den od druhého špatnost, a tak tím, | že se sobě připo-
dobňují, stávají se špatnými -, kdežto mezi dobrými se
stává dobrým, poněvadž stálým obcováním zesiluje. Ba
zdá se, že se tu přátelé stávají i lepšími, ježto jsou činní
a napravují jeden druhého; neboť druh od druhu si při-
svojuje to, co se mu na něm líbí, proto:

*Dobréjen od dobrých získáš.**

KNIHA DESÁTÁ

VÝZNAM SLASTI. VYMEZENÍ BLAŽENOSTI. DŮLEŽITOST ZÁKONODÁRSTVÍ PRO MRAVNÝ ŽIVOT

7. Význam slasti a strasti pro výchovu, život a etiku

Tolik tedy budiž pověděno o přátelství; nyní pojednej- 15
me o rozkoši.* | Zdá se totiž, že jest našemu rodu nej- 20
vlastnější, proto lidé vychovávají mládež tak, že ji ve-
dou slastí a strastí; zdá se však, že i pro mravní povahu
jest velmi důležité, aby se člověk radoval z toho, z čeho
se radovati má, a aby nenáviděl, co má nenáviděti. Ne-
boť tyto city působí po celý život, ježto mají vliv a moc
na ctnostný a blažený | život. Člověk totiž si žádá toho, 25
co jest libé, a varuje se toho, co jest nelibé. Tak důležité
věci tedy, myslím, nesmíme pomíjeti mlčením, zvláště
když se mínění o tom velmi různí.

Jedni totiž praví, že rozkoš jest dobro, druzí naopak 30
tvrdí, že jest něčím zcela špatným, oni v přesvědčení, že
tomu tak opravdu jest, tito pak mají za to, | že pro náš
život jest lépe klásti rozkoš mezi zla, byť jí i nebyla;
neboť obecné množství prý se k ní kloní a rozkoším ot-
ročí, proto prý se musí naváděti k opaku. Tak prý se totiž
dojde středu.

35 Ale toto mínění není asi správné. Neboť tam, kde jde
o city a jednání, jsou úvahy méně přesvědčivé než to,
co se skutečně koná; není-li tedy shody mezi učením
1 I 72^b a tím, co se skutečně pozoruje, upadá učení v opovržení
a | ničí se ještě i to, co jest v něm pravdivého; neboť ha-
ní-li někdo rozkoš a zpozoruje se, že přece někdy k ní
směřuje, myslí se, že má k ní náklonnost, jako by každá
rozkoš byla stejného druhu; množství totiž nedovede roz-
5 lisovati. Zdá se tedy, že pravdivé učení j jest velmi důle-
žité nejen pro vědění, nýbrž i pro život; neboť souhlasí-li
se skutky, požívá důvěry, a proto jest pro chápavé poslu-
chače pobídkou, aby se jím ve svém životě řídili.

Ale o tom dosti a obraťme se k tomu, co o rozkoši bylo
kdy pověděno.

2. Eudoxovo a Platónovo mínění o rozkoši

Eudoxos mínil,* že rozkoš jest dobrem, protože prý
10 | vidíme, že k ní všechno, nerozumné i rozumné, směru-
je, a ve všem prý to, co jest žádoucí, jest dobré, a to, co
jest nejvíce žádoucí, jest nejlepší; skutečnost, že všech-
no směřuje k témuž cíli, poukazuje prý k tomu, že to prá-
vě jest pro všechny něčím nejlepším-jako prý totiž kaž-
dý tvor dovede nalézti potravu, tak i to, co jest pro něj
dobré -, a tedy to, co jest pro všechny dobrem a k čemu
15 všechno směřuje, | jest prý dobrem vůbec.

Ale jeho důvodům se příkládala víra spíše pro jeho vý-
tečnou povahu než pro jejich vnitřní cenu. Neboť byl
pokládán za muže zvlášť uměřeného; nemluvil tak tedy
patrně jako přítel rozkoše, nýbrž že tomu tak opravdu
jest. Mínil, že neméně jest to zřejmé z opaku, totiž bo-
lest prý již sama o sobě jest každému něčím, čeho jest se

třeba varovati, | proto stejně její opak musí býti žádou- 20
cí. Nejvíce žádoucí však prý jest to, čeho si nežádáme
pro něco jiného ani jako prostředku k něčemu jinému;
a to prý dle všeobecného souhlasu jest rozkoš; nikdo prý
se netáže po tom, jaký účel má radost z rozkoše, ježto
rozkoš sama o sobě jest milá. Také prý přidána k jaké-
mukoli dobru, činí je příjemnějším, například ke | sprá- 25
vedlnosti nebo k uměřenosti; a dobro prý se rozmnožuje
jen sebou samým.

Ale podobá se, že toto odůvodnění pouze ukazuje, že
rozkoš mezi dobra náleží, avšak ne více než kterékoli jiné;
neboť každé dobro jest ve spojení s jiným dobrem milejší
než samo pro sebe. Takovým důvodem také Platón doka- 30
zuje, že rozkoš není dobrem; neboť | slastný život s po-
znáním jest prý milejší než bez něho, je-li však ta směs
lepší, pak není rozkoš dobrem vůbec; žádné dobro o sobě
nestává prý se milejším žádným přídavkem. Jest však
patrné, že pak ani nic jiného není dobrem vůbec, když by
se ve spojení s jiným dobrem o sobě stávalo milejším. Co
tedy pak bude takovým dobrem, jehož i my bychom
35 mohli býti účastni? Neboť takové hledáme.

Ti, kteří namítají, že není dobrem to, k čemu všechno
směřuje, | nemluví správně. Neboť tvrdíme, že to, co H73^a
všichni lidé uznávají, jest; a ten, kdo tuto souhlasnou víru
vyvrací, nedovede říci nic věrohodnějšího. Kdyby totiž
po tom toužili jen nerozumní tvorové, pak by jejich ná-
mitka něco znamenala, ale touží-li po tom i rozumní tvo-
rové, kterak mohou něco namítati? Také ve špatných je-
dincích jest asi něco přirozeně dobrého, | co jest lepší 5
než oni sami, co směřuje k jejich vlastnímu dobru.

Ale zdá se, že ani o tom opaku se nemluví správně.*
Říká se totiž: Je-li strast zlem, není slast dobrem; neboť
proti zlu stojí zlo a obojí zase proti tomu, co není ani dob-

10 rem, ani zlem, a to samo o sobě není sice nesprávné, ale v této věci to není pravda. | Kdyby totiž oboje bylo zlé, měli bychom se obojího varovati, kdyby však žádné z nich nebylo zlé, tedy by nebylo třeba se jich varovati, anebo bychom se měli k obojímu chovati stejně; zatím však vidíme, že se lidé jednomu vyhýbají jako zlu a druhého si žádají jako dobra; takto tedy oboje jest si protivno.

15 A i když rozkoš není žádnou jakostí, nevyplývá z toho, že není proto dobrem; neboť ani | ctnostné činnosti, ani blaženost nejsou jakostmi.

Říká se dále, že dobro znamená omezení,* rozkoš však jest neomezená, poněvadž připouští znak „více“ a „méně“. Ale soudí-li se tak podle pocitu libosti, bude tomu stejně i při spravedlnosti a ostatních ctnostech, kde se 20 zřejmě říká, že prý lze více a méně nějakým býti j a jednati ctnostně - neboť jsou takoví lidé, kteří jsou více spravedliví a stateční, a jest možno i spravedlivě jednati i uměřeně žíti více i méně -; míní-li se však znaky „více“ a „méně“ u rozkoší, tu sotva udávají pravý důvod, je-li pravda, že rozkoše jsou jednak nesmíšené, jednak smíšené. A proč by to nemohlo býti u rozkoše tak jako u zdraví, které rovněž jest sice omezené, ale přece připouští 25 více a méně? Neboť není ve všem poměr tentýž, ani u téhož není vždycky stejný, nýbrž i když jest porušen, do jisté míry trvá a liší se znakem „více“ a „méně“. Tak tedy tomu může býti i u rozkoše.

Poněvadž dále mají za to, že dobro jest něčím ukončeným a dokonalým, pohyb a dění něčím neukončeným a 30 a nedokonalým, snaží se ukázati, že rozkoš jest pohybem a děním. Ale ani tu se, myslím, nevyjadřují správně, že by totiž rozkoš byla pohybem. Každému pohybu jest vlastní rychlost a zdlouhavost, a i když ne naprostá, jako například při pohybu všehomíra, tak přece vztažná;

rozkoš však nemá ani této, ani oné. Zajisté se někdo může rychle zaradovati jako i | rozhněvati, ale nemůže se rychle radovati, ani vztažně ne, ale ovšem může kráčet, růsti a podobně. Tedy přechod do stavu libosti může býti rychlý nebo zdlouhavý, ale nelze rychle býti v něm činný, totiž radovati se. Kterak tedy může býti děním | -neboť, 5 jak se zdá, žádná věc neděje se nebo nevzniká z libovolné věci bez rozdílu, nýbrž všechno konci v tom, z čeho vzniká* - a čeho vznikem jest rozkoš, toho bolest by byla zánikem? Dále se praví, že bolest jest nedostatkem něčeho přirozeného* a že rozkoš jest naplněním toho. Ale to jsou stavy tělesné. Je-li tedy | rozkoš naplněním něčeho 10 přirozeného, musí asi to, čemu se nasycení dostává, cítiti libost, tedy tělo, ale tomu tak asi není. Není tedy rozkoš tím naplněním, nýbrž nastane-li naplnění, lze z toho míti libý pocit, a je-li odňato, nelibý. Zdá se, že podnět k tomuto mínění dal pocit libosti a nelibosti, jak bývá při 15 výživě; neboť nejprve se cítí potřeba a | předchází nelibost a potom se dostaví libost z ukojení. Ale netýká se to všech druhů libosti; neboť nelibost nepředchází radosti z učení a ze smyslových vjemů nepředchází u vjemů čichových, rovněž u mnohých sluchových a zrakových a u vzpomínky a naděje. Čeho tedy tyto rozkoše budou vznikem? Vždyť tu nebyl | ničeho nedostatek, čeho by naplnění mohlo nastati. 20

Proti těm, kteří tu poukazují k rozkoším hanebným, možno snad namítnouti, že takové nejsou libé; byť i byly libé lidem špatného smýšlení, nesmí se proto míniti, že jsou libé také jiným, zrovna tak jako to, co jest zdravé nebo sladké nebo trpké lidem nemocným, anebo to, co se lidem, kteří mají bolavé | oči, zdá bílé, není takové 25 jiným lidem. Nebo možno také namítnouti, že rozkoše jsou sice milé, ale ne při tomto jejich určitém původu,

30 jako bohatství jest milé, ale ne zrádci, a zdraví jest milé, ale ne tomu, kdo všelico sní. Anebo možno říci, že rozkoše se různí druhem. Ty, které vzešly z toho, co jest krásné, různí se od těch, které vzešly z toho, co jest ošklivé, i nemůže míti pocit libosti | ze spravedlnosti ten, kdo není sám spravedlivý, ani z umění múzického ten, kdo není sám múzicky vzdělaný, a tak i při ostatních věcech.

H74^a Myslím, že i přítel, který jest něco jiného než pochlebník, jest jasným důkazem toho, že rozkoš buď není dobro, nebo že jest v ní druhový rozdíl; zdá se totiž, že onen cílem obcování má dobro, tento rozkoš, a u tohoto se to zavrhuje, | u onoho chválí, jistě proto, že účel obcování jest u nich různý. Také by si nikdo nepřál po celý život mysliti jako dítě a radovati se z toho, co dětem působí radost v nejvyšší míře, ani by si nepřál radovati se ze skutků zcela ošklivých, jen aby se nikdy nermoutil.

5 O mnohé věci pak bychom horlivě usilovali, | i kdyby nepřinášely žádné slasti, například viděti, pamatovati si, vědět, míti ctnosti. Nic nevádí, že se k těmto věcem nutně pojí jako následek pocity libosti; neboť žádali bychom si jich i tehdy, i kdyby z nich libost nevzcházela.

10 Podobá se tedy, že jest zřejmo, že ani rozkoš není dobrem, ani že každá rozkoš není žádoucí, a že | některé rozkoše jsou o sobě žádoucí, které se různí od jiných svým druhem a původem.

3. Aristotelův názor o slasti

Sdostatek jsme pojednali o názorech o rozkoši a bolesti; co však rozkoš jest a jaká jest, bude asi zřejmější, vrátíme-li se k začátku.

Zdá se totiž, že vidění v kterékoli době jest ukončené a dokonalé, | neboť mu neschází nic, co by muselo přistoupiti později, aby dokonalo jeho tvar. Tomu pak se podobá také rozkoš. Jest totiž jakýmsi celkem, i nelze v žádné době pojmouti rozkoš, jejíž tvar by se teprve delším trváním dovršil a dokonal. Proto není ani pohybem. Neboť každý pohyb se děje v čase | a k nějakému konci, například stavitelství ukončuje své dílo, když vykoná to, k čemu směřuje, tedy buď v celé době, anebo v tomto okamžiku; ale v jednotlivých časových dílech všechny pohyby jsou neukončené a různí se druhem od celku i mezi sebou. Skládání kamenů se různí od žlábkování sloupu a oboje od stavby chrámu; | postavení chrámu jest něčím ukončeným - neboť pro tento účel se již ničeho nepotřebuje -, stavba podstavce a triglyfu* však jest něčím neukončeným - obojí se totiž zabývá jen částí. Tyto pohyby se tedy různí druhem, i nelze pohyb dle jeho druhu pokládati za ukončený v kterékoli době, nýbrž jenom v celé. Podobně jest při chůzi a v ostatních druzích pohybu. Jestliže | totiž místní pohyb znamená pohyb odněkud někam, i tu jsou rozdíly druhové, let, chůze, skok a podobně; ale nejen v tom, nýbrž i při samé chůzi. Neboť východiště a cíl není tentýž u závodště, jako u jeho části, ani u jedné části, jako u druhé, ani to není totéž, proběhneme-li tuto dráhu, nebo onu. | Neboť se neprobíhá jenom dráha, nýbrž také na jiném místě, a to na jiném než druhá. O pohybu jsme pojednali zevrubně jinde,* ale tu vidíme, že ani v celé době není ukončen a dokonán, nýbrž že jsou mnohé pohyby neukončené a liší se | druhem, ježto východiště a cíl udává jejich druh. Ale druhový tvar rozkoše jest ukončen a dokonán v kterékoli době. Jest tedy zjevno, že se liší od pohybu a že rozkoš náleží mezi celky a věci ukončené a dokonalé.

15

20

25

30

1174^b

To jest snad patrné i z toho, že se nelze pohybovat, leč v čase, ale jest možno míti pocit libosti; tento totiž v každém okamžiku jest jaksi celkem. Z toho vyplývá, že se o rozkoši neprávem mluví jako o pohybu a dění. Neboť o těchto pojmech se nemluví všude, nýbrž pouze u toho, co jest dělitelné a není celkem; ani vidění, ani bod, ani jednotka nemá dění a není pohybem ani děním; a tedy ani rozkoš ho nemá; jest totiž jaksi celkem.

4. Poměr slasti k činnosti

Skutečná činnost každého smyslu jest podmíněna předmětem* jemu přiměřeným, | i jest dokonalá tehdy, když smysl sám jest dobře utvářen a jeho předmět jest zcela přiměřený; něco takového totiž, zdá se, jest dokonalá skutečná činnost - nezáleží pak na tom, řekneme-li, že smysl jest činný, či jeho podměť že jest činný -; a tak při jednotlivé skutečné činnosti nejlepší jest ta, při níž to, co jest činné, jest v nejlepším stavu, a předmět, který k té činnosti náleží, jest nejpřiměřenější; tato nejlepší činnost bude asi | nejdokonalejší a nejvíce libá. Pocit slasti jest zajisté v každém vnímání a stejně i v myšlení a rozjímání; největší slast však jest v nejdokonalejší činnosti a nejdokonalejší jest činnost toho, kdo vzhledem k nejlepšímu předmětu jest v dobrém stavu. A naopak slast dovršuje a zdokonaluje činnost. Avšak slast nezdokonaluje ji tímž způsobem jako vnímaný předmět j a jako smysl, když jest v dobrém stavu, jako ani zdraví a lékař nejsou stejně příčinami zdraví.

Jest zjevné, že každý smysl má svou slast; vždyť říkáme, že vjemy zrakové a sluchové jsou libé. Jest tedy zjevné, že slast jest největší, je-li smysl ve stavu nejlepším

a je-li takový předmět, jímž jest činnost jeho podmíněna; když | tedy jest takový předmět i podměť, vždy se dostaví slast, ježto jest tu to, co by ji způsobilo a pocítilo. Přece však slast nezdokonaluje činnosti jako nějaký vnitřní stav, nýbrž jako nějaké přistupující zdokonalení, jako například krása mládí; dokud tedy předmět myšlení nebo smyslového vnímání jest takový, jaký má býti, a rovněž posuzující a | rozjímající podměť, bude v činnosti slast; poněvadž totiž i podměť i předmět jsou podobny a chovají se k sobě stejně, vzejde z toho přirozeně též výsledek.

Proč tedy nikdo nepociťuje libosti nepřetržitě? Či se unaví? Nic lidského totiž nemůže býti | činné nepřetržitě. Tedy pak ani libost nevzniká; neboť se druží k činnosti. Něco těší, poněvadž jest nové, později však pro stejnost již nikoli; neboť zprvu myšlení jest podníceno a pozorně se tím zabývá, jako zrakem ten, kdo něco napjatě pozoruje, potom však činnost již není taková, nýbrž | ochabuje; proto také slábnou libé pocity.

Můžeme se asi domnívati, že po slasti všichni touží, poněvadž i k žití všichni směřují; život jest jakási činnost a každý jest v tom a tím skutečně činný, co nejvíce miluje, jako člověk hudebně vzdělaný sluchem v písních, milovník poznání přemýšlením v | naukách, a tak každý i v ostatních oborech. Slast dovršuje a zdokonaluje činnosti, a tedy i život, k němuž všichni směřují. Důvodně tedy směřují i k slasti; neboť ona dovršuje každému jeho žití, kterého si žádá.

5. *Druhy slastí dle druhu bytostí a jejich činností*

Zanechejme nyní otázky, zda si žádáme žití pro slast,
20 či slasti pro žití. Zdá se, že oboje jest spolu spojeno | a od
sebe se nedá odloučiti; neboť slast nevzniká bez činnosti
a slast dovršuje a zdokonaluje každou činnost.

Proto se také zdá, že se od sebe různí druhem. Mínilme
totiž, že to, co jest druhově různé,* dovršuje se a zdoko-
naluje tím, co jest různé. Tak to zajisté vidíme i u výtvo-
rů přírodních i umělých, například u živočichů a stromů,
25 u obrazů, | soch, domu a náradí. Stejně i činnosti, které
se druhově různí, bývají dovršovány a zdokonalovány
tím, co jest různé. Druhově se pak liší činnosti rozumové
od smyslových a tyto zase mezi sebou; tedy se liší i slas-
ti, které je dovršují a zdokonalují.

To vysvítá i z toho, že každá slast jest příbuzná s čin-
30 ností, | kterou dovršuje a zdokonaluje. Neboť skutečná
činnost se stupňuje svou vlastní slastí. Zajisté ten, kdo
pracuje se zalíbením, všechno lépe posoudí a pečlivěji
propracuje, jako například odborníkem v geometrii se
stává ten, kdo má zálibu v geometrii, a ten také všechno
důkladněji promyslí, podobně také milovníci múzického
35 vzdělání a stavitelství a z | ostatních lidí vůbec každý
pokračuje ve vlastním úkolu, má-li v něm zálibu. Slasti
tedy činnost stupňují a to, co něco stupňuje, jest tomu
1175^b vlastní. | U toho však, co se druhově různí, různí se dru-
hově také věci tomu vlastní.

Ještě jasněji to však vysvítá z toho, že činnosti jedno-
ho druhu překáží slast, která vzniká z činnosti jiného dru-
hu. Tak ten, kdo rád píská na píšťalu, nedovede sledovati
řeč, jakmile zaslechne někoho pískati, poněvadž má vět-
5 ší zálibu | ve hře na píšťalu než v přítomné činnosti; slast

z hry na píšťalu tedy ruší účast na řeči. A podobně se to
stává i ve všem ostatním, když jsme zaměstnání dvěma
věcmi zároveň; příjemnější činnost potlačuje druhou, a to
tím více, čím více se vyznačuje příjemností, takže i čin-
10 nost | druhá zcela přestává. Proto máme-li v něčem vel-
kou zálibu, nečiníme tak snadno něco jiného, a naopak
děláme něco jiného, když se nám něco líbí málo, napří-
klad i v divadle diváci nejvíce požívají zákusky tehdy,
když herci špatně hrají.

Poněvadž se činnosti slastí sobě vlastní stávají důklad-
nějšími, trvalejšími a | lepšími, kdežto cizí se ruší, jest 15
zjevno, jak velice se od sebe různí; cizí libosti působí
skoro stejně jako vlastní nelibosti; vlastní nelibosti totiž
ruší svou činnost, například když někomu jest nelibé a ne-
příjemné psát nebo počítati, tedy jeden nepíše a druhý
20 nepočítá, poněvadž ta činnost jest mu obtížná. | K čin-
nostem se tedy jejich vlastní libosti chovají opačně než
jejich vlastní nelibosti; vlastními pak jsou ty, které vzni-
kají při činnosti v ní samé. O cizích libostech však jsme
řekli, že působí podobně jako nelibost; ruší totiž činnost,
i když ne stejným způsobem.

Poněvadž se činnosti liší dobrotou a špatností | a jed- 25
ny máme voliti, druhých se varovati, kdežto jiné jsou
lhostejné, tak jest tomu podobně i u libostí; neboť každé
činnosti odpovídá slast jí vlastní. Slast vlastní činnosti
činnosti jest dobrá, ta, která jest vlastní špatné činnosti,
jest špatná; žádosti po krásných věcech jsou hodné chvály,
po ošklivých jsou hanebné. | Libosti, které provázejí čin- 30
nosti, jsou jim mnohem bližší než touhy; neboť tyto jsou
od nich odděleny i časem i přirozeností, kdežto ony jsou
s činností úzce spojeny a tak málo jsou od nich odděle-
ny, že se možno i tázati, není-li činnost a slast totéž. Pře-
ce se však nezdá, že by slast byla přemýšlením nebo

- 35 vnímáním - bylo by to totiž nesmyslné -, | ale poně-
vadž od činnosti není oddělena, tu a tam se považuje za
totožnou s ní. Jako tedy činnosti jsou různé, tak i pocity
slasti.
- 1176^a Zrak se od hmatu liší čistotou, jako sluch a čich od
chuti; stejně se tedy liší i jejich slasti a od nich se zase
liší slasti, které mají zdroj v schopnosti rozumové,* a obo-
jí zase mezi sebou.
- Zdá se také, že každý živý tvor má svou vlastní slast
tak, jako má svůj úkol a výkon; neboť ona se řídí činnos-
ti. | Pozorovateli se to zjevuje všude: jiná jest rozkoš
koně nebo psa a jiná člověka, jak Hérakleitos praví,* že
osel raději sáhne po plevách než po zlatě; neboť píce jest
oslu milejší než zlato. Jako se tedy bytosti různí druhem,
tak se různí druhem i jejich slasti, naopak možno myslit,
že u bytostí téhož druhu různé nejsou.
- 10 Jenom u lidí jest tu velká rozmanitost; neboť táž věc
jednoho těší, druhého rmoutí, a to, co jest jednomu nelibé
a protivné, jest druhému libé a milé. To bývá již u slad-
kých věcí; není totiž táž věc stejně sladká člověku, který
trpí horečkou, a člověku zdravému, ani se totéž nezdá
- 15 stejně teplé člověku zesláblému a | silnému. A stejně
tomu bývá i u ostatních věcí.* I zdá se, že ve všem tom
rozhoduje zdání člověka, který jest v dobrém stavu. Je-li
toto mínění správné, a myslím, že jest, a měrou všeho
jest ctnost a ctnostný člověk jako takový, bude pravou
slastí to, v čem on ji vidí, a slastné bude to, z čeho on se
- 20 těší. | Není však divu, jeví-li se někomu slastným to, co
jemu jest protivné; neboť u lidí jest mnoho nakaženo a po-
rušeno; a věci ty nejsou slastné, leč právě těmto a těm,
kteří jsou v takovém stavu.
- Z toho vyplývá, že slasti, které jsou souhlasně uznány
za hanebné, nemůžeme nazývat rozkošemi, leč pro lidi po-

kažené; ale z těch, které se pokládají za slušné, jakou nebo
kterou nazveme lidskou slastí? Či jest to patrné z čin- 25
ností? Vždyť k nim se slasti druží. Ať tedy činnost muže
dokonalého a blaženého jest jedna, ať jest jich více, tedy
slastmi člověka budou nazývány především ty slasti, které
je dovršují a zdokonalují, ostatní pak druhy slasti teprve
na druhém anebo ještě dalším místě, jako jejich činnosti.

6. *Blaženost jako pravý cíl života*

Když jsme promluvili o ctnostech, přátelství a rozko- 30
ších, zbývá pojednati ještě v obryse o blaženosti, kterou
pokládáme za cíl a účel lidského konání. Naše úvaha bude
stručnější, vzpomeneme-li na to, co jsme řekli dříve.

Řekli jsme, že blaženost není stavem;* neboť tento 35
může míti také ten, kdo život prospí, | žije životem rošt-
lin, anebo ten, koho stihnou největší nehody.* Nemůže-li
nás to ! tedy uspokojiti, nýbrž musíme ji spíše klásti v ně- i 176^b
jakou skutečnou činnost, jak jsme řekli nahoře,* a jestli-
že činnosti jsou jednak nutné a žádoucí pro něco jiného,
jednak žádoucí samy o sobě, jest zjevno, že musíme bla-
ženost klásti mezi ty, které jsou žádoucí samy o sobě 5
a | nikoli pro něco jiného; neboť blaženost ničeho nepo-
třebuje, nýbrž dostačuje sama sobě.

O sobě pak jsou žádoucí ty činnosti, při nichž se niče-
ho dále nevyhledává mimo činnost samu. Zdá se pak, že
taková jsou ctnostná jednání; neboť jest o sobě žádoucí
krásně a ctnostně jednati. Takové jsou i hry, které pří-
jemně pobaví; neboť si | jich nežádáme pro něco jiného; 10
vzchází z nich spíše škoda než zisk, poněvadž se při nich
nestaráme o zdraví a jmění. K takovým zábavám se utí-
kají většinou ti, kteří se pokládají za šťastné, proto ti,

kteří si při takových zábavách vedou vtipně, jsou oblíbení u tyranů; neboť se | dovedou učiniti příjemnými v tom, po čem tito touží; i potřebují takových.

Zdá se tedy, že takové věci poskytují štěstí, poněvadž mocní lidé si jimi krátí volný čas, ale chování takových lidí není žádným důkazem; neboť ctnost a rozum, zdroje krásných činností, nezakládají se na moci; a utíkají-li se oni lidé, poněvadž nemají smyslu i pro slasti čisté a ušlechtilé, k rozkoším tělesným, nesmíme proto mysliti, že tyto jsou žádoucnější; vždyť i děti myslí, že nejvyšší jest to, čeho si nejvíce váží. Jest tedy pochopitelné, že jako dětem se zdá vzácným něco jiného než dospělým, tak i špatným lidem něco jiného než lidem ctnostným. Jak jsme tedy již | často opakovali,* vzácné a zároveň příjemné jest to, co takovým jest člověku dobrému; a každému jest nejmilejší ta činnost, která se shoduje s jeho vlastním stavem, tedy dobrému člověku jest to jen skutečná činnost podle ctnosti.

Nesmíme tedy blaženost hledati ve hře. Bylo by to zajisté něco zvláštního, aby cílem byla hra a abychom se po celý život namáhali a zlé snášeli | pro pouhé hraní. Neboť všechno takřka volíme proto, abychom dosáhli něčeho jiného, jen blaženosti nikoli; tato totiž jest cílem. Bylo by věru pošetilé a příliš dětinské starati se a pracovati jenom pro hru; zdá se však správný výrok Anacharsiův:* „Hráti si, abychom mohli pracovati.“ Neboť hra se podobá odpočinku | a odpočinku potřebujeme, protože nemůžeme nepřetržitě pracovati. | Odpočinek tudíž není cílem; jest totiž pro skutečnou činnost.

Zdá se, že blažený život jest život ctnostný; tento však jest životem vážné práce a nikoli hry. Lepším také nazýváme to, co jest vážné, a ne co jest žertovné a zábavné, a vážnější vždycky nazýváme také | činnost lepší složky

a lepšího člověka; činnost tohoto lepšího pak jest hodnotnější a blaživější. Tělesných rozkoší může užítí kdokoli, i otrok, neméně než člověk velmi ušlechtilý; podílu na blaženosti však otroku nikdo nedá, leda by mu dal také podíl na příslušném životě. Neboť blaženost nezáleží v zábavách takového druhu, nýbrž v ctnostných činnostech, jak | jsme vysvětlili již výše.*

io

7. Nejvyšší blaženost je v činnosti rozjímavé

Je-li blaženost činností z hlediska ctnosti, rozumí se, že z hlediska ctnosti nejhodnotnější; a to jest asi ctnost toho, co jest v nás nejušlechtlejší. Ať jest to rozum, ať něco jiného, co, jak se zdá, přirozeně vládne a vede | a má poznání věcí krásných a božských, ať samo jest božské, ať ze všeho v nás jest božstvu nejbližší, bude jeho činnost ve shodě s vlastní ctností dokonalá blaženost.

Zmínili jsme se již, že tato činnost jest rozjímavá.* To souhlasí, tuším, jak s dřívější naší úvahou, tak s pravdou. Neboť tato [skutečná činnost jest nejhodnotnější; nejhodnotnější ze všeho v nás totiž jest rozum a předměty rozumu jsou zase nejhodnotnější v oblasti poznání. Také jest nejstálejší; neboť rozjímati můžeme nepřetržitě více než konati cokoli jiného. Mínilo dále, že blaženost musí býti spojena se slastí, a tu činnost se zřením k moudrosti jest souhlasně uznávána za nejslastnější z ctnostných činností; | filosofie tedy, jak se zdá, poskytuje slasti podivuhodné čistoty a trvalosti, i jest důvodně život těch, kteří vědí, radostnější než těch, kteří teprve hledají. Takzvaná soběstačnost bývá asi především spojena s činností rozjímavou; neboť věcí nutných k životu potřebuje jak člověk moudrý, tak i spravedlivý a všichni ostatní, | ale jsou-li

15

20

25

30

dostatečně opatření vším potřebným, potřebuje spravedlivý člověk ještě jiných lidí k tomu, aby na nich a s jejich pomocí spravedlnost uskutečňoval, a stejně tak i člověk uměřený a statečný a každý jiný, moudrý člověk však, i kdyby byl sám pro sebe, může rozjímati, a to tím více, čím jest moudřejší; snad by bylo lépe, kdyby měl spolupracovníky, ale přece j dostačuje úplně sám sobě.

Zdá se, že ona jediná jest pro sebe milována; neboť mimo rozjímaní nám neposkytuje nic jiného, kdežto z praktického jednání nabýváme vedle jednání samého ještě něco více nebo méně.

5 Dále se zdá, že blaženost jest v prázdní;* | pracujeme zajisté, abychom si opatřili prázden, a válčíme, abychom žili v míru. Ctnosti praktického jednání tedy uskutečňují svou činnost v životě občanském anebo ve válce; činnostmi v těchto oblastech se pak zaneprázdňujeme a válečnou činností již docela, neboť nikdo nechce válčiti, 10 aby válčil, ani se jen proto | nechystá k válce; byl by zajisté krvežíznivcem ten, kdo by si z přátel činil nepřátele, jen aby byly boje a vraždy. Ale ani činnost politikova nemá prázdně a kromě samé správy života v obci zjednává ještě sobě a občanům moc a pocty nebo blaženost, 15 která jest ovšem rozdílná od | činnosti politické a zřejmě také jiná, než je ta, kterou hledáme.

Jestliže tedy z ctnostných činností co do krásy a velikosti mají přednost ty, které se týkají správy obce a války, a ty jsou s volným časem neslučitelné a směřují k nějakému cíli a nejsou samy pro sebe žádoucí, kdežto činnost rozumu, ježto jest rozjímatá, vyniká nad ně vnitřní hodnotou | a mimo sebe nesměruje již k žádnému cíli, protože má svou vlastní dokonalou slast - tato stupňuje činnost -, tedy zjevně v této činnosti jest soběstačnost, prázden a neúnavnost, pokud u člověka jest možno, a vše

ostatní, co se k blaženosti počítá; a tak toto jest asi dokonalá blaženost | člověka, trvá-li ještě také po celou 25 délku života. Neboť v tom, co náleží k blaženosti, není nic neúplného.

Takový život by však byl vyšší než lidský; neboť člověk by tak nežil jako člověk, nýbrž jako ten, kdo má v sobě něco božského;* oč toto vyniká nad vše složené, o tolik také jeho činnost nad jinou ctnostnou činnost. | Je-litedy 30 rozum vzhledem k člověku něco božského, jest božský také život podle rozumu vzhledem k lidskému životu.

Nemá tedy člověk, jak mravokárci hlásali,* jen lidsky smýšleti, i když jest pouze člověkem, ani jako smrtelník omezovati se na věci smrtelné, nýbrž má se snažiti, pokud možno, aby se stal nesmrtelným,* a činiti všechno za tím účelem, aby žil ve shodě s tím, co jest v něm nejvyššího; neboť i když | jest to nepatrné vnějším leskem, 5 vnitřním významem a hodnotou daleko nad vše vyniká. Ba zdá se, že toto u každého tvoří jeho pravé já, ježto jest nejvyšší a nejlepší; bylo by to tedy něco zvláštního, kdyby člověk nechtěl žíti svým vlastním životem, nýbrž životem někoho jiného. | Nyní se bude hoditi i to, co jsme 5 řekli dříve:* nejlepší a nejpříjemnější každému jest to, co jest mu přirozeně vlastní. Tedy pro člověka jest to život podle rozumu, poněvadž to jest nejvíce člověk. A tak tento život jest i v nejvyšší míře blažený.

8. Poměr blaženosti v uskutečňování mravních ctností a v činnosti rozjímaté

Na druhém místě teprve jest život podle ostatních ctností; neboť | jejich činnosti jsou lidské; chováme se 10 k sobě spravedlivě, statečně a jinak ctnostně ve stycích

obchodních, v potřebách, v jednáních všeho druhu a ve svých citech střežeme to, co komu přísluší, a to všechno
 15 jest pouze lidské. Něco závisí také na ~~„tělesné přiroze-~~
 nosti a dobrá povaha souvisí namnoze s vášněmi. Také
 rozumnost jest sdružená s dobrou povahou* a tato zase
 s rozumností, poněvadž zásady rozumnosti jsou přimě-
 řené mravním ctnostem a správnost v mravním smyslu
 20 závisí na rozumnosti. Ježto pak obě jsou spojeny také
 ! s vášněmi, týkají se složené bytosti; a ctností složené
 bytosti jsou lidské. A tak i život, zaměřený na skuteč-
 ňování těchto ctností, i blaženost.* Avšak blaženost ro-
 zumu jest od této odloučena; tolik budiž o ní pověděno;
 zabíhati do podrobností překročovalo by meze tohoto po-
 jednání.

Zdá se také, že tam jest třeba vybavení vnějšími pro-
 25 středky jenom málo, anebo alespoň méně | než v živo-
 tě, který se řídí mravními ctnostmi. Obojí ovšem stejně
 potřebuje toho, co jest nutné, třeba se i politik musí více
 starati o tělo a o to, co jest s tím spojeno - v tom by ne-
 bylo tak velkého rozdílu -; ale bude velký rozdíl v tom,
 co se týká skutečných činností. Neboť štedrý člověk po-
 30 třebuje peněz, aby jednal štedře, a | spravedlivý jich po-
 třebuje na oplátku - pouhá vůle totiž není zjevná, ale
 i nespravedliví lidé se tváří, jako by chtěli jednati spra-
 vedlivě -, statečnému jest potřebí síly, chce-li vykonati
 nějaký ctnostný čin, a uměřený člověk potřebuje k jed-
 nání svobody. Neboť jak bychom mohli zvědět, že tento
 nebo onen skutečně takový jest, či ne? Pochybuje se
 35 ovšem o tom, který z obou požadavků | ctnosti jest dů-
 ležitější, zda úmysl, anebo skutky, poněvadž ona jest
 1178° v obou; | dokonalost jest tudíž v obou zároveň; ale ke
 skutkům jest potřebí mnohého, a to tím více, čím jsou
 větší a krásnější. Člověk oddaný rozjímavému životu

ničeho takového ke své činnosti nepotřebuje, ba spíše
 mu to v ní překáží; | pokud však jest člověkem a žije
 s jinými, rozhoduje se konati skutky z hlediska mravní
 ctnosti; takových tedy bude potřebovat z toho důvodu,
 aby jako člověk žil mezi lidmi.

Ještě i z dalšího jest zřejmo, že dokonalá blaženost jest
 jakási rozjímavá činnost. O bozích věříme,* že jsou to
 bytosti v nejvyšší míře šťastné a blažené; | jakou činnost 10
 jim máme prisuzovati? Snad spravedlivé jednání? Neby-
 la by to však směšná představa o nich, jak vedou výměn-
 ný obchod a uložené věci vracejí a podobně? Anebo jed-
 nání statečné, aby podstupovali hrozné věci a vydávali
 se v nebezpečí proto, že jest to krásné? Či snad jednání
 štedré? Ale komu by pak dávali? Bylo by to něco zvlášť-
 ního, | i kdyby měli peníze nebo něco takového. A v čem 15
 by mohlo záležeti jejich uměřené chování? Či by to byla
 chvála ze špatného stanovíště, poněvadž nemají špatných
 žádostí? Tak ať projdeme všechny způsoby jednání, vždy
 se ukáže, že jsou na bohy malicherné a jich nedůstojné.
 Ale všichni lidé věří, že žijí, tedy také že jsou činní; zajisté
 20 nespí jako | Endymión.* Ale odejmeme-li tomu, co žije,
 praktické jednání a nadto ještě činnost tvořivou, co zbývá
 mimo rozjímání? A tak skutečná činnost Boha, který nade
 vše vyniká blažeností, jest asi činnost rozjímavá. Také
 z lidských činností největší blaho působí ta, která jest oné
 nejpříbuznější.

Důkazem toho jest také skutečnost, že ostatní živí tvo-
 rové nejsou blaženosti účastni, | poněvadž jsou zcela zba- 25
 veni takové činnosti. Život bohů jest celý blažený, lid-
 ský však jenom potud, pokud se mu dostává jakési
 podobné činnosti; z ostatních živých tvorů není šťasten
 žádný, ježto nemá účasti na rozjímání. Kam až tedy sahá
 rozjímání, tam i blaženost, a bytosti, které | mohou více 30

rozjímání, jsou i více blažené, ne nahodile, nýbrž v podstatě samého rozjímání; neboť toto jest samo o sobě hodnotné. Tudíž blaženost jest jakési rozjímání.

9. K pravé blaženosti dostačí míra vnějších statků

Blažený člověk však jako člověk bude potřebovat také zevnější pohody, neboť jeho přirozenost se nespokojí rozjímáním, nýbrž vyžaduje, aby také | tělo bylo zdravé a aby se mu dostalo potravy a ostatní péče.

1179^a Ovšem nesmíme se domnívat, že člověk bude k blaženosti potřebovat mnoha velkých věcí, ježto bez zevnějších dober nelze býti šťasten; neboť nezávislost a možnost jednání nezávisí na nadbytku a také ten, kdo nevládne zemí a mořem, může jednati, krásně; vztý i se skrovnými prostředky lze jednati ctnostně. To můžeme jasně viděti i z této zkušenosti: zdá se totiž, že soukromníci jednají ctnostně právě tak jako lidé mocní, ba i více. Stačí tedy, máme-li nutné prostředky; neboť blažen bude ten, kdo život stráví v ctnostné činnosti.

10 Také Solón | se správně vyjádřil* o lidech blažených, když prohlásil, že jsou to lidé, kteří sice byli mírně opatření zevnějšími statky, ale dle jeho mínění jednali nejkrásněji a žili uměřeně; neboť i lidé mírně zámožní mohou jednati, jak mají. Podobá se, že ani Anaxagorás* nepokládal za blaženého bohatce a mocného člověka, poněvadž řekl, že j by se nedivil, kdyby se někdo blažený zdál obecnému množství pošetilcem; neboť toto soudí podle zevnějšíku, ježto pozoruje pouze tento. Vidíme tedy, že mínění mudrců souhlasí s našimi důvody. I to zasluhuje nějaké víry, ale pravdu v otázkách praktického jednání musíme posuzovati podle skutků a života; neboť tyto | rozhodují. Jest

tedy třeba dřívější výroky zkoumati se zřením ke skutkům a k životu, a souhlasí-li se skutky, uznati je, nesouhlasí-li však, pokládati je za prázdna slova.

Podobá se tedy, že ten, kdo jest rozumem činný a jej pěstuje, jest i v nejlepším stavu i nejvíce bohumilý;* májí-li totiž | bozi, jak se zdá, nějakou péči o lidské věci, 25 důvodně asi mají radost z toho, co jest nejlepší a jim velmi příbuzné - a to jest rozum -, a ty, kteří to nejvíce milují a ctí, odměňují a pečují o nějako o své přátele, kteří 30 správně a krásně jednají. Jest zjevno, že vše to jest v | nejvyšší míře u člověka moudrého. Jest tedy nejvíce bohumilý. Přirozeně pak jest i nejblaženější; a tak i po této stránce bude moudrý člověk v nejvyšší míře blažený.

10. Obec a zákony slouží mravnému životu, jenž je cílem života v obci

Když jsme tedy sdostatek v obryse promluvili o tom a o ctnostech, také o přátelství a o rozkoši, j smíme mysli, že naše předsevzetí dospělo konce? Či v oblasti praktického jednání, jak jsme řekli,* není | cílem jednotlivosti pozorovati a poznati, nýbrž spíše je konati? A tak ani při ctnosti nevystačíme s pouhým věděním, nýbrž musíme se pokusiti o to, abychom ji měli a jí užívali, anebo je-li možno státi se dobrým jinak, tedy o toto. 1179^f

Kdyby tedy úvahy postačily, aby | učinily lidi ctnostnými, právem by se jim podle Theognida* dostalo mnoha skvělých odměn, i bylo by třeba šije opatřiti; takto se však zdá, že dovedou nadchnouti a pobídnouti ušlechtilé mladíky a povaze šlechtné a opravdu krásy milovné všípiti zájem pro ctnost, | ale že obecného množství nedovedou nadchnouti pro mravní dokonalost; neboť toto jest 5 10

takové, že neumí poslouchati ostychu, nýbrž bázně,* a že se nedovede zdržovati špatnosti pro její hanebnost, nýbrž pro tresty; žije totiž své vášni, i honí se jen za svými požitky a za prostředky k jejich dosažení a vyhýbá se
 15 opačným věcem nelibým, | a nedovede ani pochopiti, co jest krásné a opravdu slastné, poněvadž toho nikdy neokusilo. A tak které poučení by mohlo takové lidi obrátiti? Vždyť jest nemožno, nebo alespoň velmi těžko, pouhým slovem změnit to, co jest v jejich povaze odedávna zakořeněno. Snad tedy musíme býti rádi, docílíme-li alespoň účasti na ctnosti, i když užíváme všech prostředků, kterých podle obecného mínění jest potřebí k vytvoření dobré povahy.

20 Podle mínění jedněch* pak se stáváme dobrými přirozenou vlohou, podle druhých zvykem a podle třetích učněním. Přirozená vlohová ovšem není v naší moci, nýbrž z jakéhosi božského původu* se jí dostává lidem opravdu šťastným; řeč a poučení však nijak nemá na všechny dostatečného vlivu, | nýbrž jako půdu, která má živiti símě,*
 25 jest potřebí napřed zvykem zpracovati duši posluchačovu, aby se správně radoval a správně nenáviděl. Neboť ten, kdo žije své vášni, neuposlechne varovné řeči, ba ani jí nechápe; jak možno pak řečí změnit smýšlení takového člověka? Vůbec můžeme říci, že vašeň neustoupí poučení, nýbrž jen donucení. Musí mu tedy již býti
 30 povaha | ctnosti jaksi přibuzná, která miluje to, co jest krásné, a nenávidí to, co jest ošklivé.

Nesnadno se však dostane správného vedení od mládí tomu, kdo nevyrostá pod vládou takových zákonů; neboť žítí uměřeně a zdrženlivě jest přemnohým nepřijemné,
 35 zvláště lidem mladým. Proto jejich výchova | a zaměstnání musí býti uspořádány zákony; potom jim to nebude
 H80^a nepřijemné, poněvadž se to j stane zvykem.

Ale nestačí snad, aby se správné výchovy a péče dostalo jen lidem, dokud jsou mladí, nýbrž i když se stanou muži, jest potřebí pečovati o jejich snahy a zvyky, a proto potřebujeme zákonů, a vůbec tedy pro celý život; neboť množství se podrobí spíše nucení | než poučení a spíše trestu než krásnu. Právě proto jsou někteří toho názoru,*
 5 že zákonodárci mají sice nabádati a pobízeti k ctnosti pro její krásu, protože této pohnutky uposlechnou ti, kteří zvykem jsou již nakloněni k mravnému jednání, ale neposlušným a přirozeně méně schopným že mají ukládati tresty a pokuty a nevyléčitelné | docela vyobcovati;* neboť
 10 člověk dobrý a pro krásno žijící uposlechne prý na slovo, kdežto člověk špatný, který touží jenom po rozkoši, dá se zkrotiti pouze bolestí jako tažné dobytče. Proto prý také jest potřebí, aby bolesti byly takové, že se nejvíce protiví oblíbeným rozkoším.

Je-li tedy nutno, jak jsme vyložili, | aby člověk, má-li
 15 býti dobrý, byl dobře vychován a byl veden k správným návykům, aby tak žil snahám ušlechtilým a nečinil zlého ani úmyslně, ani neúmyslně, bude toho nejspíše dosaženo životem podle jistého rozumu a správného řádu, jenž by měl dosti síly. A tu příkaz otcův nemá takové síly ani donucení, | ani vůbec příkaz jednoho muže, není-li králem
 20 nebo něčím takovým, zákon však má moc donucovací, poněvadž jest řečí rozumnosti a rozumu; a lidé nenávidí těch, kteří se, byť i správně, protiví jejich choutkám; zákon však, ježto přikazuje to, co jest po právu, nenávisti vydán není.

Zdá se, že pouze v | obci lakedaimonské* a v několika
 25 málo jiných obcích měl zákonodárce péči o výchovu a zaměstnání; ve většině obcí o takové věci postaráno není a každý žije tak, jak chce, i nakládá po kyklópsku s dětmi* a se ženou. Bylo by tedy nejlépe, kdyby ta péče

30 byla věcí veřejnou a | rozumně mohla býti vykonávána; není-li však takové péče veřejné, zdá se, že náleží každému jednotlivci, aby byl svým dětem a přátelům nápomocen k získání ctnosti, anebo mu to alespoň bylo účelem. Podle toho však, co jsme poznamenali, nejlépe to asi bude moci ten, kdo bude mít schopnost zákonodárce; neboť veřejná péče se zjevně uskutečňuje zákony, 35 dobrá pak péče dobrými zákony.

1180^b Na tom asi nezáleží, jsou-li ty zákony psané nebo nepsané, ani na tom, zdali je to jeden či mnoho těch, kteří jimi mají býti vychováni, zrovna jako na tom nezáleží při umění múzickém, gymnastice a ostatních oborech vzdělání. Neboť jako v obcích má moc zákonost a mrav, 5 tak v | rodinách slovo otcovo a obyčeje, a to ještě ve větší míře pro přibuzenství a prokazovaná dobrodiní; tu totiž přirozeně jest již předem láska a poslušnost.

Dále, výchova jednotlivců se liší od výchovy společné, jako se liší péče v lékařství; člověku totiž, který trpí 10 horečkou, vůbec prospívá klid a půst, | ale některému nikoli, a cvičitel asi také neukládá všem stejných cviků. Zdá se tedy, že se všechno provádí důkladněji, když se věnuje péče každému jednotlivci zvlášť; neboť tak se dostane každému toho, co se mu hodí. Přece však zase v jednotlivostech nejdokonalejší asi bude péče toho lékaře, cvičitele a každého jiného, který zná všeobecné 15 pravidlo toho, | co se hodí všem anebo určitým lidem; říká se totiž, že předmětem věd jest všeobecně, a to také skutečně jest. Přesto však nic nebrání, aby někdo i bez vědění obstaral něco dobře, když důkladně vyzpovoval jednotlivé případy ze zkušenosti, jako snad tak mnohý jest sám sobě nejlepším lékařem, ač by druhému nikterak nemohl | pomoci. Nicméně však ten, kdo se chce 20 státí odborníkem a znalcem, musí asi postupovati

k všeobecně a je poznati, jak může; neboť jsme již řekli, že toto jest předmětem vědění. Snad tedy i ten, kdo chce svou péčí učiniti lidi lepšími, ať již mnoho jich nebo málo, musí se pokusiti o schopnost zákonodárnou,

když se zákony můžeme státí dobrými. Neboť leckoho a každého, kdo se naskytne, nemůže uvéstí v správný stav leckdo, nýbrž, jestli kdo, tedy znalec, zrovna jako při lékařství, a všude tam, kde jde o nějaké pečlivé zařízení a rozumnost. 25

Máme tedy nyní uvažovati o tom, čím nebo jak se někdo stává zákonodárcem? Či | naučí se tomu jako 30 v ostatních oborech od odborníků v politice? Neboť, jak jsme viděli, zákonodárství jest částí nauky politické.* Či není podobnost mezi naukou politickou a ostatními naukami a schopnostmi? V ostatních totiž vidíme, jak titíž mužové schopnostem učí i sami dle nich působí, například lékaři a malíři, | sofistě však ohlašují, že učí živo- 35 tu politickému, | ale žádný z nich v něm činně nepůsobí, nýbrž ti, kteří vedou správu života v obci, o kterých bychom však zase mohli říci, že to činí spíše z jakési schopnosti a zkušenosti než z přemýšlení; neboť nevidíme, že by o tom psali nebo řečnili - ač by to bylo snad krásnější, než když mluví před soudem | a ve shromáždě- 5 ních lidu -, a ani že by ze svých synů anebo někoho jiného ze svých přátel činili odborníky v politice. A přece by tak byli činili důvodně, kdyby mohli; vždyť nic lepšího by pak obcím nemohli zanechatí, ani by si zajisté sami a tak i svým nejlepším přátelům nepřáli žádné jiné schopnosti více než této. Proto tedy, jak se podobá, 10 nemalou | důležitost tu má zkušenost; jinak by se zajisté tím cvikem v záležitostech obce nebyli stali politiky; tudíž můžeme míti za to, že ti, kdo touží po znalosti nauky politické, potřebují zkušenosti. 10

15 Ale sofisté, kteří to ohlašují, jsou zřejmě příliš daleko od toho, aby ji mohli naučiti; vždyť ani vůbec nevědí, co to jest a o co v ní jde; sice by ji nebyli | ztotožňovali s uměním řečnickým, ani ji tomuto podřídili, ani by se nebyli domnívali, že jest snadno dávatí zákony, ježto prý se ze zákonů sestaví ty, které se těší vážnosti; neboť jest prý snadno vybrati nejlepší; jako by právě takový výběr nevyžadoval pochopení a správný soud o tom nebyl nejdůležitější, zrovna jako v dílech múzického umění. Správně o každém výkonu | soudí ti, kteří mají zkušenost a kteří vědí, čím a jak se vykonává, a co se čemu hodí; ti však, kteří zkušenosti nemají, spokojí se již tím, když jim neujde, zda dílo bylo provedeno dobře, či špatně, jako například malířství. Zákony se pak podobají výkonům [I81^b nauky politické; | jak by se tedy mohl někdo z nich státí schopným zákonodárcem, anebo jak by mohl posouditi, které zákony jsou nejlepší? Vždyť nevidáme, že by se někdo stal lékařem ze spisů. A přec se tyto pokoušejí pojednávati nejen o lécích, nýbrž také o tom, jak se má lé- 5 čiti a jak se nemocní jednotlivě mají ošetřovati, | rozlišující jejich stavy. Takový návod jest sice prospěšný lidem zkušeným, ale neznalí nemají z něho žádného užitku. Stejně tedy i sbírky zákonů a ústav byly by prospěšné těm, kteří dovedou prozkoumati a posouditi to, co jest 10 správné a co není a co se komu hodí; ti však, | kteří se takovými sbírkami probírají bez té zběhlosti, nebudou moci o nich správně souditi, leda bezděčně, ač se snad pro tyto otázky stanou chápavějšími.

Ježto tedy naši předchůdci nechávali bez prozkoumání* otázky, které se týkají zákonodárství, bude snad lépe, 15 abychom k nim přihlédli a | vůbec k zřízení obce, a tak abychom přivedli ke konci filosofii o lidských věcech. Nejprve se pokusíme vyšetřiti, co starší předchůdci

v jednotlivostech pověděli správně, potom dle sestavených zřízení obcí prozkoumati,* co chrání a hubí obce a co které zřízení zvlášť a z kterých | příčin život v jed- 20 ných obcích jest uspořádán dobře, v druhých špatně; neboť prozkoumáme-li to, snad jasněji uvidíme, které zřízení jest nejlepší a jak jest každé uspořádáno a jaké má zákony a zvyky.

Začneme tedy o tom pojednávati.